

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ÇİN'İN ULUSLARARASI SİSTEMLER BAKIŞI VE
ABD'YE YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI (2003-2013)

Doktora Tezi

Hazırlayan

Cemre PEKCAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet Mete TUNCOKU

anakkale – 2015

TAAHHÜTNAME

Doktora tezi olarak sunduğum “Çin’in Uluslararası Sisteme Bakışı ve ABD’ye Yönelik Dış Politikası (2003-2013)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

04/01/2016

Cemre Pekcan

İmza

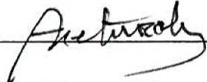
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Cemre Pekcan'a ait

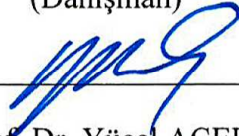
“Çin’in Uluslararası Sisteme Bakışı ve ABD’ye Yönelik Dış Politikası (2003-2013)”

adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,

DOKTORA TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Mete TUNCOKU

(Danışman)

Prof. Dr. Yücel ACER

Prof. Dr. Nuri YURDUSEV

Doç. Dr. Soner KARAGÜL

Doç. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ

Tez No : 10096900

Tez Savunma Tarihi : 04.12.2015

ONAY

Doç. Dr. Şerif Korkmaz

Enstitü Müdürü

12.01.2016

ÖZET

ÇİN'İN ULUSLARARASI SİSTEME BAKIŞI VE ABD'YE YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI (2003-2013)

Küreselleşen dünyada, 1980'lerde uyguladığı ekonomik reformlarla birlikte dış dünyaya açılan ve bu sayede günümüzde ikinci büyük ekonomi haline gelen Çin, büyük güç olma yolunda ilerlerken, kültür ve geleneklerinden etkilenmektedir. Binlerce yıllık tarihsel ve kültürel geçmişe sahip bu medeniyetin, dış politika ilkelerini oluştururken faydalandığı en etkili öğreti Konfüçyüs felsefesidir. Ancak, yükselişi bu kadar hızlı devam eden bir devlet, başta ABD olmak üzere bazı Batılı devletleri endişelendirmiş ve Çin hakkında çeşitli tehdit kuramları ortaya atılmasına neden olmuştur. Buna karşılık Çin, “barışçıl bir devlet olduğunu ve statükoya baş kaldırmayacağını ispatlamak adına”, Konfüçyüs öğretisinin temel alındığı uluslararası ilişkiler kuramları ve dış politika ilkeleri oluşturma yoluna gitmiştir.

Çin'in bakış açısını daha iyi anlamak için, tez çerçevesinde, bu kuramların en etkili olduğu düşünülen Tianxia kuramına yer verilmiştir. 2005'te Çinli Profesör Zhao Tingyang tarafından ortaya atılan Tianxia kuramı, dünyayı tüm insanlar için bir ev gibi düşünen ve devletlerin çıkarlarından ziyade, dünyanın çıkarının ön planda tutulduğu, temelinde barış ve uyumun öngörüldüğü bir kuramdır. Çalışmada, Konfüçyüs öğretisi ve bu öğreti temelinde oluşturulmuş Tianxia kuramı çerçevesinde, 2003-2013 yılları arasında Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao dönemindeki dış politika ilkeleri ve bu ilkelerinin Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerdeki rolü ve etkileri ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede, Çin ve ABD arasındaki ekonomik ve diplomatik ilişkilerin yanı sıra, bazı problemli konular incelenerek, belirtilen dönemde, Çin'in ABD politikasının Konfüçyüs öğretisinin etkisiyle şekillenen dış politika ilkelerine uygun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

ABSTRACT

CHINESE OUTLOOK TOWARDS INTERNATIONAL SYSTEM AND FOREIGN POLICY FOCUS ON THE UNITED STATES (2003-2013)

China became the second largest economy via its reforms and opening up to the outside world. Throughout this process of being a great power it has been under the influence of its culture and traditions. One of the most influential creeds of the Chinese civilization has been Confucian philosophy. On the other hand the pace of China's rise fuelled anxieties, particularly, in the West. China in order to rebuff Western threat perceptions underlined pro-status quo and peaceful emphases of Confucian philosophy as a basis of its foreign policy.

This thesis focuses on Tianxia System, said to be the one of the most influential element of Confucian philosophy on Chinese foreign policy outlook. This system was analysed and proposed by Zhao Tingyang. According to Tingyang, the world is seen like a house with a conception of general interests. The interest of the world itself is primary, relying on peace and harmony; and individual states' interests are secondary. The aim of this thesis is to analyse the role and effect of Confucian philosophy with a particular focus on Tianxia on the Chinese foreign policy and its relations with the US during the Presidency of Hu Jintao, from 2003 to 2013. To this end, in addition to the Sino-American diplomatic and economic relations, some problematic issues were also taken into consideration. The thesis argues that in this period Chinese foreign policy, specifically Sino-American relations, were in conformity with foreign policy principles, to some extent derived from Confucian philosophy.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında; küresel bir güç haline gelen Çin'in, uluslararası sistemi ne şekilde gördüğü, Konfüçyüs öğretisinin Çin'in uluslararası sisteme bakışında ve dış politika davranışlarında ne derece etkisi olduğu ve bu etkinin ABD'yle ilişkilerindeki yeri incelenmeye çalışılmıştır.

Öncelikle tez konusunu seçerken benim isteklerimi göz önünde bulunduran, tüm süreç boyunca bana her konuda destek olan, verdiği güven, cesaret ve bana olan inancıyla tezi bitirebilmemi sağlayan çok değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Ahmet Mete TUNCOKU'ya minnettarlığımı belirtmek istiyorum. Yardımları olmasaydı, muhtemelen tez süreci oldukça uzar, konuların içinde kaybolup giderdim. Çin'de Fudan Üniversitesi'nde bulunduğum süre içerisinde, tez konusunun gelişimine ve şekillenmesine olan katkılarından dolayı, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ren Xiao'ya da sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezi yazarken, her bölümü dikkatle okuyan ve farklı bakış açısıyla, benim göremediğim noktalardaki eksikleri söyleyerek tezin gelişimine katkıda bulunan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Soner KARAGÜL'e de ayrıca teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Ayrıca teze değerli katkılar sunan değerli hocalarım Prof. Dr. Yücel ACER, Prof. Dr. Nuri YURDUSEV ve Doç. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ'a da çok teşekkür ediyorum.

Son olarak, tez konusu bulmaya çalışırken fikirleriyle beni yönlendiren ve tezi bitirmem konusunda her daim cesaretlendiren sevgili dostum Arş. Gör. Ceyhun ÇİÇEKÇİ'ye ve yine tez sürecinde verdiği destekten ötürü sevgili dostum Dr. Hilal GÖRKEM'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmayı, beni yetiştiren, maddi manevi her konuda bana destek olan aileme ithaf ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR	viii
TABLolar.....	x
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

ÇİN’İN ULUSLARARASI SİSTEMLERİNE BAKIŞININ FELSEFİ TEMELLERİ

1.1. Konfüçyüs ve Öğretisi	6
1.1.1. Konfüçyüs’ün Hayatı (Kǒng Zǐ 孔子) (M.Ö. 551-479).....	7
1.1.2. Konfüçyüs Öğretisi/Konfüçyüsçülük	9
1.1.3. Konfüçyüs’ün Takipçileri.....	15
1.1.3.1. Mencius (Měngzǐ, 孟子) (M.Ö. 380-300).....	15
1.1.3.2. Xunzi (Xúnzǐ, 荀子) (M.Ö. 310-230).....	17
1.2. Çin’deki Diğer Düşünce Okulları.....	19
1.2.1. Mohizm (Mòjiā, 墨家)	19
1.2.1.1. Mozi / Mo Tzu (Mòzǐ, 墨子) (M.Ö. 479-381)	20
1.2.2. Taoizm (Dàojiā, 道家)	24
1.2.2.1. Laozi/Lao Tzu (Lǎozǐ, 老子) (M.Ö. 500’ler).....	25
1.2.2.2. Zhuangzi (Zhuāngzǐ, 庄子) (M.Ö. 369- M.Ö. 286)	28
1.2.3. Legalizm (Fǎ jiā, 法家)	29
1.2.3.1. Han Feizi (Hán Fēi Zǐ, 韓非子) (M.Ö. 280- 233)	31
1.3. Çin’in Geleneksel ‘Uyum’ Düşüncesi (Hé-和).....	32

1.3.1. Değişimler Kitabı (Book of Changes/I Ching, 易經/ Yijīng).....	34
1.3.2. Yin Yang (阴阳/ yīn yáng).....	35
1.4. Çin’de Konfüçyüsçülüğün Yeniden Yükselişi.....	38

BÖLÜM II

BATI MERKEZLİ OLMAYAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE TIANXIA FELSEFESİ/KAVRAMI

2.1. Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında Batı Merkezli Olmayan Kuram İhtiyacına Yönelik Tartışmalar.....	48
2.2. Çin’de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları	53
2.2.1. Çin’de Uluslararası İlişkiler Çalışmalarının Gelişimi.....	53
2.2.2. Çin Merkezli Bir Uluslararası İlişkiler Kuramı Oluşturma Gereksinimi	57
2.3. Uluslararası İlişkiler Kuramlarına Yeni Bir Yaklaşım Olarak Tianxia	61
2.3.1. Tianxia Düşüncesinin Kökenleri.....	61
2.3.1.1. Hanedanlıklar Döneminde Tianxia.....	63
2.3.1.2. Tianxia ve İnsancıl Otorite.....	66
2.3.2. Tianxia’nın Günümüz Dünyasına Uyarlanması	68
2.3.2.1. Tianxia’nın Anlamları.....	69
2.3.2.2. Tianxia’nın Temel İlke ve Hedefleri	73
2.3.2.2.1. Tianxia’nın Temel İlkeleri.....	73
2.3.2.2.2. Tianxia’nın Hedefleri	76
2.3.3. Tianxia’ya Yönelik Eleştiriler	78

BÖLÜM III

ÇİN’İN ULUSLARARASI SİSTEME BAKIŞININ DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

3.1. Çin’in Vergi/Haraç Sistemi (chaogong tizhi- 朝贡体制).....	83
3.2. Mao Zedong Dönemi Çin Dış Politikasının Temel İlkeleri.....	85
3.2.1. Tek Bir Tarafa Yaslanma Politikası (一边倒 -yi bian dao/leaning to one side policy)	86

3.2.2. Barış İçinde Bir Arada Yaşamının Beş İlkesi (he ping gong chu wu xiang yuan ze, 和平共处五项原则).....	88
3.2.3. Üç Dünya Kuramı (三个世界的理论, Sān gè Shìjiè de Lǐ lùn).....	89
3.3. Deng Xiaoping Dönemi Çin Dış Politikasının Temel İlkeleri.....	91
3.3.1. Düşük Bir Profil İzlemek (Tāo Guāng Yǎng Hùi, 韬光养晦 , keeping a low profile) 92	
3.4. Jiang Zemin Dönemi Çin Dış Politikasının Temel İlkeleri (1993-2003)	94
3.4.1. Jiang Zemin'in 'Üç Temsil' Kuramı.....	95
3.4.2. Çin'in 'Yeni Güvenlik Konsepti' (New Security Concept/新安全观).....	96

BÖLÜM IV

ÇİN'İN ULUSLARARASI SİSTEME BAKIŞI ÇERÇEVESİNDE 2003-2013 DÖNEMİ ABD POLİTİKASI

4.1. 2003 Öncesi Çin Halk Cumhuriyeti - Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerine Genel Bakış	98
4.1.1. İlişkilerde İlk Yıllar (1949-1969)	102
4.1.2. İki Ülke Arası Yakınlaşma Dönemi (1969-1979).....	108
4.1.3. Diplomatik İlişkilerin Kurulmasından Tiananmen Olaylarına Kadar Olan Dönem (1979-1989).....	112
4.1.4. 1989-2003 Arası Dönemde İkili İlişkilerin Gelişimi	116
4.1.4.1. İlişkilerin Bozulması (1989-2001).....	116
4.1.4.2. 11 Eylül Sonrası İki Ülke Arasında Normalleşme Çabaları (2001-2003)	119
4.2. Hu Jintao Dönemi Çin'in Dış Politika İlkeleri ve ABD Politikası.....	120
4.2.1. Hu Jintao'nun Hayatı ve İktidara Gelişi.....	120
4.2.2. Hu Jintao Dönemi Çin Dış Politikasının Temel İlkeleri	123
4.2.2.1. Barışçıl Yükseliş/Barışçıl Gelişim ((Heping Jueqi- 和平崛起/ Heping Fazhan-和平发展).....	126
4.2.2.2. Bilimsel Gelişim Kavramı (Scientific Development Concept/ 科学发展观- Kēxué Fāzhǎn Guān).....	128
4.2.2.3. Uyumlu Toplum (Harmonious Society/ 和谐社会) /Uyumlu Dünya (Harmonious World/和谐世界).....	129

4.2.3. Hu Jintao Dönemi Çin'in ABD Politikası	136
4.2.3.1. Diplomatik İlişkiler	137
4.2.3.2. Ekonomik İlişkiler	142
4.2.3.3. Tayvan Sorunu	151
4.2.3.4. Tibet Sorunu ve Obama'nın Dalai Lama ile Görüşmesi	159
4.2.3.5. Kuzey Kore Sorunu	165
4.2.3.6. İran'ın Nükleer Silah Sorunu	170
4.2.3.7. Wang Lijun ve Chen Guangchen Krizleri	173
4.2.4. Çin'in Diğer Uluslararası Sorunlarda Dış Politika Yaklaşımları	176
SONUÇ	182
KAYNAKÇA	192
EK I: TEZDE KULLANILAN TEMEL ÇİNCE KAVRAMLAR	220

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFP	Barış için Atom
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CNAIS	Uluslararası Çalışmalar Çin Ulusal Derneği
ÇEV.	Çeviren
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
DİP	Demokratik İlerleme Partisi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
EDS.	Editörler
FTA	Serbest Ticaret Anlaşması
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
KMT	Kuamintang /Çin Milliyetçi Partisi
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması
P.	Page
RCEP	Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık
S.	Sayfa
SARS	Akut Solunum Yolu Sendromu
SEATO	Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı

ŖİÖ	Ŗangay İŖbirlięi Örgütü
TGYH	Tao Guang Yang Hui / Düşük Bir Profil İzlemek
TPP	Trans-Pasifik Ortaklığı
TPSEPA	Trans-Pasifik Stratejik Ekonomik Ortaklık Anlaşması
YGK	Yeni Güvenlik Konsepti

TABLÖLAR

Tablo 4.1: Çin ve ABD'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarının Yıllık Büyüme Oranları.....	143
Tablo 4.2: ABD'nin Çin'e Doğrudan Yatırımları 2002-2013 (milyar dolar)	144
Tablo 4.3: ABD'nin Çin'le Mal Ticareti (2002-2013)	146
Tablo 4.4: Çin'in Diğer Ülkelere İhracat Dağılımı (2014)	147

GİRİŞ

Binlerce yıllık geçmişe sahip ve dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olan Çin, 1800'lü yıllarda Batılı güçlerle tanışana kadar, kendi coğrafyasındaki devletlerle ilişkilerinde Çin-merkezli bir idare anlayışı geliştirmiş ancak, 1839-42 yılları arasında yaşanan Afyon Savaşı yenilgisiyle birlikte, 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Çin) kurulmasına dek, yaklaşık yüz yıl sürecek olan ve 'Utanç Yüzyılı'(Century of Humiliation) olarak adlandırılan bir yenilgiler çağına girmiştir. Günümüzde, yaklaşık 1,4 milyarlık nüfusuyla dünyanın en kalabalık ülkesi olan, ekonomik alanda yaptığı atılımlarla dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelen ve ileride dünyanın yeni süper gücü olacağı düşünülen Çin'in bu başarısı, yalnızca son 40 yıldaki ekonomik kalkınması sonucu oluşan bir başarı olmayıp, Çin'in köklü geçmişinde ve kültüründe yatan birçok unsurun sonucudur.

Çin kültüründe varolan bu unsurlardan en önemlisi felsefi düşüncedir. Çin'in en temel felsefe öğretilerinden Konfüçyüs öğretisi ile Mohizm, Taoizm, Legalizm gibi öğretiler her ne kadar M.Ö. 5. yüzyılda, özellikle de Savaşan Devletler Dönemi (M.Ö. 475-221) olarak adlandırılan dönemde ortaya çıkmış ve yayılmış olsa da, bu öğretilerin temel aldığı kavramlar, çok daha eski dönemlere uzanmaktadır. Çin toplumunun kültür ve geleneklerinde yer eden, yaşamlarının ve düşünce tarzlarının bir parçası haline gelen felsefi öğreti ve kavramlar, aradan geçen binlerce yıla rağmen Çin toplumu üzerinde etkisini sürdürmekte ve bugün de, Çin'in dünyaya ve uluslararası sisteme bakışını ve diğer devletlerle ilişkilerini şekillendirmeye devam etmektedir.

Çin, gerek geçmişten günümüze hala etkisini sürdüren bu felsefi öğretileri, gerekse 1980'lerle başlayan ve günümüzde de hızla devam eden askeri ve ekonomik gelişimiyle tüm dünyanın ilgi odağı olmayı sürdürmektedir. Tarihsel süreç içerisinde Konfüçyüs öğretisi de Çin'de gelişen olaylardan etkilenmiştir. Örneğin, 1945-49 yılları arasında yaşanan İç Savaş sonrası, Komünist Parti liderliğinde ilan edilen Çin Halk Cumhuriyeti'yle birlikte, yeterince devrimci ve demokratik olmadığı iddiasıyla Konfüçyüs heykellerinin, tapınaklarının ve eserlerinin büyük çoğunluğu imha edilmiştir. Ancak, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mao Zedong'un 1976'da ölümüyle, Konfüçyüs ve öğretisi, efsanevi Simurg (anka kuşu) gibi küllerinden yeniden doğmuş ve yükselişe geçmiştir. Konfüçyüs ve öğretisinin bu yükselişi, Çin siyasi hayatına etki yaptığı gibi, Çin dış politika

ilkelerinde ve Çin'e özgü kuramların oluşturulmasıyla, kendini uluslararası sistemin içinde konumlandırma çabalarında önemli rol oynamaya başlamıştır.

Çin'in büyük güç olma yolunda ilerlediği günümüz dünyasında, birçok uluslararası ilişkiler uzmanı, Çin'in küresel anlamda giderek güçlenmesini, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hegemonyasına karşı bir tehdit olarak algılamakta ve 'Çin tehdidi' başlıklı yazı ve makaleler yazmaktadırlar.¹ Çin tehdidi söylemlerinin kaynağı ise, Michigan Üniversitesi profesörlerinden Abramo Fimo Kenneth Organski tarafından 1958'de yayınlanan Dünya Politikası (World Politics) isimli kitapta detaylı bir şekilde açıklanan ve uluslararası sistemde yükselen gücün, eninde sonunda hegemon güce baş kaldıracağını iddia eden Batı-merkezli güç geçişi kuramıdır.² Buna karşılık Çin, barışçıl yükselişini ispatlamak amacıyla, Konfüçyüs öğretisinin temel alındığı kuramlar ve dış politika ilkeleri oluşturmaktadır. Bu yüzden, Çin'in uluslararası sistemi ne şekilde gördüğü, geçmişinde diğer devletlerle ilişkilerinin hangi temelde olduğu, askeri ve ekonomik gücü arttıkça diğer devletlere karşı nasıl bir politika izleyeceği gibi konular, en fazla merak edilen konular haline gelmiştir. Çin'e olan bu ilgi, akademik çalışmalarda da kendini göstermiş, Çin üzerine yazılan tez ve makalelerin sayısında uluslararası çapta büyük bir artış gözlenmiştir. Çin Çalışmaları, dünyada oldukça önemli bir alan olmasına rağmen, Türkiye'de bu konuyu detaylı şekilde ele alan az sayıda çalışma vardır. Tezin hedeflerinden biri de bu alandaki literatüre bir nebze olsun katkı sağlayabilmektir. Bu çerçevede, tez çalışması yapılırken, konuya ilişkin bilimsel içerikli kitap ve makalelerden, dergilerden, yayınlardan ve konuyla ilgili uzmanlarla yapılan söyleşilerden faydalanılmıştır.

Bu bağlamda, tezde ele alınan temel konu; Çin'de son yıllarda yükselişe geçen Konfüçyüs felsefesinin, Çin merkezli uluslararası ilişkiler kuramları oluşturulmasına ve Çin dış politika ilkelerine etkisi ve bu ilkeler ışığında Çin'in ABD'ye yönelik politikalarıdır. Dünyanın büyük gücü ABD ve yükselen gücü Çin arasındaki ilişki, 21. yüzyılın en önemli ilişkisi olarak görülmekte ve bu yüzden, Çin'in ABD politikalarının

¹ Bkz. Bill Gertz, *The China Threat: How the People's Republic Targets America*, Regnery Publishing, 2002; Denny Roy, *Return of the Dragon: Rising China and Regional Security*, Columbia University Press, 2013; Peter Beinart, "Where are the China Hawks", *The Atlantic*, June 3, 2013, <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/06/china-isis-iran-threat/394799/>; Thomas Heffner, "China is a Serious Threat to US Economy", *Economy in Crisis*, August 16, 2015, <http://economyincrisis.org/content/china-is-a-serious-threat-to-the-u-s-economy>; Nathaniel Axtell, "Security Expert: Russia, China Pose Threat to US Allies", *Times-News*, June 26, 2014, <http://www.blueridgenow.com/article/20140626/ARTICLES/140629923>;

² A.F.K. Organski, *World Politics*, Alfred A Knopf, 2nd edition, 1968.

anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Tez, Çin’de Hu Jintao’nun Cumhurbaşkanı olduğu 2003-2013 yıllarını kapsamaktadır. Bunun nedeni ise, Çin’in en temel felsefe öğretilerinden Konfüçyüs felsefesinin etkisinin, Hu Jintao’nun dış politika ilkelerinde ve söylemlerinde en belirgin şekilde görülmesidir. Hu Jintao döneminde ön plana çıkan özellikle ‘uyumlu dünya’ ilkesi, Çin kültürünün ve Konfüçyüs öğretisinin en önemli parçaları olan barış ve uyumu vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu ilke, tezin temel kavramlarından birini oluşturan Tianxia kuramıyla da paralellik taşımaktadır. Öyle ki, Konfüçyüs felsefesinin etkisiyle şekillenmiş ve Çin’in uluslararası sisteme bakışını yansıttığı iddia edilen Tianxia kuramının, Hu Jintao’nun dış politika ilkelerine yansımaları göz ardı edilemez.

Bu çerçevede tezde incelenecek temel konular, şu dört bölümde ele alınmıştır;

Tezin birinci bölümünde temel olarak Konfüçyüs ve öğretisine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, klasik Çin felsefesini anlayabilmek açısından, Konfüçyüs öğretisi dışında kalan düşünce okullarının başlıcalarından Taoizm, Mohizm ve Legalizm de, ilk bölümde kısaca yer verilen konulardır. Bunların dışında, incelenen dönem Çin Halk Cumhuriyeti’nin 6. Devlet Başkanı Hu Jintao ile başlayan dönem (2003-2013) olduğundan ve dönemin en önemli ilkelerinden biri ‘uyumlu toplum/uyumlu dünya’ ilkesi olduğu için, bahsedilen ‘uyum’ kavramının Çin düşüncesindeki köklerini incelemek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, tezin ilk bölümü Çin’deki başlıca düşünce okullarına ve ‘uyum’ kavramı konularında temel bilgilerin sunulmasına ayrılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, Çin’in uluslararası sisteme bakışını yansıtan ve Çin’de son dönemlerde oldukça popüler bir kavram haline gelen ‘Tianxia’ (göklerin altındaki her şey) kavramı incelenmektedir. Tianxia kavramı, Çin düşünce tarihinde köklü geçmişe sahip bir kavram olmakla birlikte, özellikle Çin Sosyal Bilimler Akademisi profesörlerinden Zhao Tingyang’ın, Nisan 2005’te, Çin modeli dünya düzenini tanımlamak için, Tianxia Sistemi: Bir Dünya Kurumu Felsefesine Giriş (*The Tianxia System: An Introduction to the Philosophy of a World Institution*, Tianxia Tixi: Shijie zhidu zhexue daolun 天下体系：世界制度哲学导论) isimli kitabını yayınlamasıyla birlikte popülerlik kazanmıştır. Çin-merkezli uluslararası ilişkiler kuramı yaratma çabaları içerisinde, klasik Çin felsefesinin, Çin düşüncesine olan etkisinin görülmesi ve Hu Jintao’nun uyumlu dünya ilkesine felsefi

bir temel oluşturması açısından, tezin ikinci bölümünde Tianxia düşüncesinin kökenlerine, günümüze uyarlamasına ve konu hakkındaki kuramsal tartişmalara yer verilmiştir.

Tezin nc bölümünde, Çin'in geçmiş dönemlerinde, diğerk devletlerle ilişkilerini belirlemek amacıyla kullandığı vergi/haraç sistemine değinilmiştir. Vergi/haraç sistemi, Çin'in yüzyıllar boyu kullandığı, Konfüçyüs öğretisiyle gelişen ve Çin'in dünya düzenini yansıtan bir sistem olması bakımından büyük önem taşımaktadır. Vergi/haraç sisteminin yanı sıra bu bölümde, Çin'in eski devlet başkanları, Mao Zedong, Deng Xiaoping ve Jiang Zemin'in dış politika ilkelerine değinilmektedir. Bu kısım, 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Çin'de dış politika ilkelerinin ne şekilde gelişip ilerlediğini göstermesi açısından, tarihsel bir arka plan niteliğindedir.

Tezin dördüncü bölümünde ise, Hu Jintao döneminden başlayarak Çin'in dış politika ilkeleri incelenmiş ve klasik Çin düşüncesinin bu ilkelerin şekillenmesi üzerindeki etkisi tartişılmıştır. rnek olarak ise, Çin'in 2003- 2013 yılları arasındaki ABD politikaları incelenerek, bu çerçevede, Çin'in ABD'ye yönelik politikalarında, son dönemlerde desteklediği Konfüçyüs değerklerine ve üretilen dış politika ilkelerine ne derece uygun davranışlar sergilediğini tartişılmaktadır.

Son olarak sonuç kısmında, Konfüçyüs felsefesiyle şekillenen Çin dış politika ilkelerinin, Çin ve ABD arasındaki, Tayvan, Tibet, Kuzey Kore, İran gibi sorunlara yönelik yaklaşımlardaki ve iki ülke arasındaki ekonomik ve diplomatik ilişkilerdeki etkisi araştırılmış ve Çin'in, Hu Jintao dönemindeki ABD politikasının, dış politika ilkelerine uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tezde, Çince isimlerin yazımında, Wade Giles romanizasyon sistemi yerine Pinyin sistemi kullanılmıştır.

BÖLÜM I

ÇİN'İN ULUSLARARASI SİSTEME BAKIŞININ FELSEFİ TEMELLERİ

Çinlilerin ‘Konfüçyüs bizim kanımızda’ ifadesiyle, Çin kültürüne ne kadar derinden etki ettiğini gösteren Konfüçyüs felsefesi ve bu felsefenin günümüz Çin dış politika ilkelerine olan etkisini irdelemek, tartışmak bu tezin ana konusunu oluşturmaktadır. Tezin ilk bölümde incelenen Konfüçyüs öğretisi, diğer felsefe okulları ve uyum kavramı, günümüz Çin toplumunun kültür ve geleneklerinin ve bu öğretilerle şekillenen düşünce yapılarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak ve yükselen bir güç olarak Çin’in, uluslararası sistemi ne şekilde gördüğü ve uluslararası ilişkilerde davranışlarının ne şekilde olabileceği konularında teze bir temel oluşturacaktır.

Uluslararası sistem kavramı tezde sıklıkla geçmekte olup, Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzenini tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Uluslararası sistemin pek çok farklı tanımı yapılmakla birlikte, Tayyar Arı’nın Prof. Dr. Oran R. Young’ı kaynak göstererek yaptığı tanımda temel olarak; ‘belirli sınırlarla birbirinden ayrılan ve aralarında düzenli ve bağımlı ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu yapıdır’ şeklinde ifade edilmektedir.¹

18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa merkezli bir uluslararası sistem var olmakla birlikte, I. ve II. Dünya Savaşları sistemde bir geçiş yaşanmasına neden olmuş ve bu durum ABD’nin sistemde güçlü bir konuma gelmesiyle sonuçlanmıştır.² Soğuk Savaş sonrası ABD’nin hegemon güç haline geldiği bu yeni düzende, ekonomik açıdan bakıldığında çok merkezli bir düzen olduğu görülmektedir.³ Bu çok merkezli veya çok kutuplu düzende başta Çin olmak üzere, Rusya, Hindistan, Brezilya gibi devletler ve AB, ŞİÖ, APEC gibi bölgesel ve uluslararası örgütler önemli rol oynamaya başlamıştır. Tez çerçevesinde Çin’in bu yeni

¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa Basım Yayım, Dağıtım, 4. Baskı, 2006, s.513.

² Bilgehan Emeklier, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, *BİLGESAM*, 3 Mayıs 2010, <http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistemin-analizi/#.Vd68RvntlBc> (27.08.2015)

³ Ercan M. Yılmaz, “Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Dünya Düzeni”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:17, 2009, s.2.

dünya düzenini ne şekilde gördüğü ve algıladığı önem taşımaktadır. Bu nedendir ki tezin ilk bölümü Konfüçyüs'e ve Konfüçyüs öğretisine ayrılmıştır. Binlerce yıllık geçmişe ve zenginliğe sahip olan Çin felsefesini tabî ki sadece Konfüçyüs'le sınırlayamayız. Bu yüzden kısa bir bilgi vermek ve tezin ana çerçevesini oluşturup belirlemek açısından, Çin'deki diğer temel düşünce okullarına da, yine bu bölümde ana çizgileriyle olmak üzere, değinmek gerekecektir.

Konfüçyüs ve öğretisi hakkında bilgi vermeden önce, felsefenin doğduğu dönemde Çin'deki düzen hakkında bilgi vermek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Konfüçyüs'ün yaşadığı dönem Çin'de, İlkbahar ve Sonbahar Dönemi (Spring and Autumn Period, Chūnqiū Shídài, 春秋時代, M.Ö. 770-476) olarak adlandırılmaktadır. Zhou Hanedanlığı zamanında yaşanan bu dönem, birçok küçük devletin egemenlik için birbiriyle savaştığı, bölündüğü, birleştiği, önemli sosyal ve ekonomik değişimlerin olduğu, birçok felsefi düşüncenin yayıldığı ve çeşitli düşünce okullarının geliştiği bir dönemdir. Konfüçyüs'ün doğduğu yer olan Lu Devleti de bu dönemde, komşuları tarafından kuşatılmış ve kendi içinde, üç güçlü soylu aile tarafından paylaşılmıştır.⁴

İlkbahar ve Sonbahar döneminden sonraki dönem, M.Ö. 475 ile başlayan ve Qin Hanedanlığı'nın tüm ülkeyi tek çatı altında birleştirdiği yıl olan M.Ö. 221'e dek süren Savaşan Devletler Dönemi'dir (The Warring States Period/ Zhànguó shídài, 战国时代).

1.1. Konfüçyüs ve Öğretisi

Çeşitli ülkeler veya medeniyetlerde genellikle 'din' ne kadar önemli bir yere sahipse, Çin'de de felsefe o kadar önemli bir yere sahiptir. Çin felsefesinin en önemli taşlarından biri ise, Konfüçyüs felsefesidir. Bu felsefe ya da öğretisi, Çin tarihinin bazı dönemlerinde etkinliği zayıflayıp azalsa da, yaklaşık 2500 yıldır Çin toplumunu, bakış açısını, kültürünü şekillendiren en önemli unsur olagelmıştır. Öyle ki, Çin'de hanedanlıklar döneminde, çocuklar okula başladığında 'Dört Kitap' (Four Books- 四書 -*Sì Shū*) adı verilen; Analektler⁵ (The Analects, 论语-Lúnyǔ), Büyük Bilgi (Great Learning, 大学- *Dà xué*),

⁴ Lee Dian Rainey, *Confucius and Confucianism: The Essentials*, Wiley-Blackwell Publication, 2010, p.16

⁵ Konfüçyüs ve takipçilerinin fikir ve söylemlerinden oluşan bu kitabın Türkçe'de 'Konfüçyüsçü Seçmeler', 'Konuşmalar', 'Konfüçyüs'ün Öğretileri', 'Seçmeler', 'Analektler', 'Diyaloglar' gibi birçok çevirisi bulunmaktadır. Bu tez çerçevesinde kitabın Türkçe adı 'Analektler' olarak kullanılacaktır.

Orta Yol Öğretisi (Doctrine of Mean, 中庸- Zhōng yōng) ve Mencius'u (孟子, Mèngzǐ) kapsayan Çin klasiklerini okumaktaydılar.⁶ Bu kitaplardaki en temel düşünce Konfüçyüs ve Mencius'un da fikirlerinin temelini oluşturan 'insan doğası iyidir' düşüncesidir.⁷ Hem Doğu hem Batı felsefesinde birçok filozofun sorguladığı 'insan doğasının özü nasıldır?' sorusuna Konfüçyüs'ün verdiği bu cevap, kendisinin fikir ve söylemlerinin temelini oluşturmuş, takipçileri de bu cevap çerçevesinde Konfüçyüsçülüğe katkıda bulunarak, öğretiyi geliştirmişlerdir.

Çin'in en etkili ve şanlı kişilerinden olduğu kabul edilen, bilge ve filozof Konfüçyüs ve öğretisinin etkisi, yukarıda da ifade edildiği gibi, yaklaşık 2500 yıldır Çin'de ve birçok Asya ülkesinde sürmektedir. Çin kültür ve toplumunu anlamak için Konfüçyüs'ü ve öğretisini iyi anlamak gerekmektedir. Bu yüzden bu bölümde öncelikle Konfüçyüs'ün hayatına, sonrasında da öğretilerine yer verilecektir.

1.1.1. Konfüçyüs'ün Hayatı (Kǒng Zǐ 孔子) (M.Ö. 551-479)

Ju Okulu'nun ya da, Batıda bilinen adıyla Konfüçyüs Okulu'nun kurucusu olan Konfüçyüs'ün⁸ doğum tarihi konusunda farklı görüşler olsa da, en yaygın görüş, Çin'in doğusunda yer alan Shandong vilayetinin Qufu şehrinin yakınlarında bulunan Lu Devleti'nin bir köyünde M.Ö. 551'de doğduğu yönündedir.⁹ Üç yaşındayken babası ölen Konfüçyüs, fakir bir aileden gelmektedir. Ancak buna rağmen eğitim almış ve sonrasında politik hırsları olmuştur.¹⁰ Devlette üst düzey bir makama ulaşmaya yönelik bu politik hırsa rağmen, şartları kendi ilkelerine uygun olmadığı sürece, bu yönde gelen teklifleri reddetmiştir.¹¹ Konfüçyüs'ün eğitimi konusunda farklı kaynaklarda farklı bilgiler

⁶ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi Tarihi*, (çev. Fuat Aydın), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.3.

Çin tarihinde, özellikle Han Hanedanlığı döneminde (M.Ö. 206-M.S.220), Konfüçyüsçülük resmi devlet felsefesi/ideolojisi olarak kabul edilmiş ve resmi kurumlarda işe alım sınavlarının temelini oluşturmuştur. Sonrasında Tang, Song ve Ming Hanedanlıkları döneminde Neo-Konfüçyüsçülüğe dönüşerek yeniden yükselişe geçmiş ve bu etki 1905 yılına dek sürmüştür.

⁷ Fung Yu-Lan, *A Short History of Chinese Philosophy: A Systematic Account of Chinese Thought From Its Origins to the Present Day*, (ed. Derk Bodde), New York: Free Press, 1976, p.1.

⁸ Konfüçyüs, Çin'de K'ung Tzu/Kongzi ya da Master Kung olarak bilinen dünyaca ünlü düşünürün Latinceleştirilmiş ismidir. Konfüçyüs'ün adı Ch'iu/Qiu soyadı ise K'ung'dur. Kongzi ismi kendisine, saygın bir öğretmen/usta/üstad (老师) haline geldikten sonra verilmiştir.

⁹ Lee Dian Rainey, *Confucius and ...*, p.16.

¹⁰ Tong Dong Bai, *China: The Political Philosophy of the Middle Kingdom*, Zed Books, 2012, p.29.

¹¹ Hans Joachim Störig, *Vedalaradan Tractatus'a Dünya Felsefe Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s.82.

bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda eğitim almadığı ve kendi kendini eğitip yetiştirdiği yazarken bazılarında, hayatının bir kısmında bir eğitmeni olduğu inancı vardır. Konfüçyüs'ün eğitim aldığı düşünülmesinin en önemli sebebi, 'Altı Sanat' (Six Arts, 六藝, liù yì) olarak bilinen; ritüeller¹² (lǐ- 禮), müzik (yuè- 樂), okçuluk (shè- 射), atlı araba sürme (yu- 禦), kaligrafi, (shū- 書) ve matematikte (shù- 數) oldukça yetenekli olmasıdır.

17 yaşındayken annesini de kaybeden Konfüçyüs, genç yaşına rağmen, Lu devletindeki bazı memurlar tarafından 'bilgelerin neslinden olan' ve 'en eski ritüelleri bile anlamaya ve uygulamaya doğal bir yeteneğe sahip' kişi olarak tanınıyordu.¹³ 18-19 yaşlarında, Song Devleti'nin Qiguan ailesinden bir kızla evlenen ve bir oğlu, iki kızı bulunan Konfüçyüs¹⁴, 20 yaşına geldiğinde, çalışma hayatına memur olarak başlamıştır.¹⁵ 50 yaşına gelmeye yakinken yüksek memurluk derecesine ulaşan Konfüçyüs, siyasi entrikalar sonucu makamından istifa etmek zorunda kalmış ve sürgüne gönderilmiştir.¹⁶ Bazı kaynaklarda sürgüne gönderilmekten ziyade, istifa edip sonrasında iş bulamadığı için diğer devletleri dolaşmaya başladığı yazmaktadır.¹⁷ Sonraki 13 yıl boyunca Konfüçyüs, birçok devleti dolaşmış ve siyasi ideallerini anlatmaya ve gerçekleştirmeye çabalamışsa da, hiçbir yerde başarılı olamamış ve doğduğu yer olan Lu devletine dönerek M.Ö. 479'da ölmüştür.¹⁸

İlkbahar ve Sonbahar Dönemi'nde (Spring and Autumn Period, Chūnqiū Shídài, 春秋時代, M.Ö. 770-476) yaşayan Konfüçyüs, Çin tarihinde kendi çabasıyla bu kadar çok öğrenciye felsefe eğitimi vermiş ilk kişidir.¹⁹ Ancak Konfüçyüs, bilindiği kadarıyla hiçbir zaman konferans vermemiş, büyük kitlelere hitap etmemiştir. Konfüçyüs daha çok bir kişiye veya çok küçük gruplara fikirlerini anlatmış ve ikna kabiliyetiyle öğrencilerini kendine bağlamıştır. Bu öğrenciler daha sonra, Konfüçyüs'le birlikte Çin tarihindeki ilk

¹² Ritüel kelimesinin Türkçe karşılığı 'âyin', 'âdet', 'tören' gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Bu tez çerçevesinde Türkçe karşılığı yerine ritüel kelimesinin kullanılmasının nedeni; tezin 1.1.2. kısmında detaylı bir şekilde açıklandığı gibi ritüellerin dini törensel davranışlar, adaklar, her türlü küçük seramoniler vb. şeyleri ifade etmesi ve Türkçe karşılığının tam anlamını yansıtmamasıdır.

¹³ Lee Dian Rainey, *Confucius and ...*, p.12.

¹⁴ Meher McArthur, *Confucius*, Quercus Publishing, 2011, p.58.

¹⁵ Lee Dian Rainey, *Confucius and Confucianism: The Essentials*, Wiley-Blackwell Publication, 2010, p.13.

¹⁶ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi ...*, s.51.

¹⁷ Lee Dian Rainey, *Confucius and ...*, p.17.

¹⁸ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi ...*, ss.51-52.

¹⁹ Fung Yu-Lan, *A Short History of ...*, p.39.

yüksek öğretim veren özel okulu kurmuşlardır.²⁰ Eğitimde sınıf ayrımı olmaması gerektiğini düşünen Konfüçyüs'ün öğrencileri arasında hem fakir hem zengin birçok öğrenci yer almıştır.²¹ Ancak, resmi bir okul binası olmadığı/inşa edilmediği için, Konfüçyüs'ün dersleri nerede verdiği bilinmemektedir. 3000'den fazla öğrenciye eğitim verdiği söylenen Konfüçyüs'ün, yalnızca 110 öğrencisi uzmanlar tarafından saptanabilmektedir.²²

Konfüçyüs'ün M.Ö. 479'da (72 yaşında) ölümünden sonra, öğrencileri, Konfüçyüs'ün fikirlerini yaşatabilmek ve yayabilmek adına, sözlerini yazıya dökmüşlerdir. Konfüçyüs'ün fikirlerinin derlendiği Analektler (The Analects, 论语-Lúnyǔ) adlı kitap, Çin'de en çok okunan ve üzerine en çok çalışılan kitaptır. Konfüçyüs ve öğrencileri tarafından kaleme alınan ve Çin edebiyatının klasikleri arasına geçen diğer kitaplar ise; Dört Kitap ve Beş Klasik'tir (Four Books and Five Classics, 四书五- Sishū wǔjīng). Konfüçyüs'ün düşünce ve değerler sistemini anlatan bu Dört Kitap; Analektler (The Analects, 论语-Lúnyǔ), Büyük Bilgi (Great Learning, 大学- Dà xué), Orta Yol Öğretisi (Doctrine of Mean, 中庸- Zhōng yōng) ve Mencius (孟子, Mèngzǐ)'dur. Beş Klasik ise; Değişimler Kitabı (I Ching, 易經- Yìjīng), Şiir Kitabı (Book of Poetry, shijing- 诗经), Tarih Klasığı (Book of Documents, Shūjīng-书经), Ritüeller Klasığı (Book of Rites, Lǐjì- 礼记) ve Bahar ve Sonbahar Yıllıkları (Spring and Autumn Annals, 春秋- Chūnqiū)'dır.

1.1.2. Konfüçyüs Öğretisi/Konfüçyüsçülük

Batıda 'Confucianism' adıyla bilinen Konfüçyüsçülüğü Çince'de tam karşılayan bir sözcük bulunmamakla birlikte Konfüçyüs ve onunla ilgili şeylerde, bilgelerin/bilim adamlarının öğretisi gibi anlamlara gelen rujia (儒家, Rújiā), rujiao (儒教, Rújiào), ruxue (儒学, Rúxué) veya basitçe ru (rú, 儒) karakterleri kullanılmaktadır.²³ Tanım olarak ise, Kaliforniya Üniversitesi'nde profesör olan Doh Chull Shin, Konfüçyüsçülüğü; 'Konfüçyüs, Mencius ve takipçilerinin, insanların mutlu ve kıymetli bir yaşam sürebilecekleri 'datong shehui' (society of great unity, 大同社會) denilen ahlaklı/erdemli büyük uyum toplumunu

²⁰ Herlee G. Creel, *Chinese Thought from Confucius to Mao Tse-Tung*, The University of Chicago Press, 1953, p.28.

²¹ Ibid., p.29.

²² Lee Dian Rainey, *Confucius and ...*, p.18.

²³ Xinzhong Yao, *An Introduction to Confucianism*, Cambridge University Press, 2000, p.17.

kurabilecekleri, sosyal ve politik ahlakın genel bir sistemi' olarak tanımlamaktadır.²⁴ Bir diğer ifadeyle, politik ahlak sistemi olarak Konfüçyüsçülük, uyum ve barış toplumu kurmayı amaçlamış bir siyasal sistemdir.²⁵

Toplumda uyumu ve barışı amaç edinen Konfüçyüsçü anlayışa göre dünya, üç esas (three ultimates, sanji- 三極) ya da evrenin üç gücü (three powers of universe, san cai- 三才) adı verilen gökler (tian 天 ,heaven), yeryüzü (di-地 ,earth) ve insanlar (ren-人 ,humans) tarafından çevrelenmiştir. Birlikte çalışan bu üç güç, her şeyin 'öz'ünü oluşturur.²⁶ Çin'in eski dönemlerinde, yönetici veya prensin, insanoğlu ve doğa arasında bir köprü görevi gördüğüne inanılmaktaydı. Buna göre, Göklerin Oğlu adı verilen yönetici, gökler ve halk arasında yer alır. Göklerin Oğlu, doğru zamanda ve doğru şekilde hareket ettiğinde, insan ve doğa arasında evrensel uyum oluşur. Bu nedenle doğal felaketler meydana geldiğinde, bunun yöneticinin hatası olduğuna inanılmıştır. Bu yüzden, yöneticinin evrensel rolüyle ilgili danışmanlık yapabilecek olan ve doğru hareket ve ahlak konularında bilgili Konfüçyüsçü ulema sınıfı zamanla çok önem kazanmıştır.²⁷ Burada Konfüçyüsçü ulema ile anlatılmak istenen, Konfüçyüs'ün yolundan giden, onun öğretilerini benimsemiş, Konfüçyüsçü filozoflardır. Yöneticinin sahip olması gereken erdemler konusunda Konfüçyüs şöyle demiştir: "Ülkeyi erdemle yöneten kişi kutup yıldızı gibidir: Kendisi yerinde dururken, diğer yıldızlar etrafında kümelenir."²⁸

Konfüçyüsçülükte, düzensizlik ve kaosun ortadan kaldırılması ve uyumlu bir toplum yaratılması ahlaki değerlerle ilgilidir. Yukarıdaki sözden de anlaşıldığı gibi, yönetici, ahlaki açıdan erdem sahibi olduğu ve eski ritüelleri düzgün bir şekilde uyguladığı sürece, etrafındaki insanlar da ona bağlı kalırlar.

Esas ilgi alanı insanlar ve insanlığın temel ilkeleriyle ilgili olan Konfüçyüs'e göre bu ilkeler, sosyal ilişkilerin, istikrarın, devletin, ailelerin ve bireylerin barış ve refahının temelini oluşturmaktadır.²⁹ Bu yüzden Konfüçyüs, ahlak anlayışını iki temele oturtmuştur; 'iyilik/erdemlilik öğretilebilir ve öğrenilebilir bir şeydir ve toplumda barış ve uyum ancak

²⁴ Doh Chull Shin, *Confucianism and Democratization in East Asia*, Cambridge University Press, 2012, p.74.

²⁵ Ibid.

²⁶ Xinzhong Yao, *An Introduction to ...*, p.139.

²⁷ John King Fairbank, *Çin'in Sömürgeleşmesi ve Amerika'nın Asya Politikası 1840-1950*, (çev. Ünsal Oskay), Doğan Yayınevi, 1969, s.68.

²⁸ Zhou Chuncai, *The Illustrated Book of The Analects*, (translated by Paul White), New World Press, 2008, p.40.

²⁹ Xinzhong Yao, *An Introduction to ...*, p.26.

bilgeliliğin rehberliğinde sağlanabilir'. Daha sonra Konfüçyüs, bu ahlak anlayışı çerçevesinde bazı temel kavramlar geliştirerek Konfüçyüsçü devletin ideolojik yapısını oluşturmuştur. Bu kavramlar; yol (道, tao/dao), ritüel (禮, li), insanlık (仁, ren/jen) ve erdemdir (德, de).³⁰

Taoizm'le ilgili bölümde daha detaylı olarak değinilecek 'yol' kavramı, Konfüçyüsçülük'te biraz daha farklı bir anlama gelmektedir. Konfüçyüs'ün dünyaya bakışına bir temel oluşturan 'yol', göklerden ve yeryüzünden oluşan, insan yaşamının değeri ve kaynağı olan, aynı zamanda, evrensel uyumun, barışçıl toplumun ve iyi bir yaşamın temeli olan şey olarak anlaşılmalıdır.³¹

Konfüçyüs öğretisindeki en önemli kavramlardan biri olan ritüel (禮, li) kavramı, Konfüçyüs öncesi yazılı metinlerde, kutsanma ve doğaüstü güçler tarafından korunmayı sağlamak amacıyla yapılan dini törensel davranışları ifade etmektedir. O dönemlerde, törensel bir şekilde adak adama yoluyla ruhların etkilenebileceğine inanılır, hasat ya da şükran gibi ritüeller, yalnızca Göklerin Oğlu adı verilen imparator tarafından gerçekleştirilirdi.³² İlkbahar ve Sonbahar Dönemleri (M.Ö. 770-476) ve Savaşan Devletler Dönemi'nde (M.Ö. 475-221) bu kavramın içeriği oldukça genişlemiş ve her türlü küçük seremonik ritüeller için kullanılır hale gelmiştir.³³ Analektler'de ritüel ile ilgili Konfüçyüs şöyle demiştir: "Ritüele uygun olmadığı sürece bakma, ritüele uygun olmadığı sürece dinleme, ritüele uygun olmadığı sürece konuşma, ritüele uygun olmadığı sürece hareket etme".³⁴

Konfüçyüs'ün bu sözü, ritüelin ve ritüellere uygun hareket etmenin insan yaşamında ne kadar önemli olduğunu açık bir şekilde vurgulamaktadır. Konfüçyüs öğretisinde her ne kadar en temel erdem insanlık (仁, ren/jen) olsa da, görüldüğü gibi, davranışlara rehberlik eden, sosyal, ahlaki ve dini uygulamaları içeren en somut kurallar ritüele dayanır. İnsanların, yaşamlarında birbirine karşı açık ve paylaşımcı olması gerektiğini vurgulayan

³⁰ Ibid., p.26.

³¹ Xinzhong Yao, *An Introduction to ...*, p.140.

³² Karyn L. Lai, *An Introduction to Chinese Philosophy*, Cambridge University Press, 2008, p.25.

³³ Ibid.

³⁴ *The Analects* 12:1

ritüel, insanlığın (仁, ren/jen) gelişimini hızlandıran bir etkidir.³⁵ Kısacası, erdem sahibi olabilmek için, yaşamdaki tüm ritüeller doğru bir şekilde uygulanmalıdır.

Konfüçyüs öğretisinin temel ahlaki değerleri olan saygı, dürüstlük, erdem, cesaret gibi kavramları bir araya getirdiğimizde, bizi ahlaki bir davranış olan insanlığa, yani *ren*'a (仁, 仁) götürecektir. (Bazı yerlerde 'jen' olarak da geçmektedir). İnsanlık (仁, ren/jen) kelimesini anlatan tam bir sözcük bulunmamakla birlikte İngilizce çevirilerinde, "hayırseverlik (benevolence)", "insan sevgisi (humanity)", "insanlık (co-humanity)", "sevgi (love)", "özgecilik/fedakârlık (altruism)", "iyilik (goodness)", "iyi/hayırlı (the Good)", "otoriter kişi (authoritative person)", ve "kendi (self)" gibi sözcükler kullanılmaktadır.³⁶ İnsanlık (仁, ren/jen) kelimesi Çince 'insan' ve 'iki' karakterlerinin birleşiminden oluşur. Anlamı ise, her insanın yüreğinde doğuştan iki duygu olduğu ve hemcinsiyle karşılaştığında bu duygunun uyanarak birlik bağını oluşturduğudur. Konfüçyüs'e göre bu duygu, toplumun temeli ve tüm insani erdemlere giden yol, bir diğer ifadeyle Tao'dur.³⁷ İnsanlık (仁, ren/jen), kişilerin hırslarından ve egolarından kurtulmalarını gerektirir. Bu bağlamda insan sevgisi, kişisel çıkar, kazanç ve mülk peşinde koşmanın zıttıdır.³⁸ İnsanlığa ulaşmış olan kişi, bütün erdemleri kendinde toplayan insan ile eş anlamlı hale geldiğinden, insanlık, 'mükemmel erdem' olarak da tercüme edilebilir.³⁹ İnsanlık (仁, ren/jen), Analektler'de tam 105 kez tekrarlanmaktadır ve Analektler'in 499 bölümünün 58'i, bu kavramı tartışmaya ayrılmıştır.⁴⁰ Konfüçyüs'ün felsefesinin temeline oturttuğu insanlık, sahip olması gereken tüm erdemlere sahip yönetici veya ideal kişidir. Bu ideal kişi ya da yöneticiyi Konfüçyüs, kelime anlamı olarak 'lordun oğlu' anlamına gelen 'junzi' (the gentleman, jūnzǐ- 君子) kelimesiyle tanımlamaktadır. İnsanlığa sahip olan junzi, Konfüçyüs'e göre, tüm ritüelleri doğru bir şekilde yerine getiren ve erdemli bir aristokrat olmayı başarabilen herkesi ifade edebilir.⁴¹

³⁵ Bo Mou, *Chinese Philosophy A-Z*, Edinburgh University Press, 2009, p.84.

³⁶ Lee Dian Rainey, *Confucius and ...*, p.34.

³⁷ Daisetz Teitaro Suzuki, *Çin Felsefesi Tarihi*, (çev. Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul, 2012, ss.80-81.

³⁸ Lee Dian Rainey, *Confucius and ...*, p.35.

³⁹ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi ...*, s.56.

⁴⁰ Wing-Tsit Chan, *A Source Book in Chinese Philosophy*, Princeton University Press, 1963, p.16.

⁴¹ Edward Slingerland, "Classical Confucianism (I): Confucius and the Lun-Yü", (ed. Bo Mou), in; *The Routledge History of World Philosophies: History of Chinese Philosophy*, Routledge, 2009, p.121.

Analektler'in 12. bölümünde geçen “*Kendine yapılmasını istemediğin şeyi, başkalarına yapma*” sözü de insanlığı tanımlayan, diğer insanlara nezaket ve empatiyle yaklaşmamız ve insan olarak diğerlerine saygılı davranmamız gerektiğini ifade eden bir sözdür.⁴² Bunun da temelini, Konfüçyüs'ün en çok önem verdiği davranışlardan biri olan ‘anne-babaya saygı’(filial piety, 孝 - xiào) oluşturmaktadır. Analoktler'in 1:2. kısmında anne-babaya saygının, insanlığın özünü oluşturduğu söylenmektedir.⁴³ Yine Konfüçyüs, anne-babaya saygı konusunda şöyle söylemiştir:

*“Bir kişinin babası hayattayken, onun isteklerine bak. Babası öldüğünde ise onun davranışlarına bak. Babası öldüğünde, 3 yıllık yas boyunca babasının yolundan ayrılmazsa, o kişiye ‘anne-babasına saygılı’ bir kişi denir.”*⁴⁴

Konfüçyüs öğretisinde, anne-babaya saygıyla ilgili olarak temel alınan düşünce “*Her şey göklerden meydana gelmekte, insanlar da atalardan meydana gelmektedir*” düşüncesidir. İnsanların hiçbir zaman kökenlerini unutmaması ve saygı duyması gerekir. Ataların yalnızca geçmişte değil, günümüzde de bizimle olduğunu vurgulayan Konfüçyüs, bu yüzden anne-babaya saygıya oldukça önem vermiştir.⁴⁵ Aile ilişkileri etrafında dönen ahlak anlayışı; özellikle anne-baba ve çocuklar arasında, büyük ve küçük kardeşler arasında ve karı-koca arasındadır. Bu ilişkilerde temel vurgu, taraflarının birbirine karşı sorumluluklarını içten ve özenli bir şekilde yerine getirmeleridir. Ancak, bu ahlak anlayışı sadece aileyle sınırlı değildir. Konfüçyüs, bu ailevi erdemleri, sosyal düzen ve dünya barışı için bir dönüm noktası olarak görmektedir.⁴⁶ Kısaca saygı, aile içinde başlar ve diğer insanlarla ilişkilerimize yayılır, bu da toplumsal düzeni ve barışı getirir.

Sosyal düzen ve dünya barışının oluşturulması konusunda Konfüçyüs, çok iyi düzenlenmiş bir topluma sahip olmak için gereken en önemli şeyin ‘isimlerin ıslahı/düzeltilmesi’(the rectification of names, 正名 / Zhèngmíng) uygulamasının başarılması olduğunu düşünmektedir.⁴⁷ Bunun anlamı, toplumsal düzensizliğin sebebinin, isimlerle içeriklerinin tam olarak uyuşmadığının düşünülmesidir. Yani, her ismin belli bir

⁴² Rodney L. Taylor, *The Illustrated Encyclopedia of Confucianism*, (with the assistance of Howard Y. F. Choy), The Rosen Publishing Group, first edition, 2005, p.152.

⁴³ *The Analects* 1:2.

⁴⁴ *The Analects* 1:11.

⁴⁵ Xinzhong Yao, *An Introduction to ...*, p.202.

⁴⁶ Xinzhong Yao, *An Introduction to ...*, pp.32-33.

⁴⁷ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi ...*, s.55.

içeriği ve özü vardır. Herkes bu öze uygun hareket ettiği sürece düzen sağlanır.⁴⁸ Bu konuda Analektler’de, Konfüçyüs’ün söylediği “*Yönetici yönetici, bakan bakan, baba baba ve oğul oğul olsun*”⁴⁹ (君君臣臣父父子子) sözü, bunu en iyi açıklayan sözdür. Konfüçyüs’ün bununla anlatmak istediği bir diğer şey de, her şeyi doğru kelimelerle konuşmamız, gerçek anlamını kullanmamız gerektiğidir. Örneğin; çağrı merkezinde konuştuğumuz kişi, ‘müşteri memnuniyeti uzmanı’ değildir, ta ki müşteriyi memnun edene kadar, sonrasında ise uzman olup olmadığı tartışmalıdır. Ya da bir devlet dairesine gittiğimizde ‘müşteri’ ya da ‘müvekkil’ gibi isimlerle hitap edilmemeliyiz, çünkü biz müşteri ya da müvekkil değil ‘vatandaş’ız. Bu kullanım şekilleri, gerçek ilişkiler konusunda bir yalandan ibarettir.⁵⁰ Bu yüzden toplumda düzenin sağlanması için, herkes ne ise o olmalı, her konuda gerçek ve doğru kelimeler kullanılmalı ve bu tarz, yalanlara ve yanlış anlaşılmalara neden olacak kelime oyunlarından kaçınılmalıdır.

Konfüçyüs öğretisinin bir diğer yapı taşı da doğruluktur (righteousness, 义/義- yi). Doğruluk, kişinin bir karar verirken ya da bir eylemde bulunurken, bunu, eylemin doğru veya yanlış olduğunu söyleyen iç sesine göre yapması gerektiğidir. Bir diğer ifadeyle, kişi yaptığı eylemden kâr veya zarar edeceğine bakmadan, bunun sonuçlarını düşünerek değil, yalnızca ahlaki açıdan doğru olup olmadığına göre hareket etmelidir.⁵¹

Konfüçyüs öğretisi özellikle Han Hanedanlığı döneminde (M.Ö.206- M.S. 220) önemli rol oynamıştır. Geçmişte uzun bir dönem, hükümet bürokrasisi ve Konfüçyüs öğretisi neredeyse aynı şeyi ifade etmekteydi; memurlar seçilirken adayın, Konfüçyüs Klasikleri hakkındaki bilgisine veya Konfüçyüsçü erdemleri uygulamadaki başarısına bakılmaktaydı. Memurların bu yöntemle seçilmesi, Han Hanedanlığı döneminde uygulamaya koyulmuştu.⁵² Han Konfüçyüsçülüğü olarak da bilinen bu dönemde Konfüçyüsçülük, devlet ideolojisi olarak benimsenmiş, Konfüçyüsçüler, danışmanlık gibi görevlere atanarak hükümet yönetiminde önemli rol oynamışlardır.⁵³

⁴⁸ Kim Cheng Patrick Low, “The Confucian Rectification of Names and People/Human Resource Management”, *Educational Research*, Vol:3, No:8, 2012, p.663.

⁴⁹ The Analects, XII, 11.

⁵⁰ Lee Dian Rainey, *Confucius and ...*, p.46.

⁵¹ Rodney L. Taylor, *Religions of the World: Confucianism*, Chelsea House Publishers, 2004, p.50.

⁵² Xinzhong Yao, *An Introduction to ...*, p.36.

⁵³ Rodney L. Taylor, *Religions of ...*, p.10.

Temel olarak ahlaka ve erdeme dayanan ve mükemmel erdeme sahip kişi olan junzi'ya ulaşmayı hedefleyen Konfüçyüs öğretisi, Konfüçyüs'ün ölümünden sonra öğrencileri tarafından geliştirilmiş, yazıya geçirilmiş ve sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Konfüçyüs öğretisi Çin'de dönem dönem etkisini yitirse de, her defasında farklı fikirlerle harmanlanarak yeniden ortaya çıkmıştır. Neo-Konfüçyüsçülük veya Yeni-Konfüçyüsçülük gibi isimler adı altında etkisini sürdüren Konfüçyüs öğretisinin etkisi, günümüzde de Çin'de resim, müzik gibi sanat dallarının yanı sıra, Çin'in uluslararası sisteme bakışı ve dış politika ilkelerinde de devam etmektedir.

1.1.3. Konfüçyüs'ün Takipçileri

Konfüçyüs'ün ölümünden sonra onun öğretilerini geliştiren ve yayan en önemli iki düşünür Mencius (Mengzi 孟子) ve Xunzi (荀子)'dır. Özellikle Mencius, Konfüçyüs'ten sonra 'İkinci Bilge' olarak anılmış en önemli Konfüçyüsçü düşündür.⁵⁴ Mencius ve Xunzi'nin ayrıldıkları nokta aşağıda detaylı olarak açıklanan insan doğasının özü konusudur. Mencius, insan doğasının iyi olduğunu ileri sürerken Xunzi, tersini iddia etmiş ve düzeni sağlamak için ödül ve ceza sisteminin gerekliliğini vurgulamıştır.

1.1.3.1. Mencius (Měngzì, 孟子) (M.Ö. 380-300)

Mencius, M.Ö. 4. yüzyılda yaşamış, Konfüçyüs öğretilerini savunan ve yayan etkili bir düşündür. Mencius'un Konfüçyüs'le ilişkisi, kendisinin, Konfüçyüs'ün torunu olan Zisi'nin (子思) bir öğrencisi olmasından ileri gelmektedir.⁵⁵ Mencius'un emekli olduktan sonra, öğrencileriyle birlikte kaleme aldığı, yedi kitaptan oluşan *Mencius*, dönemin lordları ve öğrencileri arasındaki konuşmaları içermektedir.⁵⁶

Çin felsefesinde en çok tartışılan konulardan biri olan ve üzerine birçok kuram geliştirilen, insan doğasının iyi mi yoksa kötü mü olduğu konusunda, Mencius'un kuramı insan doğasının iyi olduğu (xìng shàn 性善) ve doğuştan gelen ahlaki duyguların genel kabul gördüğüdür.⁵⁷ Mencius'un bu konuda Konfüçyüs'ten farkı, insanların nasıl 'iyi

⁵⁴ Meher McArthur, *Confucius*, p.164.

⁵⁵ Ibid., p.157.

⁵⁶ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi ...*, s.96.

⁵⁷ John King Fairbank, Merle Goldman, *China: A New History*, The Belknap Press of Harvard University Press, 2006, p.52.

duygular/düşünceler'e sahip olacağı değil, insanların karakterinde hali hazırda bulunan iyi duygu/düşünceleri nasıl muhafaza edecekleridir.⁵⁸

Mencius'a göre; tüm insanların doğasında dört eğilim (four sprouts/ sìduān, 四端) vardır. Bunlar; acıma duygusu, utanma duygusu, saygı ve doğruluk ile yanlılık duygusudur. Bu dört eğilimi geliştirebilen/harmanlayabilen her insan, insanlık (ren/jen, 仁), ritüeller (li, 禮), doğruluk (yi, 義), ve erdem (zhì, 智) olarak bilinen dört önemli özelliğe sahip olur.⁵⁹ Mencius bunu kanıtlamak adına tüm insanlığın temelde aynı olduğunu iddia etmiştir. Mencius'a göre, geçmişteki tüm büyük bilginler ki buna Konfüçyüs de dâhil, hepsi bizim gibi sıradan insanlardı. Bilge bir kişiyle bizim aramızdaki tek fark, bilge kişinin kendinde varolan bu dört eğilimi geliştirmiş olmasıdır. Eğer onlar bunu yapabiliyorsa, hepimiz bunu yapabiliriz.⁶⁰ Bu konuda Mencius şu örneği vermektedir:

“Arpa yetiştireceğimiz zaman tohumlar, toprağa ekilir. Toprak aynı topraktır ve tohumlar aynı zamanda dikilir. Bunlar hızla büyür ve sonunda hepsi olgunlaşır. Eğer bir arpa diğerinden farklı ise, bunun sebebi toprağın verimliliğindeki farklılık, yağış miktarındaki eşitsizlik ve tarımdaki farklılıklardan kaynaklanır. Yani aynı cins olan her şey benzerdir. Peki neden insanoğlunun farklı olduğunu düşünüyoruz? Bilgeler ve geriye kalan herkes aynı türdedirler.”⁶¹

Örnekten de anlaşılacağı gibi, insanların hepsi aslında aynıdır, farklılıkları yaratan şey onların eğitimi, gelişimi gibi çevresel ya da dış faktörlerden kaynaklanmaktadır. Eğer herkesin doğasında bu dört eğilim varsa, bunlar geliştirilerek bilgeliğe ulaşılabilir. Önemli olan içimizde bulunan bu iyi duygu ve düşünceleri muhafaza edip geliştirebilmektir.

Yönetimle ilgili olarak, Konfüçyüs gibi Mencius da, hükümetin, insanların faydası için var olduğunu söylemiştir. Yöneticinin işi, insanlara bakmak, fayda sağlamak, onları ilk sıraya, kendini ise son sıraya koymaktır.⁶² Bu konuda isimlerin ıslahına da atıfta bulunan Mencius'a göre, insanları önemsemeyen bir yöneticiye, ‘yönetici’ diyemeyiz. Sadece sıradan bir ‘kabadayı’ (lout) olur. Yine benzer bir şekilde bir hükümdarın oğlu, sırf onun

⁵⁸ Meher McArthur, *Confucius*, p.164.

⁵⁹ Kim-chong Chong, “Classical Confucianism (II): Meng zi and Xun zi”, (ed. Bo Mou), in; *The Routledge History of World Philosophies: History of Chinese Philosophy*, Routledge, 2009, p.191.

⁶⁰ Lee Dian Rainey, *Confucius and ...*, p.91.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid., p.96.

oğlu olduğu için hükümdar olmamalıdır. Hükümdarlar, babalarına göre değil, iş ahlaklarına göre seçilmelidirler.⁶³ Mencius şöyle der:

*“Hükümdarın ağır hataları varsa, ona telkinde bulunun. Defalarca tekrarlanan telkinleri dinlemiyorsa, yerine başka bir hükümdar getirin.”*⁶⁴

Konfüçyüsçülüğün, tüm diğer düşünce okulları karşısında etkisini ve üstünlüğünü sürdürmesi, Mencius’un bu öğretiyi sistematik bir temele oturtması sayesinde olmuştur. Özellikle, Mencius’un ‘insan doğası iyidir’ şeklindeki görüşü, Konfüçyüsçülüğün temellendirilmesinde büyük öneme sahiptir.

Konfüçyüs ve Mencius’un ‘insan doğası iyidir’ görüşüyle benzer dönemlerde Batı ve Yunan felsefesinde de M.Ö. 5. ve 6. yüzyıllar felsefenin canlandığı ve yoğunlaştığı yıllardır. Bu dönemde Konfüçyüs’le benzer dönemlerde yaşamış olan Sokrates de öğretisinde insanı temel almış, iyi bir insan olmanın erdem ve bilgi sayesinde olabileceğini ifade etmiştir.⁶⁵ Sokrates’in öğrencisi Platon ise, insan doğası hakkında ‘iyidir’ ya da ‘kötüdür’ şeklinde bir varsayımda bulunmamakla birlikte insan doğasının her ne şekilde olursa olsun eğitimle değiştirilebileceğini savunarak eğitim sisteminin önemi üzerinde durmuştur.⁶⁶ Konfüçyüs’ün takipçilerinden ve bir sonraki başlıkta detaylı bir şekilde incelenecek olan Xunzi da, insan doğası konusunda Platon’la benzer bir görüşü savunarak insan doğasının eğitimle değiştirilebileceğini savunmaktadır.

1.1.3.2. Xunzi (Xúnzǐ, 荀子) (M.Ö. 310-230)

Xunzi, Çin’de Savaşan Devletler Dönemi’nde (M.Ö. 475-221) yaşamış, 32 bölümden oluşan *Xunzi* isimli kitabın yazarı olan en sofistike ve etkili filozoflardan ve Konfüçyüs’ün takipçilerinden biridir.⁶⁷ İnsanlar ve evren konusunda çok daha rasyonel bir bakış açısına sahip olan Xunzi’nın Mencius’tan farkı, insan karakterini tanımlamasından ileri gelmektedir. İnsan doğasının iyi olduğunu düşünen Mencius’un aksine Xunzi, insan doğasının kötü olduğunu (xing e - 性惡) ve iyiliğin eğitim sonucu oluştuğunu iddia

⁶³ Ibid., p.97.

⁶⁴ Hans Joachim Störig, *Vedalar dan Tractatus’a ...*, s.99.

⁶⁵ Ibid., s.142.

⁶⁶ Vildan Burkaz, “Platon ve Rousseau’da İnsan Doğası Bağlamında Eğitim”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, 2014, s.103.

⁶⁷ ‘Xunzi’, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/xunzi/> (23.09.2014)

etmiştir.⁶⁸ Eğitim konusunda da Xunzi, Konfüçyüs'ün ritüel anlayışına dayanan karmaşık bir eğitim sistemi oluşturmuş, bilge ve önemli şahsiyetlerin klasik öğretilerine dayalı bir eğitimle, insanın kendi kendini yenileyebileceğini ileri sürmüştür.⁶⁹ İnsan doğası konusunda Mencius'tan ayrılan Xunzi, insanların temelde aynı oldukları konusunda ise Mencius'la benzer düşüncededir. Xunzi'ye göre, sıradan bir insan ve 'junzi' ya da bilge kişiler arasında doğuştan gelen hiçbir fark yoktur. Herkes eşit yetenek, bilgi ve kapasiteyle doğmaktadır. Bu yüzden, dünyadaki en sıradan kişi bile, iyi bir eğitimle bilge kişi haline gelebilir.⁷⁰

Hükümetle ilgili olarak da Xunzi, iyi ve erdemli yöneticinin önemini vurgulamış, ancak insan doğasının kötü olduğuna olan inancı yüzünden, insanları düzen içinde tutmak için bir ödül ve ceza sistemi olması gerektiğini savunmuştur.⁷¹ Xunzi'ye göre ödül (li), pozitif davranışları teşvik ederken, ceza sistemi (fa) negatif davranışlardan kaçınılmasını sağlar. Kısacası ödül ve ceza, sosyo-politik düzenin sağlanması için birbirini tamamlayıcı unsurlardır.⁷² Xunzi ayrıca, toplumun/insanların komünal olduğunu, bu yüzden de hiyerarşik normlar olmazsa, çatışmanın kaçınılmaz olacağını söylemiştir.⁷³ Yönetim konusunda da Xunzi, yönetici ve bakanların devlet idaresinin arkasındaki temel güç olduğunu, bu yüzden, devlet statükosundaki değişimin, yönetici ve bakanların fikirlerine bağlı olduğunu iddia etmiştir.⁷⁴

Kısaca özetlemek gerekirse, Xunzi'yı Mencius'tan ayıran ve toplumsal düzene dair fikirlerinin şekillenmesinde etkili olan en büyük fark, insan doğasının kötü olduğu düşüncesidir. Ancak, Konfüçyüs'ün ritüellerini birebir uygulayan ve eğitimini Konfüçyüs öğretisi temelinde alan kişi, bu eğitim sayesinde doğasını yenileyerek veya geliştirerek, erdemli bir kişi haline gelebilir. Kişinin erdemli bir insan haline gelmesi yolunda da, ödül ve ceza sistemi önemli rol oynamaktadır. Xunzi'nin ödül ve ceza sistemi fikri, Legalizm'in gelişimine de temel oluşturmuştur. Ancak, Xunzi'nin bu düşüncelerinin legalizme temel

⁶⁸ Meher McArthur, *Confucius*, p.166.

⁶⁹ John H. Berthrong, Evelyn Nagai Berthrong, *Confucianism: A Short Introduction*, Oneworld Publications, Oxford, England, 2000, p.14.

⁷⁰ Herlee G. Creel, *Chinese Thought from ...*, p.122.

⁷¹ Meher McArthur, *Confucius*, p.166.

⁷² Karyn L. Lai, *An Introduction to ...*, p.42.

⁷³ Yan Xuetong, *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*, (eds. Daniel A. Bell, Sun Zhe), Princeton University Press, 2011, p.29.

⁷⁴ Ibid., p.30.

oluşturması ve en ünlü öğrencilerinden Lisi ve Han Feizi'nin anti-Konfüçyüsçü haline gelmesi, Xunzi'nın Konfüçyüsçü itibarını olumsuz etkilemiştir.

1.2. Çin'deki Diğer Düşünce Okulları

Çin felsefesi esas itibarıyla Çin gelenek ve kültüründeki düşünce okullarını ifade eder. Çin felsefesinin ya da diğer bir deyişle filozofların ve düşünce okullarının ortaya çıktığı dönem, İlkbahar ve Sonbahar (M.Ö. 770-476) ile Savaşan Devletler (M.Ö. 475-221) dönemlerini kapsayan, 6. yüzyıldan, M.Ö. 221 yılına dek devam eden ve Yüz Düşünce Okulu (The Hundred Schools of Thought- 诸子百家/zhūzǐ bǎijiā) olarak adlandırılan dönemdir. Çin felsefesinin altın çağı olarak anılan bu dönemde birçok felsefi düşünce ortaya çıkmıştır. Tezin bu bölümünde, Yüz Düşünce Okulu döneminde ortaya çıkan ve etkisi halen devam eden Konfüçyüs felsefesi haricinde, en etkili düşünce okullarından Mohizm, Taoizm ve Legalizm hakkında kısaca bilgi verilecektir.

1.2.1. Mohizm (Mòjiā, 墨家)

Mohizm, Savaşan Devletler Dönemi'nde (M.Ö. 475-221) yaşayan ve 'Mozi' ya da 'Master Mo' olarak bilinen filozofun fikirlerini savunan, etkili bir felsefi, sosyal ve dini hareket ⁷⁵ olarak tanımlanmaktadır. Çin'in eski dönemlerinde, Han Hanedanlığı'nın başlangıcı sayılan M.Ö. 206 yılına kadar, Çin'deki en büyük ve en etkili düşünce okulları Konfüçyüsçülük ve Mohizm olmuş ve bu süreç boyunca iki okul sürekli birbirlerine saldırmıştır.⁷⁶

Mozi, hayatının büyük kısmını evrensel/her şeyi kuşatan sevgiye, ortak faydaya ve savaşı önlemeye adanmış, öğrencilerini savunma düzenekleri konusunda eğitmiştir.⁷⁷ Sosyal problemlerin çözülmesi veya insanların ortak refahı gibi konularda Konfüçyüsçülükle benzer görüşlere sahip olan Mohizm'i, Konfüçyüsçülükten farklı kılan şey, Konfüçyüs'ün öğrencilerini daha çok toplumun elit kesiminden kişiler oluştururken, Mozi'nın takipçilerinin genelde işçi kesimden olmasıdır.⁷⁸ Aslında Konfüçyüs de toplumun her

⁷⁵ 'Mohism', Stanford Encyclopedia of Philosophy <http://plato.stanford.edu/entries/mohism/> (23.09.2014)

⁷⁶ Wing-Tsit Chan, *A Source Book in ...*, p.211.

⁷⁷ JeeLoo Liu, *An Introduction to Chinese Philosophy: From Ancient Philosophy to Chinese Buddhism*, Blackwell Publishing, 2006, p.108.

⁷⁸ Ibid.

kesiminden öğrenciye sahip olmuş, aralarında herhangi bir ayrım yapmamıştır, burada anlatılmak istenen Konfüçyüs'ün amacının elit insanlar yetiştirmek olmasıdır.⁷⁹ Bir diğer fark ise, Konfüçyüs'ün etik sisteminin insanlığa (ren/jen), Mozi'nin etik sisteminin ise doğruluğa (yi,義) dayanmasıdır. Konfüçyüs öğretisinde cennet/gökler, isteğini doğrudan ortaya koymaz, onun yerine işlemleri için ahlak yasalarını bırakır, Mohizm'de ise, cennet/gökler her şeye karar verir.⁸⁰

Mohizm felsefesi, anti-Konfüçyüsçü öğretilerinden dolayı, Çin felsefesi tarihinde olağan dışı bir felsefe olarak görülmüş, sonra gelen filozoflar üzerinde çok büyük etkiye sahip olmamış ve Han Hanedanlığı'ndan (M.Ö.206- M.S. 220) sonra yavaş yavaş yok olmuştur.⁸¹

1.2.1.1. Mozi / Mo Tzu (Mòzǐ, 墨子) (M.Ö. 479-381)

Mohist okulun kurucusu ve en az Konfüçyüs kadar üne sahip olan Mozi (Mòzǐ, 墨子), geleneksel kurumlara, uygulamalara ve Konfüçyüs kuramlarına karşı çıkmıştır. Konfüçyüs ve Mozi arasındaki en büyük fark; Konfüçyüs'ün, geleneksel kurumlar, ritüeller, müzik ve edebiyatı anlamaya ve meşrulaştırmaya çalışması, Mozi'nin ise, bunların geçerliliğini sorgulaması ve eleştirmesidir.⁸²

Mozi'nin hayatıyla ve doğum tarihleriyle ilgili net bir bilgi yoktur ancak, Konfüçyüs ölmeden önce doğduğu ve Mencius doğmadan önce öldüğü düşünülmektedir.⁸³ Mozi'nin öğretisiyle ilgili bilinen en önemli kaynak, *Mozi* adında, 71 bölümden oluşan (kitabın 18 bölümü kayıptır) kitaptır. İçinde Mohizmle ilgili anekdotlar yer alan diğer kitaplar ise; Lu-Shi-Chun-Qiu (吕氏春秋), Han-Fei-Zi (韓非子), Zhuang-Zi (莊子), ve Huai-Nan Zi (淮南子)'dır.⁸⁴

Mohistler, öğretilerini beş çift olarak on başlık altında toplamışlardır. Bunlar; 'üstün olana boyun eğme' (conforming upward, *shang-tong*/ 尚同) , 'değerli/yetenekli olanı

⁷⁹ Wing-Tsit Chan, *A Source Book in ...*, p.212.

⁸⁰ Ibid., p.211.

⁸¹ JeeLoo Liu, *An Introduction to ...*, p.128.

⁸² Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi ...*, s.67.

⁸³ Wing-Tsit Chan, *A Source Book in ...*, p.212.

⁸⁴ Chris Fraser, "The Mohist School", (ed. Bo Mou), in; *The Routledge History of World Philosophies: History of Chinese Philosophy*, Routledge, 2009, p.138.

yükseltme’ (elevating the Worthy, *shang-xian*/ 尚賢), ‘evrensel/her şeyi kuşatan sevgi’ (inclusive concern, *jian-ai*/ 兼愛), ‘saldırganlığın reddi’ (rejecting aggression, *fei-gong*/ 非攻), ‘kullanımda tutumlu/ölçülü olma’ (moderation in use, *jie-yong*/ 節用), ‘cenaze harcamalarında tutumlu/ölçülü olma’ (moderation in burial, *jie-zang*/ 節葬), ‘göklerin niyeti/iradesi’ (heaven’s intention, *tian-zhi*/ 天志), ‘ruhların iradesi/varlığı’ (elucidating ghosts, *ming-gui*/ 明鬼), ‘müziğin reddi’ (rejecting music, *fei-yue*/ 非樂), ‘kaderciliğin reddi’ (rejecting fatalism, *fei-ming* 非命)’dir.⁸⁵

‘Üstün olana boyun eğme’ (*shang-tong* 尚同), öğretisine göre hükümetin amacı, ortak bir ahlak anlayışı geliştirerek, istikrarlı sosyal, politik ve ekonomik düzene ulaşmaktır. Bunu yaparken herkes, yöneticiler tarafından belirlenen ‘iyi örnekler’ yönelmelidir. ‘Değerli/yetenekli olanı yükseltme’ (*shang-xian* 尚賢), atamaların, kişilerin sosyal statü ve kökenlerine göre değil, uygunluk ve ahlak ölçütlerine göre yapılması gerektiğini savunur. ‘Evrensel/her şeyi kuşatan sevgi’ (*jian-ai* 兼愛), sosyal düzene ve ren/jen’e ulaşılabilmesi için insanların herkese ve her şeye karşı sevgi beslemesi gerektiğini söylerken, ‘saldırganlığın reddi’ (*fei-gong* 非攻), her türlü saldırganlığın kişisel çıkarlar doğrultusunda yapıldığını ve yanlış olduğunu belirtir.⁸⁶ Yine aynı konu çerçevesinde, Mozi’ya göre, üstünlük sağlamak için savaşı kullanmak, yalnızca birkaç devlet için faydalıdır, ancak çoğu için değildir. Savaş, çok az devleti hegemon yapabilir, birçok küçük devletse yok olur.⁸⁷ Kısacası Mozi, savaşa tamamen karşıdır ve ortaya attığı evrensel/her şeyi kuşatan sevgi anlayışı uygulanabildiği sürece savaşların da olmayacağını iddia etmiştir.

‘Kullanımda tutumlu/ölçülü olma’ (*jie-yong* 節用) anlayışına göre, gereksiz lüks ve harcamalardan kaçınılmalı, toplumun refahı gözetilmelidir. Yine aynı şekilde ‘cenaze harcamalarında tutumlu/ölçülü olma’ (*jie-zang* 節葬) da, insanların ekonomik refahı için cenaze törenlerindeki aşırı ve gereksiz harcamalardan kaçınılmasını söyler.⁸⁸

⁸⁵ Ibid., pp.140-141.

⁸⁶ Ibid., p.141.

⁸⁷ Yan Xuetong, *Ancient Chinese ...*, p.27.

⁸⁸ Chris Fraser, “The Mohist ...”, p.141.

‘Göklerin niyeti/iradesi’ (*tian-zhi* 天志), Mohistlerin, ‘cennet/gökler, en asil, en bilge, ahlaki açıdan en doğru olandır, bu yüzden de neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda en güvenilir ve saygı duyulması gerekendir’ şeklindeki bakış açısını yansıtır. ‘Ruhların iradesi/varlığı’ (*ming-gui* 明鬼), sosyal ve ahlaki düzenin, iyiyi ödüllendiren, kötüyü cezalandıran hayalet ve ruhlara olan inancın desteklenmesiyle sağlanacağını iddia eder.⁸⁹ Burada görüldüğü gibi Mozi, doğrudan göklerin yani ‘tian’ın iradesi olduğuna inanmakta ve hayalet ve ruhların iyi ve kötüyü cezalandırdıklarına inanmaktadır.

‘Müziğin reddi’ (*fei-yue* 非樂), müzik gibi eğlencelerin ve diğer lüks şeylerin, yöneticiler tarafından eğlence amaçlı kullanıldığını ve harcanan bunca kaynağın, insanların giyinmesi ve beslenmesinde kullanılabileceğini iddia ederken, son olarak, ‘kaderciliğin reddi’ (*fei-ming* 非命), insanların kaderlerinin önceden belirlenmiş olduğu düşüncesinin iyi kanıtlarla desteklenmemiş olduğunu savunarak kaderciliği reddeder.⁹⁰

Mohistlerin bu on öğretisi, Mohizmin temel düşünce yapısını özetlemektedir. Yukarıda bahsedilen on başlığa bakıldığında, Mohizm’de yetenekli olan herkesin yönetici/hükümdar olabileceği, yönetici sınıfı sınırlayan daha yüksek bir iradenin varlığına inandıklarını ve bu iradeye boyun eğmeleri gerektiği öğütlenmektedir.

Bunların yanı sıra, Mohizmi Konfüçyüsçülükten ayıran en önemli kavramlardan biri yukarıda da bahsedilen ‘her şeyi kuşatan sevgi’ kavramıdır. Mozi, Konfüçyüsçülerin temel düşüncesi olan insanlık (仁, ren/jen) ve doğruluğu (yi, 義) eleştirmez, ancak bunları daha farklı anlamlandırır. Mozi’ya göre insanlık ve doğruluk, her şeyi kuşatan bir sevgidir. Bunun da ölçütü, ülkeye ve halka faydalı olmaktır.⁹¹ Mozi, insanları, birbirini sevmeye ikna etmek için de; ‘eğer bütün dünya istifade edecekse, o zaman bunun dünyadaki her insana faydası dokunacaktır’ düşüncesini ileri sürer.⁹² Dünyadaki zararlı her şeyin sevgi eksikliğinden kaynaklandığını düşünen Mozi bu konuda şöyle söylemektedir:

“Günümüzde, yöneticiler yalnızca kendi devletlerini sevmekte, diğer devletleri sevmemektedirler. Bu yüzden devletlerini silahlandırıp diğerlerine saldırmaktan çekinmezler. Aynı şekilde bireyler de, yalnızca kendilerini ve kendilerinden olanları

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi* ..., s.72.

⁹² Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi* ..., s.75.

sevdiklerinden, diğerlerine saldırmaktan çekinmezler. Yönetici ve bakanlar birbirlerini sevmeyişinde nezaket ve sadakat olmaz, baba ve oğul birbirini sevmeyişinde, sevgi ve saygı olmaz. Dünyada kimse birbirini sevmeyişinde, güçlü, güçsüzün üstesinden gelecek, zengin, fakiri ezecektir. Her şeyi kuşatan, ortak sevgi olmadığında tüm felaketler, gasplar, düşmanlıklar ve nefret artacaktır."⁹³

Kısacası, insanlar; gerek aile üyeleri gerek tanımadıkları diğer insanlar olsun herkesi eşit derecede sevmelidir. Herkesin, her insana gösterdiği sevgi, dünyaya faydalı olacağından, dolaylı yoldan yine kendisine de faydalı olacaktır. Konfüçyüs'te ise, daha önce de ifade edilmiş olduğu gibi, 'anne-babaya saygı' esastır. İnsanlığı sevmemiz için öncelikle aile bireylerini sevmemiz gerekmektedir. Bu düşünce Konfüçyüs ve Mozi arasındaki en temel farklılıktır.

Mozi ve Konfüçyüs'ün ayrıldığı bir başka nokta da, 'fayda' (li, 利) konusudur. Mozi'nin 'fayda' ile kastettiği; dünya düzeninin restorasyonu, savaşın ve çatışmaların durdurulması, sosyal kaynakların yeterliliği gibi konulardır. Konfüçyüs, kişilerin ahlaki değerleriyle ilgilenirken, Mozi yalnızca hayatta kalabilmeleriyle ilgilenmiştir; Konfüçyüs, insanlara 'doğruluk' yolunda davranmalarını öğretirken, Mozi, onlara ortak faydaya uygun bir şekilde davranmalarını öğretmiştir.⁹⁴

Devlet ve yönetim konusuyla ilgili olarak Mozi da, Konfüçyüs gibi hiyerarşik bir düzen öngörmüş ve en tepede yöneticinin olması gerektiğini ileri sürmüştür. Mozi; devletin totaliter, yöneticisinin yetkisinin de mutlak olması gerektiğini düşünür. Bunun sebebi, devletin yöneticisinin yetkisinin, Tanrı'nın ve halkın iradesinden gelmesi ve yöneticinin görevinin, her şeyi kuşatan sevgiyi yerine getirenleri mükâfatlandırıp, yerine getirmeyenleri cezalandırarak halkın eylemlerini denetlemek olmasıdır.⁹⁵ Yine benzer bir şekilde; Mozi'ya göre devletlerarası çatışmaların nedeni de, insanların diğerini sevmeye başarısız olmasıdır, aynı zamanda Mozi, bu insanların düşüncelerini, doğru bir bakış açısında birleştirebilecek hiçbir sistem olmadığını iddia etmektedir.⁹⁶ Bu konuda Mozi şöyle söylemiştir:

⁹³ Wing-Tsit Chan, *A Source Book in ...*, pp.213-214.

⁹⁴ JeeLoo Liu, *An Introduction to ...*, p.115.

⁹⁵ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi ...*, ss.77-78.

⁹⁶ Yan Xuetong, *Ancient Chinese ...*, p.30.

“Açıkça görülüyor ki, eğer herkesin düşüncesini doğru bakış açısında birleştiren bir lider olmazsa, ‘all under heaven’ (göklerin altındaki her şey- Tianxia) düzeni kurulamaz”⁹⁷

Görüldüğü gibi Mohizm’de, meşruiyetini göklerden alan ve iyi ile kötüyü belirleyip ödüllendirebilecek ya da cezalandırabilecek erdeme sahip bir yöneticinin yönetimi altında, lüks bir yaşam yerine yalnızca hayatta kalabilmeyi amaç edinmiş ve herkesin herkesi eşit derecede sevdiği, sade bir yaşam söz konusudur. Nedenleri tam olarak bilinemese de, -belki uygulamadaki zorluklar, belki de insanların yalnızca hayatta kalmakla yetinmek istememesi gibi nedenler olabilir- Han Hanedanlığı’ndan sonra, Mohist felsefeyi savunan bir filozof olmamış ve bir dönem Konfüçyüsçülüğün en büyük rakibi olan Mohizm, zaman içerisinde yok olmuştur.

1.2.2. Taoizm (Dàojiā, 道家)

Taoizm ya da bilinen bir diğer adıyla Daoizm; Tao/Dao’yla uyum içinde yaşanması gerektiğini savunan köklü bir felsefe ve din öğretisi/sistemidir. Batı dillerine Taoizm/Taoism olarak çevrilmiş olan bu öğreti Çince’de iki farklı şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan biri, ‘Taoist Din’ olarak kullanılan *Daojiao* (dàojiào, 道教), diğeri ise; ‘Taoist Felsefe’ olarak adlandırılan *Daojia* (dàojiā, 道家)’dır.⁹⁸

Tao/Dao, en genel ve bilinen anlamıyla ‘yol’ demektir. Tao aynı zamanda, metod, teknik; kanun; düşünce okulu; belirtmek, ifade etmek gibi anlamlara da gelmektedir.⁹⁹

Taoizme göre, insanların ahlaki düşünceleri aslında, ahlaki bozuklukların yansımalarıdır. Örneğin, anne babaya saygı fikri aslında saygısızlık gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde, Konfüçyüs’ün ahlak kuralları söylemi de aslında dünyadaki ahlaki düzensizliğin bir yansımasıdır.¹⁰⁰ Konfüçyüs ve öğretisinde daha önce ifade edildiği gibi, anne babaya saygı, ahlak kurallarının en temel ilkelerinden biri olup, erdemli ve düzenli bir topluma ulaşmanın en temel yolu sayılmaktadır. Bu bakımdan Taoizm, bunun tersini savunan Konfüçyüsçülük’le farklılıklar göstermektedir.

⁹⁷ Ibid., p.31.

⁹⁸ Li Yangzheng, *History of Chinese Taoism*, (compiled and translated by Yan Zhonghu), Foreign Languages Press, 2009, p.6.

⁹⁹ Ibid., p.7.

¹⁰⁰ John King Fairbank, Merle Goldman, *China: A New ...*, p.54.

Din olarak Taoizm, örgütlenme konusunda başarısız olmuş, tapınaklar birbirinden bağlantısız kalmıştır. Her ne kadar Konfüçyüsçülüğe alternatif bir öğreti olsa da, uygulama pratiğinde başarısız olduklarından alanı Konfüçyüsçülere bırakmışlardır.¹⁰¹ Ancak Taoizm, Çin kültüründe, Taiji ve Qigong, Çin tıbbı, akapunktur, feng shui, Çin astrolojisi, resim ve şiir sanatı gibi hayatın birçok alanında yoğun bir şekilde hissedilmektedir.¹⁰² Taoizmin Çin kültür ve geleneklerindeki bu etkisi, bir sonraki başlıkta ifade edilecek olan wu wei, yani eylemsizlik ya da bir diğer deyişle Tao'ya uygun davranma prensibiyle ilgilidir. Sağlıklı bir bedene sahip olmak için, evreni kaplayan enerjiyle uygun hareket etmeli, yaşamın, doğanın ritmine ayak uydurmamızdır.

Çin'de en eski devlet dinsel inanışlarında bile rastlanan ve dünyanın başlangıcı, kavranamayan ve mutlak olan şey, ilk temel anlamına gelen Tao, Konfüçyüs ve öğretisinde kullanılsa da, burada, öğretinin merkezinde yer almaktadır. Konfüçyüs öğretisinden çok daha metafiziksel bir yöne eğilim gösteren bu öğreti, bu nedenle Taoizm adıyla anılmaktadır.¹⁰³ Uygarlığın toplumda asıl kötülüğü yaratan şey olduğunu, her şeyi kurallara bağlamanın evrendeki dengeyi bozacağını ve doğayla insan arasındaki bağı koparacağını ileri süren Taoizmin¹⁰⁴ en önemli temsilcileri, bu öğretinin kurucusu olarak da anılan Laozi ve Zhuangzi'dir.

1.2.2.1. Laozi/Lao Tzu (Lǎozǐ, 老子) (M.Ö. 500'ler)

Eski Usta/Üstad anlamına gelen Laozi veya Lao-Tzu, Çin'in eski dönemlerinde yaşamış -tam tarih bilinemese de M.Ö. 500'lerde yaşadığı düşünülüyor- Çin klasiklerinden olan Dao De Jing/ Tao Te Ching (Dàodéjīng, 道德经) – Türkçe'ye Yol ve Erdem Öğretisi/Kitabı olarak çevirilebilir- isimli kitabın yazarı ve Taoizmin kurucusudur. Aslında Laozi'yla ilgili birçok belirsizlik söz konusudur. Hatta öyle ki, Laozi adında bir kişinin var olup olmadığı bile belli değildir. Dao De Jing konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bazıları Dao De Jing'in 6. yüzyılda Lao Dan isimli bir kişi tarafından yazıldığını söylerken, bir diğer görüşe göre Li Er adında bir yazar, kendi ismini gizlemek amacıyla Laozi adını

¹⁰¹ John King Fairbank, *The United States & China*, Fourth Edition, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1979, p.126.

¹⁰² Hsio-Lan Hu, William Cully Allen, *Religions of the World: Taoism*, Chelsea House Publishers, 2005, p.4.

¹⁰³ Hans Joachim Störig, *Vedalaradan Tractatus'a.....*, s.90.

¹⁰⁴ Otfried Höffe, *Felsefenin Kısa Tarihi*, (çev. Okşan Nemlioğlu Aytolu), İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri, İstanbul, 2008, s.94.

kullanarak 4. veya 3. yüzyılda kitabı yazmıştır. En çok kabul edilen görüş, kitabın bugünkü halinin 1. yüzyılda tamamlandığı ve birçok farklı kişinin söylemlerini içerdiği yönündedir.¹⁰⁵

Laozi'nın hayatıyla ilgili olarak, Laozi'nın takipçilerinden olan Zhuangzi'nın yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla, Konfüçyüs, eski ritüellerle ilgili bilgisini artırmak amacıyla bir gün, Zhou Hanedanlığı döneminde arşiv görevlisi olarak çalışan Laozi'yi ziyaret eder. Konfüçyüs'ün bilgisini takdir etmesi beklenen Laozi ise Konfüçyüs'ü azarlar ve kafasındaki tüm ezberlenmiş bilgileri unutmasını ve doğal 'Yol'u izlemesi gerektiğini söyler. Konfüçyüs Laozi hakkında konuşurken, daha önce birçok etkileyici insanla tanıştığını ancak hiçbirinin, 'tüm baskı ve kısıtlamalardan kurtulmuş ve güçlü bir şekilde gökyüzünde süzülen bir ejderhaya benzeyen' Laozi gibi olmadığını söylemiştir.¹⁰⁶ Bu görüşme ya da konuşmaların gerçek mi yoksa bir efsane mi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Laozi'yla ilgili diğer hikâyelerde, Laozi'nın Orta Asya ve Hindistan'a geçerek öğretilerini yaydığı ve bu öğretilerin Budizm'in temelini oluşturduğu da anlatılmaktadır.¹⁰⁷

Laozi tarafından yazıldığı varsayılan Dao De Jing, 2 bölüm ve 81 başlığa ayrılmış ve 5000 karakterden oluşan bir kitaptır. Kitapta temel kavram olan Tao veya Yol'un, tam olarak tanımlanamayacağı ve duyu organlarıyla algılanamayacağı yazmaktadır. En yakın anlamıyla ise Tao, yaratılışın kökeni, doğanın döngüsü, doğayı ve toplumu uyum içerisinde tutan 'şey' olarak tanımlanabilir.¹⁰⁸ Laozi, bunu bir diğer şekilde söyle açıklıyor:

*"Göklerin altındaki tüm varlıklar varoluşun (Being) ürünüdür, varoluş ise, varolmayışın (Non-being) eseridir."*¹⁰⁹

Kısacası Tao, tüm evrenin, tüm yaşamın, her şeyin başlangıcı olan basit, yalın, hareketsiz/eylemsiz bir 'şey' veya varolmayıştır. Tao ve Te arasındaki ilişki, insan vücudu ve vücudun fonksiyonları arasındaki ilişkiye benzer. Tao, insan müdahalesi olmayan doğal

¹⁰⁵ JeeLoo Liu, *An Introduction to ...*, p.131.

¹⁰⁶ Livia Kohn, *Daoism and Chinese Culture*, Third Edition, Three Pines Press, 2012, p.15.

¹⁰⁷ Ibid., p.17.

¹⁰⁸ Ibid., p.20.

¹⁰⁹ Chen Guying, *Laozi*, (translated by Arthur Waley), Hunan People's Publishing House and Foreign Languages Press, 1999, p.38.

hali ifade ederken, Te; bu doğal durum sosyal yaşama uygulandığında, insanların özendiği ve tecrübe ettiği tüm özellikleri ifade eder.¹¹⁰

Taoizmin en temel düşüncesi eylemsizliktir (non-action/non-doing, wú wéi, 无为). Bunun anlamı, hiçbir şeyin doğal akışına müdahalede bulunulmaması gerektiğidir. Karışıklığa yol açılmadığı sürece her şey kendi Tao'suna uygun davranır.¹¹¹ Ancak bu, öylece oturup hiçbir şey yapmamak gibi anlaşılmamalıdır. Eylemsizlik esasen, başkalarının işlerine karışmama, hatta Tao'ya uygun olduğu sürece kendi işine de karışmama anlamına gelir.¹¹² Dao De Jing'in Türkçe bir yorumunda wu wei, eylemsizlikten ziyade edimsizlik olarak çevirilmiştir.¹¹³ Edimsizlik, yaşamın doğal akışına aykırı hiçbir şey yapmamak, müdahalede bulunmamak demektir. Örneğin, güce sahip olanların, dünyayı ele geçirme ve şekillendirme çabaları, yaşamın doğal akışına ters olduğundan, yaşamın akışı içerisinde yenilgiye uğrayacaklardır.¹¹⁴

Laozi'nın ideal dünya düzeni, büyük, güçlü devletler yerine birçok küçük, zayıf devlete dayanır. Laozi'ya göre, eğer tüm devletler en eski, ilkel dönemlerine dönseler ve devletler arasındaki anlaşmalar azaltılsa, devletler arasındaki çatışmalar da azalır, bu yüzden Laozi, az nüfuslu küçük devletleri savunmaktadır.¹¹⁵ Barış ve uyumun sadelik veya yalınlıkla sağlanabileceğini düşünen Laozi'ya göre en büyük günah, açgözlü zihindir ve insanı savaşa götüren de bu zihindir.¹¹⁶ Bu konuda Laozi şöyle demiştir:

*“Nasıl tatmin olacağını bilememekten daha büyük bir felaket yoktur; daha fazlasını istemekten daha büyük bir talihsizlik yoktur”.*¹¹⁷

Buradan da anlaşıldığı gibi Laozi'nın ideal devleti, küçük, basit, ilkel, teknolojiye sahip olmayan, kendi kendine yetebilen ve asosyal bir devlettir.¹¹⁸

Laozi'ya göre; “öğrenmeyi bırakırsan, acı da olmayacaktır.” Laozi, üç çeşit öğrenmeyi/bilgiyi reddetmiştir. Bunlar; iyi ve kötü, güzel ve çirkin, değerli ve değersiz gibi

¹¹⁰ Ibid., p.37.

¹¹¹ Franz Martin Wimmer, *Kültürlerarası Felsefe*, (çev. Mustafa Tüzel), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.159.

¹¹² Daisetz Teitaro Suzuki, *Çin Felsefesi ...*, s.98.

¹¹³ Ömer Tulgan (çev.), *Lao Tse Tao Te Ching: Yol ve Erdem Kitabı*, Yol Yayınları, Ankara, 1994, s.22.

¹¹⁴ Ibid., s.23.

¹¹⁵ Yan Xuotong, *Ancient Chinese ...*, p.27.

¹¹⁶ Ibid., p.33.

¹¹⁷ Ibid., p.31.

¹¹⁸ JeeLoo Liu, *An Introduction to ...*, p.146.

sosyal farklılıklar; algılarımızla yaptığımız ayrımlar gibi duyularımızla/hislerimizle kazandığımız bilgiler ve insanlık, doğruluk, erdem gibi Konfüçyüs ve diğer ahlak uzmanlarının öğretileridir.¹¹⁹ Kısacası, iyinin iyi olduğunu bilmezsek, kötü de ortaya çıkmaz, ya da değerlinin değerli olduğunu bilmezsek, değersiz de ortaya çıkmaz, bu durumda kötülük, hırsızlık vb. durumlar da ortaya çıkmayacaktır.

Taoistler ve Konfüçyüsçüler arasındaki bir diğer fark, sosyal uyuma nasıl ulaşılacağı ve toplum içerisinde nasıl davranılması gerektiğiyle ilgilidir. Taoistler, Konfüçyüsçülerin resmi yönetim yapılarını, karmaşık hiyerarşilerini, sosyal ritüellerini ve karmaşık ahlak ve erdem yapılarını reddederler. Bunun yerine uyumlu bir dünya yaratmak için; mütevazı ve basit, yüksek statü ve ağır idari görevlerin yükü olmayan, insanın özündeki iyilik/güzelliği geliştirmeye yönelik bir yaşam tercih ederler. Yönetici (sage) de bu saf ve temiz sosyal davranışı en iyi uygulayan, dünyayı en uyumlu formuna getirmeye çalışan kişi olmalıdır.¹²⁰

1.2.2.2. Zhuangzi (Zhuāngzǐ, 莊子) (M.Ö. 369- M.Ö. 286)

Laozi'yla birlikte Taoizmin temsilcilerinden, Taoizm'le ilgili bilinen eserlerin bir diğerinin yazarı olan ve Savaşan Devletler Dönemi'nde (M.Ö. 475-221) yaşamış bir diğer önemli filozof da Zhuangzi'dir. Laozi daha çok kozmolojik ontoloji/varlıkbilim ve politik felsefe konusuna odaklanmışken, Zhuangzi, kozmolojik şüphecilik ve hayatın felsefesine odaklanmıştır.¹²¹ Laozi ve Zhuangzi arasındaki bir diğer önemli fark da; Laozi, hala dünyevi şeylerden bahsediyorken, Zhuangzi, daha soyut/metafiziksel şeylerden bahsetmiştir. Laozi reformu amaçlamışken, Zhuangzi, dünyevi şeylerin ötesine geçmeyi tercih etmiştir.¹²²

Zhuangzi'nın kendi ismini taşıyan Zhuangzi isimli ve 33 bölümden oluşan kitabının, ilk yedi bölümünün Zhuangzi'nin kendisi tarafından, diğer bölümlerinin ise takipçileri tarafından kaleme alındığı düşünülmektedir.¹²³ Zhuangzi'nın doğruluk ve gerçekliğe dair bakış açısı genelde görecilik (Relativism), şüphecilik (scepticism) veya radikal görecilik ve radikal şüphecilik olarak isimlendirilmektedir. Görecilik kısaca; tüm bakış açılarının, belli

¹¹⁹ Ibid., p.147.

¹²⁰ Livia Kohn, *Daoism and ...*, p.25.

¹²¹ Shan Chun, *Major Aspects of Chinese Religion and Philosophy: Dao of Inner Saint and Outer King*, Springer, 2012, p.165.

¹²² Wing-Tsit Chan, *A Source Book in ...*, p.178.

¹²³ JeeLoo Liu, *An Introduction to ...*, p.152.

bir perspektiften olduğunu ve tüm bakış açılarının, o perspektif içerisinde doğru olduğunu iddia ederken, şüphecilik ise, doğruyu/gerçeği asla bilemeyeceğimizi ve kendi idrak edebildiğimiz kadarının dışında bir doğru/gerçek olmadığını iddia etmektedir.¹²⁴

Zhuangzi'nin yaşam hakkındaki görüşü de; yaşamın bir hayal olduğudur. Biz, uyanık olduğumuzu düşünür ve etrafımızdaki dünyayı gerçek olarak algılarız. Ancak Zhuangzi'ye göre, yaşama dair sevgi ve arzumuzu bırakmalıyız, mükemmel/olgun insan, yaşam ve ölümü tek bir bütün olarak görür ve bunların birbirine dönüşümünden etkilenmez.¹²⁵

Zhuangzi'yle birlikte Taoizm ve Konfüçyüsçülük arasındaki farklar daha da keskinleşmiştir. Zhuangzi'ye göre, ahlak ve ahlaksızlık arasındaki fark, Konfüçyüs gibi kişiler tarafından icat edilen yapay bir ayrımdır. Ahlaki açıdan ideal devlet, insanların doğal olarak ahlaklı olduğu ve bu ahlak fikri üzerine dahi düşünülmeyen devlettir.¹²⁶ Bunun dışında, Konfüçyüsçüler, kişinin doğasını geliştirmeyi, kaderini tamamlamayı ve doğanın yaratıcı çalışmasına katılmayı öğretirken, Zhuangzi, doğayı desteklemeye, kadere dönmeye ve doğadan zevk almaya inanmıştır.¹²⁷ Konfüçyüsçüler, insanları eğitim yoluyla değiştirmeyi amaçlarken, Zhuangzi, değişimi 'şeylerin' kendilerine bırakmıştır.¹²⁸

Çin'in büyük tarih yazarı Sima Qian, yazıtlarında Zhuangzi'nin kitabı hakkında; *"olgulara/gerçeklere dayanmayan boş bir çalışma.... Temel olarak kendini memnun etmeyi amaçlamış, yöneticilere hiçbir faydası yok"* ifadesini kullanmıştır.¹²⁹

Özellikle Yeni Konfüçyüsçüler tarafından kendisine yapılan tüm eleştirilere rağmen, Zhuangzi'nin, Budizm üzerinde, özellikle de Zen Okulu'nun gelişmesi yönünde ve bunun haricinde de Çin'in şiir ve resim sanatı üzerinde oldukça büyük etkisi olmuştur.¹³⁰

1.2.3. Legalizm (Fǎ jiā, 法家)

Legalizm tanım olarak; Savaşan Devletler Dönemi (M.Ö. 475-221) ve Qin Hanedanlığı (M.Ö. 221-206) dönemlerinde yaşayan ve devlet yönetiminde 'fa'nın (法)

¹²⁴ Ibid., p.155.

¹²⁵ Eske Møllgaard, *An Introduction to Daoist Thought: Action, Language and Ethics in Zhuangzi*, Routledge, 2007, p.19.

¹²⁶ JeeLoo Liu, *An Introduction to ...*, p.168.

¹²⁷ Wing-Tsit Chan, *A Source Book in ...*, p.178.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid., p.179.

yani kanunların kaçınılmaz rolünü ön plana çıkaran bir grup entellektüel ve devlet adamının ideolojisidir.¹³¹ Bunun yanı sıra Legalizm, doğa ya da hayatın amacı gibi sorulara yönelmeyen pragmatik politik bir felsefe olarak ifade edilmektedir.¹³²

Başlıca sekiz figürden oluşan ve ortak görüşü, bir devleti yönetmek için en güvenilir ve uygun şeyin ahlaktan ziyade, hukuk olduğunda birleşen ‘Legalist Okul’ kavramı, Sima Qian’ın Tarihsel Kayıtları’na göre ilk olarak M.Ö. 90’da ortaya çıkmıştır.¹³³

Savaşan Devletler Dönemi’nin sonunda M.Ö. 221’de İmparator Qin Shi Huangdi, tüm Çin’i tek bir çatı altında birleştirmiş ve Konfüçyüs’ün ideal yönetici anlayışına çok uzak ve totaliter denebilecek bir yönetim anlayışına sahip olmuştur. Yönetimine muhalefet edenleri ve bilgiyi kontrol etmek amacıyla, tehlike oluşturacağına inandığı ve içinde Konfüçyüs’ün eserlerinin de yer aldığı birçok kitabı yok etmiştir.¹³⁴ İlk İmparator Qin Shi Huangdi’nin kabul ettiği felsefe anlayışı, Xunzi’nin öğrencisi Han Feizi tarafından geliştirilen ve insan doğasının kötü olduğunu kabul eden Legalizm ya da Yasa/Hukuk Okulu’dur (School of Law).¹³⁵ Legalizmi kabul eden Qin Devleti, yirmi yıllık süre içerisinde önemli reformlar gerçekleştirmiş, yönetim sistemi merkezileşmiş, yeni bir vergi sistemi getirilmiş, ekonomide devlet yönetimi sağlanmış, ağırlık ve ölçü birimlerine standartlar getirilmiş, büyük bir ordu kurulmuş ve yasalar acımasız bir şekilde uygulanmıştır.¹³⁶

Legalizm ve Konfüçyüsçülük arasındaki en belirgin farklılıklara bakacak olursak, aşağıdaki altı temel maddeyi sıralayabiliriz:

- Konfüçyüsçülük’te daha çok ahlaki otonomiye önem verilirken, Legalizm’de heteronomiye¹³⁷ önem verilmesi;

- Tarihi ve politik miras açısından, Konfüçyüsçülük’te eski yöneticiler model alınırken, Legalizm’de daha sonraki ya da dönemin yöneticilerinin model alınması;

¹³¹ Bo Mou, *Chinese Philosophy ...*, p.82.

¹³² Mohamed Noaman Galal, “The Concept of Harmony and Human Rights”, November 5, 2009, http://www.china.org.cn/china/human_rights/2009-11/05/content_18834560.htm (05.04.2014)

¹³³ Yuk Wong, “Legalism”, (ed. Antonio S. Cua), in; *Encyclopedia of Chinese Philosophy*, Routledge, 2003, p.361.

¹³⁴ Meher McArthur, *Confucius*, p.167.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ “Legalism and Huang-Lao Thought”, Indiana University, 2010, p.5, <http://www.indiana.edu/~p374/Legalism.pdf> (16.01.2015)

¹³⁷ Heteronomi, otonominin zıt anlamı olup, dışsal bir otoritenin egemenliği altında olmak, başkalarının yasa ve kurallarıyla yönetilmek anlamına gelmektedir.

- Politik sistemler konusunda, Konfüçyüsçüler, feodalizmi tercih ederken, Legalistlerin, devleti vilayetlere/idari bölgelere ayırmanın gerekliliği üzerinde durması;
- Çin'in tarih klasiklerinden Zuo Zhuan'a (左传) göre; Konfüçyüsçülükte resmi hiyerarşi akrabalığa dayanırken, Qin Devleti'nde akrabalığın yerini askeri yeteneğin alması;
- Ekonomi açısından, Konfüçyüsçüler 'well-field' ekonomiye (井田制度- *jǐngtián zhìdù*)¹³⁸ sadık kalırken, Legalistlerin arazileri bölüşüme ve satın alıma açması;
- Ceza hukuku açısından ise, Konfüçyüsçülere göre kurallar ve cezalar, sıradan insanlar ve yöneticiler/resmi kişilere eşit uygulanamazken, Legalizm'de akrabalık veya statü hesaba katılmaksızın tüm kurallar ve cezalar herkese eşit uygulanmaktadır. Kısacası Legalizm'de herkes kanun önünde eşittir.¹³⁹

Her ne kadar Legalizm ve Konfüçyüsçülük hakkında, 'kanunla yönetim'e karşın 'erdemle yönetim' şeklinde bir karşılaştırma yapılıyor olsa da, legalizm, ayrı bir felsefe öğretisinden ziyade, bir yönetim sanatıdır. Kısacası legalizm aslında, devlet yönetimi konusunda Konfüçyüsçülüğün 'erdem' yerine 'kanun'u vurgulayan bir kanadı olarak da görülebilir.¹⁴⁰ Legalizmin en önemli temsilcilerinden biri de Konfüçyüsçü bir filozof olan Xunzi'nin öğrencilerinden Han Feizi'dir.

1.2.3.1. Han Feizi (Hán Fēi Zǐ, 韓非子) (M.Ö. 280- 233)

Sima Qian'ın Tarihsel Kayıtları'na göre; Han Feizi'nin, Qin Hanedanlığı'nın politikacılarından Lisi ile birlikte Xunzi'nin himayesi altında çalıştığı, yetenekli bir yazar olduğu ve Han Feizi adında 55 bölümden oluşan bir eseri kaleme aldığı anlatılmaktadır.¹⁴¹ Bu eserde Han Feizi, daha önceki yazıtlarda ifade edilmiş bazı anahtar kavramları bir araya getirerek bunları, sosyal düzenin, siyasi otoritenin ve bürokratik etkinliğin kapsamlı bir felsefesi haline getirdiği için, Legalizm'in sentezleyicisi/birleştirici olarak kabul edilmektedir.¹⁴²

¹³⁸ Well field sistemi, Çin'de Zhou Hanedanlığı döneminde kullanılan, kare bir alanın 9 eşit parçaya bölünmesi ve sekiz ailenin kendi alanlarını işlediği, ortadaki alanı ise ortak bir şekilde, lord için işledikleri bir tür toprak dağıtma metodudur.

¹³⁹ Yuk Wong, "Legalism", pp.362-363.

¹⁴⁰ Bo Mou, *Chinese Philosophy* ..., p.83.

¹⁴¹ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi* ..., s.212.

¹⁴² Karyn L. Lai, *An Introduction to* ..., p.174.

Han Feizi, etkili bir hükümet/yönetim için üç temel unsur olan ‘yasa’ (fa), ‘devlet idaresi veya tekniği’ (shu) ve ‘gücü’ (shi) birleştirmiştir.¹⁴³ Bu konuda Han Feizi şöyle der:

“Zeki yönetici, düzenlemelerini Göğünki gibi yapar ve insanlara ilahi bir varlıkmiş gibi muamele eder. Gök gibi olan yönetici hata yapmaz ve ilahi bir varlık gibi olan yönetici hiçbir zorluğa düşmez. Onun gücü (shi) katı düzenini güçlendirir ve karşılaştığı hiçbir şey ona mukavemet etmez... Yalnızca böyle olduğunda onun yasaları (fa) doğru olarak yerine getirilebilir.”¹⁴⁴

İnsan doğası hakkında Han Feizi, insan doğasına karşı güvensizliği biraz daha ileri taşımıştır ancak Han Feizi, insan doğasından ziyade, insan davranışlarının kontrolü üzerinde durmuştur.¹⁴⁵ İnsan doğasının kötülüğü konusunda Konfüçyüsçülük’le birleşen Legalizm, Taoizm’le de eylemsizlik (wú wéi, 无为) konusunda birleşir. Legalizm’de bir yöneticiden istenen en büyük erdem, hiçbir şey yapmayıp, başkalarının kendisi için her şeyi yapmasına izin vermesi yani eylemsizlik yolunu takip etmesidir.¹⁴⁶

Kısaca özetlemek gerekirse, legalizm, insan doğasının kötü olduğundan yola çıkan, devlet yönetimine odaklanmış, devletin, yönetici tarafından en iyi ne şekilde kontrol edilebileceği ve yönetilebileceği sorusuna cevap arayan ve bunun cevabını fa’da yani kanunlarda bulan bir öğretilerdir.

1.3. Çin’in Geleneksel ‘Uyum’ Düşüncesi (Hé-和)

Çin’deki uyum düşüncesinin kökleri binlerce yıl önceye kadar uzanmaktadır. Öyle ki uyumla ilgili ilk yazılar M.Ö. 16. ve 11. yüzyıllar arasında, Shang Hanedanlığı dönemine ait kemikler ve kaplumbağa kabuklarında bulunmuş, sonrasında da, Zhou Hanedanlığı döneminde (M.Ö. 1066- 256) bronz aletlerde daha sık görülmüştür.¹⁴⁷ Uyum, Çince’de 和 (he) karakteriyle ifade edilmektedir. Bu karakter, tahıl/arpa/buğday anlamlarına gelen 禾 (he) ve ağız anlamına gelen 口 (kou) karakterinin birleşiminden oluşmaktadır. Etimolojik

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi* ..., s.212.

¹⁴⁵ Karyn L. Lai, *An Introduction to ...*, p.186.

¹⁴⁶ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi* ..., s.217.

¹⁴⁷ Chenyang Li, “The Confucian Ideal of Harmony”, *Philosophy East & West*, Vol: 56, No:4, 2006, p.583.

olarak, uyum kavramının yemeğin tadıyla ilgili olduğu düşünülmektedir.¹⁴⁸ 7. Yüzyıldaki bir âlim uyumu şöyle tanımlamaktadır:

“Uyum, çorba yapmak gibidir. Balığı ve eti pişirmek için su/ateş, sos/sirke, tuz/erik kullanılmalı ve bunlar için odun ateşi yakılmalıdır. Pişirmek bunları harmonize edecek (和) ve dengeli bir tada ulaştıracaktır. Kişi (aşçı) bunu yaparken eksilikleri giderecek, fazlalıkları azaltacaktır. Usta (master) bunu yediğinde kalbi ve zihni arınacaktır.”¹⁴⁹

Uyum kavramı yalnızca yemekle ilgili değildir. Konfüçyüs’ün en eski yazılarında uyum kavramının daha çok seslerle ve bu seslerin birbiriyle nasıl etkileşime geçtiğiyle ilgili olduğu görülmektedir. İlkbahar ve Sonbahar Dönemi’nde (M.Ö. 770-476) yazılan klasiklerden biri olan Guoyu (國語)’da uyumun, yalnızca seslerin birbiriyle etkileşime geçmesi değil, aynı zamanda seslerin birbiriyle destekleyici, tamamlayıcı ve dengeleyici bir şekilde etkileşime geçmesiyle uyumun oluştuğu yazmaktadır.¹⁵⁰ Görüldüğü gibi uyum, farklı maddelerin ya da farklı şeylerin, uygun oranlarda, dengeleyici bir şekilde bir araya gelerek bir bütün oluşturmasıdır.

San Jose State University’deki felsefe profesörü Bo Mou, uyumu (he-和); Klasik Çin düşünürlerinin, evrenin temel yapısıyla ilgili (toplum da dâhil) anlayışlarını ve bu konudaki ideal devlet düşüncelerini de kapsayan Çin felsefe geleneğindeki en temel fikirlerden biri¹⁵¹ olarak tanımlamaktadır. Bu fikir, Çin’deki diğer iki temel düşünce olan ve bir sonraki başlıkta ayrıntılı bir şekilde değinilecek olan Yin Yang (阴阳) ile gök ve insanın birlikteliği anlamına gelen tian-ren-he-yi (天人合一) (the unity of heaven and the human) ile yakından ilişkilidir.¹⁵² Savaşan Devletler Dönemi’nde (M.Ö. 475-221) de, politik, ahlaki ve estetik açıdan en temel ilgi konusu uyum olmuştur. Konfüçyüsçü düşüncede uyum, çeşitlilik ve sosyal hiyerarşi içerisinde uyum olarak tanımlanmış ve ritüel ile müzik (li yue, 禮樂) kavramlarıyla tam tanımına ulaşmıştır.¹⁵³

¹⁴⁸ Chung-ying Cheng, “On Harmony as Transformation: Paradigms from the I Ching”, in; *Harmony and Strife: Contemporary Perspectives, East & West*, (eds.) Shu-hsien Liu, Robert E. Allinson, 1988, The Chinese University Press, Hong Kong, p.227.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Chenyang Li, “The Confucian Ideal...”, p.584.

¹⁵¹ Bo Mou, *Chinese Philosophy ...*, pp. 65-66.

¹⁵² Ibid., p. 66.

¹⁵³ Alan K. L. Chan, Yuet-Keung Lo (eds.), *Philosophy and Religion in Early Medieval China*, State University of New York Press, 2010, p.142.

Çin düşüncesinde uyumun amacı; insan ve doğa, insan ve toplum, zihin ve ruh ve insanlar arasında uyumu sağlamaktır. Çin kültürü; tekdüzelik yerine uyumu, farklılıklara saygı göstererek bir arada yaşamayı ve ortak faydaya dayalı işbirliğini vurgular.¹⁵⁴

Çin'deki Tsingua Üniversitesi profesörlerinden Zhang Lihua'ya göre; geleneksel Çin kültüründeki uyum kavramı, Çin dış politikasına dört temel fikir sağlamaktadır. Bunlardan ilki; uyumun tek düzelik/aynılık olmadığı, farklılıkların uyumun sağlanması için gerekli olduğudur. İkincisi; büyük ülkelerin küçük ülkelere, küçük ülkelerinse büyük ülkelere saygı göstermesi gerektiğidir. Büyük güçler, güç gösterisinde bulunmayarak küçük ülkelerin saygısını kazanmalıdır. Üçüncüsü; büyük ülkelerin egemenlik/üstünlük taslamaması gerektiğidir. Son fikir ise; devletlerarası çatışmaların çözümünde barışçıl yollar izlenmesi gerektiğidir.¹⁵⁵

Klasik Çin düşüncesindeki bu nitelikler, modern Çin düşüncesinde de kendini göstermekte, günümüzde Çin'in uluslararası ilişkilere bakışını belirlerken, dış politikasını oluştururken ve özellikle –bir sonraki konuda detaylı bir şekilde inceleneceği gibi- Çin merkezli uluslararası ilişkiler kuramları oluşturma çabası içerisinde ön plana çıkmaktadırlar.

Çin'in geleneksel uyum düşüncesini daha iyi anlamak açısından, Çin'in klasik eserlerinden biri olarak bilinen Değişimler Kitabı'na ve yine en temel felsefelerden biri olan Yin Yang felsefesine kısaca değinmek gerekecektir.

1.3.1. Değişimler Kitabı (Book of Changes/I Ching, 易經/ Yìjīng)

Çin klasiklerinin en eskisi olarak bilinen ve çeşitli imgelerden oluşan Değişimler Kitabı, Klasikler (jing) ve Yorumlar (zhuan) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.¹⁵⁶ Çin'de Sarı Nehir civarında yaşayan halk tarafından, doğadaki, diğer bir deyişle yerdeki ve

¹⁵⁴ Zhang Lihua, "China's Traditional Values and Modern Foreign Policy", The Global Think Tank, January 15, 2013, <http://carnegieendowment.org/2013/01/15/china-s-traditional-values-and-modern-foreign-policy/f27h?reloadFlag=1> (05.04.2014)

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Wen Haiming, *Çin Felsefesi: Çin'de Metafizik, Epistemoloji, Siyaset Felsefesi ve Karşılaştırmalı Felsefe*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s.22.

göklerdeki değişimlerin binlerce yıl gözlenmesiyle oluşmuş, değişen şeylerin Tao'sunu göstermeyi amaçlayan bir kitaptır.¹⁵⁷

Heksagram adı verilen ve 64 figürden oluşan Değişimler Kitabı'nın Zhou Hanedanlığı döneminde, yaklaşık M.Ö. 1050 yıllarında bulunduğu düşünülmektedir. Yapısı itibariyle diğer hiçbir kitaba benzemeyen Değişimler Kitabı'nın evrensel amacı, kullanıcılarına değişimle ilgili konularda karar verirken iyi öğütler vermektir.¹⁵⁸ Binlerce yıllık bu kitap üzerine çok çeşitli yorumlar yapılmış, Konfüçyüsçüler, Budistler, Taoistler v.b. birçok felsefe akımı, bu kitabı kendilerine göre yorumlamış ve kendi felsefelerine ait anlamlar çıkarmışlardır.¹⁵⁹

Kitap, insanoğlunun zihnini yüzyıllardır meşgul eden, 'evrenin temel ilkesi nedir?' sorusuna, adından da anlaşılabilirliği gibi 'değişim' olarak cevap vermektedir. Mevsimlerin değişimi, gece-gündüz, doğum-ölüm döngüsü, doğanın yeşermesi ve ölmesi gibi 'değişimin kendisi' evrenin en temel ilkesidir.¹⁶⁰

Değişimler kitabının uyum düşüncesiyle ilişkisi, bir sonraki başlıkta daha ayrıntılı ele alınacak olan ve zıtların birlikteliğini ifade eden Yin Yang felsefesidir. Gece-gündüz, soğuk-sıcak gibi yukarıda da birkaç örnekle bahsedilen dünyadaki tüm değişimler, yin ve yang adı verilen iki farklı tarafın birbiriyle etkileşime geçmesiyle oluşur ve bu zıt temsiller birbirlerini dengeleyerek uyumu oluştururlar.

1.3.2. Yin Yang (阴阳/ yīn yáng)

Çin kültür ve düşüncesindeki uyum fikrinin daha iyi anlaşılması için, Yin Yang felsefesinin de iyi anlaşılması gerekir. Hinduizm, Budizm, Sihizm, Taoizm, I Ching gibi birçok felsefe ve dinde yer alan ve binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan Yin Yang felsefesi kişiye, dünyanın nasıl çalıştığını evrensel tek bir prensip yoluyla açıklar.¹⁶¹ Bu iki kavram

¹⁵⁷ Ibid., ss.19-26.

¹⁵⁸ Margaret J. Pearson, *The Original I Ching: An Authentic Translation of the Book of Changes*, Tuttle Publishing, 2011, p.13.

¹⁵⁹ Richard J. Smith, "The Book of Changes as a Mirror of the Mind: The Evolution of the Zhouyi in China and Beyond", Paper for the Fourth International Conference of Analytical Psychology and Chinese Culture, International Consortium, April 10, 2009, pp. 3-4.

¹⁶⁰ Guo-Ming Chen, "Bian (Change): A Perpetual Discourse of I Ching", *Intercultural Communication Studies*, Vol:17, No:4, 2008, p.7.

¹⁶¹ Robert Fritz, "The Yin and Yang of Creating", *Oxford Leadership Journal*, Vol:1, No:3, 2010, p.2.

(Yin ve Yang), iki veya daha fazla şey arasındaki çelişen ilişkileri tanımlamaktadır.¹⁶² Bu felsefeyi en iyi açıklayan ya da gösteren sembol ise, hemen hepimizin bildiği, ortadan ikiye kavisli bir şekilde ayrılmış ve bir tarafı siyah bir tarafı beyaz olan daire sembolüdür.¹⁶³

Yukarıda da görülen bu dairenin siyah tarafı Yin'i, beyaz tarafı Yang'i temsil etmektedir. Yani Yin, yokuşun karanlık tarafıyken, Yang ise güneşli tarafı temsil etmektedir.¹⁶⁴ İki taraftaki noktalar ise, birbirlerinin özünü kendi içinde barındırdıklarını ifade etmektedir.

Gece-gündüz, sıcak-soğuk, güneş-ay vb. birçok örnekte görülebileceği gibi Yin ve Yang birbirlerinden bağımsız bir şekilde var olamazlar. Dünyayı tanımlayan ve yaşamın ritmini oluşturan, bunlar arasındaki çekişmedir ve bunlar uyum içerisinde olmak zorundadırlar. Örneğin, ateşli bir hastalık, Yang'ın çok güçlü olmasından ve Yin'i domine etmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan Yin'in, Yang üzerindeki hâkimiyeti de vücudun soğuktan titremesiyle sonuçlanır.¹⁶⁵ Yin ve Yang birbirleri üzerinde kısa süreli hâkimiyet kurabilirler ancak, uyum olabilmesi için bu ikisinin dengede olması gerekmektedir.

Yin daha çok dişil, boyun eğer/yumuşak, yansıma ve kültür gibi kavramlarla tanımlanırken, Yang; erkeklik, eylem, kontrol, strateji gibi kavramlarla tanımlanır. Bunlar büyümenin/gelişmenin belirgin ve itici güçleridir.¹⁶⁶ Yin Yang felsefesinde kısaca, dünyada her şeyin bir zıttı vardır, hiçbir şey yalnızca Yin ya da yalnızca Yang değildir, her

¹⁶² Roger T. Ames, "Yin and Yang", (ed. Antonio S. Cua), in; *Encyclopedia of Chinese Philosophy*, Routledge, 2003, p.846

¹⁶³ Tony Fang, "Yin Yang: A New Perspective on Culture", *Management and Organization Review*, Vol:8, No:1, 2011, p.31.

¹⁶⁴ Roger T. Ames, "Yin and ...", p.846

¹⁶⁵ Stefan Jaeger, "A Geomedical Approach to Chinese Medicine: The Origin of Yin-Yang Symbol", (ed. Haixue Kuang), in; *Recent Advances in Theories and Practice of Chinese Medicine*, 2011, p.30.

¹⁶⁶ Yogesh Daudkhane, "Yin and Yang: The Equal and Opposite of Business Management", *Research in Management & Technology*, Vol:2, 2013, p.11.

ikisi de birbirlerinin özünü barındırdıklarından, çeşitli faktörlere bağlı olarak birbirlerinin yerini alırlar.¹⁶⁷

Zou Yan (Zōu Yǎn / 邹衍, M.Ö. 305 – 240), ilk Çin tarih yazımcısı olan ve yaklaşık 2000 yıllık Çin tarihi yazarak kendinden sonra gelenlere büyük katkı sağlayan Sima Qian (司马迁)’ın kitabı Shiji (Shǐjì, 史記), bilinen bir diğer adı ‘Büyük Tarihçinin Kayıtları’nda (The Records of the Grand Historian, Tàishǐgōng shū 太史公書), Yin Yang felsefesini ilk bulan kişi olarak anılmaktadır.¹⁶⁸ Yin Yang’ın yanı sıra Zou Yan’ın ‘Beş Element/Beş Aşama/Beş Süreç’ (wǔ xíng, 五行) olarak bilinen kuramın da temsilcisi/kurucusu olduğu yine Shiji’de geçmektedir. Bu Beş Element; tahta (木 mù), ateş (火 huǒ), toprak (土 tǔ), metal (金 jīn), ve su (水 shuǐ), genelde Yin ve Yang’le birlikte düşünülmektedir ve yine kendi içerisinde bir döngüyü ve uyumu ifade eder.¹⁶⁹

Yin Yang felsefesinin ilk düşünürlerini Yin Yang Okulu’na mensup filozoflar oluştursa da, ‘Tao’ ve Yin ve Yang arasındaki uyumdan söz eden ilk felsefi çalışma Dao De Jing’dur.¹⁷⁰ Dao De Jing’in 42. Bölümünde Yin Yang’le ilgili şu ifade geçmektedir:

“Tao, Bir’i yarattı,

Bir, ikiye yarattı,

İki, üçü yarattı,

Üç, on bin şeyi yarattı,

On bin şey, Yin’i taşıdı ve Yang’i kucakladı ve maddesel gücün harmanlanmasıyla ‘uyum’a ulaştılar.”¹⁷¹

Yin Yang felsefesi, etik ve sosyal öğretilere kozmolojik bir temel oluşturur. Bu felsefe özellikle ‘şey’lerin birbiriyle ilişkili olduğunu ve gerçekliğin, sürekli bir dönüşüm/transformasyon olduğunu anlatır. Yin ve Yang’ın uyumu, Çin düşüncesindeki

¹⁶⁷ Ibid., p.14.

¹⁶⁸ Karyn L. Lai, *An Introduction to ...*, p.208.

¹⁶⁹ Wing-Tsit Chan, *A Source Book in ...*, p.245.

¹⁷⁰ Thaddeus T’ui-chieh Hang, “The Unity of Yin and Yang: A Philosophical Assessment”, (eds. Shu-hsien Liu, Robert E. Allinson), in; *Harmony and Strife: Contemporary Perspectives, East & West*, The Chinese University Press, Hong Kong, 1998, p.212.

¹⁷¹ Ibid., p.214.

‘uyum’ vurgusuna bir temel teşkil eder ve Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Budizm’e mahsus olan Orta Yol Öğretisi’ni destekler.¹⁷²

Özetle, Yin Yang, buna Beş Element/Aşama’yı da eklersek, klasik Çin düşüncesinde yaşamın, dünyanın, tüm olayların nasıl çalıştığını, meydana geldiğini açıklayan, bunların birbirine dayandığını ve birbirini tamamladığını iddia eden ve dünyada ve yaşamın her alanında bu zıtlıkların dengesiyle ‘uyum’un sağlanabileceğini açıklayan bir felsefe/kuramdır.

1.4. Çin’de Konfüçyüsçülüğün Yeniden Yükselişi

M.Ö. 551-479 yılları arasında yaşamış olan Konfüçyüs tarafından geliştirilen, barış ve uyum içerisinde bir toplum yaratmak için, ahlaklı ve erdemli bireyler olmanın önemini vurgulayan ve Asya’da birçok devlete yayılan Konfüçyüs öğretisi, Çin tarihinde yüzyıllar boyunca dönem dönem etkisini artırmış, dönem dönemse neredeyse ortadan kalkmıştır.

Han Hanedanlığı döneminde, devletin temel ideolojisi olan Konfüçyüsçülük, Wei (220-265) ve Jin (265-420) Hanedanlıkları döneminde Neo-Taoizm’e (Neo-Daoism) kaymış, Sui (590-617) ve Tang Hanedanlıkları (618-906) döneminde ise Budizm ön plana çıkmıştır.¹⁷³ Tang Hanedanlığı ve Kuzey Song Hanedanlığı dönemi (M.S. 960-1127) boyunca, Konfüçyüsçülük bir değişim sürecinden geçmiş, Budizm ve Taoizm’in etkisiyle gelişerek ‘Neo-Konfüçyüsçülük’e (宋明理学- Sòng-Míng Lǐxué) dönüşmüştür.¹⁷⁴ Neo-Konfüçyüsçülük, Song ve Ming Hanedanlıkları döneminde (1368-1644), iki temel okula ayrılarak gelişimini sürdürmüştür. Bunlar; Cheng Yi (程頤) ve Zhu Xi’nin (朱熹) temel prensipleri (learning of principle, 程朱理學, Cheng-Zhu-li-xue) ve Lu Jiu-yuan (陸九淵) ve Wang Yang-ming’in (王陽明) temel prensipleridir (learning of mind-heart, 陸王心學, Lu-Wang-xin-xue).¹⁷⁵ Bunlardan ilkinde yasalar ve ilkeler okulu, ikincisine de zihin okulu adı verilmiştir.¹⁷⁶

¹⁷² Wing-Tsit Chan, *A Source Book in ...*, p.246.

¹⁷³ Shu-hisen Liu, “Neo-Confucianism (I): From Cheng Yit o Zhu Xi”, (ed. Bo Mou), in; *The Routledge History of World Philosophies: History of Chinese Philosophy*, Routledge, 2009, p.365.

¹⁷⁴ Rodney L. Taylor, *Religions of ...*, p.13.

¹⁷⁵ Bo Mou, *Chinese Philosophy ...*, p.109.

¹⁷⁶ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi ...*, s.375.

Budizm ve Taoizm'in dini yaşam için bir model sunduğunu gören Neo-Konfüçyüsçüler, bu dini modellerin, Konfüçyüsçülüğün içindeki ruhani yaşam için temel prensipleri sağlayabileceğini düşünmüş ve ruhani ya da dini yaşam, Neo-Konfüçyüsçülük'te çok daha önemli hale gelmiştir.¹⁷⁷ Bunun yanı sıra, Neo-Konfüçyüsçülük'te felsefe konularına da çok daha fazla önem verilmiş, klasik Konfüçyüsçülüğün aksine, insanların, öğrenme ve pratik yoluyla bilge (sage) olabileceklerinin mümkün olduğuna inanılmıştır.¹⁷⁸ Ayrıca, Konfüçyüs ve Mencius, *ren/jen* (仁) ve *yi* (義) üzerine odaklanmışken, Neo-Konfüçyüsçülük'te ön plana çıkan kavramlar öz/ilke/köken gibi anlamlara gelen *li* (理 principle) ve yaşam enerjisi/nefes/ruh gibi anlamlara gelen *qi* (氣 material force) olmuştur.¹⁷⁹ Kuramsal/soyut bilginin, sosyal uygulama ve doğru ahlaki davranışla sonuçlanan iç gözlem ve eğitimle birleşmediği takdirde anlamsız olacağını ileri süren Neo-Konfüçyüsçülük, Kore, Japonya ve Vietnam'a yayılmış, 20. yüzyılda Batı felsefesiyle de etkileşime geçerek Yeni-Konfüçyüsçülük (New Confucianism, *xīn rú jiā*- 新儒家) adı altında yeniden canlanmaya başlamıştır.¹⁸⁰

20. yüzyılda Çin'de Konfüçyüsçülüğün gelişimine baktığımızda, bazı dönemler neredeyse tamamen ortadan kalkıp, bazı dönemlerde ise yeniden yükselişe geçtiğini görmekteyiz. Aslında, Konfüçyüsçülükle ilgili ilk hareket 1900'lerin başında meydana gelmiştir. 17. yüzyılda Çin'e gelen Cizvit misyoner ve bilim adamlarının, özellikle matematik ve astronomi alanlarında Çin'i etkilemesiyle birlikte Çin'de Hristiyanlığın etkisi de artmıştır. Bu dönemde Batı'nın etkisine karşı koymak amacıyla Kang Youwei isimli reform yanlısı bir düşünür, Konfüçyüsçü dine yönelik bir hareket başlatmış ancak başarılı olamamıştır.¹⁸¹ 1912'de Çin'de, Sun Yat-sen önderliğinde gerçekleşen ayaklanmayla birlikte Qing Hanedanlığı sona erip Cumhuriyet ilan edildiğinde, anayasal monarşiyi savunan ve bu yüzden Sun Yat-sen'e karşı çıkan Kang Youwei ve takipçileri, Konfüçyüsçülüğün devlet dini olarak kabul edilmesini istemiş ancak, bu da başarısız bir

¹⁷⁷ Rodney L. Taylor, *Religions of ...*, p.56.

¹⁷⁸ Ibid., p.13.

¹⁷⁹ Shu-hisen Liu, "Neo-Confucianism ...", p.366.

¹⁸⁰ "Neo-Confucian Philosophy", Internet Encyclopedia of Philosophy, <http://www.iep.utm.edu/neo-conf/> (27.01.2015)

¹⁸¹ Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi ...*, ss.430-432.

girişim olmuştur.¹⁸² 1858-1927 yılları arasında yaşamış olan Kang Youwei, döneminin en güçlü ve etkili Konfüçyüs takipçilerinden olmuş, bu alanda, başlıcaları, Büyük Birlik (1885) (Da Tong shu /大同書) , Bir Reformcu Olarak Konfüçyüs (1897) (Kongzi Gaizhi Kao /孔子改制攷) ve Yeni Eğitimde Klasik Metinlerin Yanlışları Üzerine (1891) (新学伪经考 /Xin xue wei jing kao) gibi eserlerle döneme damgasını vurmuştur.¹⁸³

Konfüçyüsçülüğün devlet dini olarak kabul edilmeyişi, Sun Yat-sen döneminde Konfüçyüsçülüğün geri plana itildiği anlamına gelmemektedir. Aksine Sun Yat-sen dönemi incelendiğinde, Sun Yat-sen'in devrimci fikirlerinin altında Konfüçyüs öğretisi olduğu düşünülmektedir. Örneğin 1925'te, Rusya'dan gelen bir ziyaretçi kendisine devrimci öğretisinin ilham kaynağını sorduğunda, Sun Yat-sen'in cevabı 'Konfüçyüs'ün klasik Çin öğretisinin gelişimi ve devamı' şeklinde olmuştur.¹⁸⁴ Kaliforniya Üniversitesi profesörlerinden A. James Grogor makalesinde, Sun Yat-sen'in ilk kez 1905'te açıkladığı 'Üç Halk İlkesi'nin (Three Principles of the People/ San-min Doctrine/ Tridemism/三民主義) – milliyetçilik (The Principle of Mínzú- 民族主義, Mínzú Zhǔyì), demokrasi (The Principle of Mínquán- 民權主義, Mínquán Zhǔyì), halkın refahı (The Principle of Mínshēng- 民生主義, Mínshēng Zhǔyì)- Konfüçyüs öğretisinin izlerini taşıdığını söylemekte ve bunun en önemli göstergesinin ahlakın milliyetçi ruhun temelini oluşturması, demokrasinin savunucusu olması ve halkın geçimi ya da halka hizmet için oluşturulan şeylerin dayanağını oluşturması olarak ifade etmektedir.¹⁸⁵ Konfüçyüs öğretisi ışığında şekillenen yönetim anlayışı, 1949'a dek sürmüştür.

1949'da Mao Zedong'un liderliğinde Komünist Parti'nin zaferiyle birlikte Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu dönemde Konfüçyüsçüler yerine Engels, Marx, Lenin ve Stalin'den ilham alan Mao, bilgi ve pratiğin önemi üzerinde durmuş, Çin'in gelişimi için, yeterince devrimci ve demokratik olmayan klasik popüler kültürden, feodal yönetici sınıfa kadar her türlü çürümüş/eskimiş şeylerden kurtulmaları gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸⁶ Mao Zedong'un başlattığı 1966-76 Kültür Devrimi sırasında Konfüçyüs'e saldırı kampanyası

¹⁸² Ibid., s.432.

¹⁸³ Gürhan Kırilen, "Reformcu Kişiliğiyle Kang Youwei ve Türkiye Seyahatnamesi", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:6, 2013, s.126.

¹⁸⁴ A. James Gregor, "Confucianism and the Political Thought of Sun Yat-Sen", *Philosophy East and West*, Vol:31, No:1, 1981, p.55.

¹⁸⁵ Ibid., p.58.

¹⁸⁶ Wing-Tsit Chan, *A Source Book in ...*, p.773.

başlatılmış ve Konfüçyüs'ün birçok heykeli yıkılmış, birçok eseri yok edilmiştir.¹⁸⁷ Mao'nun 1976'da ölümünden kısa bir süre sonra ise, Konfüçyüsçülük yeniden yükselişe geçmiş ve 1984'te Komünist Parti tarafından 'Çin'in en şanlı (glorious) figürlerinden biri' olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁸ Yine aynı yıl, Konfüçyüs'ün etkisini yaymak amacıyla Çin Konfüçyüs Vakfı (Zhongguo Kongzi jijinhui/ 中国孔子基金会) kurulmuş, 1986'da da hükümet, modern dönem Konfüçyüsçülüğün çalışılması amacıyla büyük bir çalışma/araştırma grubu kurulmasına izin vermiştir.¹⁸⁹ Sébastien Billioud'a göre, Çin'in yeniden Konfüçyüs'ü ön plana çıkarmasının nedenleri, liberalleşme politikaları altında değerlendirilmelidir. 1980'lerde Çin'in yeni lideri Deng Xiaoping'in reform ve dışa açılma politikalarıyla Çin ekonomisi hızla büyümeye başlamıştır. Bu serbestleşme, kendini kültür alanında da hissettirmiş, Batı'nın modernitesine duyulan ilgiyle birlikte, geleneksel kültürü de yeniden canlandırmıştır.¹⁹⁰

1990'lara gelindiğinde, Çin'de milliyetçilik ve patriotism (vatanseverlik) yükseliş göstermiş, Komünist Parti, geleneksel Çin kültürünün yeniden canlanması için Konfüçyüsçülüğü desteklemiştir. Tüketicilerin fazlaca maddiyatçı olmaya başlaması karşısında, 1990'ların ortalarında 'ruhani medenileşme (spiritual civilization)' kampanyası başlatılarak Maocu ve Konfüçyüsçü ahlak değerleri desteklenmiştir.¹⁹¹ Bu dönemde Konfüçyüsçülüğün desteklenmesiyle ilgili en önemli olay 1994'te kurulan ve hükümet tarafından desteklenen Uluslararası Konfüçyüs Derneği'dir (Guoji ruxue lianhehui/国际儒学联合会).¹⁹² Bir diğer önemli olay da, yine 1994'te, Konfüçyüs'ün 2545. doğum yıldönümünü kutlamak amacıyla düzenlenen uluslararası kongredir. Bu kongrenin önemi, yalnızca akademik bir kongre olmasından ziyade, açılış töreninde birçok devlet adamının

¹⁸⁷ Bill Smith, "Confucius rises as Communist Party revives tradition", *The China Post*, April 4, 2011, <http://www.chinapost.com.tw/china/national-news/2011/04/04/297217/p2/Confucius-rises.htm> (30.04.2014)

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Sébastien Billioud, "Confucianism, "cultural tradition" and official discourses in China at the start of the new century", *China Perspectives*, No:3, 2007, p.52.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Bill Smith, "Confucius rises ...", (30.04.2014)

¹⁹² Guoxiang Peng, "Inside the Revival of Confucianism in Mainland China: The Vicissitudes of Confucian Classics in Contemporary China as an Example", *Oriens Extremus*, Hamburg, Germany, Vol.49, 2011, p.227, <http://www.oriens-extremus.de/inhalt/pdf/49/OE49-10.pdf> (07.04.2015)

da yer almasıdır.¹⁹³ Bu da Parti'nin Konfüçyüsçülüğe desteğinin en açık ifadesi olarak görülebilir.

2000'li yıllara gelindiğinde, yüksek eğitimde de Konfüçyüs çalışmalarının da giderek arttığını görmekteyiz. Bu alanda Komünist ideolojiye bağlılığıyla bilinen Çin Halk Üniversitesi (Chinese People's University -Zhongguo Renmin Daxue 中国人民大学), 2002'de Konfüçyüs Çalışmaları'nı kuran ilk üniversite olmuştur.¹⁹⁴ Bu dönemde, Çin'in dış politika ilkelerinde de Konfüçyüs ve değerlerine yapılan atıflar iyice ön plana çıkmıştır. Özellikle de tezin konusunu oluşturan ve 2003-2013 yıllarını kapsayan Hu Jintao döneminin ilkeleri, Konfüçyüs'e yapılan atıfların en belirgin olduğu dönemdir. Hu Jintao'nun, tezin dördüncü bölümünde incelenecek olan dış politika ilkeleri haricinde, Başbakan Wen Jiabao da konuşmalarında Konfüçyüsçülüğü vurgulamıştır. Örneğin Wen Jiabao'nun 2007'de Harvard'da yaptığı konuşmada bunun yansımaları oldukça belirgindir. Wen Jiabao bu konuşmada şöyle söylemiştir:

*“Konfüçyüs'ten Sun Yat-sen'e, Çin ulusunun geleneksel kültürü birçok değerli unsur içermektedir. Bunlar, insan doğası ve demokrasi gibi (renminxing he minzhuxing-人民性和民族性) olumlu şeylerdir. Geleneksel kültürümüz aynı zamanda, farklı bakış açılarına rağmen, sevgi, insanlık, uyum gibi, göklerin/tianxia'nın altındaki her şeyin hepimiz için olduğunu vurgulamaktadır.”*¹⁹⁵

Hu Jintao'nun 2008 Pekin Olimpiyatlar'ndaki Konfüçyüs vurgusu ise, Çin'in Konfüçyüs değerlerine olan bağlılığını, tüm dünyaya göstermesi açısından önem taşımaktadır. Hu Jintao 2008 Pekin Olimpiyatları'nın açılış töreninde, Konfüçyüs'ün Analektleri'nden “Uzaklardan gelen dostları ağırlamak büyük bir zevktir” (有朋自远方来 不亦乐乎 /It is glorious to receive friends from afar) ifadesini kullanmıştır.¹⁹⁶ Olimpiyatlardaki Konfüçyüs vurgusu, Çin'de Konfüçyüsçülüğün yükselişinin de en net ifadelerinden biri olmuştur. Bunun yanı sıra, Olimpiyatlar, Çin'in tüm dünyaya kendini kanıtlaması, barışçıl bir şekilde yükselen medeniyetini ve yumuşak gücünü göstermesi

¹⁹³ Wm. Theodore de Bary, “New Confucianism in Beijing”, *Cross Currents*, 1995, <http://sks.sirs.bdt.orc.scoolaid.net> (08.04.2015)

¹⁹⁴ Ibid., p.229.

¹⁹⁵ Sébastien Billioud, “Confucianism ...”, p.54.

¹⁹⁶ William A. Callahan, *China: The Pessimist Nation*, Oxford University Press, 2010, p.2.

açısından bir dönüm noktası olmuş, olimpiyatlardaki ‘Tek Dünya, Tek Hayal’ sloganı ise uyum, barış ve gücün simgesi haline gelmiştir.¹⁹⁷

Bunun yanı sıra 2000’li yıllarda, Çin’de Konfüçyüsçülüğün yükselişine dair başka örnekler vermek gerekirse, öncelikle, Çin’deki bazı okulların, Konfüçyüs ve diğer Çin klasikleriyle ilgili dersler koymaya başladığını söyleyebiliriz. Bunlardan ilki, 2005’te Şangay’daki Fudan Üniversitesi’ne bağlı kurulan Fudan Koleji’dir.¹⁹⁸ Bunun yanı sıra, Pekin’de her bahar, gençler ve aileleri, üniversite giriş sınavında başarılı olmak için Konfüçyüs Tapınağı’na gidip dua etmektedirler.¹⁹⁹

Yurt dışında ise hükümet Konfüçyüsçülüğü, Almanya’nın Goethe Enstitüsü veya Fransa’nın Alliance Francaise’ine benzer, Çin dil ve kültür merkezi olan Konfüçyüs Enstitüleri ile teşvik etmektedir.²⁰⁰ Rhonda S. Zaharna’ya göre, Konfüçyüs Enstitüleri, sayılarının fazlalığı ya da Çin’in bir propaganda aracı gibi görüldüğü için eleştirilmekle ve üzerine birçok makale yazılmakla birlikte, Çin’in kültürel diplomasisinin ve yumuşak gücünün ürünüdürler.²⁰¹ İlk kez 2004’te Güney Kore’de kurulan Konfüçyüs Enstitüsü’nün sayısı, 2013’ün sonunda 115 ülkeye yayılarak 440’a çıkmıştır.²⁰²

Temelde amacı Çin dili eğitimi olan Konfüçyüs Enstitüleri’nin eleştirildiği en önemli konu, Çin hükümeti tarafından desteklenen bu enstitülerde ifade özgürlüğünün yeterince olmamasıdır. Özellikle ABD’de bazı akademisyenler, bu enstitülerde Tibet, Dalay Lama, Tiananmen gibi bazı hassas konuların konuşulmamasını ifade özgürlüğüne aykırı bularak ve bunların Çin Komünist Partisi’nin politik amaçlarının bir propagandası olduğunu ifade ederek, enstitülerin kapatılmasını istemiştir. Nitekim ABD’de iki üniversitede Konfüçyüs Enstitüsü kapatılmıştır. Çin, suçlamaları redderek, bu karara karşı olduğunu ifade etmiş ve enstitülerin Çin-ABD ortak projesi olduğunu, her iki tarafın seçme hakkı olduğunu, tüm

¹⁹⁷ Ibid., pp.3-5.

¹⁹⁸ Guoxiang Peng, “Inside the Revival ...”, (07.04.2015)

¹⁹⁹ Bill Smith, “Confucius rises ...”, (30.04.2014)

²⁰⁰ Daniel A. Bell, “China’s leaders rediscover Confucianism - Editorials & Commentary - International Herald Tribune”, The New York Times, September 14, 2006, http://www.nytimes.com/2006/09/14/opinion/14iht-edbell.2807200.html?_r=0 (30.04.2014)

²⁰¹ R.S. Zaharna, “China’s Confucius Institutes: Understanding the Relational Structure & Relational Dynamics of Network Collaboration”, (ed. Jain Wang), *Confucius Institutes and the Globalization of China’s Soft Power*, CDP Perspectives on Public Diplomacy, paper 3, Los Angeles: Figueroa Press, 2014, p.9.

²⁰² Ibid.

sınıfların ve kültürel etkinliklerin açık ve şeffaf olduğunu belirtmiştir.²⁰³ Enstitüleri propaganda aracı olduğunun düşünenler kadar, bu eleştirileri fazla abartılı bulan ABD’li akademisyenler de vardır. Örneğin George Washington Üniversitesi profesörlerinden Edward A. McCord, *The Diplomat*’taki bir yazısında, enstitülere yönelik bu eleştirilerin yeterli kanıt içermediğini savunmaktadır. McCord’a göre bu eleştirileri yapanlar, örneğin Tayvan konusunda, ABD’nin Tayvan’ın Çin’in bir parçası olduğunu kabul ettiğini unutmaktadırlar. Bunun yanı sıra, diğer hassas konuların enstitü programında yer almaması da, enstitülerin amacı dil ve kültür eğitimi olduğu için, oldukça normal bir durumdur.²⁰⁴

Konfüçyüs enstitüleri konusunda çeşitli eleştiriler yapılmakla ve birçok farklı görüş öne sürülmekle birlikte, bunlar ister kültürel diplomasi, ister yumuşak güç unsuru, ister propaganda aracı olsun, bu enstitülerin Çin dil ve kültürünü yaymadaki önemi yadsınamaz.

Konfüçyüsçülüğün yükselişi ve Parti’nin Konfüçyüsçülüğe desteği konusunda, birçok uzman ve akademisyen farklı yorumlarda bulunmaktadır. Bazıları bu desteği Parti’nin bir propaganda aracı olarak görürken, bazıları entellektüel bir hareket, bazıları da manevi boşluğun doldurulması olarak görmektedir. Örneğin, Fudan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Profesörlerinden Ren Xiao’ya göre, Kültür Devrimi sonrasında Çin’in dışa açılmasıyla birlikte, Çin Klasiklerini ve Konfüçyüs değerlerini savunan entelektüel bir hareket başlamıştır. 10 yıl boyunca ideolojik açıdan hayal kırıklığına uğrayan insanlar, Çin Kültür Akademisi’ni oluşturarak, üst nesillerden kişileri dersler vermeleri için davet etmişlerdir. Ren Xiao’ya göre, Konfüçyüsçülüğe yapılan atıflar ve teşvikler, Çin toplumunun, değerlerini yeniden inşa etmesi için başlatılan, politik olmaktan ziyade entellektüel bir harekettir.²⁰⁵ Harvard Üniversitesi profesörlerinden Daniel Bell’e göre de, Çin’deki ahlaki boşluk, Hristiyanlık mezhebi, Falun Gong²⁰⁶ veya aşırı milliyetçi formlarla

²⁰³ Peter Foster, “China soft power set back as US universities shut second Confucius Institute in a week”, 01. Oct. 2014, *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/11133921/China-soft-power-set-back-as-US-universities-shut-second-Confucius-Institute-in-a-week.html> (14.07.2015); “China Defends Confucius Institute after new doubts in US”, December 5, 2014, *Reuters*, <http://www.reuters.com/article/2014/12/05/us-china-usa-education-idUSKCN0JJ0MC20141205> (14.07.2015)

²⁰⁴ Edward A. McCord, “Confucius Institutes: Hardly a Threat to Academic Freedoms”, *The Diplomat*, March 27, 2014, <http://thediplomat.com/2014/03/confucius-institutes-hardly-a-threat-to-academic-freedoms/> (14.07.2015)

²⁰⁵ Ren Xiao ile röportaj, 24.04.2014, Fudan University, Shanghai, China.

²⁰⁶ Falun Gong; 1980’lerin sonunda Mançurya’da Li Hongzhi tarafından bulunan, insanların daha sağlıklı ve iyi hissetmesi amacıyla uygulanan; dürüstlük, merhamet ve sabra dayanan bir meditasyon sistemidir. Uygulayıcı sayısı artınca Çin hükümeti Falun Gong sistemine Parti’ye bir başkaldırı olarak görmüş, 1999 yılında binlerce insanı tutuklamış ve Falun Gong’u yasaklamıştır. Çin, yaptığı insan hakları ihlalleri

doldurulmaktadır, ancak hükümete göre bu tip alternatifler istikrar ve barışa, dolayısıyla Çin'in gelişimine zarar verir, bu yüzden Konfüçyüsçülük teşvik edilmelidir.²⁰⁷ Ancak, Çin'in geleceğini Konfüçyüsçülük şekillendirecek olursa, bu Batı tarzı liberal demokrasi olmayacağı gibi, statükocu devlet de olmayacaktır.²⁰⁸ Bell'in burada vurgulamak istediği, Konfüçyüsçülüğün meritokrasi²⁰⁹ kavramıdır. Konfüçyüsçü görüşe göre, siyasal liderler, toplumun en yetenekli ve en vatansever üyesi olmalıdır ve bu liderlerin seçimi de meritokratik olmalıdır, yani en üst seviyeye ulaşabilmek için herkese eşit şans tanınmalıdır.²¹⁰ Meritokrasi kavramı, mohistlerin öğretilerinden 'değerli/yetenekli olanı yükseltme' (elevating the Worthy, *shang-xian*/ 尚賢) ilkesinde de kendini göstermektedir. Kısaca, Konfüçyüsçülükte ve Mohizm'de de benzer bir şekilde, yönetici olmak için herkese eşit şans tanınmalı, en ahlaklı, erdemli ve yetenekli kişi yönetici olmalıdır denilebilir.

Görüldüğü gibi modern Çin tarihinde Konfüçyüsçülük, 1949-1976 arası tamamen yok edilmek istenmiş olsa da, Mao'nun ölümü ve Çin'in reform ve dışa açılma süreciyle birlikte yavaş yavaş yeniden canlanmaya başlamıştır. 2000'li yıllara kadar, Konfüçyüs çalışmaları, enstitüleri, üzerine yazılan makale ve kitap sayısı önemli ölçüde artmış, 2003'te iktidara gelen Hu Jintao ve Wen Jiabao hükümetiyle, dış politika ilkelerinde de oldukça belirgin hale gelmiştir.

Konfüçyüs öğretisi, yalnızca dış politika ilkelerinde değil, yükselen bir güç olan Çin'in, uluslararası sistemde daha fazla söz sahibi olabilmek ve barışçıl yükselişini kanıtlamak adına oluşturmaya çalıştığı Çin-merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarında da kendini göstermektedir. Bu bağlamda, Konfüçyüs öğretisinin Hu Jintao dönemindeki politikalara etkisine geçmeden önce, tezin ikinci bölümünde, Çin-merkezli uluslararası ilişkiler kuramı oluşturma çabalarına ve bu çabalar içerisinde en önemlisi olduğunu ve

yüzünden bir çok ülke tarafından eleştirilmiştir. Daha fazla bilgi için; Thomas Lum, CRS Report for Congress, *China and Falun Gong*, August 11, 2006; Paul Vallye and Clifford Coonan, "China's Enemy Within: The Story of Falun Gong," *The Independent*, April 22, 2006.

²⁰⁷ Daniel A. Bell, "China's leaders ...", (30.04.2014)

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Meritokrasi; gücün ya da iktidarın, bireylerin en yeteneklisine verildiği politik felsefedir. (Bkz. www.oxforddictionaries.com)

²¹⁰ Daniel A. Bell, "China's leaders ..." (30.04.2014)

Konfüçyüs öğretisi ışığı altında şekillendiğini düşündüğüm Tianxia kuramına yer verilecektir.

BÖLÜM II

BATI MERKEZLİ OLMAYAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE TIANXIA FELSEFESİ/KAVRAMI

Uluslararası ilişkilerin tarihi her ne kadar ilk şehir devletlerin kurulmasına kadar uzansa da, 1648 Vestfalya Anlaşması'yla ortaya çıkan ulus-devletler ve bu devletlerin birbirleriyle ilişkileri modern uluslararası ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ulus-devletlerin arasındaki savaşlar, uluslararası ilişkiler alanındaki çalışmaların hızlanmasına neden olmuş ve I. Dünya Savaşı sonrası, uluslararası ilişkiler İngiltere'de ayrı bir alan olarak çalışılmaya başlamıştır. Günümüzde bazı uluslararası ilişkiler uzmanları tarih boyunca Batı-merkezli olarak gelişen uluslararası ilişkiler çalışmalarının dünyadaki problemleri açıklamada yetersiz kaldığını ve Batı-merkezli olmayan uluslararası ilişkiler kuramlarına ihtiyaç olduğunu düşünmektedirler.¹ Bu konuda pek çok çalışma olmakla birlikte, 1980 sonrası ekonomik alanda hızlı bir büyüme göstererek, süper bir güç haline gelen Çin'de de uluslararası ilişkiler çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmalardan en önemlisi, Çinli profesör Zhao Tingyang'ın ortaya attığı Tianxia kavramıdır. Çin'in dünyaya bakışını anlamaya çalışmak, başta ABD olmak üzere birçok devlet için önem taşımaktadır. Tezin ilk bölümünde anlatılan ve günümüzde yükselişe geçen Konfüçyüs felsefesinin Çin'in uluslararası ilişkiler kuramı geliştirme çabalarına ve Çinli liderlerin dış politika söylemlerine etkisini daha iyi anlamak amacıyla, tezin bu bölümünde, Çin'deki uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimine ve Çin'in dünyaya bakışını yansıtan Tianxia kavramına yer verilecektir.

¹ Bkz. Amitav Acharya & Barry Buzan, "Conclusion: On the Possibility of a Non-Western IR Theory in Asia", *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol:7, 2007; Amitav Acharya&Barry Buzan, *Non Western International Relations Theory: Perspectives On and Beyond Asia*, Routledge, 2010; David C. Kang, "Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks", *International Security*, Vol:27, No:4, 2003; Ching-Chang Chen, "The Absence of Non-Western IR Theory in Asia Reconsidered", *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol:11, No:1, 2011.

2.1. Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında Batı Merkezli Olmayan Kuram İhtiyacına Yönelik Tartışmalar

Modern uluslararası ilişkilerin başlangıcı olarak, Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdiren ve ulus-devletin ortaya çıkmasını sağlayan 1648 tarihli Vestfalya Anlaşması kabul edilmektedir. Uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıkışı ise ancak I. Dünya Savaşı sonrasında mümkün olmuştur.² Dünyada uluslararası ilişkiler kürsüsünün ilki, Birleşik Krallık'ın Galler bölgesindeki Wales Üniversitesi'nde kurulan Wilson Uluslararası Politika Kürsüsü'dür. Bunu, 1923'te Londra'da ve 1930'da Oxford'da kurulan Montague Burton Kürsüleri izlemiştir.³ Birinci Dünya Savaşı sonrası, uluslararası ilişkiler çalışmalarının odak noktasını uluslararası örgütler, hukuk ve diplomasi gibi devlet idaresiyle ilgili konular oluşturmaktaydı.⁴ Savaştan yorgun düşen devletler, doğal olarak, yeni bir savaş çıkmasını engellemek ve sorunların barışçıl yollarla çözülmesini sağlamak amacıyla Milletler Cemiyeti'ni oluşturmaya yöneldiler. Ancak tüm bu çabalar bir sonuç vermedi ve İkinci Dünya Savaşı kaçınılmaz hale geldi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası ilişkiler alanında, kuram ve metotlar giderek önem kazandı. Bunların gelişimi, realizm-idealizm, davranışçılık-rasyonalizm, karşılıklı bağımlılık-güç politikası ve reflektivizm-rasyonalizm gibi kuramsal tartışmaları beraberinde getirdi.⁵ Uluslararası barışı sağlamak amacıyla, uluslararası hukukun üstünlüğüne ve uluslararası işbirliğine vurgu yapan liberalizm/idealizm; uluslararası politikanın tamamen çıkarlara ve güç mücadelesine dayandığını iddia eden ve Soğuk Savaş süresince en etkin kuram olan realizm; 1980'leri takip eden yıllarda öne çıkmaya başlayan eleştirel kuram vb. yaklaşımların tamamı, Batı merkezliydi. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Avrupa merkezli şekillenen dünya tarihidir. Örneğin, kökleri Thucydides, Hobbes, Machiavelli'ye uzanan ve devlet egemenliğine, askeri güce ve ulusal çıkarlara odaklanan klasik realizm ve bunu biraz değiştirerek devletlerin güç mücadelesinin uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklandığını iddia eden neoliberalizm, tüm dünya tarihini Avrupa merkezli anarşik sistemlerine ve güç

² Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", (der. Atila Eralp), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, (içinde), İletişim Yayınları, 1996, s. 24.

³ Ibid., ss. 26-27.

⁴ Muthiah Alagappa, "International Relations Studies in Asia: Distinctive Trajectories", *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol:11, No:2, 2011, p.197.

⁵ Ibid., pp.197-198.

mücadelesine dayandırarak açıklamaktadırlar.⁶ Liberalizm ve neoliberalizm de aynı şekilde dayanak noktasını Batı'nın politik ve ekonomik yapısından almıştır. Liberalizmin temel ilkeleri olan bireysellik, pazar ekonomisi, demokrasi gibi kavramlar Batı düşüncesinde oluşmuş ve tüm insanlar için evrensel gerçekler olarak tanıtılmıştır.⁷ Marksizm ise, Batıdaki endüstriyel ekonomik yükselişe tepki olarak ortaya çıkmış, bireysellik yerine kolektivizm, pazar ekonomisi yerine de güdümlü ekonomiyi savunmuştur. Ancak Marksizm de liberalizm gibi, geçmişi görmezden gelerek daha iyi bir geleceğe odaklanmış ve kendi prensiplerinin evrensel olarak geçerliliğini savunmuştur.⁸ Bu kuramların hepsinin ortak noktası, tüm uluslararası sistemin, Batı'da gelişen, kendi ulus-devletlerinin geçtiği aşamalardan geçtiğini ve ona göre şekillendiğini ve prensiplerinin dünyadaki tüm ulus-devletler için geçerli olacağını varsaymalarıdır.

Uluslararası ilişkiler çalışmalarında egemen olan kuramların Batı merkezli olmasının çeşitli sebepleri olabilir, ancak günümüzde en çok tartışılan konulardan biri, mevcut uluslararası ilişkiler kuramlarının, uluslararası ilişkiler uzmanlarının tüm sorularına doğru cevapları verip vermedikleri meselesidir. Bu konuda çoğunluk cevap vermediğini düşünse de aksi yönde düşünen uluslararası ilişkiler kuramcıları da vardır. Aksi yönde düşünen kuramcılardan Ikenberry ve Mastanduno'ya göre; Asya'daki devletlerin ilişkileri, bu devletlerin modern uluslararası sisteme entegrasyonu ile birlikte ayırt edici özelliklerini kaybetmiştir. Ayrıca, uluslararası ilişkiler kuramındaki 'hegemonya', 'gücün dağılımı', 'uluslararası rejimler' ve 'politik kimlik' gibi temel kavramlar her yerde olduğu gibi Asya'da da aynıdır.⁹ Ancak, Ikenberry ve Mastanduno, bu kavramların, Asya, Afrika veya Orta Doğu ülkelerinde aynı başlıklar altında farklı anlamlar ifade ettiği gerçeğini gözden kaçırmaktadır. Benzer bir görüşü paylaşan David Kang, Asya üzerinden örnek vererek, Ikenberry ve Mastanduno'nun aksine, realist ve liberalist hipotezlerin Asya bölgesinin tüm tarihi ve kültürel özelliklerini kapsamadığını, örneğin; buradaki ülkeler görünüşte Vestfalyan olsa da bunların, Avrupa'daki devlet sisteminden farklı bir gelişim

⁶ Amitav Acharya & Barry Buzan, 'Why There is No Non-Western International Relations Theory?' (eds. Amitav Acharya, Barry Buzan), in; *Non Western International Relations Theory: Perspectives On and Beyond Asia*, Routledge, 2010, pp.6-7.

⁷ Ibid., p.7-8.

⁸ Ibid., p.8.

⁹ G. John Ikenberry, Michael Mastanduno, 'The United States and Stability in East Asia', in *International Relations Theory and the Asia-Pacific*, (eds G. John Ikenberry and Michael Mastanduno), New York: Columbia University Press, 2003, p.422.

gösterdiklerini, ayrıca bu ülkelerin dış ilişkilerinin ve tarihsel gelişimlerinin de farklı olduğunu göz önünde bulundurarak, ‘milliyetçilik’, ‘meşruluk’ gibi kavramların bu ülkeler için farklı şeyler ifade ettiğini söylemiş ve Asya’nın uluslararası ilişkiler kuramına yeni bir bakış açısı kazandırabileceğini öne sürmüştür.¹⁰ Kang gibi, Acharya ve Buzan da, uluslararası ilişkiler kuramlarının, Batı ve Batı’nın çıkarları için olduğunu ve bu çarpıklığın, daha fazla sesle ve çeşitlilikle yeniden düzenlenmeye ihtiyacı olduğunu düşünmektedirler.¹¹ Bu konuda Acharya ve Buzan, Batı merkezli olmayan bir uluslararası ilişkiler kuramının olasılığıyla ilgili kapsamlı bir çalışma yapmışlardır. Bu araştırmada çıkış noktaları; Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarının, çoğunlukla Greko-Romen dönemine uzanan düşünürlerin fikirlerine ve Batı tarihinin modernite öncesi dönemlerindeki devlet-içi ilişkilere dayanması ve aynısının Batı dışı dünya için de geçerli olup olmayacağı sorusu olmuştur.¹²

Acharya ve Buzan, Batı merkezli olmayan uluslararası ilişkiler kuramlarının yokluğuyla ilgili beş hipotez geliştirmiş ve bunlara yönelik incelemelerde bulunmuşlardır. Bu beş hipotez şunlardır¹³:

1. Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramları, uluslararası ilişkileri anlamak için doğru yolu keşfetmişlerdir.
2. Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramları, hegemon statüsüne ulaşmıştır. (Asya’da, Çin’i bunun dışında tutarsak, uluslararası ilişkiler disiplinin genişlemesi, Batı’nın daha fazla üstünlüğü anlamına gelmektedir. Çin, tezin ilerleyen bölümlerinde detaylı bir şekilde anlatılacağı gibi, süper güç olarak yükselmeye başlayınca, kendi uluslararası ilişkiler kuramlarını geliştirme yoluna gitmiştir.)
3. Batı merkezli olmayan uluslararası ilişkiler kuramları vardır, ancak gizlenmiştir. (Burada ‘gizlenmiştir’ kelimesiyle anlatılmak istenen, çeşitli dil ve kültür farklılıkları nedeniyle, Batı-merkezli olmayan uluslararası ilişkiler kuramlarının,

¹⁰ David C. Kang, “Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks”, *International Security*, Vol:27, No:4, 2003, pp.83-84.

¹¹ Ching-Chang Chen, “The Absence of Non-Western IR Theory in Asia Reconsidered”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol:11, No:1, 2011, p.2.

¹² Amitav Acharya & Barry Buzan, “Conclusion: On the Possibility of a Non-Western IR Theory in Asia”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol:7, 2007, p.433.

¹³ Ibid., p.428.

uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından dikkate alınamaması veya kuramı oluşturan kaynakların/bilgilerin bilinmemesidir.)

4. Yerel koşullar, uluslararası ilişkiler kuramlarının üretilmesine engel oluşturmaktadır. (Kurumların, gazetelerin, araştırma kültürünün, kaynakların, eğitimin yetersizliği, yerel koşullara örnek olarak verilebilir, ancak bu durum ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir.)
5. Batı, büyük bir başlangıç yapmıştır ve diğerleri şu an onu yakalamakla uğraşmaktadır.

Birçok örnek incelemesinden sonra Acharya ve Buzan, Asya’da Batı merkezli olmayan uluslararası ilişkiler kuramlarının geliştirilememesinin en önemli sebebini, Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarının hegemonyasından kaynaklandığı yönünde açıklamışlardır.¹⁴ İncelemeler ve hipotezler her ne kadar Asya odaklı olsa da, Afrika, Orta Doğu ve ‘Batı dışında’ kalan diğer bölgeler için de benzer durumlar söz konusudur. Peki, bu Batı merkezli kuramların hegemonyası altında ‘Batı dışı’ ülkeler, uluslararası ilişkiler kuramına ne gibi katkılarda bulunabilir ya da kendi uluslararası ilişkiler kuramlarını nasıl oluşturabilirler? Bu konuda Karen Smith makalesinde, Afrika’nın (bunu Batı dışı diğer ülkeler için de genelleleyebiliriz), uluslararası ilişkiler kuramına dört şekilde katkı sağlayabileceğinden bahsetmiştir. Bunlar; eski hikâyelerin yeniden yorumlanması, hikâyenin farklı bir dilde anlatılması, hikâyenin yeni ana karakterlerle anlatılması ve hikâyenin var olan karakterlerle farklı bir senaryo oluşturularak anlatılmasıdır.¹⁵ Yazarın, eski hikâyenin yeniden yorumlanması konusunda verdiği örnek Mohammed Ayoob’un ‘subaltern realism’-ast gerçekçilik- kuramı/kavramıdır. Ayoob’un 1980’lerde ortaya attığı ve 1990’larda geliştirdiği ‘subaltern realism’ kavramı, klasik realist düşünürler, Avrupa’da modern devletlerin oluşmasıyla ilgili tarihsel sosyolojik literatür ve İngiliz Okulu’nun normatif düşünce yapısı¹⁶ temel alınarak oluşturulmuş ve günümüz uluslararası sistemindeki çatışmaların nedenlerini açıklayan bir kavramdır. Ayoob’un, ‘subaltern realism’i bir kuram olarak değerlendirmemesinin nedeni, kavramın diğer kuramlar gibi

¹⁴ Ibid., p.429.

¹⁵ Karen Smith, “Has Africa Got Anything to Say? African Contributions to the Theoretical Development of International Relations”, *The Round Table*, Vol:98, No:402, 2009, p.276.

¹⁶ Mohammed Ayoob, “Inequality and Theorising in International Relations: The Case for Subaltern Realism”, *International Studies Review*, Vol:4, No:3, 2002, p. 28.

evrensellik iddiasında olmamasından kaynaklanmaktadır. Subaltern realism kısaca, 1950’li, 60’lı ve 90’lı yıllarda sömürgelerinden kurtulan devletlerin, Avrupalı devletlerin yolunda, fakat çok daha farklı bir uluslararası sistem içerisinde yeniden yapılandığını ve uluslararası sistemi domine eden Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarının tek başlarına üçüncü dünya ülkelerindeki çatışmaların nedenlerini açıklamakta yetersiz kaldığını iddia etmektedir. Ayoob’a göre bu ülkelerin geçirdiği farklı evrim süreçleri dolayısıyla, çatışmaların nedenlerinin farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir.¹⁷

Bu örnekler yalnızca Ayoob’la sınırlı değildir. Tanzanyalı bir siyasetçi olan Julius Nyerere tarafından 1960’lı yıllarda ortaya atılan, kelime olarak ‘aile’ anlamına gelen ve Afrika sosyalizmini ifade eden *Ujamaa*¹⁸, (devletler arasındaki ilişkilere ithafen) komşunun düşman, komşunun komşusunun ise dost olduğunu ileri süren ve M.Ö. 350-283 yılları arasında yaşamış, Hintli bir filozof olan Kautilya’nın *Mandala kuramı*¹⁹ vb., Batı merkezli olmayan uluslararası ilişkiler kuramlarına örnek teşkil etmektedir.

Son dönemlerde ise Çin, küresel güç statüsüne yükselmesi ve uluslararası sistemde daha fazla rol almaya başlamasıyla birlikte, uluslararası sistemin kurumlarına ve uluslararası sorunların çözümüne kendi bakış açısıyla yaklaşabilmek adına, uluslararası ilişkileri domine eden Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarına alternatif olarak, kendi uluslararası ilişkiler kuramını geliştirme çabasına girişmiştir. Uzun yıllar boyunca hayranlık uyandırmış, köklü ve ihtişamlı bir medeniyet kurmuş olan Çin’in bu çabasının altında yatan neden, uluslararası ilişkiler profesörü Zhang Yongjin’in şu sözlerinde kendini açıkça belli etmektedir;

“Güvenilir hiçbir uluslararası ilişkiler kuramı, yalnızca Avrupa’nın dar ve sınırlı tarihsel tecrübesine dayanarak inşa edilemez. Çin’in zengin ve derin tarihi, diğer dünya düzenlerini keşfetmek için önemli bir araçtır.”²⁰

Çin’in kendi uluslararası ilişkiler kuramını geliştirme yolunda verilebilecek en güzel örnek, Çinli bir akademisyen ve filozof olan Profesör Zhao Tingyang’ın Nisan 2005’te,

¹⁷ Ibid., pp. 27-48.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Julius K. Nyerere, *Ujamaa: Essays on Socialism*, 1974, Nairobi: Oxford University Press; Julius K. Nyerere, “From Uhuru to Ujamaa”, *Africa Today*, Vol:21, No:3, 1974, pp.3-8.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Navnita Chadha Behera, “Reimagining IR in India”, (eds. Amitav Acharya, Barry Buzan), in; *Non Western International Relations Theory: Perspectives On and Beyond Asia*, Routledge, 2010, pp.92-117.

²⁰ Nele Noesselt, “Is There a Chinese School of IR?”, *GIGA Working Papers*, No:188, 2012, p.9.

Çin modeli dünya düzenini tanımlamak için ortaya attığı Tianxia kuramıdır. Tezin giriş bölümünde belirtildiği gibi, bu tezin de kavramsal çerçevesini oluşturacak bu kavrama, ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecektir.

2.2. Çin’de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları

Çin’de uluslararası ilişkiler çalışmaları, 1980’ler döneminde başlayan reform ve dışı açılma politikasıyla birlikte hız kazanmış ve Çin’in büyük güç haline gelmeye başlamasıyla, Çin merkezli uluslararası ilişkiler kuramı oluşturma çalışmaları da ağırlık kazanmıştır. Çalışmanın bu aşamasında, Çin’de uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimi, Batı merkezli olmayan uluslararası ilişkiler kuramlarına yönelik gereksinim ve Çin’de bu yönde yapılan çalışmalardan biri olan Tianxia kuramına yer verilecektir.

2.2.1. Çin’de Uluslararası İlişkiler Çalışmalarının Gelişimi

Uluslararası ilişkilerin Çin’de bir sosyal bilimler disiplini olarak tanınması, ülkenin reform sürecini başlattığı ve uluslararası topluma kendini entegre etmeye başladığı tarihler olan 1970’lerin sonu, 1980’lerin başına denk gelmektedir.²¹ 1976’da Mao’nun ölümünden sonra pragmatik kişiliğiyle bilinen Deng Xiaoping iktidara gelmiş ve ideoloji yerine ekonomiyi ön planda tutarak ve Çin’i ekonomik bakımdan dış dünyaya açarak, ülkede köklü bir değişim meydana getirmiştir. Bu değişimin ve reformların bir sonucu olarak, uluslararası ilişkiler çalışmaları, Çin’de ilgi çekmeye başlamıştır.

Çin’de uluslararası ilişkiler disiplinin kuruluşu, her ne kadar Çin Halk Cumhuriyeti’nin ilk başbakanı Zhou Enlai’nin 1949’da bir dışişleri bakanlığı toplantısında yaptığı çağrıyla başlamış olsa da²², 1978’de Deng Xiaoping’in başlattığı reformlardan önce, yani Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulduğu 1949’dan 1978’e kadar olan süre içerisinde, uluslararası çalışmalarda, tüm sosyal bilimler için, Maoist politikalar, Marksist-Leninist ideoloji ve Sovyetler Birliği’nin etkisi görülmekteydi.²³ Üniversitelerdeki uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi bölümlerinin birçoğu, yüksek eğitimin Sovyet etkisi altında

²¹ Qin Yaqing, “Development of International Relations Theory in China”, *International Studies*, 46- 1&2, 2009, p.185.

²² Gustaaf Geeraerts & Men Jing, “International Relations Theory in China”, *Global Society*, Vol:15, No:3, 2001, p.253.

²³ David Shambaugh, “International Relations Studies in China: History, Trends and Prospects”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol:11, No.3, 2011, p.340.

yeniden düzenlendiği 1952’de kapatılmıştı.²⁴ 1954-1966 yılları arasında, yalnızca bazı üniversitelerde çeşitli uluslararası ilişkiler bölümleri kurulmuş olsa da, bunlar daha çok hükümetin desteklediği, Parti’nin çıkarlarına hizmet eden araştırma ve eğitim kuruluşlarıydı.²⁵ Ayrıca kurulan bu uluslararası ilişkiler bölümlerinde, alanın adı uluslararası ilişkiler değil, uluslararası çalışmalar adı altında yer almaktaydı ve daha önce belirtildiği gibi bunlar, sadece hükümet için çeşitli araştırma raporları hazırlayan birimlerdi.²⁶ Zaten Çin’in dış dünyaya tamamen kapalı olduğu bu dönemde, aksinin yapılması da söz konusu olamazdı. Pekin, Fudan ve Renmin üniversitelerinde kurulan uluslararası çalışmalar bölümleri, kendi aralarında çalışma konularına ayrılmışlardı. Pekin Üniversitesi’nde, Üçüncü Dünya’daki ulusal özgürlük hareketleri, Renmin Üniversitesi’nde, dünyadaki komünist hareketler, Fudan Üniversitesi’nde ise Batı dünyasında uluslararası ilişkiler çalışmaları temel konulardı.²⁷

Çin’de 1966-76 arası Kültür Devrimi yaşandığı yıllarda, Mao Zedung’un, devrimin yeniden canlandırılması amacıyla tüm eski adetlere, düşüncelere, bürokrasiye karşı savaş açması ülkeyi büyük bir kaosa sürüklemiştir. Kültür devriminden üniversiteler ve akademisyenler de nasibini almıştır. Devrim sırasında, Komünist Parti Tahkikat Şubesi’ndeki bir beyin takımı ve Fudan Üniversitesi’nde dünya ekonomisi üzerine çalışan küçük bir çalışma grubu haricinde, tüm enstitüler kapatılmış, uluslararası ilişkiler alanında çalışan tüm akademisyen ve araştırmacılar ‘yeniden eğitilmek’ üzere kırsal alanlardaki 7 Mayıs Hizmet Okulları’na²⁸ gönderilmişlerdir.²⁹

Çin Halk Cumhuriyeti’nin ilk 30 yılında, uluslararası ilişkiler çalışmalarının, iç politika yüzünden olumsuz yönde etkilendiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde Çin’de uluslararası ilişkiler kuramlarının kapsamı daha çok sosyalist devrime hizmet etmek şeklinde olmuş, ideolojik olmayan kuramlar, devrimci olmadıkları için ‘boş’ olarak

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid., p.341.

²⁶ Zheng Feng, “Debating the Chinese Theory of International Relations”, (eds.Fred Dallmayr and Zhao Tingyang), in; *Contemporary Chinese Political Thought: Debates and Perspectives*, , The University Press of Kentucky, 2012, p.69.

²⁷ Qin Yaqing, “Why There is no Chinese International Relations Theory”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol.7, 2007, p.315.

²⁸ 7 Mayıs Hizmet Okulları (7 May Cadre Schools), 1968’de Mao Zedong’un talimatıyla kurulmuş ve Kültür Devrimi süresince (1966-76) hizmet vermiştir. Bu okullar, subay ve aydınların, şehirlerden kırsal alana 1-3 yıl arası sürelerde gönderilerek, ilkel koşullarda ve ağır işlerde çalıştırıldıkları ve devrim ruhunu korumak için ideolojik olarak yeniden eğitim gördükleri alanlardır.

²⁹ David Shambaugh, “International Relations ...”, p.341.

değerlendirilmişlerdir.³⁰ Çin'in dış dünyaya kapalı olması da uluslararası ilişkiler alanında çalışanların yabancılarla iletişim kuramamasına neden olmuş, bu fiziksel izolasyon, zihinsel izolasyonu doğurmuştur.³¹ Kısacası, 1980'lerden önce, Çin'de uluslararası ilişkiler çalışmaları, Marksizm ve Leninizm rehberliğinde Çin devrimine hizmet etmek amacıyla yapıldığı için, bu dönemde gerçek ve pragmatik bir uluslararası ilişkiler çalışması yapıldığını söylemek güçtür.

Mao'nun 1976'da ölmesi ve sonrasında Deng Xiaoping'in başa gelmesi, Çin açısından her bakımdan bir dönüm noktası olmuştur. Deng Xiaoping, 1979'daki konuşmasında, siyaset bilimi, hukuk, sosyoloji ve dünya politikası gibi konuların geçmiş yıllarda göz ardı edildiğini kabul etmiş ve kaçırılan dersleri telafi etme zamanının geldiğini söylemiştir.³² Deng Xiaoping'in reform ve dışa açılma politikasıyla birlikte, birçok üniversitede 'Dünya Politikası, Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler' dersi okutulmaya başlamıştır.³³ 1980'de kurulan 'Uluslararası İlişkiler Tarihi Ulusal Derneği', bu alanda kurulmuş ilk ulusal çaplı akademik kuruluştur. 1999'da ismi 'Uluslararası Çalışmalar Çin Ulusal Derneği' (China National Association for International Studies- CNAIS) olarak değişmiştir.³⁴ Pekin Üniversitesi'ndeki uluslararası politika bölümü ise, 1983'te ilk kez kapılarını yabancı öğrencilere açmıştır.³⁵ Bu dönemde Çin'de, akademik bir disiplin olarak uluslararası ilişkiler çalışmaları yetersiz olduğu için, Batı'nın, özellikle de ABD'nin uluslararası ilişkileri çalışmaya ve ithal edilmeye başlanmıştır.³⁶

1980'lerde Rockefeller, Luce, John D. ve Catherine T. MacArthur Foundation gibi birçok Amerikan kuruluşu, Çin'de uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimine büyük katkılar sağlasa da, Tiananmen Meydanı'nda öğrenci ve işçi ayaklanmalarıyla başlayan ve hükümet tarafından sert bir şekilde bastırılan 1989 olayları, hem Çin'deki uluslararası ilişkiler çalışmalarını hem de Amerikan vakıflarının yardımlarını sekteye uğratmıştır.³⁷ 1992'den itibaren durum düzelmeye başlamış, uluslararası ilişkiler alanında dünyada barış ve gelişme, çok kutupluluk, ekonomik küreselleşme, stratejik ortaklık,

³⁰ Gustaaf Geeraerts & Men Jing, "International Relations Theory...", p.252.

³¹ David Shambaugh, "International Relations ...", p.342.

³² Gustaaf Geeraerts & Men Jing, "International Relations Theory...", p.254.

³³ Ibid., p.255.

³⁴ Qin Yaqing, "Why There is no...", p.316.

³⁵ David Shambaugh, "International Relations ...", p.342.

³⁶ Zheng Feng, "Debating the Chinese...", p.70.

³⁷ David Shambaugh, "International Relations ...", p.344.

uluslararası güvenlik gibi yeni konular çalışılmaya başlanmıştır.³⁸ 1999'dan sonra ise, Çin'de uluslararası ilişkiler çalışmaları oldukça çeşitlenmiş, birçok yeni kavram çalışılmaya başlanmıştır. Ancak tüm bu çeşitliliğe rağmen Çin'de hala insan hakları, insancıl müdahale ya da Çin dış politikası gibi konuşulması sakıncalı alanlar -no go zones- vardır.³⁹

Geçtiğimiz 30 yılda, uluslararası ilişkiler çalışmalarında genel olarak yakalanan başarıdan dolayı, Çin'de uluslararası ilişkiler kuramları da ilgi çekmeye başlamıştır. 1985'te düzenlenen, 'Uluslararası İlişkiler Tarihinde Çin Toplumu' isimli konferansta iki konu ön plana çıkmıştır. Bunlar, uluslararası ilişkilerde Marksist-Leninist kuramın nasıl geliştirileceği ve Çin'deki uluslararası ilişkiler çalışmalarına nasıl kuramsal bir çerçeve oluşturulacağıyla ilgiliydi.⁴⁰ Çin'in bir uluslararası ilişkiler kuramı üretmesi gerektiğine yönelik söylemler ise, 1987'de Şangay'da düzenlenen Çin'in ilk büyük Uluslararası İlişkiler Kuramı Konferansı'nda dile getirilmiştir.⁴¹ Konferansın en sıcak tartışma konusu, Çin değerleriyle/karakteristiğiyle oluşturulmuş bir uluslararası ilişkiler kuramı (IR theory with Chinese characteristics, 中国特色的国际关系理论 - Zhongguo tese de guoji guanxi lilun) oluşturulması gereği üzerine olmuştur. Çin karakteri kavramı ise, 1980'li yıllarda Deng Xiaoping tarafından ortaya atılan 'Çin Değerleriyle/Karakteristiğiyle Sosyalizm' (socialism with Chinese characteristics, 中国特色社会主义) kavramından ortaya çıkmıştır.⁴² Bu fikir doğrultusunda, Uluslararası Çalışmalar Merkezi Araştırma Bölümü (Research Department of the Center for International Studies) başkanı Zhang Mingqian 1991'de, Çin değerleriyle/karakteristiğiyle oluşturulacak bir uluslararası ilişkiler kuramının ne Sovyet, ne Amerikan kuramı, ne de tüm dünya tarafından kolaylıkla kabul edilebilecek bir kuram olmayacağını, bunun tamamen Çin'in uluslararası ilişkiler hakkındaki düşüncelerinden ve uluslararası sistemi algılayışından oluşması gerektiğini ileri sürmüştür.⁴³ Çin değerleri/karakteristiği tanımı ve içeriğinin ne olması gerektiği, hatta

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid., p.351.

⁴⁰ Song Xinning, "Building International Relations Theory with Chinese Characteristics", *Journal of Contemporary China*, Vol:10, No:26, 2001, p.63.

⁴¹ Zheng Feng, "Debating the Chinese...", p.70.

⁴² Song Xinning, "Building International ...", p.66.

⁴³ Bettine Hüchel, "Theory of International Relations with Chinese Characteristics: The Tian-Xia System from a Metatheoretical Perspective", *Diskurs - Journal for interventions in the Social Sciences and Humanities*, No:2, 2012, p.39.

böyle bir kavram olup olmaması gerektiği dahi, sonraki yıllarda en çok tartışılan konulardan biri olsa da üzerinde fikir birliği sağlanamayan bir konu olarak kalmıştır.

1990’larda Çin Dış İlişkiler Koleji’nin (China Foreign Affairs College) İngilizce Bölümü Başkanı iken, günümüzde, Çin dış politikasındaki en etkili isimlerden biri olan Qin Yaqing, Çin’de uluslararası ilişkiler kuramının gelişimine büyük katkı yapmış ve Çin’in, tüm uluslararası ilişkiler çalışmalarına yeniden yön verebilecek entellektüel geleneğe sahip olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁴ Ancak bu dönemde, Çin’deki uluslararası ilişkiler çalışmalarına Amerikan uluslararası ilişkiler kuramı söylemleri hâkimdir. ABD’den dönen Çinli öğrenciler, orada edindikleri bilgiyi kullanarak araştırma yapmaya ve öğretmeye başlamışlardır.⁴⁵ Örneğin, 2007’de, en az 85 Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramı çalışması Çince’ye çevrilmiştir.⁴⁶

Çin’de, Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramları çalışmalarının yaygınlığına rağmen, son dönemlerde Çin merkezli uluslararası ilişkiler kuramı veya Çin Okulu oluşturma çalışmaları hız kazanmıştır. Çin merkezli bir uluslararası ilişkiler kuramına ihtiyaç olup olmadığı sorusu ve bu konuda yapılan çalışmalar bir sonraki başlıkta incelenecektir.

2.2.2. Çin Merkezli Bir Uluslararası İlişkiler Kuramı Oluşturma Gereksinimi

Uluslararası ilişkiler çalışmalarının Batı merkezli kuramların hegemonyası altında olduğuna, Batı merkezli kavramların Doğu Asya devletleri için farklı anlamlar ifade ettiğine ve farklılıklarla çok daha zenginleştirilmiş ve Batı merkezli olmayan kuramlara olan ihtiyaca bir önceki bölümde değinilmişti. Bu konuda Çin, her ne kadar kurulduktan sonraki 30 yıl içerisinde uluslararası ilişkiler alanında fazla bir gelişme katedememiş olsa da, 1980’lerden itibaren çalışmalarını hızlandırmıştır.

Çin’de uluslararası ilişkiler akademisyenlerinden biri olan Song Xinning, Çin’deki uluslararası ilişkiler çalışanlarını üç farklı gruba ayırmaktadır. Bunların ilki, genellikle politika merkezli çalışmalar yapan ve hükümetin politikalarını destekleyen çeşitli hükümet

⁴⁴ Allen Carlson, “Moving Beyond Sovereignty? A Brief Consideration of Recent Changes in China’s Approach to International Order and the Emergence of the Tianxia Concept”, *Journal of Contemporary China*, Vol:20, No:68, 2011, p.98.

⁴⁵ Qin Yaqing, “Development of...”, p.187.

⁴⁶ Zheng Feng, “Debating the Chinese....”, p.71.

kurumlarının bünyelerindeki araştırma enstitüleridir. İkinci grup, daha genel ve teorik uluslararası çalışmalara odaklanmış olan üniversite öğretim üyeleri ve araştırmacılarıdır. Son grup ise, her ikisini de kapsayan, bazılarının politika merkezli, bazılarının ise politika merkezli olmadığı, Pekin’deki Çin Sosyal Bilimler Akademisi’ndeki (China Social Science Academy) araştırmacılarıdır.⁴⁷ Yan Xuetong, Çinli akademisyen ve uzmanların yeni bir UİT oluşturamamasını üç nedene bağlamaktadır. Bunlardan ilki; Çinli akademisyenlerin temel metodolojik eğitim konusunda eksikliklerinin olması ve bu nedenle uluslararası ilişkiler fenomenine sistematik açıklamalar geliştirme konusunda yetersiz kalmalarıdır. İkinci neden, geleneksel politik Çin düşüncesi konusunda yeterli eğitimi almamış olmalarıdır. Bu nedenle Batılıların kendi geleneksel yaklaşımlarını geliştirmeleri gibi, Çinli akademisyenler Çin düşüncesi konusunda uzmanlaşmamaktadır. Üçüncü neden ise, Çinli akademisyenler arasında kuramsal tartışmaların çok yetersiz olması ve bunun sonucunda akademisyenlerin eleştirilerden faydalanarak kuramlarını geliştirememeleridir.⁴⁸

2000’lere gelindiğinde Çinli uzmanlar, Çin felsefesini ve Batı’nın kuramsal kazanımlarını bir arada kullanarak, uluslararası ilişkiler kuramlarında Çin Okulu’nu oluşturmak için büyük çaba harcamışlardır.⁴⁹ ‘Çin Okulu’ kavramı, 2000’de ortaya atıldığından bu yana büyük önem kazanmıştır. Örneğin 2004’te Şangay’da gerçekleşen Uluslararası İlişkiler Kuramı Konferansı’nın (Shanghai International Relations Theory Conference) ana konusu ‘Çin Kuramlarını Üretmek, Çin Okulunu İnşa Etmek’ olmuştur. Bu projenin liderleri ise Çin Dış İlişkiler Üniversitesi’nden (China Foreign Affairs University) Qin Yaqing ve Fudan Üniversitesi’nden Ren Xiao olmuştur.⁵⁰ Qin Yaqing, kuramsal gelişimi üç safhaya ayırmıştır. Bunlar; kuram öncesi dönem, kuram öğrenme dönemi ve kuram oluşturma dönemidir. Qin’e göre, Çin açısından ilk dönem 1953-89 yılları arasındır. İkinci dönem ise 1990’dan günümüze kadar olan dönemdir. Qin, Çin’in hala ikinci döneminde olduğunu söylemekle birlikte, üçüncü dönem olan kuram oluşturma döneminin sinyallerinin olduğunu ve Çin’in kuram oluşturmak için yeterli potansiyelinin olduğunu ifade etmektedir.⁵¹ Fudan Üniversitesi profesörlerinden Ren Xiao da, Çin’de sistematik bir şekilde oluşturulmuş UİT’ler olmamasına rağmen zengin bir teorik

⁴⁷ Song Xinling, “Building International ...”, pp.62-63.

⁴⁸ Yan Xuetong, *Ancient Chinese ...*, p.256.

⁴⁹ Qin Yaqing, “Development of...”, p.187.

⁵⁰ Zheng Feng, “Debating the Chinese...”, p.76.

⁵¹ Qin Yaqing, “Why There is no...”, pp.317-322.

uluslararası ilişkiler söylemleri olduğunu dile getirmektedir.⁵² Tüm bunlara rağmen Çin’de uluslararası ilişkiler kuramı alanı ne yazık ki çok dardır, bu durum ideoloji, politika merkezli araştırmanın üstünlüğü ve devlet olmak üzere üç faktöre bağlanmaktadır.⁵³ Uluslararası ilişkiler çalışmalarının politika merkezli olma sebebi ise, Parti, devlet ve akademisyenlerin yakın ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Çin’de ilk akademik bölümlerin, ‘dışişleri bölümü’ olarak kurulduğunu unutmamak gerekir.⁵⁴

Yukarıda da belirtildiği gibi, Çin’in dış dünyaya açılmasıyla birlikte, ülkedeki uluslararası ilişkiler kuramları çalışmalarına ilkin Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramları hâkim olmuştur ancak günümüzde, Çin’in ekonomik olarak yükselişi ve bir dünya gücü haline gelmeye başlaması ile birlikte; Çin merkezli ya da Çin değerleriyle/karakteristiğiyle oluşturulmuş bir uluslararası ilişkiler kuramı arayışı başlamıştır.

Çin Sosyal Bilimler Akademisi’nde profesör olan Zhao Tingyang, Çin-Batı karşılaştırmalı kültürel çalışmaların, uzun bir zamandır Batı standartlarına dayanan, tek taraflı bir yaklaşıma dayandığını söylemektedir. Yani Çin kültürü, her zaman yorumlayan değil, yorumlanan taraf olmuştur. Zhao’ya göre, her Çinli filozofun sorması gereken soru, Çin felsefesinin, dünya felsefesinin bir parçası olup olamayacağı sorusudur. Bunun oluşması içinse, Çin’in bazı geleneksel kavramlarının evrenselleşmesi ve Çin felsefesinin, evrensel düşüncenin bir aracı veya temeli olması gerekmektedir.⁵⁵ Bu bağlamda Zhao Tingyang, uluslararası ilişkiler kuramı çalışmalarına farklı bir bakış açısı getirmiş ve Çin merkezli bir uluslararası ilişkiler kuramı yaratmak için geleneksel Çin düşüncesinden faydalanılması gerektiğini düşünerek -bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde açıklanacak olan-Tianxia kavramını öne sürmüştür. Zhao, Martin Wight’ın 1966’da ortaya attığı, ‘neden uluslararası bir kuram yok?’ sorusuna atıfta bulunarak, Wight’ın, Çin’in dünya politikası felsefesini bilmesi durumunda fikrini değiştireceğini öne sürmüştür. Wight’a göre uluslararası kuramlar yalnızca devletlerin iç politikalarına dayanılarak üretilmiş

⁵² Ren Xiao, “The International Relations Theoretical Discourse in China: One World, Different Explanations”, *Journal of Chinese Political Science*, Vol:15, 2010, p.100.

⁵³ William A. Callahan, “China and the Globalisation of IR Theory: discussion of ‘Building International Relations Theory with Chinese Characteristics’”, *Journal of Contemporary China*, Vol:10, No:26, 2001, p.76.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Zhou Lian, “The Most Fashionable and the Most Relevant: A Review of Contemporary Chinese Political Philosophy”, *Diogenes*, Vol:56, No:1, 2009, pp.132-133.

politik kuramlardır. Tianxia ise uluslararasılıktan (internationality) ziyade ‘worldness’a odaklanmıştır.⁵⁶ Burada worldness kelimesiyle anlatılmak istenen -sonraki bölümlerde daha detaylı değinilecektir- dünyanın evrensel bir ev olarak algılandığı ve dünyanın, ulus-devletlerin gözüyle değil, dünya gözüyle algılandığı bir sistemdir.

Çin’deki birçok düşünür, ‘uluslararası’, ‘güvenlik’ veya diğer temel uluslararası ilişkiler kavramlarını Çin’e uyarlamaktansa, Çin’in dünyaya bakışını anlamak için ‘Tianxia’ kavramını desteklemektedir.⁵⁷ Fudan Üniversitesi’nde öğretim elemanı olan Wang Yiwei de, Tianxia’ya dayalı bir Çin uluslararası ilişkiler kuramının, günümüz dünyasına daha uygun olduğunu söylemektedir.⁵⁸ Wang Yiwei’e göre;

“Çin, dünyanın gelişmiş üretici güçlerinin eğilimini, kültür anlayışını ve dünyanın büyük çoğunluğunun temel çıkarlarını temsil ettiği zaman, Çin Okulu, uluslararası ilişkiler çalışmalarını domine eden Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarının yerini alacaktır.”⁵⁹

Wang Yiwei’in burada anlatmak istediği, bir sonraki başlıkta daha detaylı anlatılacağı gibi, Çin’in, dünyayı herkesin çıkarlarının temsil edildiği büyük bir ev gibi algılaması ve Tianxia’ya dayalı uyumlu ve barışçıl bir toplum veya düzen yaratarak diğer ülkeleri etkilemesidir. Bu sayede sosyal, kültürel ve siyasi ilişkilerde Çin, uluslararası sistemde çok daha fazla güçlenecek ve uluslararası ilişkiler çalışmalarında da üstünlüğünü ortaya koyacaktır. Kısaca, tezin ilk bölümünde anlatılan Konfüçyüs’ün, ülkeyi yöneten kişiyi, insanlara yol gösteren kutup yıldızına benzetmesi gibi, Çin de diğer ülkeleri etkileyen, yol gösteren ve etrafında toplayan kutup yıldızı gibi olmalıdır.

Bu benzetmeye uygun olarak, Tsinghua Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü’nün Dekanı olan Yan Xuetong da, uluslararası politikayı yeniden şekillendirmek adına Tianxia’ya atıfta bulunarak, Çinli filozof Xun Zi’nin düşüncelerinden yola çıkmıştır.

“Eğer Çin, gerçek bir krallık olmak (true kingship) istiyorsa –yüksek ahlak ve etikle donanmış bir süper devlet- bugün olduğundan çok daha barışıl ve güvenli bir dünya düzeni

⁵⁶ Zhao Tingyang, “A Political World Philosophy in terms of All-Under-Heaven (Tian-xia), *Diogenes*, Vol:56, No:5, 2009, p.6.

⁵⁷ William A. Callahan, “Chinese Visions of World Order: Post-hegemonic or a New Hegemony?”, *International Studies Review*, Vol:10, 2008, p.749.

⁵⁸ Allen Carlson, “Moving Beyond ...”, p.99.

⁵⁹ Ibid., p.100.

sunmalıdır. Gerçek krallık, en mükemmel uluslararası sistem olmayabilir ancak, günümüz hegemonik sistemiyle karşılaştırıldığında, çok daha geniş çaplı bir işbirliği ve güvenlik içermektedir.”⁶⁰

Görüldüğü gibi, Konfüçyüs’ün takipçilerinden olan Xunzi da, yönetim konusunda, barışçıl bir dünya için, ahlak ve erdemin önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda, klasik Çin düşüncesinden ve Konfüçyüs öğretisinden birçok unsuru barındıran Zhao’nun Tianxia sistemi, gerek dünyadaki problemlerin çözümüne alternatif bir bakış açısı getirmesi, gerek Çin’in kendi uluslararası ilişkiler kuramlarını oluşturma çabası, gerekse Çin’in dünya düzenine bakış açısını yansıtması açısından oldukça önemlidir.

2.3. Uluslararası İlişkiler Kuramlarına Yeni Bir Yaklaşım Olarak Tianxia

Çin’in uyum ve barış vurgusu, Çin merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarına da temel oluşturmaktadır. Bu bölümde, Çinli Profesör Zhao Tingyang’ın geliştirdiği bir kuram olan Tianxia kuramına ve bu kuramın Çin kültüründeki köklü geçmişine yer verilecektir.

2.3.1. Tianxia Düşüncesinin Kökenleri

İmparatorluk kelimesi Latince buyurmak, komuta etmek anlamına gelen *imperare* sözcüğünden gelmektedir. Bu kavram, dünyadaki farklı kültürlerde farklı yorumlanmış ve kavrama farklı anlamlar yüklenmiştir. Çin’deki imparatorluk kavramı da Batı’dakinden oldukça farklıdır.

Klasik Çince’de, imparatorluk kavramının batılı anlamına ilişkin olan ‘imperium’- kuvvet veya emretme yetkisi anlamına gelen bir sözcük bulunmamaktadır. Bu Batılı kavramı karşılamak amacıyla, daha sonra üretilen ve modern Çince’de imparatorluk anlamına gelen sözcük, devlet ve imparator kelimelerinden oluşan ‘Di-guo’ (帝国) olup, bu sözcük imparatorun ülkesi anlamına gelmektedir. Bu sözcük, Çin’de modern çağlara kadar kullanılmamıştır.⁶¹ Aslında, Çince tanımında imparator, dünyadaki bir devletin değil, tüm dünyanın yasal yöneticisidir. Buradaki temel nokta, Çin düşüncesinde en büyük

⁶⁰ Yan Xuetong, “Xun Zi’s Thoughts on International Politics and Their Implications”, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol:2, 2008, p.159.

⁶¹ Zhao Tingyang, “The Concept of All-under-heaven: A Semantic and Historical Introduction”, p.1., <http://www.doc88.com/p-998593945884.html> (25.03.2013)

siyasal oluşumun Tianxia (all-under heaven), yani herhangi bir devletten çok daha üst seviyede yer alan bir dünya imparatorluğu olmasıdır.⁶²

Çin'in üç bin yıllık geleneksel bir kavramı olan 'tianxia/all under heaven' – göklerin altındaki her şey- cennet tarafından kutsanmış tüm medeni dünyayı içine alan ve cennetin oğlu (Son of Heaven) tarafından yönetilen bir fikir olarak ortaya çıkmıştır.⁶³ Bu kavram, Batı'daki 'imparatorluk' kavramının aksine, daha çok bir imparatorluk 'idea'sıyla ilişkilidir. Platon'a göre bir şeyin 'idea'sı o şeyden beklenilenin en mükemmel halidir. Buradaki tianxia kavramı da, bu imparatorluğun en ideal halidir.⁶⁴

Çin felsefesinde, Tianxia'nın meşruluğu mutlak ve bu meşruluk, üç temel prensibe bağlanmıştır. Bu prensipler;

- 1) Tianxia hükümdarının siyasal meşruluğu bağımsızdır ve herhangi bir ideoloji veya dinden önce gelir.
- 2) Tianxia'nın hükümdarlığı, evrensel olarak tüm insanların mutluluğunu artırmanın yolunu (Tao) bilen herkese açıktır.
- 3) Tianxia hükümdarı, bir diktatör ya da süper güç olmayacak, ancak Tianxia'nın yönetimini adil kılacak hakka ve güce sahip olacaktır.⁶⁵

Son zamanlarda ABD gibi emperyal bir süper gücü tanımlamak amacıyla kullanılan İmparatorluk kelimesi, aynı zamanda Çin'in yükselişi hakkında spekülasyon yapmak amaçlı da kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁶ Çin'de, Tianxia kavramına dayanan yeni kuramlar ortaya atılması ve bu konunun daha çok tartışılmaya başlanması da bu kaygıları artırmaktadır. Aslında Tianxia'yı Çin'in imparatorluk fikrinden ayırt etmek oldukça zordur, çünkü Tianxia geçmişte Qin-Han imparatorluklarının varlıklarını tanımlamak amacıyla da kullanılmıştır. Tek başına Tianxia, medeni dünyadaki davranışlara yön veren üstün bir ahlaki otorite fikrini temsil eden soyut bir kavramdır.⁶⁷ Ancak bu kavramı yeni bir Çin İmparatorluğu olarak algılamak yanılgıya yol açacaktır. Tianxia'yı imparatorluktan ayıran

⁶² Ibid., p.2.

⁶³ Wang Gungwu, *Renewal: The Chinese State and the New Global History*, The Chinese University Press, 2013, p.15.

⁶⁴ Zhao Tingyang, "Rethinking Empire From a Chinese Concept 'All-Under Heaven' (Tian-xia, 天下)", *Social Identities*, Vol:12, No:1, 2006, p. 30.

⁶⁵ Ibid., p. 32.

⁶⁶ Wang Gungwu, *Renewal: The ...*, p.132.

⁶⁷ Ibid., p.132-133.

en önemli özelliklerden biri; imparatorlukların, fetih, egemenlik ve kontrol yolları ile ayakta kalırken, Tianxia'nın, tersine, Konfüçyüsçü düşünürlerin ve Çinlilerin, kimin medeni olduğunu, kimin olmadığını belirleyen evrensel değerlerden birini yükselttiği aydınlanmış bir ülkeyi/krallığı ifade eden bir kavram olmasıdır.⁶⁸

2.3.1.1. Hanedanlıklar Döneminde Tianxia

Qin öncesi dönem, Üç Hanedanlığın Altın Çağı (三代, 夏商周- sǎndài, xià shāng zhōu) olarak anılmaktadır. Özellikle 800 yıl devam eden Zhou hanedanlığı, 400 yıl boyunca devam eden barış sürecini yaşamıştır ve bu bakımdan Tianxia imparatorluğuna en güzel örnek olarak gösterilmektedir. Zhou hanedanlığı döneminde ortaya atılan Tianxia, Qin ve Han hanedanlıkları döneminde gelişmiştir.

Yaklaşık 3000 yıl önce, Çin'de birçok farklı kültür ve etnisiteden gelen kabileler yaşamaktaydı. Başarılı bir askeri müdahaleyle Zhou kabilesi, o sırada hüküm süren Shang kabilesini yenilgiye uğratarak, 800 yıl devam edecek olan Zhou Hanedanlığı'nı kurmuştur. Zhou Hanedanlığı, Tianxia sistemini kurarak, Yunan polis devletinden çok farklı bir politik oluşum yaratmıştır. Tianxia'nın oluşturulmasıyla birlikte, Çin, Yunan şehir devletlerinin aksine, politikaya dünya perspektifiyle başlamıştır. Politikaya devlet yerine dünya kavramıyla başlamak, Çin politik düşüncesinde bu şekilde yer etmiştir.⁶⁹

“Çin'de Zhou hanedanlığı döneminde hükümdarlar, halkı güçlerinin meşruiyetine ikna edebilmek için ‘Göklerin Vekili’ diye bir kavram geliştirmişlerdir. Hükümdarlık, yerle gök arasında bir konumdur ve ‘Göklerin Evladı’ ünvanını taşıyan imparator, insanın saadet ve refahını temin için o konuma oturtulmuştur. İdarenin başındaki kişi, yerle gök arasında bir aracı olduğundan, eğer görevini ihmal veya suistimal ederse, göklerin vekâletinin ondan alınıp başkasına verilmesi de mantıklıydı. Göklerin gazabına uğranıldığında –bunun belirtisi kuraklık veya kıtlık olabilirdi- hükümdarın doğaüstü gücünü ve dolayısıyla göklerin vekâletini yitirdiği anlaşıldı.”⁷⁰

⁶⁸ Ibid., p.133.

⁶⁹ Zhao, Tingyang, “All-Under-Heaven and...”, p.56.

⁷⁰ Harry G. Gelber, *M.Ö 1100'den Günümüze Çin Ve Dünya: Ejder ve Yabancı Deccallar*, (çev. H.Hülya Kocaoluk), Yapı Kredi Yayınları, 2007, s.32.

Zhou Hanedanlığı'nın ilk liderlerinden olan Zhou-Gong, birçok kabileyi yönetebilmek ve taleplerini karşılayabilmek amacıyla orijinal bir politik fikir ortaya atmıştır. Buna göre;

- Dünya politikasının problemlerine başarılı çözümler bulmak için güç yerine evrensel olarak kabul edilmiş bir dünya sistemi oluşturulmalıdır.

- Bu evrensel dünya sisteminin adaletli olması için, kurumsal düzenlemelerin, tüm ulusların insanlarına fayda sağlaması, tüm dünyanın kamu yararını en üst düzeye çıkarması ve tüm insanlar tarafından ulaşılabilir ve paylaşılabılır olması gerekmektedir.

- Bu evrensel dünya sisteminin işleyebilmesi için, tüm ulusların ve tüm kültürlerin birbiriyle uyum içerisinde olması gerekmektedir.⁷¹

Bu ilkelere dayanarak Zhou, denetleyici bir merkez hükümetle birlikte tüm özerk alt devletleri kapsayan ve evrensel bir sistem olan Tianxia'yı yaratmıştır.⁷² Zhou'nun yarattığı bu sistem, aynı zamanda bir takım aristokratik unsurları da içeren monarşik bir sistem olup, tüm dünya hükümetlerine açıktır. Bu sistemde devletler, politik meşruluk ve yükümlülükleri haricinde kendi iç ekonomi, kültür, sosyal norm ve değerlerinde bağımsızdırlar.⁷³ Tüm bunların yanı sıra, kişiler, istedikleri devlette çalışma ve istedikleri devlete göç etme konusunda serbesttirler.⁷⁴ Zhou'nun yarattığı ve yüzlerce yıl Çin'e barış getirmiş olan bu sistem, M.Ö. 221'de, Çin'in ilk imparatorunun, tüm devletleri ilhak ederek Qin Hanedanlığı'nı kurmasıyla sona ermiştir.⁷⁵

Çin için birleşme ve güçlenme dönemi olan Qin Hanedanlığı'nın imparatoru Qin Shi Huangdi (Çin Şi Huangdi), otoriter ve sert yönetim anlayışıyla askerlik hizmetini ağırlaştırmış, vergileri ve zorunlu çalışmayı artırmıştır. İnsanlar üzerinde kurduğu baskılar sonucu, öldüğünde isyan çıkmış ve asilerin elebaşısı Liyu Pang'ın kendini imparator ilan etmesiyle Han Hanedanlığı dönemi başlamıştır.⁷⁶ Tezin ilk bölümünde, Qin Shi Huangdi'nin, Konfüçyüs'ün eserlerini yok ettiği ve Konfüçyüs değerleri yerine kanunları

⁷¹ Zhao, Tingyang, "All-Under-Heaven and...", p.56.

⁷² Ibid.

⁷³ Zhao, Tingyang, "A Political...", p.8.

⁷⁴ Ibid., p.8.

⁷⁵ Zhao, Tingyang, "All-Under-Heaven and...", p.59.

⁷⁶ Harry G. Gelber, *M.Ö 1100'den Günümüze...*, s.38.

üstün gören Legalizm felsefesini kabul ettiği ifade edilmişti. Han Hanedanlığı döneminde ise, Konfüçyüsçülük yeniden yükselişe geçmiştir.

Han hanedanlığı döneminde Çin, ipek, kâğıt, ondalık sistem gibi pek çok buluşa öncülük etmiş, tüm bunlar Çin'i kültürel açıdan üstün kılarak, diğer kültürlerle itibar etmemeye başlamasına neden olmuştur.⁷⁷ Konfüçyüsçülüğün devlet ideolojisi olarak kabul edildiği bu dönemde yazılan klasiklerde, “başarılı bir idarenin temelinde kaba kuvvetten çok, kültür ve erdemin yattığı düşüncesi vurgulanmıştır.”⁷⁸ Laozi'nın sözleri buna güzel bir örnektir:

*“İyi bir savaşçı güç gösterisine girişmez. İyi bir savaşçı, kendini öfkeye kaptırmaz. Düşmanı yenmekte olan usta, onunla savaşa girmez.”*⁷⁹

Çin'de gelişen Tianxia sistemi, 19. yüzyılın ortalarında, Avrupa'da Vestfalya sisteminin yayılmasıyla birlikte sona yaklaşmış, milyonlarca insanın, toprakların üçte birinin, ulusal hazinenin ve neredeyse tüm Çinlilerin gurur ve haysiyetinin kaybı sonucu, 1911'de yıkılmıştır.⁸⁰ 1911 yılı, Çin'de, Qing Hanedanlığı'na karşı devrimin başlatıldığı ve Çin Cumhuriyeti'nin ilan edilerek, imparatorluk sistemine son verildiği yıl olması bakımından önemlidir. Sona eren imparatorluk sistemiyle birlikte Tianxia sistemi de son bulmuştur.

Tianxia kavramı, tüm insanların ortak mutluluğundan sorumlu olan ve sınırları olmayan bir imparatorluğu ifade etmektedir. Bu, teorik veya kavramsal olarak hiçbir zaman var olmamış bir imparatorluk anlamına gelmektedir. Bu cümle, Çin hanedanlıklarının imparatorluk olmadığı şeklinde anlaşılmamalıdır. Aksine Çin, uzun süre bir imparatorluktu. Çin İmparatorluğunun tüm hanedanlıkları Tianxia kavramını uygulamayı denemiş ancak pratik kısıtlamalar yüzünden hiçbir zaman tam olarak farkına varamamışlardır.⁸¹ Burada anlatılmak istenen, eski Çin imparatorluklarının, world-ness'a, yani, bir sonraki konuda daha ayrıntılı açıklanacak olan, dünya sistemine ulaşacak güce sahip olmamaları, bunun yerine, aile bağlarına (family-ship) dayanan imparatorluk örnekleri olduklarıdır.

⁷⁷ Ibid., s.42.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Fei-Ling Wang, “Between Tianxia and Westphalia: Chinese Searches its Position in the World”, Paper Presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Seattle, 2011, p.13.

⁸¹ Zhao Tingyang, “Rethinking ...”, p. 34.

Qin İmparatoru ilk kez tüm toprakları birleştirip imparatorluğu oluşturduğunda, bunu *tianxia yitong* olarak isimlendirmiştir. Buradaki yitong kelimesi, Qin devletini, uzun yıllardır savaştığı diğer altı hegemon devletin üstüne çıkarmıştır. Yeni imparator Qin Shi Huangdi, Tianxia'yı tüm dünya olarak tanımlanan toprakları tanımlamak için kullanmıştır.⁸² Birleşmiş ve güçlü Qin İmparatorluğu'nun varisi olan Han devleti de, diguo ile eş anlama gelen ve modern dünya devleti olarak çevirilen yeni bir Tianxia yaratmıştır.⁸³

2.3.1.2. Tianxia ve İnsancıl Otorite

Çinli filozoflardan ve Konfüçyüs'ün takipçilerinden olan Xunzi, üç çeşit liderlik şekli olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; insancıl otorite, hegemonya ve tiranlıktır. Askeri güce dayalı olan tiranlık, kaçınılmaz olarak düşmanlar yaratacaktır, insancıl otorite ise hem ülke içinde hem de dışında insanların kalplerini kazanacaktır. Bu ikisi arasında olan hegemonya ise insanları aldatmamasına rağmen ahlaki değerler açısından sorunlara farklı yaklaşmaktadır ve müttefiki olmayanlara karşı şiddet uygulamaktadır.⁸⁴ Tianxia'nın da, gerek içerdiği anlamlar, gerek uygulamaları bakımından insancıl bir otorite olduğunu söyleyebiliriz. Bu insancıl otorite Çin'de, üç büyük hanedanlık olan Xia, Shang ve Zhou hanedanlıkları dönemindeki kralların monarşik yönetimi tarafından uygulanmıştır.⁸⁵

Tianxia'nın insancıl otorite olduğu fikrini destekleyen Çinli filozoflardan Mozi ve Hanfeizi'ye göre, devlet otoritesi ve Tianxia ortak bir doğaya sahiptirler. Her ikisi de yönetimde aynı metodları kullanacağından sonuçlar da aynı olacaktır. Mozi'ye göre; "Tianxia'nın altındaki devletleri yönetmek, bir evi yönetmek gibidir".⁸⁶

Konfüçyüs, Xunzi ve Mencius ise farklı bir görüşü savunmuşlardır. Bu üç düşünürü göre devlet ve Tianxia arasında çok temel bir ayrım vardır. Devlet, politik güçle ilgiliyken; Tianxia, ahlaki otoriteyle ilgilidir.⁸⁷ Xunzi'ye göre, insancıl otorite dünya gücünün en üst formudur. Xunzi'nin bu düşüncesini Vatikan'ın dini otoritesiyle örneklendirebiliriz. Vatikan toprakları Singapur'dan çok daha küçük olmasına, ekonomisi Singapur'dan çok

⁸² Wang Gungwu, *Renewal: The ...*, p.15.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Yan Xuetong, "How China Can Defeat America", *The New York Times*, Nov. 20, 2011, http://www.mercycorps.org/sites/default/files/howchinacandefeatamerica.nyt_.pdf (27.11.2014)

⁸⁵ Jiang Qing, *A Confucian Constitutional Order: How China's Ancient Past Can Shape Its Political Future*, (eds. Daniel Bell, Ruiping Fan), Princeton University Press, 2013, p.7.

⁸⁶ Yan Xuetong, *Ancient Chinese ...*, p.44.

⁸⁷ Ibid., p.45.

daha geride olmasına ve hatta bir ordusu olmamasına rağmen, Vatikan'ın dünyadaki otoritesi Singapur'un çok ötesindedir. Bu yüzden, Tianxia'nın liderliğini elde etmenin yolu ahlaktır.⁸⁸

Xunzi'ye göre insancıl otorite, hegemonyadan çok daha üstündür. Çin, eğer insancıl otoriteye sahip bir devlet olmak istiyorsa bu, ABD'ninkinden çok daha farklı olacaktır. Bu durumda Çin'in amacı, ABD'yle arasındaki güç boşluğunu azaltmak değil, topluma ABD'nin sunduğundan çok daha iyi bir model sunabilmek olmalıdır.⁸⁹ Hegemonyanın, insancıl otoriteye dönüşebilmesi ancak, hiyerarşik ilişkiler tamamen ortak, şeffaf ve tahmin edilebilir olduğunda mümkün olur.⁹⁰

Yan Xuetong'a göre eğer Çin, insancıl otoriteye sahip bir süper güç olmak istiyorsa, öncelikle diğer devletlerin bir şeyler öğrenmek isteyeceği bir model olmalıdır. Çin ancak, diğer devletler onu örnek almaya değer bulduklarında doğal olarak insancıl otoriteye sahip bir devlet haline gelecektir.⁹¹

Taoizmin kurucusu Laozi'nın da ifade ettiği gibi;

*“Kral, bir devleti kurallarıyla yönetebilir, savaşları stratejilerle kazanabilir, ancak Tianxia'yı zevkle uygulaması, özgürlüğü azaltacak hiçbir şey yapmamasına ve insanların isteklerini reddetmemesine bağlıdır.”*⁹²

İnsancıl otoritede en önemli şey, ülkeyi veya toplumu yönetirken, insanlar üzerinde baskı kurmak yerine, onların kalbini kazanmaktır. Taoizmin temel unsurlarından biri olan ve tezin ilk bölümünde detaylı olarak açıklanmış olan wu wei, yani eylemsizlik ya da müdahalede bulunmama anlayışını Laozi'nın yukarıdaki sözünde de görmekteyiz. Laozi burada, yöneticinin insanlara müdahalede bulunmaması ve özgürlüklerini kısıtlamaması gerektiğini ifade etmektedir. Laozi'nın bu sözünü biraz daha genişletir ve ülke temelinde değil, dünya temelinde düşünecek olursak, Çin, diğer ülkeleri etkilemek için hegemon bir ülke olmak yerine, ülkelere herhangi bir müdahalede bulunmadan, yumuşak güç unsurlarıyla onları etkilemelidir.

⁸⁸ Ibid., p.87.

⁸⁹ Ibid., p.45.

⁹⁰ Jeremy T. Paltiel, “Constructing Global Order with Chinese Characteristics: Yan Xuetong and Pre-Qin Response to International Anarchy”, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol:4, 2011, p.391.

⁹¹ Yan Xuetong, *Ancient Chinese ...*, p.100.

⁹² Zhao Tingyang, “Rethinking ...”, p. 32.

2.3.2. Tianxia'nın Günümüz Dünyasına Uyarlanması

Konfüçyüs'ten çok daha eski zamanlarda, Tianxia sistemi hükümdarlarının en büyük ve nihai hedefi 'tüm ulusların ve tüm insanların uyum içerisinde yaşamasını sağlamaktır'. Bundan dolayı Yunan ve eski Çin, politikaya farklı noktalardan, farklı amaçlarla başlamışlardır. Polis devletler, devlet politikasını geliştirirken, Tianxia, dünya politikasını oluşturmuştur.⁹³ Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarının, dünya problemlerini çözmek konusunda yetersiz kaldığını düşünen Zhao Tingyang, küreselleşen dünyanın, bir dünya politikasına gereksinimi olacağı düşüncesiyle, Tianxia kavramına yeni ve güncel bir bakış açısı getirmiştir.

Zhao'ya göre; Amerikan İmparatorluğu, kendi kendini baltalayıcı gücü yüzünden son yıllarda düşüşe geçmiştir.⁹⁴ Dünya düzenini yeniden oluşturmak için, dünyayı gözetten bir felsefeye dayanan yeni bir evrensel sistem oluşturulması gerekmektedir. Dünya için, dünyayı gözetten bir sistem oluşturma fikri ise, bizi, tarihte en mükemmel krallardan biri olarak kabul edilen Kral Yao'nun Belgeleri'ndeki bir iddiaya götürmektedir. Bu iddiaya göre; politikanın esas amacı, tüm insanların evrensel uyumunu yaratmaktır. Zhao'nun, kökenleri 3000 yıl öncesine dayanan Tianxia kavramını yenileyerek insanlara sunmasının amacı da, dünyanın içinde bulunduğu kaotik duruma bir çözüm olabileceğini düşünmesidir.⁹⁵

Yukarıda kısaca değinildiği gibi, Batı merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarının tüm dünyadaki uluslararası ilişkiler çalışmalarını etkilediği göz önünde bulundurulursa, tüm bunlara bir seçenek oluşturabilecek, dünya problemlerine farklı bir bakış açısı getiren ve Batı merkezli olmayan bir uluslararası ilişkiler kuramına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Tianxia, evrensel uyuma dayalı farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Zhao'ya göre;

“Çin, artan bir şekilde dünyanın ayrılmaz bir parçası haline geldiği için, biz, Çin kültürünün etkilerini tartışmalı ve bunu dünyaya öğretmeliyiz. Burada çalışılması gereken

⁹³ Zhao, Tingyang, “All-Under-Heaven and Methodological Relationism: An Old Story and New World Peace”; (eds.Fred Dallmayr and Zhao Tingyang), in; *Contemporary Chinese Political Thought: Debates and Perspectives*, The University Press of Kentucky, 2012, p.46.

⁹⁴ Ibid., p.54.

⁹⁵ Ibid., p.55.

şey, Çin'in dünyaya ne gibi katkılar sunabileceği ve ne gibi sorumluluklar üstlenmesi gerektiğidir."⁹⁶

Günümüzde felsefe çalışmalarının daha çok etik veya politik felsefeye odaklandığını ve bunun da ekonomik nedenlerden kaynaklandığını düşünen Zhao Tingyang, Tianxia kavramını öne sürerken, eski felsefi bir yaklaşım olan 'benden diğerlerine' yaklaşımının aksine, 'diğerlerinden bana' şeklinde bir yaklaşım olan 'Non-stance' analizini kullanmıştır.⁹⁷ Non-stance analizini daha iyi anlayabilmek için Laozi da bundan yüzyıllar önce söylemiş olduğu şu sözü örnek gösterebiliriz:

*"Her şeyi anlayanın en iyi yolu, kişiyi, bir kişinin bakış açısıyla, aileyi, ailenin bakış açısıyla, köyü, köyün bakış açısıyla, devleti, devletin bakış açısıyla, Tianxia'yı, Tianxia'nın bakış açısıyla görmektir."*⁹⁸ Bu 'X'i, X'den ya da X'in bakış açısıyla görmek/bakmak' ilkesi, ileride bahsedilecek olan 'dünyanın hep birlikteliği' prensibini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Bu bağlamda, tezin bu bölümünde, Zhao'nun yeni bir dünya düzeni için önermiş olduğu Tianxia'nın kökenleri, anlamı, içeriği ve amaçları detaylı bir şekilde incelendikten sonra, uluslararası ilişkiler kuramında Tianxia'ya benzer ve Tianxia'yla karşılaştırılan kuramlar ele alınacak ve son olarak da Tianxia'ya yönelik eleştirilere yer verilecektir.

2.3.2.1. Tianxia'nın Anlamları

Tianxia, Çince'de iki karakterden oluşan bir sözcüktür. İlk karakter tian (天); gökyüzü, gökler, en yukarıda, en yüksekteki gibi anlamlara sahipken, xia (下); aşağıdaki, alttaki demektir. Tianxia ise, gökyüzünün/göklerin altındaki her şey anlamına gelmektedir. Klasik Çin yazılarında ise Tianxia, dünya ya da Çin anlamında kullanılmaktadır.

Zhao, kitabında bu eski ve belirsiz kavramı kullanırken, zaman zaman kelime oyunları yapmış, Tianxia'yı bazen 'dünya', bazen de 'imparatorluk' anlamında

⁹⁶ Ren Xiao, "Traditional Chinese Theory and Practice of Foreign Relations: A Reassessment", (ed. Zheng Yongnian), in; *China and International Relations: The Chinese View and The Contribution of Wang Gungwu*, Routledge, 2010, p.113.

⁹⁷ Zhou Lian, "The Most Fashionable ...", p.132.

⁹⁸ Ibid.

kullanmıştır. Ancak her iki durumda da Tianxia, Batı'nın emperyalizminden çok daha farklı bir dünya düzenini temsil etmektedir.⁹⁹

Zhao'ya göre Tianxia'nın iç içe geçmiş üç anlamı vardır. Bunlar; yerküre, insanlar ve dünya kurumudur. Coğrafi, psikolojik ve kurumsal olarak nitelendirilebilecek bu üç anlam, birbiriyle bağlantılıdır ve ayrı düşünülemezler. Zhao'ya göre, bu üç anlam birbirinden ayrıldığı takdirde Tianxia yok olur.¹⁰⁰

Tianxia'nın ilk anlamı ki buna terim anlamı da diyebiliriz, 'yerküre'dir (Di, 地). Yerküre, kelime anlamıyla tüm topraklar ya da cennetin altındaki her şey anlamına gelmektedir.¹⁰¹ Çin felsefesinde ise yerküre, cennet-yerküre-insan üçlemesiyle aynı anlama gelen (Di, 地) sözcüğüne tekabül eder.¹⁰² Yani bu yerküre kelimesi, Çin'de insanların duygularıyla ve yaşamla yakından ilişkilendirilmiş ve coğrafi anlamından ziyade her şeyi içine alan bir ev gibi algılanmıştır. Tabii ki bu algıda, Çin'in eski dönemlerde yerküre hakkındaki bilgisinin oldukça eksik olmasının da etkisi vardır. "Çinlilere göre yerküre, birbiri içinde, tek merkezli beş hiyerarşik daireden oluşuyordu; merkezde Çin İmparatorluğu vardı. Bu hiyerarşinin dış halkalarını, barbarlar oluşturuyor, bunlar da kendi aralarında iç ve dış gruplara ayrılıyorlardı. Dış barbarlar, imparatorluğun sınırlarının ötesindeydiler; iç barbarlar ise yakın çevresindeydiler ve sınır boylarını koruyorlardı. Haraç veren barbarlara, başlarında her alanda yetkili bir Çinli görevli bulunmak şartıyla, 'bende devlet' statüsü veriliyor, yerel örf ve adetleriyle yaşam biçimlerine karışılmıyordu."¹⁰³

M.Ö. 221'de, Qin Hanedanı'nın İmparatoru Qin Shi Huangdi, ilk kez Çin'i birleştirip Çin İmparatorluğu'nu kurduğunda, tüm yerküreyi/tianxia'yı yönettiğini düşünüyordu. Ancak, o dönem imparatorun yönettiği alan modern Çin'den bile çok daha küçük bir alandı.

Tianxia'nın ikinci anlamı "hearts of all people-tüm insanların kalpleri"(民心- mín xīn) veya daha basitçe "insanlar"(人- rén) dır. Çin anlayışına göre dünya, insanlar için bir evdir ve İmparator, ne kadar büyük bir toprak parçasını yönetiyor olursa olsun, o toprak

⁹⁹ William A. Callahan, "Tianxia, Empire and the World: Soft Power and China's Foreign Policy Discourse in the 21st Century", *BICC Working Paper Series*, No.1, British Inter-University China Centre, 2007, p.6.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Zhao Tingyang, "Rethinking ...", p. 30.

¹⁰² Zhao, Tingyang, "The Concept of ...", p.3.

¹⁰³ Harry G. Gelber, *M.Ö 1100'den Günümüze...*, s.50.

parçasında yaşayan tüm insanların desteğini almadığı sürece orayı yönetiyor sayılmaz.¹⁰⁴ Çin’de M.Ö.313-M.Ö.238 yılları arasında yaşamış olan ünlü filozof Xun-zi (荀子)’nin de söylediği gibi;

*“Tianxia’yı yönetmekten keyif almak, insanlardan zorla toprak almak değil, iyi bir yönetimle onları memnun etmek demektir.”*¹⁰⁵

Xun-zi’nin sözlerinden de anlaşıldığı gibi, insan, en önemli unsurdur ve Tianxia’yı yönetebilmek, insanlara baskı uygulamaktan ziyade, tüm insanları memnun etmeyi ve onların desteğini almayı gerektirir. Dünya olarak Tianxia, tüm insanları içerir. Zhao, bunu Çin klasiklerinden alıntı yaptığı ‘Tianxia, tek bir ailedir’ sözüyle açıklamıştır.¹⁰⁶

Zhao için, felsefi ve politik problem, Tianxia insanların çıkarlarının, dünya çıkarları olarak nasıl ve ne şekilde temsil edileceğidir. Birçok gelişmiş ülkenin yönetim biçimi olarak uyguladığı ‘demokrasi’, Zhao’ya göre dünya çıkarlarını temsil etmek için uygun değildir. Bunun ilk nedeni, demokrasinin, seçimlerde ve anketlerde manipüle edilebilen bireysel arzulara dayanmasıdır. İkinci nedeni ise, iç politikada işleyebilen demokratik kurumların, küresel ölçekte işleyememesidir.¹⁰⁷

Kitleler çoğunlukla yanlış tercihlerde bulundukları için, Zhao’ya göre insanların iradeleri veya ortak çıkarları, ‘sosyal eğilimlerin dikkatli bir gözlemiyle’ belirlenmelidir. Bu dikkatli gözlemler, Zhao’ya göre, kamu tercihlerinin demokrasiye göre çok daha iyi ve gerçek sonuçlarını belirler.¹⁰⁸ Kitleler, kolaylıkla yanlış yönlendirilebildikleri için, yalnızca elit zümre dünyayı dünya gözüyle görebilir ve insanlar için neyin en iyi olduğuna karar verebilir. Düzen, özgürlükten daha önemlidir ve Tianxia, en büyük ve en üst düzen demektir.¹⁰⁹

Tianxia’nın bir diğer anlamı da dünya kurumudur (world Institution- 世界制度- shì jiè zhì dù). Diğer bir ifadeyle dünya için evrensel bir sistem, dünyanın tek bir aile olarak algılandığı bir ütopyadır.¹¹⁰ Tianxia’nın dünya kurumu felsefesi, Roma İmparatorluğu veya İngiliz İmparatorluğu gibi geleneksel askeri imparatorluklardan farklıdır. Tianxia

¹⁰⁴ Zhao Tingyang, 2006, “Rethinking ...”, p. 30.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ William A. Callahan, “Tianxia, Empire and ...”, p.7.

¹⁰⁷ Ibid., p.8.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Zhao Tingyang, “Rethinking ...”, p. 30.

İmparatorluğu yalnızca bir ülke değil, bütünüyle kurumsallaşmış bir dünyadır ve bu imparatorlukta ulus/devletler yerine bir dünya/toplum beklentisi vardır.¹¹¹ Zhao'ya göre Tianxia sistemi, imparatorluk sistemlerinin tarihiyle karşılaştırıldığında, 21. yüzyıla en uygun sistemdir. Roma İmparatorluğu, Britanya İmparatorluğu ve yeni Amerikan İmparatorluğu, bunların hepsinin ölümcül eksiklikleri vardır. Örneğin Roma İmparatorluğu, doğal sınırları olmayan ve topraklarını fetih yoluyla genişleten bir imparatorluktu. Diğer yandan Britanya İmparatorluğu, ulus-devlet mantığına dayanan ve milliyetçilik, emperyalizm ve sömürgecilik uygulamalarını birleştiren ve bunun sonucunda dengesiz bir dünya sistemi yaratılmasına neden olan bir imparatorluktu. Amerika'nın yeni imparatorluğu ise, modern emperyalizmin doğrudan kontrolünü, küreselleşme adı altında, dünya politika, ekonomi ve kültürüne daha gizli bir şekilde dönüştürmesidir. Amerika'nın hem oyuncu hem de kural koyucu olduğu bu sistem, Zhao'ya göre 'çok yıkıcı'dır.¹¹²

Tianxia'nın eşsizliği, dünyadaki ilişkilere ve problemlere, dünya çapında bir bakış açısı getirmesidir. Batılı sistemlerde en üst siyasi oluşum ulus-devlet kabul edilmekteyken, Çin anlayışına göre en üst siyasi oluşum, dünya veya toplumdur. Tianxia, Batıdaki yönetim biçimlerinin en üst şeklidir, devletlerse bunun alt birimleridir.¹¹³ Zhao'nun Tianxia sistemi, Konfüçyüs'ün politik sistemine dayanmaktadır. Batı sistemlerinde hiyerarşi; ulus-devlet, topluluklar ve bireyler olarak sıralanırken, Tianxia sisteminde bu sıralama; tianxia, devletler ve aileler şeklindedir.¹¹⁴

Batı'nın bakış açısına göre, en büyük siyasal birim olan devlet, yine bir devletin gözünden politik çerçeveyi anlayabilir, yani uluslararasılaşma, Birleşmiş Milletler (BM) veya küreselleşme yine bir ulus-devletin çerçevesinin dışına çıkamaz. Bu yüzden bu tür düşünceler teklige (oneness) ulaşmada yetersiz kalırlar. Eğer dünya, dünya bakış açısıyla görülemezse başarısız bir dünya olur.¹¹⁵

Zhao'ya göre, günümüzde küreselleşmenin en büyük problemi ulus-devlet sisteminin geçerliliğini yitirmiş olmasıdır. Ulus-devletler, küresel düzeydeki birçok problem karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu duruma tepki olarak bazı projeler ortaya atılmaktadır

¹¹¹ Zhao, Tingyang, "The Concept of ...", p.6.

¹¹² William A. Callahan, "Tianxia, Empire and...", p.9.

¹¹³ Zhao Tingyang, "Rethinking ...", p. 31.

¹¹⁴ Zhao, Tingyang, "A Political...", p.11.

¹¹⁵ Zhao, Tingyang, "The Concept of ...", p.8.

ancak hiçbirisi başarılı değildir, çünkü bunlar ulus-devlet modeli bakış açısının ötesine geçememişlerdir. BM, bir dünya kurumu olmaktan ziyade hala bir dünya örgütüdür. Bunların arasındaki fark, dünya örgütü sadece bir uluslararası düzenleme iken, dünya kurumundaki ‘dünya’ fikrinin ulusları aşan bir fikir olmasıdır.¹¹⁶ Burada anlatılmak istenen, daha önce Laozi’nin bir sözüyle ve Zhao Tingyang’ın non-stance analiziyle ifade edilmiş olan X’i X’in bakış açısıyla görme ilkesidir. Dünyada uyum ve barış ancak, dünyaya dünyanın bakış açısıyla bakan bir dünya kurumuyla sağlanabilir. Teoride BM, çoğulculuğu ve evrenselciliği birleştiren bir kurum olması gerekirken, pratikte ise devletlerin üzerinde anlaşılamadığı hiçbir konu üzerinde bir şey yapamamaktadır. Hatta ABD ile karşılaştırıldığında, BM oldukça güçsüz kalmaktadır. ABD’nin günümüzde hala hukuk dışı davranan bir devlet olmasının nedeni dünyanın henüz bir ‘dünya fikri’ne sahip olmamasından kaynaklanmaktadır.¹¹⁷

Zhao’nun dünya kurumu düşüncesi, her ne kadar pratikte henüz mümkün olmasa da, ulus-devlet sisteminin ortadan kalktığı veya devletlerin çıkarlarının değil, dünyanın çıkarlarının ön planda tutulduğu bir dünyaya benzemektedir.

2.3.2.2. Tianxia’nın Temel İlke ve Hedefleri

Tianxia’nın ‘her şeyi kucaklama’ ve ‘dünyanın hep birlikteliği’ olmak üzere iki temel ilkesi, ‘dünya barışı’, ‘uyumlu dünya’ ve ‘düşmanı dosta çevirme’ olmak üzere üç de temel hedefi vardır. Bu bölümde Tianxia’nın temel ilke ve hedeflerine yer verilecektir.

2.3.2.2.1. Tianxia’nın Temel İlkeleri

Tianxia’nın en önemli temel prensiplerinden biri ‘her şeyi kucaklama’ (none left out/no outside- 无 外 wú wài) prensibidir. Bu bağlamda, Zhao’nun en önemli argümanlarından biri, Çin düşüncesinin ve Tianxia sisteminin farklı olanı dışarıda bırakmayan bir kendi/öteki (self/other) ilişkisi sağlamasıdır. Zhao’nun argümanı, Batı’nın nasıl ötekiliği hariç tuttuğu ve farklılıkla fetih yoluyla başa çıktığıdır.¹¹⁸ Daha açık ifade etmek gerekirse; Batı dünyası devletleri, uluslararası politikada yalnızca kendi çıkarlarını

¹¹⁶ Tong Shijun, “Chinese Thought and Diological Universalism”, (ed. Gerard Delanty), in; *Europe and Asia Beyond East and West*, Routledge, 2006, p.307.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ William A. Callahan, *Chinese Visions of ...*, p.754.

üstün tutmuş, diğer devletleri, kültürleri öteki olarak görmüş ve onları işgal yoluyla sömürgeleştirmiştir. Tianxiada ise, ötekiliğe yer yoktur. Tianxia sistemi altında hiç kimse dışlanmayacak, kenarda bırakılmayacak, hiç kimse ‘yabancı’ veya ‘pagan’ olarak değerlendirilmeyecek ve herkes kucaklanacaktır. Ayrıca, Tianxia herkese adil ve tarafsız olacak ve teoride herkesin yönetim hakkı olacaktır.¹¹⁹

Hiç kimsenin dışarıda kalmaması ya da her şeyin kapsanması fikrinin temel mantığı, herhangi bir gruba karşı, hiçbir şekilde kültürel, dini veya ideolojik düşmanlığın olmamasıdır. Eski bir iddiaya göre cennet, evrensel ve adildir. Benzer bir şekilde, Tianxia da tüm insanlar için evrensel ve adil olmalıdır. Bu yüzden herhangi bir kişiyi pagan ya da yabancı olarak değerlendirmek adil olmayacaktır, çünkü herkes Tianxia’yı paylaşmak üzere doğmuştur.¹²⁰

Prensibe göre; eğer dünya anarşi veya düzensizlik içerisindeyse, bir devletin veya ülkenin düzensizlikten kaçma şansı yoktur ve çatışmalar kaçınılmazdır. Dış düzen, devletlerin iç düzeni için her zaman gerekli bir koşuldur ve politik sistem, yalnızca, bu dışsallık artık olmadığı zaman evrensel bir barış içerisinde olabilir, yani diğer bir deyişle hiç kimse dışarıda bırakılmadığı, her şey kucaklandığı zaman.¹²¹

Qin dönemi devlet adamlarından Lu Buwei’in söylemiş olduğu gibi;

*“dünya düzensizlik içerisindeyse, hiçbir devlet güvende değildir, devlet kargaşa içerisindeyse, hiçbir aile ayakta kalmaz, bir aile perişan olursa, kişinin oturacak yeri kalmaz.”*¹²²

Kısacası, her şeyi kucaklayan Tianxia sistemi, Batı’nın dünyayı ırksal ayrılıklara bölmesinin aksine, onu kültürel olarak birleştirmektedir. Tianxia sisteminin amacı, kendini ve ötekini değiştirmek ve ‘birçok’u ‘tek’e dönüştürerek kaosu önlemek anlamına gelen ‘transformasyon’ (huā-花) dur.¹²³

Zhao’nun 2009’da yazdığı makale şöyle başlamaktadır. *“Şu anki, olması gereken dünyamız tam bir dünya değildir.”* (Our supposed world is still a non-world). Bununla

¹¹⁹ Feng Zhang, “The Tianxia System: World Order in a Chinese Utopia,” book review in *China Heritage Quarterly*, No: 21, 2010, p.3.

¹²⁰ Zhao, Tingyang, “All-Under-Heaven and ...”, p.60.

¹²¹ Zhao, Tingyang, “A Political...”, p.10.

¹²² Ibid.

¹²³ William A. Callahan, “Tianxia, Empire and...”, p.7.

kastedilen, dünyamızda, çatışmalarla dolu ve işbirliğinden yoksun kaotik bir anarşinin hüküm sürmesi ve henüz politik teklige ulaşılammış olmasıdır. Yani, evrensel olarak kabul edilmiş bir politik sistemin altında uyumlu bir dünya toplumu olmayışıdır.¹²⁴ Dünyada ebedi barış, dünya çapında bir kurumsal sistemle mümkün olabilir. Bu yeni dünya için ilk adım, uluslararası politikanın yerini alacak bir dünya politikası felsefesi olan yeni bir dünya görüşü olmalıdır.¹²⁵ Bu da, Tianxia'nın bir diğer prensibi olan 'dünyanın hep birlikteliği' (oneness- 同 一 性- tóng yī xìng) prensibiyle açıklanır.

Küreselleşme ile ilgili yazılan çeşitli kitap ve makalelerde, küreselleşmenin, ulus-devletin dünyadaki en temel siyasi birim olarak etkisini yitirdiği¹²⁶ ve devletler, ekonomik, teknolojik ve kültürel bakımdan birbirine daha bağımlı hale geldiğinden, çatışmaların savaş yerine müzakerelerle çözüldüğü¹²⁷ bir sistem olduğundan bahsedilmektedir. Ancak Zhao Tingyang küreselleşme konusunda daha farklı düşünmektedir. Zhao'ya göre, küreselleşme bizi, uluslararası çatışmaları azaltmak ve evrensel refahı sağlamak yerine, ulus-devletlerin çıkarlarını koruyan, bilinmeyen bir çağa doğru götürmektedir. Bu şekilde bir dünya varlığı/bütünlük içinde var oluş (world entity) oluşması mümkün değildir.¹²⁸

Tianxia'nın temel fikri, aile kavramından yola çıkarak, dünyayı tüm insanlar için bir ev/tek bir çatı haline getirmektir. Bu fikri, Zhao makalesinde şu hikâyeyle örneklendirmiştir: Bir zamanlar Jing devletinde bir adam yayını kaybeder, ancak bunu geri almayı kafasına takmaz ve şöyle der; 'Jing'in bir adamı bunu kaybeder, Jing'in bir diğer adamı bunu bulur. Bu herhangi bir sorun teşkil etmez.' Bunu duyan Konfüçyüs şöyle der; 'Burada Jing devletini belirtmemek daha doğru olacaktır. Şöyle söyleyelim; bir adam kaybeder, bir adam bulur.' Laozi ise daha da ileri giderek; 'burada adamı da belirtmeye gerek yoktur, bir şey kayboldu ve bulundu demek daha doğrudur' der.¹²⁹ Hikâyede de görüldüğü gibi, tek bir çatı altında birleşildiğinde ve dünya herkes için tek bir ev gibi algılandığında, devletlerarası çatışmalar, savaşlar, devletlerin çıkarları önemini yitirecek, tüm insanlar bir arada ve barış içinde yaşayacaktır.

¹²⁴ Zhao, Tingyang, "All-Under-Heaven and ...", p.52.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Keith Suter, *Global Order and Global Disorder: Globalization and the Nation-State*, Praeger Publishers, the United States of America: Westport, 2003, p.62.

¹²⁷ William R. Nester, *Globalization, War and Peace in the Twenty-first Century*, Palgrave Macmillan, the United States: New York, 2010, p.73.

¹²⁸ Zhao, Tingyang, "A Political...", p.6.

¹²⁹ Ibid., p.11.

Zhao'ya göre, dünyadaki problemler, bir devlet, süper güç, bölge veya bir uluslararası örgüt için çok büyüktür. BM ve AB gibi kuruluşlar ise, her ne kadar iyi niyetle işe başlamış olsalar da, kuruluşları ve bakış açıları ulus-devlete dayandığı için yetersizdirler. Tianxia'nın 'dünyayı dünya gözüyle görme' ilkesi, dünya problemlerini anlamamızı ve çözmemizi sağlayacak bakış açısını kazandıracak, bu da bizi dünyada barış ve uyuma götürecektir.¹³⁰

2.3.2.2.2. Tianxia'nın Hedefleri

Tianxia'nın ilk hedefi 'dünya barışı'dır (world peace- 世界的和平- shì jiè de hé píng). Çincece barış kelimesi 'heh-ping'dir (和平) ve bu kelime Batının 'barış' (peace) kelimesiyle tam eşleşmemektedir. Heh-ping,'in çok daha karmaşık bir yapısı vardır. Çincece kelimeleri oluştururken, heh-ping kelimesi bağımsız ancak birbiriyle ilgili iki ayrı karakterden oluşmaktadır. Ping karakteri tam olarak barış demektir. Yani batıdaki peace'le aynı anlama gelen devletin savaşmaması, savaşın sona ermesi, insanlar veya devletlerarasındaki arkadaşça ilişki, korku ve endişenin yok olmasıdır. Peki, neden sadece ping değil de heh-ping denmiştir. İfade seçiminden ziyade sözcük, felsefi açıdan da dikkate alınmıştır. Heh kelimesi harmoni, uyum demektir. Heh-ping de uyum içinde barış veya uyumdan sonra barış anlamına gelmektedir. Yani uyum olursa barış da olur.¹³¹

Çin dili uzmanlarından Francesco Sisci'ye göre; savaş, bin yıldır bizimle ve gelecekte de bizimle olmaya devam edecek. Ancak, ortak bir Tianxia, yani hepimizin aynı dünyada yaşadığı ve birbirimizin fikirlerine tolerans göstermemiz, anlayışla yaklaşmamız gerektiği anlayışı, çatışmaları yumuşatmaya ve savaşa sebep olabilecek yanlış anlaşılmalara önlemeye yardımcı olabilir. Ya da, savaş zamanı hastanelerin bombalanmasının yasak olduğu gibi, buna benzer anlaşmaların yapılmasında rol oynayabilir.¹³²

Kısaca, Zhao'nun Tianxia sisteminin en önemli hedefinin, farklılıkların bir arada uyum içerisinde bulunduğu ve herkesin ve her şeyin kucaklandığı bir dünya barışı yaratmak olduğunu söyleyebiliriz.

¹³⁰ William A. Callahan, "Tianxia, Empire and...", pp.6-7.

¹³¹ Zhao, Tingyang, "The Concept of...", p.12.

¹³² Francesco Sisci, "Under the Same Sky: A New World-view From China", *Diogenes*, 221: 74-82, 2009, p.75.

Tianxia'nın ikinci hedefi 'uyumlu dünya'dır (harmonious World- 和谐世界- hé xié shì jiè). Türkçe'ye 'Saygın Evrak' olarak çevrilen Çin'in Beş Klasığı olarak bilinen *Shàngshū* (尚書/尚书)'nın ilk bölümünde, en büyük politik amacın tüm uluslar ve insanlar arasında uyumun yaratılması olduğu yazmaktadır.¹³³ Ancak bu uyum, her şeyin aynı olması değil, farklı şeylerin bir arada uyum içinde var olabilmesi anlamındadır. Zhao, bunu M.Ö. 500'lü yıllarda, Savaşan Devletler Dönemi'nde yaşamış ünlü bir devlet adamı olan Yanzi'nin bir sözüyle örneklendiriyor. Yanzi'ye göre;

*“Uyum, iyi hazırlanmış bir çorba gibidir... aynı şey yönetici ve onun bakanı arasındaki ilişki için de geçerlidir... eğer çorba sadece sudan ve biraz daha fazla sudan yapılmış olsaydı, onu yemeye kim tahammül edecekti? Ve müzik, hiç farklılık olmadan çalınsaydı, onu dinlemeye kim tahammül edecekti? Bu yüzden farklılıkların olmadığı, tam bir benzerlik, uyuma uygun değildir.”*¹³⁴

Dünyanın uyumu, dünya barışı için en gerekli koşuldur. Barış ise uyumun garantisi değildir. Bu yüzden Çinli felsefeciler uyumun önceliği üzerinde durmuşlardır. Zhao'ya göre; ne savaş ne de barış çatışmaların çözümü için en iyi yol değildir. Savaş ve barış kavramlarının haricinde, 'uyum', çatışmaların çözümleri için daha makul çözümler sunar ve uzun vadede, karşılıklı faydaya ve güvene dayalı ilişkiler geliştirilmesine olanak tanıyarak istikrarlı bir güven ortamı sağlar. Bu durumda, 'uyum', barıştan daha yüksek bir amaçtır, barış ise yalnızca uyumun bir ürünü olabilir.¹³⁵

Zhao'ya göre insanlar için en iyi yol, her şeyi doğayla, dünyayla ve en önemlisi de diğer insanlarla uyum içinde yapmalarıdır.¹³⁶ Uyum içerisinde bir dünya, bir önceki başlıkta da ifade edildiği gibi dünya barışını getirecektir.

Tianxia'nın üçüncü hedefi de 'düşmanı dosta çevirmek'tir (transforming enemies into friends- 化敌为友 huà dí wéi yǒu).

Zhao'ya göre Batı, dünyayı sert bir şekilde ırksal ayrılıklara göre bölmektedir. Tianxia sisteminin amacı, kendini ve ötekini dönüştürmek, yani 'birçok'u 'tek'e dönüştürerek kaosu düzene sokmaktır. Zhao'ya göre tianxia sistemi düşmanı arkadaşla

¹³³ Zhao, Tingyang, “A Political...”, p.14.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Zhao, Tingyang, “All-Under-Heaven and ...”, p.48.

¹³⁶ Ibid.

dönüştürmekte, bu dönüşüm ise insanları fethetmekten ziyade onları etkilemekle/cezbetmekle olmaktadır.¹³⁷

Tianxia'nın amaçlarına yönelik olarak verilebilecek en güzel örneklerden biri, yönetmenliğini Zhang Yimou'nun yapmış olduğu 2002 yılı yapımı Hero (Kahraman) isimli filmidir. Film, Çin'de, Savaşan Devletler Dönemi'nin (战国时代 - Zhànguó Shídài) yaşandığı zamanda geçmektedir.(M.Ö. 470'li yıllardan M.Ö. 221'de Çin'in tek çatı altında birleştiği zamana kadar olan dönem) Ailesi, Qin devleti tarafından öldürülmüş ve hayatını Qin devletinin kralını öldürmeye adanmış, Zhao devletinden 'İsimsiz' (nameless) olarak adlandırılan karakter, Qin devletinin kralı Qin Shihuang'a, onu öldürebilecek kadar yaklaşmasına rağmen, kralın amacını, yani 'herkesin tek çatı altında birleştirilerek barışın sağlanacağı' yüce amacı anlayarak, onu öldürmekten vazgeçer. M.Ö. 221'de Qin kralı, tüm ülkeyi birleştirerek savaflara son vermiştir.

Filmin sonunda İsimsiz'in söylediği şu cümle önemlidir:

*“Bir kişinin acı çekmesi, birçoqlarıyla karşılaştırıldığında bir anlam ifade etmez, Zhao ve Qin devletlerinin rekabetleri, büyük amaçla, yani Tianxia'yla karşılaştırıldığında önemsizdir.”*¹³⁸

Burada ilk göze çarpan, Tianxia'nın en önemli amaçlarından biri olan düşmanı dostla çevirme prensibidir. Qin kralı, düşmanını, ülkeyi tek çatı altında birleştirerek barışı getireceğine dair 'ikna etmiştir'. Filmden çıkabilecek bir diğer sonuç, yine benzer şekilde, Zhao'nun dünyanın tekliği prensibinde iddia ettiği gibi, dünyayı, ulus-devletlerin değil, dünyanın bakış açısıyla görmemiz gerektiğidir. Filmde de, Zhao devletine bağlı bir kişi, kendisinin ve devletinin çıkarlarını bir kenara koyarak, daha büyük bir amaç olan Tianxia'nın yararını düşünmüş ve ona göre davranmıştır.

2.3.3. Tianxia'ya Yönelik Eleştiriler

Zhao'nun, Tianxia sistemini/kuramını ortaya atmasından bu yana, uluslararası ilişkiler kuramcıları, Tianxia'ya birçok eleştiri yönlendirmişlerdir.

¹³⁷ William A. Callahan, Chinese Visions of ...”, p.752.

¹³⁸ Bkz. “Kahraman (Hero)”, 2002, Zhang Yimou (yönetmen)

Bu eleştirilerden biri, Tianxia'nın bireyi ve bireysel hakları ihlal ettiği şeklindedir. Ancak Zhao'ya göre bu durum, Çin felsefesinin ve toplumunun yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Çin, bireyin değerini inkâr etmemektedir, yalnızca bireyin bir başlangıç noktası veya politik bir kurum olarak ele alınmasını reddetmektedir. Çünkü politika, bireylerle değil, ilişkilerle ilgilendiği zaman ve tek bir varoluştan ziyade, bir arada var olma olduğu zaman bir anlam ifade etmektedir. Çin'e göre politika, herkesin mutluluğu için ilk koşul olarak, barışçıl bir düzenin olduğu iyi bir toplum, aynı zamanda bireyin mutsuzluğunu ortadan kaldıracabilecek her düzensizliği toplumdan uzaklaştırmayı amaçlamaktadır.¹³⁹

Tianxia'nın en önemli eleştirmenlerinden biri de William Callahan'dır. Callahan'ın Tianxia Sistemi için yaptığı ilk eleştiri, çalışmanın belirsiz olmasıdır. Callahan'a göre; Zhao, Tianxia'nın kuramsal olasılıklarını inceleyerek yeni bir yol belirlemeye çalışırken, argümanı, Çin düşüncesindeki, birkaç kral taraftarı alıntıya/söyleme dayanmaktadır. Örneğin Zhao'nun 'dünya yoluyla düşünmek' argümanı, büyük oranda Lao Zi'nin *Daode Jing* isimli eserinin 54. bölümüne dayanmaktadır. "Dünyayı anlamak için Dünya'yı kullan" (Use the World [Tianxia] to examine the world [Tianxia]). Callahan'a göre bu söz, her bölümde alıntılanmış ancak Zhao, bu sözü gerçek bağlamı dışında kullanmıştır. Normalde sözün tamamı şu şekildedir: "Kendini, kendini anlamak için; aileni, aileni anlamak için; komşunu, komşunu anlamak için; dünyayı, dünyayı anlamak için kullan" (use the self to examine the self, use the family to examine the family, use the neighborhood to examine the neighborhood, use the world to examine the world- 以身观身, 以家观家, 以乡观乡, 以邦观邦, 以天下观天下). Callahan'a göre bu sözde Tianxia'yı öncelikli kılan hiçbir şey yoktur. Hatta Zhao'nun tepeden aşağıya doğru kurduğu hiyerarşisinin aksine bu sözde dünyayla değil, kişiyle başlanması gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁴⁰

Yine William Callahan'a göre; Çin'in geleneksel kavramı olan Tianxia gibi, Batı'ya karşı alternatif olarak çıkmış bakış açıları bizi her zaman post-hegemonik bir dünyaya yönlendirmeyebilir. Tianxia sistemi, Çin'in geleneksel hiyerarşik imparatorluğunu 21. yy

¹³⁹ Zhao Tingyang, "Rethinking ...", p. 33.

¹⁴⁰ William A. Callahan, *Chinese Visions of ...*, p.753.

için yeniden oluşturan, yeni bir hegemonyaya işaret etmektedir.¹⁴¹ Callahan, Çin'in Tianxia sisteminin, Çin'in kurmak istediği hegemonyanın yeni adı olduğunu düşünmektedir. Ancak, Ren Xiao'ya göre, Callahan bu konuda yanılmaktadır. Çünkü Tianxia fikri, 'dışlayan' değil, her şeyi kapsayan bir fikirdir. Ayrıca, Callahan'ın 'yeni hegemonya' fikrini destekleyen hiçbir kanıt da bulunmamaktadır.¹⁴²

Callahan'ın bir diğer eleştirisi ise, Tianxia'nın her şeyi kapsama prensibine yöneliktir. Callahan'a göre, Zhao'nun argümanı olan her şeyi kapsama prensibinin gözden kaçırdığı nokta, herkesin kapsanmak veya içeride olmak istemeyebileceğidir. Bazı insanlar farklı olmak ve dışarıda kalmak ister. Callahan'a göre, Çin'in emperyal ve çağdaş dönemdeki tarihi, Tibet, Tayvan ve Xinjiang'da olduğu gibi dışarıda kalmayı tercih eden ve 'dost'a dönüşmek istemeyenlere ne olduğunu göstermesi açısından oldukça bilgilendiricidir.¹⁴³

Bir diğer eleştirmen Laurent Murawiec de makalesinde, Zhao'nun öngördüğü Zhou sisteminin bir dünya sistemi değil, bir Çin sistemi olduğuna vurgu yapmaktadır. Murawiec'e göre; Tianxia sistemi kesin ve kuşkusuz olarak 'Çin' anlamına, dünyanın geri kalanı ise Çin'in çevresi anlamına gelmektedir.¹⁴⁴ Zhou sistemini, dünya sistemine çevirmedeki en büyük problem, dünyanın Çin'den çok daha büyük ve farklı olmasıdır ve hiçbir 'birleşmiş dünya' kavramı bu farkı görmemezlikten gelemez.¹⁴⁵ Murawiec'in aksine Noesselt ise; Zhao Tingyang'ın 21. yy'daki Tianxia sisteminin, yüzlerce yıl işlevsel bir kuruluş olarak işlerlik göstermiş olan vergi sistemiyle sınırlı olmadığını ve Zhao'nun, Tianxia'yı, bölgesel kurumsal bir çerçeveden soyut küresel bir modele yükselttiğini söylemektedir.¹⁴⁶

Çin'in kendi uluslararası ilişkiler kuramlarını yaratma çabası içerisinde, Tianxia'ya yönelik bir eleştiri de Ching-Chang Chen'den gelmektedir. Chen, eleştirisinde Zhao'nun sözlerinden yola çıkmaktadır. Zhao'ya göre; 'gerçek bir dünya gücü olmak için Çin'in, ekonomik üretiminin yanı sıra bilgi üretimini de artırması gerekmektedir. Bunun için de Çin'in, fikirleri Batı'dan ithal etmek yerine, kendi geleneksel öğretisinin kaynaklarını

¹⁴¹ Ching-Chang Chen, "The Absence of ...", p.13.

¹⁴² Ren Xiao, "Traditional Chinese ...", p.113.

¹⁴³ William A. Callahan, Chinese Visions of ...", p.756.

¹⁴⁴ Laurent Murawiec, "A Discussion of Zhao Tingyang's Paper 'A Political Philosophy of the World in Terms of All-Under-Heaven'", *Hudson Institute*, Washington D.C., 2008, p.3.

¹⁴⁵ Ibid., p.3-4.

¹⁴⁶ Nele Noesselt, "Is There a Chinese...", p.20.

kullanarak yeni bakış açıları getirmesi gerekmektedir'. Ancak Chen'e göre; Zhao'nun mantığı gerçek bir alternatif üretmez çünkü Zhao, referans noktası olarak yine Batı'yı ele almaktadır. Bu şartlarda Zhao'nun Tianxia sistemi, Batılı emperyal sistemin taklitçiliği olarak algılanacaktır.¹⁴⁷

Chen'in, Zhao'nun referans noktası olarak Batı'yı ele aldığını söylemesi bir bakıma doğrudur. Ancak Zhao, Batı'nın, uluslararası ilişkiler kuramlarına bakışını eleştirmiş, onların, dünyayı ulus-devlet gözünden gördüklerini söyleyerek ve buna alternatif olarak Tianxia'yı oluşturarak, dünyayı dünya gözünden görmemiz gerektiği üzerinde durmuştur. Yani Zhao her ne kadar Batı'yı referans göstermiş olsa da, dünya kurumu oluşturulması düşüncesiyle, Batı'nın bakış açısından çok daha farklı bir fikir ortaya atmıştır denilebilir.

Newcastle Üniversitesi'nde öğretim elemanı olan Michale Barr'a göre; Zhao'nun yazdıkları, Francis Fukuyama'nın 'Tarihin Sonu' ve Samuel Huntington'ın 'Medeniyetler Çatışması' tezleriyle aynı işlevi görmektedir. Bunun sebebi, teorinin doğru olup olmadığından ziyade, Çin'de uluslararası ilişkiler kuramlarının gündemini oluşturması ve tartışmaların temelini oluşturmayı başarmış olmasıdır.¹⁴⁸

Çinli uzmanların Tianxia Sistemi'ne yönelik eleştirileri genelde bu problemler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Eleştirmenler Zhao'nun Tianxia kavramının anlaşılması için yeterli tarih ve felsefe bilgisine sahip olmadığını söylemektedirler. Ancak tüm eleştirilerine rağmen Callahan'a göre; Zhao'nun metinle ilgili hatalarına takılmak, kitabın temel noktasını kaçırmamıza neden olacaktır. Zhao, her zaman eski dönemlere ait eserlerin gerçek anlamlarıyla ilgili standart felsefi tartışmalarla ilgilenmediğini net bir biçimde söylemiştir. Zhao'nun, kitabıyla ilgili eleştirilere kulak asmaması, aslında onun başarısının altında yatan şeydir. Bundan dolayı, Zhao'nun Tianxia Sistemi'nin politik ahlakına odaklanmak daha önemlidir.¹⁴⁹

Zhao'nun Tianxia sistemi, Çin'in dünyaya bakışını anlamamız açısından ve dünya problemlerine çözüm arayan, Batı merkezli olmayan bir uluslararası ilişkiler kuramı olması açısından oldukça önemli olsa da, en büyük eksiği, barış ve düzenin hüküm süreceği bu uyumlu dünyaya nasıl ulaşılacağına dair bir yol göstermiyor olmasıdır. Ancak Zhao'nun da

¹⁴⁷ Ching-Chang Chen, "The Absence of ...", p.13.

¹⁴⁸ Michael Barr, "How Chinese Identity Politics Shapes its Depictions of Europe", *Review of European Studies*, Vol:4, No:3, 2012, p.50.

¹⁴⁹ William A. Callahan, *Chinese Visions of ...*, p.753.

söylediği gibi; Tianxia, Çin'in yeni hegemonya fikri olmaktan ziyade, yenilenmeye ve yeni fikirlere açık, tüm insanlar için evrensel bir sistem önermektedir.¹⁵⁰

Çin'in kendi uluslararası ilişkiler kuramlarını oluşturma çabası içerisinde önemli bir yere sahip olan Tianxia kuramı, bazı eksiklikleri bakımından birçok eleştiriye hedef olsa da, Batı-merkezli kuramlardan oldukça farklı bir bakış açısı sunması bakımından önem taşımaktadır. Tianxia, uygulama bakımından bir ütopya olmakla birlikte, Konfüçyüs öğretisinin etkisiyle oluşturulmuş bu kuramın, Çin dış politika ilkelerine felsefi bir temel sağladığı söylenebilir. Özellikle tezin dördüncü bölümünde incelenen Hu Jintao dönemi dış politika ilkelerinde, Konfüçyüs öğretisinin ve dolayısıyla Tianxia'nın etkileri oldukça belirgindir. Ancak bu dönemin ilkelerine geçmeden önce, Çin dış politika ilkelerinin tarihsel gelişimini görmek açısından, ÇHC'nin kuruluşundan Hu Jintao dönemine kadar olan liderlerin dış politika ilkelerine de tezin üçüncü bölümünde kısaca yer verilecektir.

¹⁵⁰ Zhao, Tingyang, "All-Under-Heaven and ...", p.64.

BÖLÜM III

ÇİN'İN ULUSLARARASI SİSTEME BAKIŞININ DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

1980'lerle birlikte çeşitli reformlar gerçekleştiren ve dünyaya açılarak ekonomik ve askeri anlamda hızla büyüyen Çin'in, uluslararası sisteme ve dünyaya bakışını anlamak giderek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda tezin ilk iki bölümünde Çinlilerin düşünce yapısını şekillendiren uyum kavramına, Konfüçyüs öğretisine ve bu öğretinin etkisiyle şekillen Tianxia kavramına yer verilmiştir.

Çin'in yükselişinin Batılı ülkelerce bir tehdit olarak algılanması, Çinli uluslararası ilişkiler uzmanlarını Çin'in uluslararası sisteme bakışını dünyaya daha iyi anlatabilmek için yeni kuramlar yaratmak üzerine odaklanmalarına neden olmuştur. Tezin ikinci bölümünde anlatılan Tianxia kuramının yanı sıra, bazı uzmanlar Çin'i anlatmaya, yaklaşık 2000 yıl boyunca kullanılan ve vergi/haraç sistemi olarak adlandırılan sistemin daha iyi anlaşılmasını sağlamakla başlamışlardır. Bu çerçevede tezin bu bölümünde öncelikle, 1912'de Çin Cumhuriyeti kurulana dek, Çin'in diğer devletlerle ilişkilerini düzenleyen vergi/haraç sistemine değinilecek, sonrasında da, Hu Jintao dönemi dış politika ilkelerinin daha iyi analiz edilebilmesi açısından, tarihsel bir arka plan niteliğinde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Mao Zedong, Deng Xiaoping ve Jiang Zemin'in dış politika ilkeleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

3.1. Çin'in Vergi/Haraç Sistemi (chaogong tizhi- 朝贡体制)

Eski dönemlerde, Çin'in uyguladığı 'vergi/haraç sistemi', yabancıların Çin İmparatoru'nun üstünlüğünü kabul ederek, ona çeşitli hediyeler sunmasına dayanan ve bu sayede Çin'in, gücünü ve üstünlüğünü korumasını sağlayarak, dış ilişkilerini yönetmede kullandığı bir sistemdi.

Yaklaşık 2000 yıl boyunca, Çin'in Doğu Asya'daki ilişkilerini düzenleyen bu vergi/haraç sistemi, Çince (chaogong tizhi- 朝贡体制) olarak adlandırılmaktadır. Ren Xiao ise, sistem, tek tarafın vergi ödemesinden ziyade, karşılıklı bir ilişkiyi ifade ettiği için

sistemin feng-gong (封贡) olarak adlandırılmasının daha doğru olduğunu düşünmektedir.¹ Sistemin karşılıklı bir ilişkiyi ifade etmesinin nedeni, haraç/vergi veren devletlerin, Çin'den, çok daha değerli malzemeler almaları ve Çin'in koruyuculuğunu kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır.² Sistem, “yabancıların, imparatorun varlığını ve yüceliğini tanıması, törenler yapılarak imparatora hediye sunulması ve haraç ödenmesini gerektiriyordu. Haraç vermek, bir bakıma, barbar bir yöneticinin Merkezi Krallık uygarlığına kabul edilmesi anlamına geliyordu.”³ Bu yüzden, Çin'de haraç vermek, onursuzluktan ziyade, bir nimet, bir ayrıcalık kazanmak anlamına gelmekteydi.

Diğer taraftan vergi/haraç sistemi, bir bakıma, Konfüçyüs doktrinin dışişlerine uygulanması demek oluyordu. Konfüçyüsçü ulemaya göre, Çin'in kültürel üstünlüğünü kabul etmek ve Çin uygarlığının nimetlerinden yararlanmak, herkes için büyük bir ayrıcalıktı ve bunun aksinin düşünülmesi imkansızdı. Göklerin oğlu/vekili İmparator ise, tüm insanlara lütfederek yardım götürdüğü için bu lütuf karşılıksız bırakılmamalı, halk, kendisine boyun eğerek karşılık vermeliydi.⁴

Yüzyıllar boyunca Çin'in merkez konumunu desteklemek üzere kullanılan bu vergi/haraç sistemi, ‘Çin'in Dünya Düzeni’ olarak adlandırılmaktaydı, ancak Wang Gungwu'ya göre ‘Çin'in Dünya Düzeni’ hususunda gözden kaçan ya da yanlış anlaşılan bir nokta vardı. Sistem, ‘göklerin oğlu’ olan Çin imparatoru ve ona bağlı kişiler arasındaki ilişkiyi düzenleyen kurallara dayanıyordu, savunma amaçlı kullanılıyordu ve aynı zamanda, dış ticareti düzenleyen bir kontrol mekanizmasıydı. Bu bağlamda, vergi/haraç sistemi, hiçbir zaman Çin'in sınırlarının ötesindeki herhangi bir toprak hırsını temsil etmemiştir.⁵

Vergi/haraç sistemi her ne kadar Çin'in dünya düzeni olarak adlandırılrsa da, sistemin uygulandığı dönemde, yani M.Ö. 200'lerden 19. yüzyıla dek, Çin ve diğer Asya ülkelerinin tümü özerk ülkelerdi. Hepsi kendi halkına, toprağına, hükümetine ve egemenliğine sahipti. Avrupalı devletlerinin sömürgeleriyle olan ilişkilerinin aksine Çin, hiçbir zaman diğer Asya ülkelerinin içişlerine ve dışişlerine karışmamıştır.⁶

¹ Ren Xiao, “Traditional Chinese ...”, p.103.

² Giray Fidan, “Ming Tarih Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu – Ming Çin'i İlişkileri”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, s.280.

³ John King Fairbank, *Çin'in Sömürgeleşmesi ve ...*, s.137.

⁴ Ibid.

⁵ Ren Xiao, “Traditional Chinese ...”, p.102.

⁶ Ren Xiao, “Traditional Chinese ...”, p.104.

Vergi/haraç sisteminin Çin'in dünya düzeni olarak algılanmasının en önemli sebebi dil ve anlatımdaki farklılıklardır. Çin tarihi konusunda en önemli isimlerden biri olan John King Fairbank, bu sistemi İngilizce'ye 'tribute system', yani 'vergi/haraç sistemi' olarak çevirmiştir. Bu şekilde bir çeviri, Doğu Asya'daki düzenin, tek taraflı bir hegemonik düzen olarak algılanmasına neden olmuştur. Konuyla ilgili Çinli akademisyenler çeşitli makaleler yazmış ve sistemi farklı şekillerde isimlendirmişlerdir. Bunlardan biri de Fudan Üniversitesi profesörlerinden Ren Xiao'dur. Avrupalılar gelmeden önce Doğu Asya'daki düzenin nasıl çalıştığını teorik bir çerçevede açıklamak isteyen Ren Xiao, konuyla ilgili yazdığı makalede, Doğu Asya'daki düzene "ortak varoluş sistemi" (共生体系- gòng shēng tǐ xì, system of symbiosis) adını vermiştir. Makalesinde, ilişkilerin karşılıklı olduğunu, hiçbir güç kullanılmadan barış içinde gerçekleştiğini ve gönüllülük esasına dayandığını yazan Ren Xiao'ya göre, feng gong sistemi, 'vergi/haraç sistemi' olarak değil, 'vergi/haraç ticareti' olarak çevrilmelidir.⁷

Sonuç olarak, vergi/haraç sistemi ya da ticareti, her ne şekilde adlandırılırsa adlandırılınsın, 1912'de Çin Cumhuriyeti kurulana dek Çin'in ekonomik ve diplomatik ilişkilerini düzenleyen, Konfüçyüs felsefesinin etkisiyle şekillenmiş ve Çin'in günümüzde de, diğer devletlerle ilişkilerini düzenlerken bize ipuçları veren önemli bir sistem olmuştur.

3.2. Mao Zedong Dönemi Çin Dış Politikasının Temel İlkeleri

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) ilan eden ve modern Çin tarihine damgasını vuran Mao Zedong'un Çin Komünist Partisi (ÇKP) başkanlığını yaptığı, 1949'dan 1976'ya kadarki dönemde Çin dış politikası; Sovyetlerle yol ayrılığı, Tayvan Boğazı krizleri, Kore Savaşı, ABD'yle yakınlaşma, BM'de temsil problemi gibi pek çok iniş çıkışlar yaşamıştır.

1922-1943 yılları arasında, hem örgütsel hem ideolojik bakımdan büyük oranda Sovyetler Birliği'ne bağlı olan ÇKP, 1945'te ideolojik bağımsızlığını ilan etmiş ve aynı yıl yapılan 7. Parti Kongresi'nde, Parti için rehber olarak Mao Zedong Düşüncesi kabul

⁷ Ren Xiao ile röportaj, 21 Temmuz 2014, Fudan University, Shanghai, China. Ren Xiao'nun makalesine ulaşmak için bkz., 任晓, "论东亚“共生体系”原理", http://www.cssn.cn/zzx/201401/t20140126_953359.shtml

edilmiştir.⁸ Mao Zedong Düşüncesi, Parti Anayasasına ‘Marksizm ve Leninizm kuramlarını Çin devriminin pratiği ile birleştiren düşünce’ olarak geçmiştir.⁹

11 yıl sonra, 1956’da Anayasadan çıkarılan Mao Zedong Düşüncesi, Mao’nun kendi pozisyonunun zayıfladığını düşünmesi ve Mao Zedong Düşüncesini yeniden tüm ülkeye yayma çabası neticesinde, 1969’da yapılan 9. Parti Kongresi’nde yeniden Anayasada yerini almıştır.¹⁰ Parti Başkanlığı döneminde Mao, her zaman barış ve gelişim vurgusu yapmış ve ÇHC kurulduktan sonra, Tek Bir Tarafa Yaslanma, Barış İçinde Bir Arada Yaşama, Üç Dünya Kuramı gibi politika ilkeleri ortaya atmıştır.

3.2.1. Tek Bir Tarafa Yaslanma Politikası (一边倒 -yi bian dao/leaning to one side policy)

1949’da ÇHC kurulduktan sonra Mao, Çin’in dış politikasını oluşturmak adına üç temel ilke ortaya atmıştır; ‘yeniden başlamak’ (另起炉灶/starting anew), ‘misafirleri çağırmadan önce evi düzene koymak’ (打扫干净屋子再请客/putting the house in order before inviting guests) ve ‘tek bir tarafa yaslanmak’(一边倒/ leaning to one side). İlk iki ilke, Çin’in, Milliyetçi hükümetin daha önceki yıllarda yaptığı anlaşmaları tanımaması, emperyalist ülkelerin Çin’deki imtiyazlarına son verilmesi ve Çin’in diğer ülkelerle ilişkiler kurması anlamına gelmektedir.¹¹

‘Tek bir tarafa yaslanma’ politikası ise, ‘bizden olmayan, bize karşıdır’ şeklinde açıklanabilir.¹² Bu politika Mao’nun, 30 Haziran 1949’da ÇKP’nin 28. yılı anısına yapmış olduğu konuşmada şu şekilde ifade edilmiştir:

“Sun Yat Sen’in 40 yıllık tecrübesi ve Çin Komünist Partisi’nin 28 yıllık tecrübesi bizlere, tek bir tarafa yaslanmayı öğretmiştir. Eğer zafer kazanmak ve bunu sağlamlaştırmak istiyorsak, tek bir tarafa yaslanmamız gerektiğine iyice ikna olmalıyız. Bir

⁸ Bo Zhiyue, “Hu Jintao and the CCP’s Ideology: A Historical Perspective”, *Journal of Chinese Political Science*, Vol:9, No:2, 2004, p.28.

⁹ Ibid., p.30.

¹⁰ Ibid., p.33.

¹¹ “Formulation of Foreign Policy of New China on the Eve of its Birth”, Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, 17.11.2000, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18057.shtml (26.11.2013)

¹² June Teufel Dreyer, “Chinese Foreign Policy”, *Foreign Policy Research Institute*, Vol:12, No:5, 2007, <http://www.fpri.org/footnotes/125.200702.dreyer.chineseforeignpolicy.html> (26.11.2013).

tarafıta emperyalizm, diğfer tarafıta sosyalizm var, ortada kalmak veya üçüncü bir yol bulmak mümkün değildir”¹³

Mao’nun ‘tek bir tarafa yaslanma’ politikasını oluşturmasında, Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1 Ekim 1949’da kurulmasının hemen ardından ikinci gün, Sovyetler Birliğı’nin, Zhongnanhai’da bulunan Çin Halk Cumhuriyeti Merkez Hükümeti’ne, Çin’i tanıdığını gösteren bir telgraf göndermesi ve Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanıyan ilk ülke olmasının da etkisi olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴ Bu politika, her ne kadar, 1950’de Sovyetler Birliğı’yle imzalanan ‘Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması’ ile hayata geçtiyse de, diğfer taraftan, Çin ve ABD arasında normal ilişkiler kurulmasının önünü kapatarak, ABD ve müttefiklerinin Çin’i izole etmek amacıyla ticaret ambargosu uygulamasına sebebiyet vermiştir.¹⁵ Özellikle de 1950’de çıkan Kore Savaşı’yla birlikte ABD, Caltex ve Stanvac gibi petrol şirketlerinin, Çin’e petrol ürünleri taşımalarını engellemiş, Çin’in ABD’deki mal varlıklarını dondurmuş, 1950’nin sonuna gelindiğinde, Çin’le tüm ithalat ve ihracatı durdurmuştur.¹⁶ Bu ticaret ambargosu, Çin-ABD yakınlaşmasının yaşandığı 1970’li yıllara kadar devam etmiştir.

Kendilerini eşit gören ülkelerdeki proletaryanın birleşmesini ve uluslararası birleşik bir cephe oluşturulmasını savunan Mao, ‘tek bir tarafa yaslanma politikası’yla, Komünizme ve Sovyetler Birliğı’ne bağıllığını dile getirmiştir. O sıralar, ABD’nin kendisine müdahalede bulunacağından endişe eden Çin, bu politika ile kendini Komünist Bloğa eklemlemlendirerek, ABD karşısında daha güçlü görünmeye ve ABD’yi olası bir müdahaleden caydırmaya çalışmıştır. Ancak bu tek tarafa yaslanma politikası, bağımsızlığın kaybedilmesi demek olmamakla beraber, Batı’yla diplomatik ya da ekonomik ilişkilerin kurulmayacağı anlamına da gelmiyordu.¹⁷

Mao’nun tek tarafa yaslanma ya da bir sonraki başlıkta detaylı açıklanacak olan barış içinde bir arada yaşama gibi politikaları, Çin’in bu dönemde savaş ve barış konularındaki

¹³ Mao Tsetung, “On the People’s Democratic Dictatorship, June 30, 1949”, in; *Selected Readings From the Works of Mao Tsetung*, Foreign Languages Press, 1971, p.376-377.

¹⁴ Ye Qing, “The Concept of the Times and the Foreign Policy of China”, (ed. Jiemian Yang), in; *China’s Diplomacy: Theory and Practice*, World Century Publishing Cooperation, 2014, p.11.

¹⁵ Priscilla C. Yu, “Leaning to One Side: The Impact of the Cold War on Chinese Library Collections”, *Libraries&Culture*, Vol:36, No:1, 2001, p.254.

¹⁶ Kailai Huang, “American Business and the China Trade Embargo in the 1950s”, *Essays in Economic and Business History*, Vol:19, No:1, 2001, pp.33-34.

¹⁷ Zhang Chun, “Traditional Deployments of China’s Diplomacy”, (ed. Jiemian Yang), in; *China’s Diplomacy: Theory and Practice*, World Century Publishing Cooperation, 2014, pp.257-259.

görüşlerini de ortaya koymaktadır. Ülkede barış ve gelişimin önemine vurgu yapan Mao; *“Çin gibi bir tarım ülkesinin sanayi ülkesi haline gelebilmesi için, uzun yıllar, diğerlerinden yardım ve en önemlisi barışçıl bir çevre gerekmektedir. Eğer sık sık savaş olursa bunları yapmak olanaksız olur ve orduların temin edilmesi ekonomiye zarar verir”* demiştir.¹⁸

1950’lerin sonunda, Çin ve Sovyetler arasındaki çelişki ve farklılıklar, giderek iki ülke arasındaki ittifakı krize sürüklemiş ve Çin’in tek tarafa yaslanma politikasını terk ederek, hem Sovyetler hem ABD’ye karşı bir dış politika izlemesine neden olmuştur.¹⁹

3.2.2. Barış İçinde Bir Arada Yaşamının Beş İlkesi (he ping gong chu wu xiang yuan ze, 和平共处五项原则)

Barış İçinde Bir Arada Yaşamının Beş İlkesi, Çin ve Hindistan arasında 29 Nisan 1954’te yapılan bir anlaşmada²⁰ ortaya koyulan beş temel ilkeyi içermektedir. Hintçe *Panchsheel* olarak da bilinen bu beş ilke; ‘her iki tarafın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygı’, ‘karşılıklı saldırmazlık’, ‘birbirinin içişlerine karışmama’, ‘eşitlik ve ortak fayda’ ve ‘barış içinde bir arada yaşama’dır.²¹ 24 Nisan 1955 tarihinde gerçekleşen, 23 Asya ve 6 Afrika ülkesinin bir araya geldiği Bandung Konferansı’nda, bu beş ilke genişletilerek on ilkeye çıkarılmış ve konferansa katılan tüm ülkeler tarafından kabul edilmiştir. Konferansta, barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesine ilaveten, ‘temel insan haklarına ve BM Sözleşmesi’nin ilkelerine saygı’, ‘BM Sözleşmesi ile uyumlu olarak, her ulusun kendini savunma hakkına saygı’, adalet ve uluslararası yükümlülükler saygı’, ‘tüm uluslararası çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi’, ‘diğer ülkelere baskıdan kaçınılması’ gibi ilkeler eklenmiştir.²²

1955 Bandung Konferansı’nda Çin, Sovyetler’den bağımsız hareket ederek, ‘Üçüncü Dünya’ olarak anılan ülkeleri ‘Asya-Afrika ve Latin Amerika ülkeleri’ adı altında toplamayı denemiş ve bu ülkelere yaptığı yardımlarla, ileride Sovyetlerle arasında çıkacak

¹⁸ Ye Qing, “The Concept of the ...”, p.12.

¹⁹ Zhang Chun, “Traditional Deployments ...”, p.262.

²⁰ Anlaşmanın tam adı; “Agreement Between the Republic of India and The People’s Republic of China on Trade and Intercourse Between Tibet Region of China and India”dır.

²¹ Agreement Between the Republic of India and The People’s Republic of China on Trade and Intercourse Between Tibet Region of China and India, Anlaşmanın tam metni için bkz. <http://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20299/v299.pdf> (26.11.2013)

²² Final Communiqué of the Asian-African conference of Bandung (24 April 1955), http://franke.uchicago.edu/Final_Communique_Bandung_1955.pdf (26.11.2013).

ayrılıkların ilk belirtilerini göstermiştir.²³ Mao, dünyadaki çatışmanın, emperyalist ülkelerle ile Asya-Afrika ve Latin Amerika ülkeleri arasında olduğunu ve emperyalizm ortadan kalkmadıkça, ‘barış içinde bir arada yaşamının’ gerçekleşmeyeceğini savunurken, Sovyet yöneticiler, ‘emperyalizmle savaşın kaçınılmaz olmadığı’ tezini ileri sürerek, ‘Üçüncü Dünya’ ülkelerine aktif yardımda bulunmamayı tercih etmişlerdir.²⁴

Çin’in ilk kez aktif rol oynadığı ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle istikrarlı bir ilişki ağı sağlamaya çalıştığı bu konferans, ne yazık ki, Çin içerisindeki artan radikalleşme, İleri Büyük Sıçrayış (1958-60), 1958 Tayvan Boğazı Krizi gibi nedenlerden dolayı Çin’in istediği şekilde sonuçlanmamış, Çin, uygulanabilir bir dış politika çerçevesi geliştirme konusunda başarısız olmuştur.²⁵

3.2.3. Üç Dünya Kuramı (三个世界的理论, Sān gè Shìjiè de Lǐlùn)

Mao, 22 Şubat 1974’te, Zambia Cumhurbaşkanı Kenneth David Kaunda ile konuşurken, “...ABD ve Sovyetler Birliği, Birinci Dünya’ya, Japonya, Avrupa, Kanada, Avustralya gibi ülkeler İkinci Dünya’ya, Japonya haricindeki tüm Asya ülkeleri, tüm Afrika ve Latin Amerika Üçüncü Dünya’ya aittir” diyerek ‘Üç Dünya Kuramı’nı (三个世界的理论) ortaya koymuştur.²⁶ Bu konuşmadan yaklaşık iki ay sonra, 10 Nisan 1974’te, Deng Xiaoping, BM Genel Meclisi’nin 6. Özel Toplantısı’nda ‘Üç Dünya Kuramı’nı resmi olarak açıklamıştır.²⁷

Kuramın gelişim sürecine bakılacak olursa, ilk olarak 1940’lı ve 50’li yıllarda Mao’nun ‘tek ara bölge’den (一个中间地带 /one intermediate zone) bahsettiği görülmektedir. Mao, ‘tek ara bölge’ ile ABD ve Sovyetlerin, Avrupa, Asya ve Afrika’daki emperyalist, sömürgeci ve yarı-sömürgeci devletleri de içeren geniş bir bölgeyle birbirinden ayrıldığını iddia etmiştir.²⁸ 1950’ler ve 60’larda ise, değişen uluslararası

²³ Edgar Snow, *Mao Çe-Tung: Bir Devrimcinin Otobiyografisi*, (çev.M. Ardos), Sol Yayınları, 1967, ss.135-136.

²⁴ Ibid., ss.140-143.

²⁵ Sandra Gillespie, “Diplomacy on a South-South Dimension: The Legacy of Mao’s Three Worlds Theory and the Evolution of Sino-African Relations”, (ed. Hannah Slavik), in; *Intercultural Communication and Diplomacy*, DiploFoundation, 2004, p.114.

²⁶ Jiang An, “Mao Zedong’s ‘Three Worlds’ Theory: Political Considerations and Value for the Times”, *Social Sciences in China*, Vol:34, No:1, 2013, p.41.

²⁷ Sandra Gillespie, “Diplomacy on a South-South ...”, p.123.

²⁸ Jiang An, “Mao Zedong’s ...”, p.36.

ortamla birlikte Mao'nun 'tek ara bölge' kuramı 'iki ara bölge'(两个中间地带/two intermediate zones) kuramına dönüşmüştür. Buna göre, ABD bir bölgeyi, Sovyetler diğer bölgeyi, diğerleri ise ara bölgeyi oluşturmaktadır. Bu ara bölgeyi oluşturanlar ise iki kısma ayrılmaktadır. İlki, Asya, Afrika ve Latin Amerika, ikincisi ise Avrupa'dır.²⁹ 1970'lerde ise Mao, bu kuramı geliştirerek yukarıda bahsedilmiş olan 'Üç Dünya Kuramı'nı oluşturmuştur.

Hegemonya karşıtlığını referans noktası olarak alan ve 'Barış İçinde Birarada Yaşamın Beş İlkesi'ni de kapsayan 'Üç Dünya Kuramı', Üçüncü Dünya'yı, sosyalist ya da emperyalist ülkeler olarak etiketlememiş, uluslararası sistemde kendi egemenlik, bağımsızlık ve kendine güvenlerini koruyan ülkeler olarak farklı bir kategoriye yerleştirmiştir.³⁰

Mao'nun 'Üç Dünya Kuramı', ideolojik zıtlasma ve Soğuk Savaş devam etmekteyken, Çin'in uluslararası alanda meşruluğunu kazanması için öne sürülmüş bir kuramdır.³¹ Kuramın gelişimine bakılacak olursa, 'Üç Dünya Kuramı'nı Çin'in kendini uluslararası sistem içerisinde konumlandırma çabası olarak görebiliriz. 1949'da ÇHC ilan edildiğinde güçlenmek isteyen Mao, 'tek tarafa yaslanma' politikasını ortaya atarak, Çin'i sosyalist kampa eklemlendirmiştir. O dönemde "...*üçüncü bir yol yoktur*" diyen Mao, değişen uluslararası koşullar, Sovyetlerle ilişkilerin bozulması ve 1960'ların sonunda ABD'yle yumuşama sürecine girilmesi neticesinde 'Üç Dünya Kuramı'nı ortaya atarak kendini Üçüncü Dünya ülkesi olarak konumlandırmıştır. Bu konumlandırmayla birlikte Çin, sömürgeci bir devlet olmadığını ve hegemonya arayışında olmadığını ileri sürerek, ABD'ye kendisinin bir tehdit unsuru olmadığı mesajını vermeye ve bu sayede ABD'yle ilişkilerin düzelmesi yolunda engelleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

²⁹ Ibid., p.38.

³⁰ Ibid., p.47.

³¹ Ibid., p.49.

3.3. Deng Xiaoping Dönemi Çin Dış Politikasının Temel İlkeleri

Deng Xiaoping, 1978’de başa geldiğinde, Mao Zedong’un devrimci yolunun aksine Çin’i yeni bir kapitalist yola sokmak istemiş ve ‘reform ve dışa açılma’ (reform and opening up/ 改革开放- *Gǎigé kāifàng*) olarak bilinen bir politika ortaya koymuştur.³²

1980’lerin başında Deng, Çin için üç hedef belirlemiştir. Bunlardan ilki; ‘hegemonyaya karşı çıkma’ ve ‘dünya barışını koruma’, ikincisi; ‘Çin’in Tayvan’la yeniden birleşmesi’ ve ‘Çin’in modernleşmesi için adım atılması’ ve üçüncüsü ve en önemlisi ise tüm bu hedeflerin temeline ‘modernleşme’nin koyulmasıdır.³³ 1980’lerde ise Deng, Doğu-Batı farkından ziyade Kuzey-Güney ayrımıyla ilgili sorunları vurgulayarak ‘barış ve gelişme’ (和平与发展/ *heping yu fazhan*) kuramını ortaya atmıştır. Deng’e göre, Çin için herhangi bir savaş tehdidi yoktu ancak kendi yetersiz ekonomik gelişimi bir tehdit unsuruydu.³⁴

1979’da Çin’de ‘demokrasi duvarı hareketi’³⁵ kontrolden çıktığında Deng, dört önemli prensipten - sosyalist yola, proletaryanın diktatörlüğüne, Çin Komünist Partisi’nin liderliğine, Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong Düşüncesine bağlılık- söz etmiş ve bir sonraki yıl, ifade özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, tartışma özgürlüğü ve büyük karakterlerle yazılmış posterlerin asılması özgürlüğüyle ilgili maddeyi anayasadan kaldırmıştır.³⁶

1987’deki 13. Parti Kongresi’nde Deng, Çin için bir formül belirlemiştir: Tek merkez, iki temel nokta. Merkez, ekonomik gelişme, iki temel nokta ise, daha önce bahsedilen dört temel prensibe bağlılık ve ekonomik reform ve ülkenin dışa açılma politikasında ısrarcılıktır.³⁷ Deng Xiaoping’in ekonomik gelişme konusundaki ısrar ve vurgusunu ve buna verdiği önemi, en popüler söylemlerinden biri olan ‘fareyi yakaladığı sürece, kedinin

³² Zheng Yongnian, Sow Keat Tok, “Harmonious Society and Harmonious World: China’s Policy Discourse Under Hu Jintao”, *China Policy Institute*, The University of Nottingham, Briefing Series, Issue 26, 2007, p.5.

³³ Zhao Quansheng, “Chinese Foreign Policy in the Post-Cold War Era”, *World Affairs*, Vol:159, No:3, 1997, p.114.

³⁴ Zheng Yongnian, Sow Keat Tok, “Harmonious Society and ...”, p.6.

³⁵ Demokrasi Duvarı (the Democracy Wall, 西单民主墙), Çin’in Pekin şehrinde bulunan ve 1978 yılının sonlarında, insanların Kültür Devrimi’le ve yönetimle ilgili eleştiri ve görüşlerini ve demokrasi taleplerini büyük posterlere yazarak astıkları duvardır. Deng Xiaoping, başlarda bu harekete izin vermişken, daha sonrasında hareket bastırılmış, birçok kişi tutuklanmıştır.

³⁶ Bo Zhiyue, “Hu Jintao and ...”, p.34.

³⁷ Ibid.

siyah veya beyaz olmasının bir önemi yoktur' (不管黑猫白猫,抓住老鼠就是好猫) şeklindeki ifadesinde de görmekteyiz.

1989 Tiananmen olayı ve Soğuk Savaşın sona ermesi, Çin'in ekonomik gelişiminde yeni dalgalanmalara sebep olmuştur. Deng'in misyonu basitti: Çin'in ekonomik gelişimi için yabancı (özellikle Batı) ülkelerin ilgisini çekmek ve ulusu zenginleştirmek. Çin'in uluslararası politikaya aktif katılımı ise daha sonraki süreçte de olabilirdi.³⁸ Deng Xiaoping'in bu konudaki en önemli ilkesi ise bir sonraki konuda özetlenecek tāo guāng yǎng huì, yani 'düşük bir profil izleme' (韬光养晦) dir. Bu ilke günümüzde de Çin'de hala geçerliliğini koruyan bir ilkedir ve Çin, küresel bir güç haline geldikçe, ilkenin geçerliliğini koruyup korumaması gerektiği üzerine birçok tartışma süregelmektedir.

3.3.1. Düşük Bir Profil İzlemek (Tāo Guāng Yǎng Huì, 韬光养晦 , keeping a low profile)

1990'ların başında Deng Xiaoping, Çin diplomasisinin temel prensibini tāo guāng yǎng huì (TGYH) olarak belirlemiştir. Bu prensibin ortaya atılmasındaki amaç, Çin'in 1989'da meydana gelen Tiananmen Meydanı olayları nedeniyle uluslararası sistemde oldukça düşük bir duruş/profil sergilemesi ve bu nedenle iç ve dış politikada, kendi yolundan gitme konusunda ısrarlı olduğunu göstermek istemesidir.³⁹ Deng 1989'da, bu ilkeyi tam olarak dile getirmese de, ilkeyi anlatan bir söylemde bulunmuştur. Batı'nın Çin'e politik ve ekonomik yaptırımlar uyguladığı bu dönemde Deng, Çinli liderlere '*lengjing guancha*(冷静观察), *wenzhu zhenjiao*(稳住阵脚), *chenzhuo yingfu*(沉着应付)' yani 'sakin bir şekilde gözlemler, kendi pozisyonunu koru, meselelerle sakın bir şekilde başa çık' anlamına gelen bir ifade kullanmıştır.⁴⁰ TGYH'nin tam olarak dile getirilişi 1992'de Çin'in gelişimiyle ilgili bir konuşma esnasında olmuştur. Deng konuşmasında; "*Yalnızca, düşük bir profil izlersek ve çok çalışırsak büyük bir güç olabiliriz, böylece uluslararası ilişkilerde çok daha fazla itibarımız olur*" demiştir.⁴¹

³⁸ Zheng Yongnian, Sow Keat Tok, "Harmonious Society and ...", p.6.

³⁹ Zhu Liqun, "China's Foreign Policy Debates", Chaillot Papers, European Union Institute for Security Studies, No:121, 2010, p.51.

⁴⁰ Dingding Chen, Jianwei Wang, "Lying Low No More? China's New Thinking on the Tao Guang Yang Hui Strategy", *China: An International Journal*, Vol:9, No:2, 2011, p.197.

⁴¹ Dingding Chen, Jianwei Wang, "Lying Low...", p.197.

Deng Xiaoping'den sonra, 1998'de ise Jiang Zemin, konuşmalarından birinde TGYH ilkesini biraz daha geliştirerek Çin'in dış politika ilkesini “*Lengjing guan cha* (冷静观察), *chenzhuo yingfu*(沉着应付), *juebu dangtou*(绝不当头), *taoguang yanghui*(韬光养晦), *yousuo zuowei*(有所作为)”, ‘sakin bir şekilde gözlemle, meselelerle sakın bir şekilde başa çık, asla liderlik gözetme, zekânı/parlaklığını gizle ve belirsizlikten kaçın, bazı şeyleri tamaml’ olarak açıklamıştır.⁴² 2000’li yıllarda *tāo guāng yǎng huì*, Çin’de herkes tarafından kabul gören ve Çin’in dış dünyaya karşı stratejisini açıklamakta kullandıkları bir ilke haline gelmiştir.⁴³

Bu ilkenin çevirisiyle ilgili farklı düşünceler mevcuttur ve bu farklı çeviriler bazı uzmanlar tarafından Çin dış politikasının ve Çin’in uzun süreli stratejik amaçlarının farklı yorumlanmasına neden olmaktadır. Örneğin bu ilkenin Batılı uzmanlar tarafından yapılmış ve en sık kullanılan çevirilerinden biri “kapasiteni sakla ve doğru zamanı bekle” (*hiding capacities and biding time*) şeklindedir. ABD Savunma Bakanlığı’nın 2002’de hazırladığı Çin Halk Cumhuriyeti’nin Askeri Gücü başlıklı raporunda, ilke ‘düşük bir profil izlemek’ (*keep a low profile*) olarak çevrilirken, daha sonra 2003, 2004, 2005, 2006, 2007 ve 2009’da yayınlanan raporlarda ilke ‘hide one’s ability and pretend to be weak’ yani ‘yeteneklerini gizle, zayıfmış gibi davran’ şeklinde çevrilmiştir.⁴⁴ Çinli General Xiong Guangkai, bu çevirinin hatalı olduğu gibi çok tehlikeli olduğunu da söylemekte ve bu hatalı çevirinin ABD’nin Çin’in niyetlerini yanlış anlamasına yol açacağını dile getirmektedir. General Xiong’a göre en uygun çeviri “keeping a low profile” yani “düşük bir profil izlemek”tir.⁴⁵ Nitekim ABD’nin bilerek ya da bilmeyerek yapmış olduğu bu çeviri, yine günümüzde artan bir şekilde devam eden ‘Çin tehdidi’ söylemlerini de beslemektedir. Bu yüzden Çin’in politikalarını ve davranışlarını anlamak için Çin dilinin ve o dildeki her kelimenin kökenlerinde yatan anlamların iyi anlaşılması gerekmektedir.

⁴² Ibid., p.198.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Xiong Guangkai, “China’s Diplomatic Strategy: Implication and Translation of ‘Tao Guang Yang Hui’”, *Chinese People’s Institute of Foreign Affairs Publications*, No:98, Winter 2010.

⁴⁵ Dingding Chen, Jianwei Wang, “Lying Low ...”, p.199.

3.4. Jiang Zemin Dönemi Çin Dış Politikasının Temel İlkeleri (1993-2003)

1990'ların ortalarında uluslararası toplumla ilişkiler gelişirken, Jiang Zemin'in başa gelmesiyle dış politika hedefleri yeniden değişmiş, reformlar yeniden canlandırılarak, ülke hızla yükselen bir ekonomik güç haline gelmiştir. Bu dönemde Çin'in GSMH'si 16 kat daha fazla büyümüş, Jiang'ın, 'dünyaya uyum sağlama ve Çin'i kapsamlı bir büyük güce dönüştürme fikirleri', Çin'in, gelişimi konusunda güvenini artırmıştır.⁴⁶

1989 Tiananmen'den sonra birçok ülkeyle diplomatik ilişkileri zarar gören Çin, Jiang Zemin döneminde çevre diplomasisi (peripheral diplomacy-周边, zhōubiān) izleyerek çeşitli politika girişimleriyle Asyalı komşularıyla ilişkileri onarma yoluna gitmiştir.⁴⁷ Çin'in, Jiang Zemin döneminde başlattığı bu çevre diplomasisi, Jiang Zemin'in sonrasında da devam etmiş, dönem dönem iyi komşuluk politikası gibi isimler alarak, günümüze kadar gelmiştir. Çin'in barışçıl gelişiminde, çevre ülkelerle olan ilişkileri hayati öneme sahip olduğu için, 2013'te göreve gelen parti lideri Xi Jinping, çevre diplomasisine özel bir önem vererek, bu konuda çeşitli konferanslar düzenlenmesini sağlamış ve çevre diplomasisinin tanımında 'yakınlık', 'karşılıklı fayda', 'kapsayıcılık' ve 'samimiyet' gibi kavramlar belirlemiştir.⁴⁸

1993-2003 yılları arasında Parti Başkanı olan Jiang Zemin döneminde Çin, uluslararası alanda etkinliğini ve görünürliğini giderek artırmış ve 2000'lere kadar, hemen hemen tüm büyük uluslararası örgüt ve kurumlara üye olmuştur. 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğiyle de bunu tamamlamıştır. İdeolojik tartışmalara pek ilgi duymayan Deng'in aksine Jiang, 'politik olarak doğru' olma konusuna çok önem vermekteydi. İdeolojisine sıkı sıkıya bağlı olan Mao'nun aksine Jiang, hiçbir ideolojiye körü körüne bağlı değildi.⁴⁹ Herhangi bir ideolojiye körü körüne bağlı olmayan Jiang dönemi dış politikasında, politika ve ideoloji arasındaki ayrılma süreci tamamlandı ve Deng ve Mao'nun aksine Jiang, yönetim için çok daha geniş bir uzman kadrosuna ihtiyaç duydu.⁵⁰ Jiang aynı zamanda Deng'in tāo guāng yǎng huì (düşük bir profil izleme)

⁴⁶ Zheng Yongnian, Sow Keat Tok, "Harmonious Society and ...", p.6.

⁴⁷ Marc Lanteigne, *Chinese Foreign Policy: An Introduction*, Routledge, 2009, p.109.

⁴⁸ Chen Xulong, "Xi Jinping Opens a New Era of China's Periphery Diplomacy", Nov.9, 2013, US-China Focus, <http://www.chinausfocus.com/foreign-policy/xin-jinping-opens-a-new-era-of-chinas-periphery-diplomacy/> (04.12.2014)

⁴⁹ Bo Zhiyue, "Hu Jintao and ...", p.35.

⁵⁰ Marc Lanteigne, *Chinese Foreign...*, p.20.

vurgusundan da ayrılmaya başladı ve bunun yerine büyük güç diplomasisi (great power diplomacy- daguo zhanlue/daguo waijiao-大国外交) vurgusunu ön plana çıkardı.⁵¹

Jiang Zemin döneminin en önemli dış politika ilkeleri, bir sonraki başlıkta detaylı bir şekilde anlatılacak olan, ‘Üç Temsil’ kuramı ve ‘Yeni Güvenlik Konsepti’dir.

3.4.1. Jiang Zemin’in ‘Üç Temsil’ Kuramı

‘Üç Temsil’ kuramı (Thre Represents, 三个代表- Sāngè Dàibiǎo), ilk olarak Jiang Zemin’in 2000’de Guandong vilayetine yaptığı ziyaret sırasında dile getirilmiş olsa da, resmi olarak ilk kez, Jiang Zemin’in 1 Temmuz 2001’de, Çin Komünist Partisi’nin 80. yıldönümünde yaptığı konuşmasında açıklanmıştır.⁵² 2002’de görevi devralan Hu Jintao da 16. Ulusal Parti Konresi’nde bu kuramı desteklemiş ve ‘Üç Temsil’ kuramı, 2004’te yapılan bir düzeltmeyle anayasaya girmiştir.⁵³

‘Üç temsil’ kuramına göre ÇKP; ‘gelişmiş üretici güçlerin, gelişmiş kültürünün ve geniş halk kitlelerinin çıkarlarının’ temsilcisi olmalıdır.⁵⁴ Gelişmiş üretici güçler, toplumun da gelişimini belirleyen, ekonomi, bilim ve teknoloji gibi alanlarda, ülkenin sahip olduğu gücü; gelişmiş kültür, sosyalist kültürün Çin değerleriyle/karakteristiğiyle geliştiği bir toplumu; geniş halk kitlelerinin çıkarları da, halkın çıkarları için çalışan ve halkla bütünleşmiş bir Parti’yi ifade etmektedir.⁵⁵

‘Üç Temsil’ kuramıyla birlikte ayrıca ÇKP kapıları kapitalistlere açılmıştır.⁵⁶ Parti’nin daha ziyade gelişim ve reform kısmına odaklanmış olan ‘Üç Temsil’ kuramı, Parti’nin değişen zamana uyum sağlamasına ve ekonomik gelişimine destek olmuştur.⁵⁷

‘Üç Temsil’ kuramı ilk ortaya çıktığında özellikle Batılı uzmanlar tarafından propaganda olarak algılanmıştır ancak, yakından incelendiğinde Üç Temsil, Parti felsefesi,

⁵¹ Marc Lanteigne, *Chinese Foreign ...*, p.21.

⁵² Jia Hepeng, “The Three Represents Campaign: Reform the Party or Indoctrinate the Capitalists?”, *Cato Journal*, Vol:24, No:3, 2004, p.261.

⁵³ Constitution of the People’s Republic of China, <http://en.people.cn/constitution/constitution.html> (28.02.2015)

⁵⁴ Raviprasad Narayanan, “The Politics of Reform in China: Deng, Jiang and Hu”, *Strategic Analysis*, Vol:30, No:2, 2006, pp.335-336.

⁵⁵ “Three Represents”, News of the Communist Party of China, <http://english.cpc.people.com.cn/66739/4521344.html> (28.02.2015)

⁵⁶ Raviprasad Narayanan, “The Politics of ...”, p.336.

⁵⁷ Ibid.

organizasyonu ve yönelimi açısından radikal ve önemli bir değişimi ifade etmektedir.⁵⁸ Bunun en önemli sebebi, Jiang'ın, bu kuramla birlikte Parti ideolojisini yenilemek ve Çin'in gelişim sürecine uyarlamak istemesidir. Bunun en temel örneği de, Marksizm'deki işçi odaklı düşüncenin revize edilerek, yukarıda da ifade edildiği gibi, Parti kapılarının yönetici, girişimci ve iş adamlarına açılmasıdır.

3.4.2. Çin'in 'Yeni Güvenlik Konsepti' (New Security Concept/新安全观)

Çin'in 'yeni güvenlik konsepti' (新安全观) (YGK), Soğuk Savaş dönemindeki 'zero-sum (sıfır toplamli oyun)'dan win-win (kazan-kazan) diplomasisine geçişi ifade etmektedir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası güç dengelerinin değişmesiyle birlikte Çin, kendi ulusal güvenliğini sağlamak ve uluslararası topluma yeni bir bakış açısı sunmak adına yeni güvenlik konseptini ortaya atmıştır.

Jiang Zemin'in YGK'yı oluşturmasının en önemli nedenlerinden biri; Soğuk Savaş sonrası ABD'nin tek süper güç olarak uluslararası sistemde yer alması ve Soğuk Savaş döneminde, ABD ve Sovyetler arasında dengeleyici bir güç olarak gördüğü Çin'e karşı 'Büyük Sopa' politikası/ideolojisi⁵⁹ (big stick policy/ideology) uygulamaya başlamış olmasıdır.⁶⁰ ABD'nin Asya'daki askeri varlığından ve Japonya ile ittifakından rahatsızlık duyan Çin, Rusya'yla Mart 1997'de "Çok Uluslu Bir Dünya ve Yeni Bir Uluslararası Düzen Oluşturmak Üzerine Çin-Rus Ortak Bildirisi"ni (Sino-Russian Joint Statement on Multilateral World and Establishing the New International Order) imzalamıştır.⁶¹ Yeni Güvenlik Konseptinin ilk kez dile getirildiği bu bildiri, 'Soğuk Savaş düşüncesinin' yıkılmasını, ittifak politikasına karşı olunmasını, devletler arasındaki sorunların barışçıl yollarla ve ortak anlayış, güven ve diyalog yoluyla çözülmesi gerektiğini savunmaktadır.⁶² Bildiriden sonra Aralık 1997'de, Dışişleri Bakanı Qian Qichen Yeni Güvenlik Konseptinin

⁵⁸ Shanding Zhou, "Changes in the Official Ideology in Contemporary China", Griffit Asia Institute, Regional Outlook Paper, No:29, 2011, p.13.

⁵⁹ 'Yumuşak/nazik konuş, büyük bir sopa taşı' şeklinde çevrilebilecek olan Büyük Sopa Politikası; 1901-1909 yılları arasında ABD Başkanı olan Theodore Roosevelt tarafından ortaya atılmış bir politikadır. Bir yandan barışçıl ve nazik bir şekilde görüşmeler yapılırken, aynı zamanda tehditkâr olmayı ifade eder.

⁶⁰ Chen Ou, "The Characteristics of China's National Security", *Journal of Politics and Law*, Vol:4, No:1, 2011, p.89.

⁶¹ Chu Shulong, "China and the US-Japan and US-Korea Alliances in a Changing Northeast Asia", *Asia/Pacific Research Center*, Stanford University, June 1999, p.8.

⁶² Ibid.

ana hatlarını açıklamış ve 1998’de, Savunma Bakanı Chi Haotian, Tokyo’daki bir konuşmasında YGK’nın oluşturulması için çağrıda bulunmuştur.⁶³

YGK özetle, güvenliğin, silah sayısını ya da askeri ittifakları arttırarak sağlanamayacağı; güvenliğin, karşılıklı güven ve ortak çıkarlara dayalı olması gerektiği; güvenin, diyalog, işbirliği, egemenliklere saygı, sorunların barışçıl yollarla çözülmesi ve ortak gelişim arayışıyla kurulması gerektiğini savunmaktadır.⁶⁴

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere, YGK aslında Çin’in ‘barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesi’nin yeniden paketlenip sunulmuş hali gibi görünse de, aslında ABD’nin askeri ittifaklarına ve politikalarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁵ Kısaca özetlemek gerekirse Çin, YGK’yı oluşturarak, ABD’nin askeri gücünün bölgede bulunmasından ve bölgedeki ittifaklardan rahatsızlık duyduğunu ifade etmeye çalışmış, reform ve dışa açılma politikası sonucu ekonomik olarak giderek büyüyen ve güçlenen bir devlet olarak, tek bir süper gücün hegemonyası altında bir uluslararası sistemden ziyade çok uluslu bir uluslararası sisteme olan ihtiyacı dile getirmiştir.

⁶³ David M. Finkelstein, “China’s New Concept of Security”, (ed. Stephan J. Flanagan and Michael A. Marti), in; *The People’s Liberation Army and China in Transition*, , National Defense University Press, 2003, p.197.

⁶⁴ Anil Kumar, “New Security Concept of China: An Analysis”, *Institute of Peace and Conflict Studies*, IPCS Special Report 125, 2012, p.4.

⁶⁵ David M. Finkelstein, “China’s New Concept ...”, p.200.

BÖLÜM IV

ÇİN'İN ULUSLARARASI SİSTEME BAKIŞI ÇERÇEVESİNDE 2003-2013 DÖNEMİ ABD POLİTİKASI

Çin'de Konfüçyüs öğretisi, tezin ilk bölümünde¹ de ifade edildiği gibi, Mao'nun 1976'da ölümüyle yeniden yükselişe geçmiştir. Etkisi giderek artan ve Parti tarafından da desteklenen Konfüçyüs öğretisi, 2000'li yıllarla birlikte eğitim alanında da etkisini göstermiş, Çin'de ve tüm dünyada birçok Konfüçyüs enstitüsü kurulmuştur. Cumhurbaşkanı Hu Jintao'nun iktidarda olduğu dönemde, 2003-2013 yılları arasında, devlet yetkililerinin ve liderlerin konuşmalarında, çeşitli açılış törenlerinde ve en önemlisi Hu Jintao'nun dış politika ilkelerinde Konfüçyüs'e yapılan atıfların ve Konfüçyüs öğretisinin etkisinin daha da arttığı görülmektedir.

Çin'in uyguladığı dış politikaların Batılı ülkeler tarafından eleştirilmesi ve özellikle ABD tarafından bir tehdit olarak algılanması, dilsel farklılıklarla da birleşince, Çin'in politikaları hakkında birçok farklı analiz yapılmasına ve bu da Çin hakkında belirsizliğe neden olmaktadır. Bu bağlamda tezin bu bölümünde, öncelikle Hu Jintao öncesi dönemde Çin-ABD ilişkileri hakkında kısaca bilgi verilecek, sonrasında da Hu Jintao'nun dış politika ilkeleri detaylı bir şekilde irdelenecektir. Son olarak da Hu Jintao dönemi Çin ve ABD arasındaki ekonomik ve diplomatik ilişkiler ile Tayvan, Tibet, Kuzey Kore, İran gibi problemleri konulara değinilerek, Çin'in Konfüçyüs öğretisiyle şekillenen dış politika ilkelerine uyumlu davranıp davranmadığı ve Çin tehdidi kuramının gerçek olup olmadığı tartışılacaktır.

4.1. 2003 Öncesi Çin Halk Cumhuriyeti - Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerine Genel Bakış

Günümüzde en kalabalık nüfusa sahip, ekonomik ve askeri açıdan hızla büyüyen Çin ve ekonomik ve askeri açıdan dünyanın en gelişmiş gücü ABD arasındaki ilk resmi iletişim, 1784-85 yıllarında, ABD'den Çin'e ginseng taşıyan Empress of China isimli ABD gemisinin Guangzhou'ya varıp, oradan aldığı Çin siyah çayı ile dönmesi ve Çin

¹ Bkz. Bölüm 1.4., s.41.

İmparatorluğu ve ABD arasında ticareti başlatmasıyla olmuştur.² Ticaretin resmi olarak bu tarihte başlamasının nedeni, 1783 Paris Anlaşması'yla Amerikanın bağımsızlığını kazanmasıdır. Ticaretin resmi olarak başlamasından yaklaşık 40 yıl sonra, Çin'de 1824'te açılan ve sürekliliğini sağlayan ilk Amerikan firması Russell & Co., çay, ipek ve afyon ticareti üzerine en büyük firma haline gelmiş ve 1891'e kadar varlığını sürdürmüştür.³

1800'lü yıllar ve 1900'lü yılların başları, Çin açısından, savaşlarla ve yenilgilerle dolu, yabancı güçler karşısında güçsüzlüğünün ortaya çıktığı zor yıllar olmuştur. 1839'da, İngilizlerin Çin'e yasal olmayan yollardan afyon sokmaya çalışması üzerine, Çin ve İngiltere arasında Afyon Savaşı çıkmış, İngilizlerin kazandığı savaş, Çin'deki beş limanı ticarete açan 1842 Nanjing Anlaşması'yla (南京条约) sona ermiştir. Bu anlaşmayla, Hong Kong da İngilizlere geçmiştir.⁴ Afyon Savaşı'ndan sonra ABD, dış ticarete açılan Çin limanlarının avantajından yararlanmak istemiş ve 1844'te ilk Çin-ABD Antlaşması olan Wangxia Antlaşması (望厦条约) imzalanmıştır. Antlaşmayla birlikte ABD, Çin'in ticarete açılan beş limanını kullanma hakkına, geniş ticari önceliklere ve ABD'liler için özel haklara sahip olmuştur.⁵

Batılı güçlerin Çin'den daha fazla imtiyaz koparmak istemesi, afyon ticareti konusunda belirsizlik olması ve Çin'in yükümlülüklerini yerine getirmemesi üzerine 1856-60 arası, İngiltere ve Fransa'nın Çin'e karşı savaştığı II. Afyon Savaşı çıkmıştır. 1858'de, Çin ile İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD arasında Tienjin Anlaşması (天津条约) imzalanmış ve 10 liman daha Batı ticaretine açılmıştır. Çinlilerin Tienjin limanına giden geçitleri kapatması üzerine savaş yeniden alevlenmiş ve 1860'da imzalanan Pekin Konvansiyonu veya diğer adıyla Beijing Anlaşması'yla (北京条约) Çin çok daha büyük bir tazminat ödemeye ve 1858 Anlaşması'nın kapsamının genişletilmesine razı olmuştur.⁶

1860 ve 1900 yılları arasında geçen sürede, yabancıların ekonomiye daha fazla girmesi, demiryollarını ele geçirmesi, misyoner faaliyetlerin güçlenmesi gibi sebepler,

² Marc Lanteigne, *Chinese Foreign ...*, p.94.

³ Peter C. Perdue, "Rise and Fall of the Canton Trade System- I China in the World (1700-1860)", *Massachusetts Institute of Technology (MIT)*, 2009, p.16., http://ocw.mit.edu/ans7870/21f/21f.027/rise_fall_canton_01/pdf/cw_essay.pdf (04.03.2015)

⁴ Ray Huang, *Çin Tarihi: Bir Makro Tarih Yaklaşımı*, (çev. Atilla Sönmez), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2007, s.259.

⁵ Marc Lanteigne, *Chinese Foreign ...*, p.94.

⁶ Ray Huang, *Çin Tarihi: Bir Makro ...*, ss.263-265.

Çin’de, yabancılara karşı düşmanlığın giderek artmasına sebep olmuştur.⁷ Bunun sonucunda 1900’de, ‘İmparator’a destek, yabancılara ölüm’ sloganıyla Boxer Ayaklanması (义和团起义) başlamıştır. Demiryollarını ele geçirip, Pekin ve Tienjin’e giren ve birçok yabancıyı öldüren⁸ Boxerlar, 8000 Japon, 4800 Rus, 3000 İngiliz, 2100 Amerikalı, 800 Fransız ve bazı İtalyan ve Avusturyalı askerlerden oluşan birlikler tarafından durdurulabilmiş ve Çin, çok yüksek bir tazminata mahkûm olmuştur.⁹

Boxer isyanı sonrası Çin’de bir dizi reform hareketine girişilmiştir. 1905’te devlet sınav sistemine son verilmiş ve yurt dışına anayasa sistemlerini incelemek üzere heyet gönderilmiştir.¹⁰ Yine bu dönemlerde, birçok kolej açılmış, Pekin’de İmparatorluk Üniversitesi kurulmuş ve yurtdışına çok sayıda öğrenci eğitim amaçlı gönderilmiştir. 1911’de ABD’deki öğrenci sayısının yaklaşık 800 olduğu düşünülmektedir.¹¹

1908’de İmparator’un ölümünden sonra, Çin’de ihtilal hareketleri başlamış ve Sun Yat-sen önderliğindeki hareket, 1911’de Qing Hanedanlığı’nın yıkılması sonrasında, 1912’de Çin Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla ve Sun Yat-sen’in ilk Cumhurbaşkanı ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır.

1914’te başlayan I. Dünya Savaşı’nda Japonya’nın İtilaf Devletleri’nin¹² yanında yer alması ve çeşitli imtiyazlar isteyen 21 adet talebini Çin’e sunması karşısında, ABD Başkanı Woodrow Wilson, bunun Açık Kapı politikasına¹³ ters olduğunu söyleyerek itiraz etmiş ve Çin’den direnebildiği kadar direnmesini istemiştir.¹⁴ Çin, 1917’de, Japonya’nın ele geçirdiği yerleri geri alabilmek amacıyla, İtilaf Devletleri’nin yanında savaşa katılmıştır. Ancak, 1919’da imzalanan Versay Anlaşması’yla bu yerler Japonya’ya bırakılmıştır.¹⁵ Tüm bu olaylarla yükselişe geçen Çin milliyetçiliğinin de etkisiyle 4 Mayıs 1919’da Beijing’de büyük bir öğrenci hareketi başlamıştır. 4 Mayıs Hareketi (May Fourth

⁷ Harry G. Gelber, *M.Ö 1100’den Günümüze...*, ss.201-212.

⁸ Fairbank’e göre 242 kişi öldürülmüştür. Bkz. John K. Fairbank, *Çağdaş Çin’in Temelleri (1840-1950)*, (çev. Ünsal Oskay), Doğan Yayınevi, Ankara, 1969, s.185.

⁹ Harry G. Gelber, *M.Ö 1100’den Günümüze...*, ss.223-227.

¹⁰ Ray Huang, *Çin Tarihi: Bir Makro...*, s.282.

¹¹ John K. Fairbank, *Çağdaş Çin’in ...*, s.186.

¹² İngiltere, Fransa, Rusya başını çektiği savaş bloğu

¹³ Açık Kapı politikası, ABD’nin 20. yüzyılın başlarında, Çin’in tüm ülkelerle eşit şartlarda ticarete açılması ve hiçbir uluslararası gücün, ülkenin tamamında kontrolü ele geçirmemesini amaçlayan bir politikadır.

¹⁴ “United States Relations with China: Boxer Uprising to Cold War (1900-1949)”, US Department of State Archive, <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/90689.htm> (04.03.2015)

¹⁵ Ibid. (05.03.2015)

Incident/ Movement, 五四运动) olarak bilinen bu hareket, Çin'in birçok şehrine yayılmış, Japon mallarına karşı boykotla ve işçi sendikalarının grev ve gösterileriyle devam etmiştir. Fairbank'e göre, aydınların liderliğinde devam eden bu hareket, anti-emperyalist bir temele dayanan yeni milliyetçilik akımını ve yeni kültürel düşünceleri, Çin halkına aşıl原因, milli davalar için köylülerle birlik olunması düşüncesinin temellerini atan önemli bir harekettir.¹⁶

4 Mayıs Hareketi'nden sonra, 1921'de ÇKP kurulmuş, Sun Yat-sen'in partisi ise Çin Milliyetçi Partisi (Kuomintang-KMT) adını almıştır. 1925'te Sun Yat-sen'in ölümü sonrası yerine Chiang Kai-shek (Çan Kay Şek) geçmiş, ÇKP'yle olan ittifak sona ermiştir.¹⁷ Milliyetçilerin Çin'i kontrol altına alması ve Nanjing'i başkent ilan etmesi sonrası 1928'de, ABD, resmi olarak Milliyetçi hükümeti tanıdığını ilan etmiştir. Bu dönemde ABD'nin Çin'i desteklemesinin en önemli nedeni, Çin milliyetçiliğinin Sovyet yayılmacılığını önleyebileceğini düşünmeleri idi.¹⁸

1930'lu yıllar, tüm dünyada siyasi, ekonomik ve askeri büyük çalkalanmaların olduğu yıllardır. Bu dönem içerisinde, 1929-31 Büyük Buhran yaşanmış, Almanya'da Hitler iktidara gelmiş, 1937-45 Japonya-Çin Savaşı, aynı zamanda Çin'de Milliyetçiler ve Komünistler arasında 1949'a dek sürecek bir iç savaş başlamış, ABD'de Roosevelt 1932'de Başkan seçilmiş, Almanya, Japonya ve İtalya 1938'de Milletler Cemiyeti'nden çekildiği açıklamış ve 1939'da İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir.

Bu dönemde ABD, Çin'in Japonya'yla savaşında Çin'e destek vermiş, 25 milyon dolarla başlayan kredi yardımını 1940'da 100 milyon dolara çıkarmıştır.¹⁹ 1943'te ise, Çin ve ABD, Çin'deki yabancıların dokunulmazlıklarına son veren bir anlaşma imzalamışlardır. Aynı zamanda ABD, sınırlı sayıda da olsa, Çinlilerin ABD'ye göç etmesine izin veren bir yasa çıkarmıştır.²⁰

1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın Müttefik devletlerin galibiyeti ve Almanya, İtalya ve Japonya'nın yenilgisiyle sonuçlanması üzerine, Japonya'nın Çin'de işgal ettiği yerler yeniden Çin kontrolüne geçmiş ancak, sonrasında Milliyetçiler ve Komünistler arasındaki

¹⁶ John K. Fairbank, *Çağdaş Çin'in ...*, s.205.

¹⁷ Ray Huang, *Çin Tarihi: Bir Makro ...*, ss.294.

¹⁸ Harry G. Gelber, *M.Ö 1100'den Günümüze...*, s.253.

¹⁹ "United States Relations with ...", (05.03.2015)

²⁰ Ibid. (05.03.2015)

iç savaş şiddetlenmiştir. Bunun üzerine 1945'te ABD Başkanı Truman, General George Marshall'ı, iki taraf arasında ateşkes imzalanması ve ulusal birliğin kurulması için anlaşma yapmak üzere Çin'e göndermiştir. Marshall Misyonu'nun başarısız olması üzerine ABD, Milliyetçi Hükümete desteğini artırmış, ancak Komünistlerin zaferine engel olamamışlardır.²¹ Milliyetçilerin Tayvan'a kaçması üzerine, 1 Ekim 1949'da Komünist Parti lideri Mao Zedong, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanına kadar olan süreçte, Çin ve ABD arasındaki ilişkiler hakkında verilen kısa bilgilendirme sonrasında, tezin bu bölümünde, öncelikle, 2003'e kadar olan dönemde Çin- ABD arasındaki ilişkilerin gelişimine değinilecek, sonrasında, 2003'te iktidara gelen Çin Halk Cumhuriyeti'nin 6. Devlet Başkanı Hu Jintao döneminde, Çin'in dış politika ilkeleri, Konfüçyüsçülüğün ve Tianxia kuramının bu ilkelere etkisi ve ABD'yle ilişkilerine yansımaları incelenecektir.

4.1.1. İlişkilerde İlk Yıllar (1949-1969)

1949-69 arası dönem kısaca; Çin'in, ülkesini kontrol altına almak amacıyla daha çok içişleriyle ilgilendiği, ekonomisini canlandırmak adına İleri Büyük Sıçrayış (Great Leap Forward/ 大跃进) hareketini (1958-61) ve Kültür Devrimi'ni (Cultural Revolution/无产阶级文化大革命) (1966-76) başlattığı yıllardır. Dış ilişkilerinde ise bu dönem; 1950-53 Kore Savaşı'nın, 1955 ve 1958 yıllarında Tayvan Boğazı krizlerinin, 1962'de Hindistan'la sınır savaşının yaşandığı ve Sovyetlerle ideolojik ayrılıkla birlikte çeşitli çatışmaların yaşandığı bir dönemdir.

Çin'de, Mao Zedong liderliğindeki komünistlerin, ABD'nin desteklediği Milliyetçi Chiang Kai-shek hükümetiyle yaşadığı iç savaş sonunda galip gelmesi ve Mao Zedong'un 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmesiyle birlikte, Çin tarihinde yeni bir dönem başlamış ve Çin'deki yaşıntıyı ve Çin'in ABD'ye bakış açısını tümüyle değiştirmiştir.²² ÇHC'nin ilk yıllarında Çin Komünist Partisi lideri Mao, Çin'in iç ve dış politika ilkelerini ve kurallarını kendi istediği gibi düzenlemiş, işlerin takibini yapması için

²¹ Ibid. (05.03.2015)

²² Jing Li, *China's America: The Chinese View the United States 1900-2000*, State University of New York Press, 2011, p.51.

de Dışişleri Bakanı olarak da Zhou Enlai'yi atamıştır. Bu yeni komünist Çin hükümetinin ABD'yle ilişkileri ise 1970'lerin başına dek olumsuz seyretmiştir.

1949'da, Çinli Komünistler ülkede kontrolü ele geçirdiğinde, bazı uzmanlar Amerika ve Çin ilişkilerinin istikrarının korunacağını düşünmüş olsa da, Amerika'nın, Çin İç Savaşı'nda Milliyetçileri desteklemiş olması, dolayısıyla da Komünist Çin hükümetini tanımaya henüz hazır olmayışı, Çin'de ise, Mao'nun önceliğini içişlerine vermesi gibi nedenlerle ikili ilişkiler bozulmuştur.²³ Bu dönemde Çin'in ABD'ye bakış açısı oldukça şüphelidir. Bunu, Mao'nun 1949'un Ocak ayında ÇKP Politbüro toplantısında yaptığı konuşmada da görmek mümkündür. Mao bu konuşmasında;

*"Emperyalist Amerikalılar çift taraflı bir strateji izlemektedirler... Bir yandan milliyetçilerin bizimle savaşını desteklerken, diğer yandan da politikalarımızı veto etmek amacıyla, sağ görüşlü Çinlileri bize karşı yasal bir muhalefet oluşturmaya teşvik etmektedirler... Gelecekte, emperyalist Amerika, yeni Çin'i tanıyabilir ve bu sayede bizi sabote etmek için ajanlar gönderebilir. Bu olasılığa karşı dikkatli olmalıyız"*²⁴ diyerek ABD'ye karşı şüphesini dile getirmiştir.

Yine aynı dönemde, yukarıdaki ifadeden de anlaşılabileceği gibi, ABD'yi karşı kutupta bir tehdit olarak gören ve dış politikada en önemli önceliği Sovyetlerle ilişkilerin geliştirilmesi olarak gören Mao, tezin üçüncü bölümünde²⁵ detaylı olarak açıklanan 'tek bir tarafa yaslanma' politikasıyla komünist dayanışmaya olan bağlılığını dile getirmiştir. Mao, tek bir tarafa yaslanma politikasıyla, her ne kadar sosyalizm ve emperyalizm dışında üçüncü bir yol bulmanın mümkün olmadığını söylemiş olsa da, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takiben Çin, yalnızca süper güçlerle değil, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerle de ilişki kurarak, Sovyetler'den farklı bir yol izlemiş ve dış ilişkilerinde yeni bir aşamaya geçmiştir.

ABD'nin, Kore Savaşı'nın hemen sonrasında Çin'i çevrelemek ve izole etmek amacıyla oluşturduğu Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO)'na karşılık Çin, öncelikle kendi çevresindeki devletlerle ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiş, Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore ile anlaşmalar imzalayarak, Hindistan, Burma ve

²³ Ibid., p.52.

²⁴ Ibid.

²⁵ Bkz. Bölüm 3.2.1, s.87.

Vietnam'daki Fransız sömürgeciliğine karşı savaşı devrimcilerle bağlarını güçlendirmiştir.²⁶

Bu dönemde Çin-ABD ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen faktörlerin ilki Kore Savaşı olmuştur. 1950'de, Kuzey ve Güney Kore arasında çıkan Kore Savaşı ve Çin'in, BM tarafından desteklenen Güney Kore karşısında, Sovyetler Birliği ile imzaladığı stratejik anlaşma²⁷ doğrultusunda Kuzey Kore'nin yanında yer alması, Çin ve ABD arasında bir düşmanlığın başlamasına neden olmuştur. 1 Ekim 1950 tarihinde, ABD önderliğindeki birliklerin Kuzey ve Güney Kore'yi ayıran 38. paraleli geçmesi sonucu Çin, askeri yardımdan öte, fiilen savaşa girme kararı almış ve Çin askerleri, Gönüllü Çin Halkı (Chinese Peoples' Volunteers) adı altında savaşa katılmışlardır.²⁸ Bunun üzerine ABD'nin, Çin'in Tayvan'a olası bir müdahalesini önlemek amacıyla 7. Filo'sunu Tayvan Boğazı'na göndermesi ilişkilerde tansiyonu iyice artırmıştır. Çin ve ABD birlikleri arasında, Boxer isyanından sonraki ilk direk çatışma olan bu savaş, Çin'deki Amerikan karşıtı duyguları güçlendirmiş ve Çin'de kalan son Amerikan vatandaşları da ülkeden çıkartılmıştır.²⁹

Savaşın sonlarına doğru, 1953 yılının Ocak ayına gelindiğinde, ekonomik yükümlülüklerden, askeri kayıplardan, savaşın genişleyeceği endişesinden ve müttefiklerin baskılarından bunalan her iki ülke de, artık ateşkes istemekteydi.³⁰ Bunun bir sonucu olarak, Kore Savaşı'nda 1953'ün yazına gelindiğinde ateşkes yapılmıştır. Çin ve ABD, Kore'de artık birbirlerini öldürmeyi bırakmış olsa da, bu savaş, Çin ve ABD arasında 1970'lerin başına kadar sürecek olan bir düşmanlık yaratmıştır.³¹ Bunun sonucu olarak da ABD, Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanımayı reddetmiş ve ABD vatandaşlarının Çin'e seyahat etmesini ve Çin'le ticaret yapmasını yasaklamıştır.³²

²⁶ Derek Mitchell, Carola McGiffert, "Expanding the Strategic Periphery: A History of China's Interaction with the Developing World", (eds. Joshua Eisenman, Eric Heginbotham, Derek Mitchell), in *China and the Developing World: Beijing's Strategy for the Twenty-First Century*, New York and London: M.E. Sharpe, Inc., 2007, p.14.

²⁷ "Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması" (The Sino-Soviet Treaty of Friendship, Alliance and Mutual Assistance): 14 Şubat 1950'de imzalanıp, 11 Nisan 1950'e yürürlüğe giren askeri ittifak ve teknolojik yardım anlaşması.

²⁸ Nakajima Mineo, "Foreign Relations: From the Korean War to the Bandung Line", (eds. Roderick MacFarquhar and John K. Fairbank), in; *The Cambridge History of China, vol.14: The People's Republic Part I: The Emergence of Revolutionary China 1949-1965*, Cambridge University Press, 1987, p.274.

²⁹ "United States Relations with ...", (05.03.2015)

³⁰ James I. Matray, "Beijing and the Paper Tiger: The Impact of Korean War on Sino-American Relations", *International Journal of Korean Studies*, Vol:15, No:1, 2011, p.165.

³¹ Ibid., p.166.

³² Paul S. Ropp, *China in World History*, Oxford University Press, New York, 2010, p.138.

Kore Savaşı'nın hemen ardından, 1954 yılının Eylül ayında, Çin'in, Tayvan'daki Milliyetçi Hükümet'in karasuları içerisinde yer alan Quemoy adasını bombalamasıyla 'Eylül Krizi' olarak da anılan I. Tayvan Boğazı Krizi başlamıştır.³³ ABD, krizin başlarında her ne kadar Tayvan'a bağlı adaları savunup savunmama konusunda kararsız kalmışsa da, 1954 yılının Aralık ayında Tayvan'la imzalamış oldukları 'Ortak Savunma Anlaşması' ile bu adaların da Tayvan'la birlikte savunulması gerektiği karara bağlanmış, bu da krizi, 'Ocak Krizi' adı verilen yeni bir boyuta taşımıştır.³⁴ ABD ve Tayvan'ın, Tayvan'daki askeri güçlerini artırması, barış görüşmelerinin bir sonuca ulaşmaması ve Mao'nun ikinci kez Tayvan'a ait Quemoy adasını bombalaması gibi nedenlerle 1958'de Tayvan Boğazı'nda yeni bir kriz patlak vermiştir. Bunu yaparken Çin'in hiçbir şekilde Sovyetler'e danışmaması ve Mao'nun 'Çin-Tayvan meselesi Çin'in içişleriyle ilgilidir' şeklindeki tavrı, Çin ve Sovyetler arasındaki ayrışmanın da işareti olmuştur.³⁵

ABD'nin Tayvan Boğazı sorunundaki tutumu; tüm Çin'in temsilcisi olarak Çin Halk Cumhuriyetini tanımazken, Tayvan'daki Milliyetçi Çin Cumhuriyeti'ni tanımak ve diplomatik ilişki kurmak, ayrıca Milliyetçi Çin'i BM'de daimi üye olarak kabul ederken, Çin Halk Cumhuriyeti'ni dışarıda bırakmak şeklinde olmuştur.³⁶ Bunun yanı sıra ABD, BM'de Çin Halk Cumhuriyeti yerine Milliyetçi Çin'in yani Tayvan'ın temsilini savunmakla kalmayıp, Çin'in mali varlıklarını dondurmuş, ticaret ambargosu uygulamış, gemilerini Çin limanlarından çekmiş ve ABD vatandaşlarının Çin'e gidişini engellemiştir.³⁷

Bu dönemde Çin daha çok, çevre ülkelerle ve üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Çin, bu yeni diplomatik yaklaşımı bağlamında, 31 Aralık 1953'de Hint Delegasyonu ile yaptıkları bir görüşmede dış politika ilkelerini; toprak bütünlüğü ve egemenliğe karşılıklı saygı, saldırmazlık, içişlerine karışmama, eşitlik ve ortak fayda ile barış içinde bir arada yaşama olmak üzere beş temel ilkeye bağlamıştır. Bu ilkeler, tezin üçüncü bölümünde³⁸ detaylı bir şekilde anlatılan, 1955'te Endonezya'da düzenlenen ve 29 Asya ve Afrika ülkesinin katıldığı Bandung Konferansı'nda yinelenmiş

³³ Haruka I. Matsumoto, "The Taiwan Strait Crisis of 1954-55 and U.S.-R.O.C. Relations", *IDE Discussion Paper*, 2010, p.5.

³⁴ *Ibid.*, p.6.

³⁵ Harry G. Gelber, *M.Ö 1100'den Günümüze...*, s.335.

³⁶ *Ibid.*, p.9. (Haruka)

³⁷ James I. Matray, "Beijing and the ...", p.160.

³⁸ Bkz. Bölüm 3.2.2., ss.88-89.

ve netlik kazanmıştır.³⁹ Yine bu konferans esnasında, Tayvan Boğazı Krizi sona erdikten sonra, Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Zhou Enlai, ABD'ye, iki ülke arasında resmi diyalog çağrısında bulunmuş, ABD'nin bu isteği kabul etmesi üzerine, ilk büyükelçilik düzeyinde görüşmeler Temmuz 1955'te başlamıştır.⁴⁰ Çin dış politikasının 'barış içinde yaşamının beş ilkesi' yaklaşımı sayesinde oluşan bu yumuşama döneminde, Zhou Enlai, Ulusal Parti Kongresi toplantısında yaptığı konuşmada, Tayvan'ın 'barışçıl' bir şekilde özgürleşmesi çağrısında bulunarak Çin'in soruna makul bir yaklaşım sergilediğini göstermiştir.⁴¹ Ancak Çin'in makul tavırlarına rağmen ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Zhou Enlai ile el sıkışmayı reddetmiş ve nezaketin minimum seviyede tutulmasını sağlamıştır.⁴²

Bu dönem içerisinde Çin ve ABD arasındaki düşmanlığı tetikleyen bir diğer olay da Vietnam Savaşı (İkinci Çinhindi veya Hindiçini Savaşı, 1955-75) olmuştur. ABD, Sovyetler ve Çin'in de katıldığı bu uluslararası nitelikteki savaşta Çin, Sovyetler Birliği ile birlikte Kuzey Vietnam'ın (Vietkong), ABD ise Güney Vietnam'ın (Vietminh) yanında yer almıştır. 1964 yılının Ağustos ayında, savaşın iyice kızıştığı dönemlerde Çin, 'Amerika'ya Diren, Vietnam'ı Destekle' sloganını tüm ülkeye yaymış, 5 Ağustos'ta ise Çin Hükümeti, "Amerika'nın, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ne karşı olan saldırısı, aynı zamanda Çin'e yapılmış bir saldırdır ve Çin asla Vietnam'a yardım etmekten vazgeçmeyecektir" şeklinde sert bir beyanatta bulunmuştur.⁴³

1965'ten 1969 yılına dek Çin'in Vietnam'a desteği; Çinli mühendis birliklerinin Kuzey Vietnam'daki demiryolları, yollar, hava alanları ve savunma alanlarında çalışmalarının sağlanması ve inşası, Kuzey Vietnam'ın kuzey kesimlerindeki hedeflerin ve önemli stratejik alanların savunmasında, Çin'in uçaksavar topçu birliklerinin kullanılması ve büyük miktarda askeri ve sivil teçhizatın sağlanması şeklinde gerçekleşmiştir.⁴⁴ Çin'in Vietnam'a yardımını, desteğini ve ABD'ye direnişini belirleyen ana etken Mao'nun 'dünya devrimi kuramı' (世界革命) olmuştur. Çinli liderler Hanoi'nin, Güney'deki ulusal

³⁹ Derek Mitchell, Carola McGiffert, "Expanding the ...", p.14.

⁴⁰ Haruka I. Matsumoto, "The Taiwan Strait...", pp.12-13.

⁴¹ Nakajima, Mineo, 'Foreign Relations: From the...', p.261.

⁴² Ibid., p.281.

⁴³ Chen Jian, "China's Involvement in the Vietnam War, 1964-69", The China Quarterly, No:142, 1995, p.365.

⁴⁴ Ibid., p.371.

özgürlük savaşının ABD birliklerini kısıtlayacağını ve Çin veya diğer sosyalist ülkelere saldırı imkânını azaltacağını düşünmüşlerdir.⁴⁵

Vietnam Savaşı'nda Çin, Kore Savaşı'ndaki durumun tekrarının yaşanmaması için elinden geleni yapmıştır. Çinli liderler, Washington'un, Kuzey'i bombalarken kendi kendine koyduğu sınırlamaları, savaşın Çin'le bir çatışmaya doğru yayılmaması şeklinde net ve doğru bir şekilde yorumlayarak hareket etmişlerdir. Bu yüzden Kuzey'e birliklerini gönderirken Çin'in amacı, ABD ile karşıtlık yaratmak değil, onu caydırmak olmuştur.⁴⁶

ABD, Vietnam Savaşı'nda yaklaşık 58.000 kayıp vermiş ve 1973'te imzalanan Paris Barış Anlaşması sonrası savaşın bittiği yanılgısına kapılarak, askerlerini Vietnam'dan çekmiştir. Ancak, Amerika'nın çekilmesi sonucu yeniden alevlenen savaş, 1975'te Güney Vietnam'ın teslim olması ile sonuçlanmıştır.⁴⁷

Bu dönemde bir başka önemli konu ise nükleer silahlar konusudur. Çin'in nükleer silahlar konusunda tutumu dönem dönem değişikliğe uğramıştır. Örneğin Çin, 1949 ve 1959 yılları arasında, nükleer silahların gelişimi konusunda ulusal haklara vurgu yaparken, 1959-84 yılları arasında ise, nükleer silahsızlanma normlarını kabul etmiş ve uluslararası silahsızlanma rejiminden ayrılmıştır.⁴⁸ 1960'larda diplomatik olarak, hem Batı'dan hem Sovyetler Birliği'nden ayrılan ve yalnızlaşan Çin, 1962'de bir sınır anlaşmazlığı konusunda Hindistan'ı yenilgiye uğratmış ve 1964'te ilk atom bombasını başarıyla test ederek, gücünü ispatlamak istemiştir.⁴⁹ Tayvan Boğazı Krizi döneminde başlayan Çin-Sovyet ayrışması, 1960'larda giderek belirginleşmiş, 1965 sonrası iki ülke, ortak sınırları boyunca askeri kuvvetlerini artırmışlardır. Çin Kültür Devrimi, iki ülke arasındaki tansiyonu iyice yükseltmiş ve 1968'de, Ussuri Nehri'nin Çin tarafında kalan kısmındaki Qilixin Adası'nda, 1969'da ise Zhenbao Adası'nda şiddetli çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur.⁵⁰

⁴⁵ Xiaoming Zhang, "The Vietnam War, 1964-69: A Chinese Perspective", *The Journal of Military History*, Vol:60, No:4, 1996, p.760.

⁴⁶ Ibid., p.762.

⁴⁷ Keith Suter, "The Vietnam War", Global Directions, <http://global-directions.com/Articles/Peace%20and%20Conflict/VietnamWar.pdf> (06.03.2015)

⁴⁸ Mingquan Zhu, "The Evolution of China's Nuclear Nonproliferation Policy", *The Nonproliferation Review*, 1997, p.40.

⁴⁹ Paul S. Ropp, *China in World ...*, p.141.

⁵⁰ Yafeng Xia, "China's Elite Politics and Sino-American Rapprochement, January 1969–February 1972", *Journal of Cold War Studies*, Vol:8, No:4, 2006, pp.5-6.

Bu dönemde Çin’de yaşanan bir diğer önemli olay da, 1966’da Mao’nun başlattığı Çin Kültür Devrimi’dir (Cultural Revolution/无产阶级文化大革命). 1966-76 yılları arasında süren Kültür Devrimi boyunca, Mao’nun oluşturduğu ‘Kızıl Muhafız’ örgütleri, ‘burjuva hayatına özenen’ memur ve yöneticileri hizaya getirmeye çalışmış, üniversite ve liseler 1 yıl süreyle kapatılmış, memur ve yöneticiler, fabrika ve tarlalarda çalışmaya gönderilmiş, milyonlarca Çinli, ‘Mao’dan Seçmeler’ (毛主席语录) kitabıyla eğitime tabi tutulmuştur.⁵¹ Kültür Devrimi’nin ilk yıllarında Kızıl Muhafızlar’ın, terör havası estirmeye başlaması, yüzbinlerce kişiyi öldürmesi, yabancılara ve diplomatlara saldırması ve Parti görevlilerinin %60’ının bu temizlik operasyonu yüzünden öldürülmesi ya da hapsedilmesi sonucu Mao, kontrolü sağlamak amacıyla 1968’de Kızıl Muhafızlar’ı dağıtmıştır.⁵² 1969’daki 9. Parti Kongresi’nden sonra Kültür Devrimi’nin en radikal aşamasının sonuna gelmesi ve bunun sonucu olarak Çin iç politikasının istikrarlı bir hale gelmesiyle birlikte Çin-ABD ilişkileri de gelişmeye başlamıştır.⁵³

4.1.2. İki Ülke Arası Yakınlaşma Dönemi (1969-1979)

Çin Kültür Devrimi bir önceki başlıkta da bahsedildiği gibi, resmi olarak 1966’da başlamış ve 1976’da Mao’nun ölümüyle sona ermiştir. Devrimin en aktif ve radikal yılları ise 1966’dan 1969’a kadar olan dönemde yaşanmıştır. Kültür Devrimi boyunca Çin’in dış politikası; emperyalizme karşı keskin bir suçlama, Xianggang’daki Britanya karşıtı ayaklanmalara destek ve Sovyetlerle ilişkilerin keskin bir şekilde bozulması şeklinde gelişmiştir.⁵⁴ Xianggang, Hong Kong’un Mandarin Çincesindeki karşılığıdır. 1842 Nanjing Anlaşması ile İngilizlere verilen Hong Kong’da, 1967’de Komünizm taraftarı gruplar, İngiliz sömürgeciliğe karşı ayaklanmışlar ve polisle şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.

ABD’yle ilişkiler ise ancak, 1969’dan sonra iyileşmeye/yakınlaşmaya başlamıştır. Bu yakınlaşma döneminin, değişen uluslararası konjunktüre bağlı olarak pek çok sebebi vardır. Çin ve ABD’nin yakınlaşmasına ve sonrasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına kadar olan sürecin ilk belirtisi, ABD’nin 1968’de Vietnam’dan çekilebileceğine yönelik

⁵¹ Edgar Snow, *Mao Çe-Tung...*, s.145.

⁵² Harry G. Gelber, *M.Ö 1100’den Günümüze...*, ss.341-342.

⁵³ Yafeng Xia, “China’s Elite Politics...”, p.6.

⁵⁴ J.A.G. Roberts, *The Complete History of China*, Sutton Publishing, 2003, p.455.

işaretlerde bulunmasına uzanmaktadır. İfade edilen bu işaret, 25 Temmuz 1969 tarihinde ilan edilen Nixon Doktrini'dir. Bu doktrinle ABD Başkanı Nixon, ABD'nin Asya'daki askeri varlığını azaltacağını ve Çin'i çevreleme politikasını yeniden ele alacağını ifade etmiştir.⁵⁵

Bir yanda ABD'nin olumlu yaklaşımı, diğer yanda, 1969'da Çin'in Sovyetlerle olan ilişkilerinin kötüleşmesi ve iki ülkenin sınırındaki Zhenbao adasında, hâkimiyet iddiası yüzünden artan tansiyon sonucu Çin, ABD konusunda tutum değiştirmiş ve Amerikalı bir gazeteci olan Edgar Snow, sembolik bir jest olarak Çin'deki Ulusal Gün kutlamalarına davet edilmiştir.⁵⁶ 20 Ocak 1970 tarihinde ise, Çin ve ABD, büyükelçilik düzeyindeki görüşmeleri yeniden başlatma kararı almıştır.⁵⁷ Ancak, ABD'nin Kamboçya'yı bombalamasıyla görüşmeler ertelenmiştir.⁵⁸

1970 yılının Temmuz ayında Pekin'e gizli bir ziyaret gerçekleştiren Henry Kissinger, daha sonra Ekim ayında 'doğrudan iletişimi yeniden sağlamak ve Başkanlık düzeyinde bir ziyareti görüşmek amacıyla' yeniden Pekin'e gitmiştir.⁵⁹ ABD'nin Çin'le yakınlaşmak istemesindeki amaç, Sovyetler'i yumuşamaya götürmek ve giderek artan nükleer silahlar konusunda ortak denetime zorlamaktır.⁶⁰ Nitekim bu durum işe yaradı, Çin-ABD yakınlaşmasından endişelenen Sovyetler'le nükleer silahlanmaya sınırlama getiren ilk anlaşmanın yolu açıldı, ABD-Sovyet ilişkilerindeki bu yumuşama ise, Çin'lileri telaşlandırarak Çin-Amerikan uzlaşmasını hızlandırmıştır.⁶¹

Çin ve ABD yakınlaşmasında önemli bir rol oynayan bir diğer unsur da ping-pong diplomasisi olmuştur. Ping-pong diplomasisi, ilk olarak, 28 Mart-7 Nisan 1971 tarihlerinde Japonya'da düzenlenen 31. Dünya Masa Tenisi Şampiyonası'na, Japonya'nın (özellikle Japon Masa Tenisi Birliği Başkanı Koji Goto'nun) ısrarları sonucu Çin'in masa tenisi takımını göndermesiyle başlamıştır.⁶² Her ne kadar ilk başlarda Mao ve diğer parti üyeleri Japonya'ya gidilmesine karşı çıkmış olsa da, dönemin Başbakanı Zhou Enlai'nin

⁵⁵ "United States Relations with ...", (06.03.2015)

⁵⁶ J.A.G. Roberts, *The Complete History ...*, p.456.

⁵⁷ Yafeng Xia, "China's Elite Politics ...", p.11.

⁵⁸ "United States Relations with ...", (06.03.2015)

⁵⁹ Henry Kissinger, *Years of Upheaval*, Little Brown and Company, Boston, 1982, p46.

⁶⁰ Harry G. Gelber, *M.Ö 1100'den Günümüze...*, s.346.

⁶¹ Ibid.

⁶² Zhaohui Hong, Yi Sun, "The Butterfly Effect and the Making of 'Ping-Pong Diplomacy'", *Journal of Contemporary China*, Vol:9, No:25, 2000, p.430.

girişimleri sonucu Mao ikna edilmiş ve Çin, Kültür Devrimi'den sonra ülkesinin uluslararası etkinliklere katılımını artırmak ve etkisini Asya'ya ve dünyaya yaymak amacıyla şampiyonaya katılmıştır.⁶³

Şampiyona süresince, her ne kadar Çin ping-pong takımına, ABD takımı ile selamlaşmaması, herhangi bir bayrak değişimi yapılmaması ve herhangi bir diyalogda bulunulmaması gibi kurallar getirilmiş olsa da, şampiyona süresince meydana gelen bazı tesadüfler ve diyaloglar sonucunda Mao, ABD ping-pong takımını Çin'e davet etme kararı almış ve ABD ping-pong takımı 10 Nisan 1971'de ziyaret amaçlı Çin'e gitmiştir.⁶⁴ Beşi gazeteci, toplamda 20 kişiden oluşan ABD'lilerin Çin'i ziyareti, ABD medyasında kapsamlı bir şekilde yer bulmuş, Başbakan Zhou Enlai, misafirlerle özel olarak ilgilenerek, "Siz, Amerikan ve Çin halklarının ilişkilerinde yeni bir dönem başlattınız" demiştir.⁶⁵

ABD ping-pong takımının Çin'i ziyareti ve oldukça iyi ağırlanmaları, ABD kamuoyunun Çin'e bakış açısını değiştirmesi ve Nixon hükümetinin Çin'e karşı yapıcı bir politika izlemesinde önemli rol oynamıştır. Ping-pong takımının Çin'deki ziyareti esnasında Nixon, Çin ve ABD arasında 21 yıldır devam eden ticaret yasağını kaldırmış ve Çin'le ilişkilerin geliştirilmesi için yeşil ışık yakmıştır.⁶⁶

Çin-ABD ilişkileri konusunda uzman iki Çinli Profesör Zhaohui Gong ve Yi Sun, ping-pong sayesinde diplomatik ilişkilerin başlamasıyla neticelenen Çin ve ABD yakınlaşmasını 'Kelebek Etkisi' kuramına⁶⁷ benzetmişlerdir. 1971 yılının Nisan ayında Amerikan ping-pong takımının Çin'e ziyareti 22 yıllık bir düşmanlığı sona erdiren adımın atılmasını sağlamıştır. Zhaohui ve Yi'ye göre küçük bir ping-pong topu, küçük bir kelebek gibi tüm tarihin gidişatını değiştirmiş, iki büyük ulusun ilişkilerini yeniden yapılandırmasını sağlamıştır.⁶⁸

Kissinger'n 1970'te Çin'e yaptığı gizli ziyaret ve bunu takiben gerçekleşen ping-pong diplomasisi sonrası, BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamayla Milliyetçi Çin

⁶³ Ibid., pp.431-434.

⁶⁴ Zhaohui Hong, Yi Sun, "The Butterfly Effect ...", pp.434-440.

⁶⁵ S. Mahmud Ali, *US-China Cold War Collaboration, 1971-1989*, New York: Routledge, 2005, p.21.

⁶⁶ Zhaohui Hong, Yi Sun, "The Butterfly Effect ...", p.446.

⁶⁷ Kaos Kuramı olarak da bilinen Kelebek Etkisi Kuramı; ABD'li matematikçi ve meteorolog Edward Lorenz tarafından ortaya atılan ve bir sistemin başlangıç verilerindeki küçük değişikliklerin büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurabileceğini iddia eden kuramdır.

⁶⁸ Zhaohui Hong, Yi Sun, "The Butterfly Effect ...", p.430.

Hükümeti BM üyeliğinden çıkartılarak, Çin Halk Cumhuriyeti tüm Çin'in tek temsilcisi olarak BM'ye girmiştir.⁶⁹ Çin'le yaşanan bu olumlu havayı fırsat bilen Nixon; eşi, Dışişleri Bakanı William Rogers, danışmanı Henry Kissinger ve diğer Amerikan hükümet görevlileriyle birlikte, 21-28 Şubat 1972 tarihleri arasında Çin'i ziyaret etmiştir.⁷⁰ Ziyarete politik ve askeri, birçok konu üzerinde konuşulmuş ve 28 Şubat'ta iki ülke ilişkilerinin normalleşmesini öngören 'Şangay Bildirisi' yayınlanmıştır.⁷¹ Bildiride her iki ülke de, ilişkilerin normalleşmesinin iki tarafın da çıkarına olduğu, her iki tarafın da isteğinin uluslararası askeri çatışmalarının azaltılması olduğu, Asya-Pasifik bölgesinde hiçbir devletin hegemonya kurma arayışında olmaması gerektiği üzerinde fikir birliğine varmışlardır.⁷²

İki ülke arasındaki en karmaşık konulardan biri de Tayvan sorunu olmuştur. Çin tarafı, Nixon'un ziyareti esnasında, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tüm Çin'in tek temsilcisi olduğu, Tayvan'ın Çin'in bir vilayeti olduğu, Tayvan'ın özgürleştirilmesinin Çin'in içişleriyle ilgili olduğu ve dışarıdan hiçbir devletin buna karışamayacağı, tüm ABD kuvvetlerinin Tayvan'dan çekilmesi gerektiği, 'bir Çin bir Tayvan', 'iki Çin', 'tek Çin, iki hükümet' ya da 'bağımsız Tayvan' yaratılmasını amaçlayan tüm eylemlere karşı olduklarını vurgulamışlardır. Buna karşılık ABD tarafı da, tek bir Çin olduğunu ve Tayvan'ın bunun parçası olduğunu, Çin'in Tayvan sorununu kendi içinde barışçıl bir şekilde çözmesini istediklerini ve ABD güçlerinin Tayvan'dan çekilmesini onayladıklarını belirtmişlerdir.⁷³

Çin ve ABD arasında normalleşme yolunda görüşmeler devam ederken, 1976'da Mao ölmüş, yerine 1970'lerin sonunda 'reform ve dışa açılma' politikalarını başlatan Deng Xiaoping geçmiştir. ABD'de ise Nixon'dan sonra Jimmy Carter, 1977'de 39. ABD Başkanı olarak görevine başlamıştır. Deng'in iktidara gelişi, Çin için yeni bir sayfanın da başlangıcı olmuştur. Deng'in yeni politikaları bağlamında, 1977'de ÇKP kendini, tarım,

⁶⁹ Chen Jian, "The Path Toward Sino-American Rapprochement 1969-1972", *GHI Bulletin Supplement 1*, 2003, p.46.

⁷⁰ Rick Perlstein (ed.), *Richard Nixon: Speeches, Writings, Documents*, Princeton University Press, 2008, p.224.

⁷¹ "Joint Communiqué of the People's Republic of China and the United States of America (February 28, 1972)", Embassy of the People's Republic of China in the United States of America, <http://www.china-embassy.org/eng/zmgx/doc/ctc/t36255.htm> (25.07.2013)

⁷² Rick Perlstein, ed., *Richard Nixon: Speeches...*, p.229.

⁷³ "Joint Communiqué of the People's ...", (18.07.2013); Rick Perlstein (ed.), *Richard Nixon: Speeches ...*, pp.229-230.

sanayi, bilim ve teknoloji ve ulusal savunmada modernleşmeyi öngören ‘Dört Modernizasyon’ programına adanmıştır.⁷⁴ Ekonomik gelişmeyi de kapsayan politikalar, Deng Xiapoing tarafından Mart 1979’da ‘dört temel ilke’ olarak şu şekilde tanımlanmıştır: Sosyalist çizgi, halkın demokratik diktatörlüğü, Komünist Parti liderliği, Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong düşüncesine bağlılık.⁷⁵

Her ne kadar Çin ve ABD, 1979’a kadar diplomatik ilişki kurmamış olsa da, her ikisinin de Sovyetleri bir tehdit olarak görmesi, iki ülkeyi stratejik ortaklığa yöneltmiş ve 1970’ler boyunca politik ve askeri konular üzerinde görüşmüşlerdir.⁷⁶ 1973 yılı Mayıs ayında iki ülkenin de başkentinde İrtibat Ofisleri (Liaison Offices) kurulmuş, ABD’nin Beijing’deki ofisine David K.E. Bruce, Çin’in Washington’daki ofisine ise Huang Chen yetkili olarak atanmıştır.⁷⁷ 1978’de Pekin’deki irtibat ofisi sorumlusu Leonard Woodcock, ilişkilerin normalleşmesi için Amerika’nın koşullarını sunmak amacıyla talimat almıştır. Çetin geçen görüşmelerden sonra Deng Xiaoping ve Woodcock, 13 Aralık’ta anlaşmaya varmışlardır.⁷⁸

4.1.3. Diplomatik İlişkilerin Kurulmasından Tiananmen Olaylarına Kadar Olan Dönem (1979-1989)

1972-1979 arası dönemde, aralıklarla yürüttükleri görüşmeler neticesinde Çin ve ABD, 1 Ocak 1979’da diplomatik ilişkileri resmi olarak kurmuşlar ve ABD, Tayvan’la diplomatik ilişkisini keseceğini, Tayvan’daki ABD güçlerini geri çekeceğini ve Ortak Savunma Anlaşması’nı sona erdireceğini açıklamıştır.⁷⁹ ABD’ye Ocak ayında gerçekleştirdiği ziyareti esnasında Deng, ABD yetkilileriyle küresel ve bölgesel konuların

⁷⁴ J.A.G. Roberts, *The Complete History* ..., p.460.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Chen Jian, “China and the Cold War After Mao”, (eds. Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad), in; *The Cambridge History of The Cold War, Volume III-Endings*, Cambridge University Press, 2012, p.184.

⁷⁷ “Relations Between the United States and the People’s Republic of China”, Diplomatic Bluebook for 1972, Review of Foreign Relations April 1972- March 1973, Japan Reference Series, No.3-73, December 1973, Japan Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1972/1972-1-3.htm> (04.08.2013); “China-US Relations”, Embassy of the People’s Republic of China in the United States of America, <http://www.china-embassy.org/eng/zmgxs/ocusr/> (04.08.2013).

⁷⁸ Xiansheng Zhang, “A Realist Interpretation of US Relations with China”,(MA Thesis), 2010, Orlando, Florida, p.86.

⁷⁹ “China-US Relations”, Embassy of the People’s Republic of China in the United States of America, <http://www.china-embassy.org/eng/zmgxs/ocusr/> (25.07.2013)

yanı sıra, Amerikalı önde gelen iş adamlarıyla Çin-ABD ekonomik işbirliğini sağlama konularını da görüşmüştür.⁸⁰

Çin’le diplomatik ilişkilerini resmi olarak kuran ABD, Tayvan’la ilişkilerini gayri resmi yollardan sürdürmek amacıyla Ocak 1979’da ‘Tayvan ile İlişkiler Yasası’nı imzalamış ve 10 Nisan 1979’da Jimmy Carter’ın imzasıyla yasa yürürlüğe girmiştir.⁸¹ Bu yasa çerçevesinde, ABD’nin Tayvan politikası kısaca; Tayvan’la kültürel, ticari ve diğer ilişkilerin yakın ve dostça sürdürülmesi, Tayvan’ın geleceğinin barışçıl bir şekilde ve beklentiler dâhilinde belirlenmesi, Tayvan’ın geleceğinin belirlenmesinde başvurulacak boykot ve ambargo gibi barışçıl olmayan her yolun Batı Pasifik’in barış ve güvenliğine tehdit oluşturacağı ve bunun ABD’nin çıkarlarını tehdit edeceği ve kaygısını artıracacağı, Tayvan’a savunma silahları sağlanacağı, Tayvan’ın güvenliğini, sosyal ve ekonomik sistemini tehlikeye atacak her türlü baskıya karşı koyulacağı şeklinde özetlenebilir.⁸² Bu yasa günümüzde halen çözülemeyen Tayvan konusu nedeniyle Çin-ABD ilişkilerinde bir sorun kaynağı olmaya devam etmektedir.

17 Ağustos 1982’de Çin-ABD Ortak Bildirisi imzalanmıştır. (Joint Communiqué of the People's Republic of China and the United States of America). Bu bildiride ABD; Çin’in içişlerine karışmayacağını ve ‘bir Çin bir Tayvan’ politikası izlemeyeceğini; Tayvan’a silah satışında uzun süreli bir politika izlemeyeceğini, Tayvan’a satılan silah miktarının Çin-ABD diplomatik ilişkilerinin ilk yıllarındaki miktarını geçmeyeceğini ve zaman içerisinde, Tayvan’a silah satışını azaltacağını taahhüt etmiştir.⁸³

1982 yılının Eylül ayında gerçekleşen 20. Parti Kongresi’nde Parti Genel Sekreteri Hu Yaobang, Çin’in bundan böyle Sovyetlerle ve ABD ile ilişkilerinde bağımsız bir dış politika izleyeceğini ve ülkenin bağımsız girişimlerini engelleyebileceği ve üçüncü kişilerle ilişkilerine zarar verebileceği düşüncesiyle ittifaklardan kaçınacağını açıklamıştır.⁸⁴ Bu açıklamanın üç temel amacı vardır: Sovyetlerle ilişkileri geliştirmek, Çin’de ekonomiyi en ön sıraya koyan ideolojik bir değişim olduğunu göstermek ve Deng

⁸⁰ Jing Li, *China's America ...*, p.123.

⁸¹ “Taiwan Relations Act”, January 1, 1979, Public Law 96-8, 96th Congress, <http://www.wantchinatimes.com/UploadFiles/Taiwan-Relations-Act-PL96-8-96th-congress.pdf> (04.08.2013).

⁸² James C.P. Chang, “U.S. Policy Toward Taiwan”, *Weatherhead Center for International Affairs*, Harvard University, 2001, p.4.

⁸³ “Joint Communiqué of the People's ...”, (10.08.2013)

⁸⁴ Michael Yahuda, *The International Politics of the Asia-Pacific*, Second and Revised Edition, Routledge, 2004, p.139.

Xiaoping'in içeride ekonomik reform, dışarıda ise Komünist Parti kurallarına bağlı kalarak uluslararası ekonomiye açılma yaklaşımına uymak.⁸⁵

1980'lerde Deng'in hükümet destekli ekonomik modernleşmesi ve açık-kapı politikası, Çin'in dış dünyayla olan bağlarını artırmıştır.⁸⁶ Deng'in başlattığı ve kendi deyimiyle 'Çin değerleriyle/karakteristiğiyle' sosyalizm'in gelişmesini amaçlayan bu reform programı, Çin'in ekonomisinde bir dönüm noktası olmuş ve Çin ekonomisi büyük bir dönüşüme uğramıştır. Bu ekonomik reformların en önemlilerinden biri, tarımda 'Ev – hane halkı- Sorumluluk Sistemi'ni kabul etmek olmuştur. Bu yeni sistemle birlikte 1958'de Mao'nun tanıtmış olduğu komün sistemi⁸⁷ kaldırılmış ve toprağın kullanım hakkı çiftçilere devredilerek çiftçilerin daha fazla ürün elde etmesi sağlanmıştır.⁸⁸ Bunun yanı sıra, devlet teşebbüslerine yatırım, pazarlama ve üretim konularında bazı yetkiler verilmiş, açık-kapı politikası altında dış ticaret ve dış yatırımlar desteklenmiş, devlet-dışı sektörlerin gelişimi hızlandırılmış, banka ve finans, sağlık gibi sistemler yenilenmiştir.⁸⁹

Çin'de meydana gelen bu reform dalgası, Çin ve ABD ilişkilerini de doğal olarak etkilemiştir. Diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla birlikte artan ticari ilişkiler çerçevesinde, karşılıklı ticaret anlaşmaları yapılmış, 1950'den bu yana Çin'de ilk kez uluslararası hukuk alanında uzmanlaşmış bir Amerikan hukuk bürosu (Coudert Brothers of Newyork City) açılmış, Çin'in hidroelektrik gücünün gelişimine, petrol üretimine ve taşınmasına, ithalat-ihracat amaçlı banka kredilerine ve Çin'e silah satışı gibi konulara ABD, onay vererek destek sağlamıştır.⁹⁰ Çin, bu dönemde ülkeyi birleştirmek adına içeride de açılımlar yapmış, 1987'de, Tayvan'da ikamet eden kişilere ana karayı ziyaret etme hakkı tanımıştır.⁹¹

Yine bu dönemde, ABD'deki Reagan yönetiminin öncelik verdiği konu, Çin'le yapılacak bir nükleer işbirliğinin ABD'nin çıkarlarına fayda sağlayıp sağlamayacağı olmuştur. Başkan Reagan'ın 1984'ün Nisan ayında Çin'i ziyaret etmesi, işbirliği

⁸⁵ Ibid., p.139-140.

⁸⁶ J.A.G. Roberts, *The Complete History...*, p.461.

⁸⁷ Komün sistemi; parasal olmayan, insanların yiyecek, giyim ve barınmalarının parasız sağlanacağı, 'halkın komünal örgütlenmesi' anlamına gelen, ortak mülkiyete dayalı bir modeldir. Bkz. Philip Short, *Mao Zedong: Bir Yaşam*, 2007, İthaki Yayınları, s.436-440.

⁸⁸ Gregory C. Chow, "Economic Reform and Growth in China", *Annals of Economics and Finance* 5, Peking University Press, 2004, p.129.

⁸⁹ Ibid., p.130-140.

⁹⁰ Dong Wang, "China's Trade Relations With the United States in Perspective", *Journal of Current Chinese Affairs*, Vol:3, No:39, 2010, p. 172.

⁹¹ Michael Yahuda, *The International Politics of the ...*, p.141.

anlaşmasının da zemini hazırlamıştır. İki ülke arasındaki nükleer işbirliği anlaşması, 23 Temmuz 1985'te Enerji Bakanı John Herrington tarafından imzalanmış ve ertesi gün Kongre'ye sunulmuştur. Anlaşma, bazı maddelerle ilgili yönetim içerisinde çıkan fikir ayrılıklarından dolayı, ancak 13 yıl sonra 1998 yılının Mart ayında Clinton yönetimi tarafından uygulamaya koyulmuştur.⁹²

Çin'in dış dünyaya açıldığı ve yukarıda da ifade edilen birçok reforma imza attığı 1982-1989 yılları arasını kapsayan dönem, Çin-ABD ilişkileri açısından da en yapıcı ve gerginlikten uzak dönem olmuştur.⁹³ 1989'da Çin'de yaşanan ve Tiananmen Meydanı Olayları olarak tarihe geçen olaylar ise, Çin'in ABD ve diğer birçok ülkeyle ilişkilerinde ciddi yaralar açmıştır.

4 Haziran Vakası (June Fourth Incident /六四事件) veya 1989 Demokrasi Hareketi ('89 Democracy Movement /八九民运) olarak da bilinen Tiananmen Meydanı Olayları (六四事件) demokratik özgürlükleri temsil eden ve tezin dördüncü bölümünde⁹⁴ detaylı olarak açıklanan 4 Mayıs Hareketi'nin (May Fourth Incident/ Movement, 五四运动) 70. yıl dönümünün, Pekin ve diğer bir çok şehirde oldukça kalabalık gayri resmi geçit törenleriyle anılmasıyla başlamıştır. Parti liderleri bu gösterilere nasıl cevap verecekleri karşısında kendi içlerinde bölünmüşlerdir. Zhao Ziyang gibi bazı Parti üyeleri göstericilerin fikirlerini desteklerken, Li Peng gibi diğer üyeler ise bunu Parti'nin otoritesine bir başkaldırı olarak algılamıştır.⁹⁵ Tiananmen Meydanı'nda, binlerce öğrenci, işçi ve aydın protesto gösterileri ve açlık grevi yapmışlardır. 19 Mayıs'ta Zhao Ziyang'ın grev yapan öğrencileri ziyaret etmesi, öğrencilerin taleplerine olumlu cevap geleceği algısına yol açmıştı. Ancak durum ne yazık ki farklı bir gelişim göstermiştir. Bir sonraki gün, Deng Xiaoping, sıkıyönetim yasasını onaylayarak, orduya Meydan'ı göstericilerden temizleme emrini vermiş, 3 Temmuz akşamı birlikler barikatları aşarak Meydan'a girmiş ve göstericilere ateş açmıştır. 4 Temmuz'da da tüm direniş durdurulmuştur.⁹⁶

⁹² Shirley Kan, Mark Holt, "US-China Nuclear Cooperation Agreement", *CRS Report for Congress*, 31 January, 2007, p. 6.

⁹³ Michael Yahuda, *The International Politics of the ...*, p.140.

⁹⁴ Bkz. Bölüm 4.1., s.101.

⁹⁵ J.A.G. Roberts, *The Complete History ...*, p.462.

⁹⁶ Ibid.

1989'da Tiananmen Meydanı'nda yaşanan ve binlerce insanın öldürülmesiyle son bulan olayların uluslararası medyaya yansımaları, Çin'in diğer ülkelerle, özellikle de Batı'yla olan ilişkilerine büyük darbe vurmuştur.

4.1.4. 1989-2003 Arası Dönemde İkili İlişkilerin Gelişimi

1989 ve 2003 yılları arasında, Çin ve ABD ilişkilerinde yaşanan gelişmeleri, genel olarak iki döneme ayırabiliriz. Bunlardan ilki, 1989-2001 yıllarını kapsayan ve ilişkilerin Tiananmen Olayları'yla başlayarak giderek bozulduğu dönem, ikincisi ise; 2001-2003 yıllarını kapsayan ve ABD'de yaşanan 11 Eylül saldırıları sonrası, iki ülkenin yeniden ilişkilerini normalleştirmeye çalıştığı dönemdir.

4.1.4.1. İlişkilerin Bozulması (1989-2001)

1989'da meydana gelen Tiananmen Meydanı Olayları, başta ABD olmak üzere, Çin'in uluslararası ilişkilerine zarar vermiş ve Çin, birçok ülke tarafından insan hakları konusunda eleştirilmiştir. 1989'a dek olumlu yönde seyreden Çin-ABD ilişkileri, ABD'ye düzenlenen 11 Eylül saldırıları ve bunun sonucunda, ABD'nin Çin'e yönelik tavrının değişeceği tarih olan 2001 yılına kadar gergin geçmiştir. Ancak bu dönemde, Çin, ekonomik çıkarları en ön planda tuttuğu için, ilişkilerde tansiyon ne kadar yükselse de kopma noktasına gelmemiştir.

1989'da, 21 ülkenin katılımıyla, Asya-Pasifik ülkeleri arasında ekonomik işbirliği ve serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını sağlamak amacıyla Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) kurulmuştur. Dünya ekonomisinin yaklaşık %60'ını temsil eden bu uluslararası örgütün, 1989'da Avusturalya'da gerçekleşen ilk toplantısına Çin, Tiananmen Olayları nedeniyle davet edilmemiştir. Ancak APEC'in, Çin'in katılımı olmadan eksik kalacağı üzerinde fikir birliğine varan üye devletler, 1991'de Güney Kore'de gerçekleşen toplantıya Çin'i davet etmişlerdir. Hong Kong ve Tayvan da bu toplantıya 'ekonomik birim/varlık'lar olarak davet edilmişlerdir.⁹⁷

Çin'in 1991'de APEC'e üye olması ve yine aynı yıl Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nı imzalaması, 1989'dan bu yana kopma noktasına gelen Çin-ABD

⁹⁷ Wu Linjun, "The PRC and APEC: A Planned Excursion for Conciliation", *Issues & Studies*, Vol:33, No:11, 1997, p.98.

ilişkileri için de bir dönüm noktası olmuştur.⁹⁸ 1993'te Seattle'da gerçekleşen ve Jiang Zemin ve Clinton'ı buluşturan APEC toplantısı, 1989'dan bu yana iki ülke arasındaki en üst düzey temas olmuştur.⁹⁹ Bu görüşmeden sonra iki ülkedeki üst düzey yöneticiler arasındaki görüşmeler artmış ve ABD, Çin'in 'en çok gözetilen ulus' statüsünü yenilemiştir, ancak ilişkiler yine de 1989 öncesi düzeye ulaşamamıştır.¹⁰⁰ İlişkilerin eski düzeyine ulaşamamasının bir diğer nedeni, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi neticesinde, ABD için Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ve Çin'in stratejik öneminin azalması olduğu söylenebilir. Soğuk Savaş sonrasında, ilişkilerde ekonomik çıkarlar ön planda olmuş, ülkeler bu bağlamda ilişkilerini geliştirme yoluna gitmişlerdir.

İki ülke arasında ilişkiler bir nebze de olsa iyiye giderken 1995'te, Tayvan lideri Lee Teng-hui'nin ABD'yi ziyaret etmesiyle ilişkiler yeniden gerilmiştir. Bu ziyaret sonrası Çin, oldukça sert tepki vermiş, Washington'daki büyükelçisini geri çekmiş, nükleer silahların yayılmasıyla ilgili toplantıları ertelemiş, birçok üst düzey görüşmeyi iptal etmiştir. Bunun yanı sıra, Tayvan'a karşı da sert tedbirler alarak, 1987'den bu yana devam eden görüşmeleri ertelemiş ve adanın kuzeyine yönelik askeri tatbikatlar düzenlemiştir.¹⁰¹

Bu gerginlik ortamı devam ederken, APEC zirvesi iki ülke için yine bir uzlaşım imkânı sağlamış ve Jiang Zemin, ABD'ye bir ziyarette bulunmaya karar vermiştir. Gerçekleşen ziyarette, Tayvan sorunundan nükleer denemelere kadar pek çok konu üzerinde konuşulmuş ve 29 Ekim 1997 tarihinde, Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin ve ABD Başkanı Clinton, 'Çin-ABD Ortak Bildirisi'ni yayınlarak, 'yapıcı stratejik ortaklık için birlikte çalışacaklarını' ilan etmişlerdir.¹⁰² 1998'de de, Clinton, Çin'e bir ziyarette bulunmuş, ABD'nin Tayvan'a karşı politikasının 'Üç Hayır Politikası' (three no's policy) olduğunu dile getirmiştir. Bu 'Üç Hayır Politikası, ABD'nin, Tayvan'ın bağımsızlığını, iki Çin ya da

⁹⁸ "United States Relations with ...", (06.03.2015)

⁹⁹ Wu Linjun, "The PRC and ...", p.105.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid., p.106.

¹⁰² Yu Wanli, "Breaking the Cycle?: Sino-US Relations under George W. Bush Administration", (ed. Masafumi Iida), in *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power*, , The National Institute for Defence Studies, 2009, p.81.

bir Çin bir Tayvan politikasını ve Tayvan'ın uluslararası örgütlere üyeliğini desteklemediğini ifade eden bir politikadır.¹⁰³

1999'da, Çin ve ABD ilişkileri henüz yakınlaşmaya başlamışken, Kosova müdahalesi, Falun Gong konusu, ABD'nin nükleer silah bilgilerini Çin'e sızdırdığı gerekçesiyle açılan Li Wenhe veya diğer adıyla Wen Ho Lee davası ve Çin'in Amerika'nın askeri sırlarını çaldığını söyleyen Cox Raporu gibi olaylar nedeniyle, iki ülke arası ilişkiler yeniden gerilmiştir.¹⁰⁴ Bundan kısa bir süre sonra, bir ABD uçağının Yugoslavya'daki Çin Büyükelçiliği'ni bombalaması ise, Çin'deki Amerika karşıtı duyguları yeniden uyandırmıştır.¹⁰⁵

NATO'nun ABD liderliği altında BM'nin onayını almadan ve Çin ve Rusya'nın uyarılarına kulak asmadan NATO'nun alanı dışında bulunan Kosova'ya müdahalede bulunmuş olması, kendi içlerinde birçok etnik ve bölgesel problem yaşayan ve sıranın kendilerine de gelebileceği endişesini taşıyan Çin ve Rusya için bir tehdit olarak algılanmıştır.¹⁰⁶ NATO'nun Kosova müdahalesi sırasında 'yanlışıyla' Çin Büyükelçiliği'ni bombalaması ise Çin'de protestolara ve sert tepkilere neden olmuştur. Üç kişinin öldüğü ve 20 kişinin yaralandığı bombalama eyleminde, ABD Başkanı Bill Clinton, bunun büyük bir hata olduğunu ve çok üzgün olduklarını söylerken, ABD'nin Pekin Büyükelçiliği önünde protestolar düzenlenmiştir.¹⁰⁷ Çin yönetimi ise olayı kınamasına rağmen, Çin'in ekonomik çıkarlarını ön planda tutarak ABD'yle ilişkilerine devam etme kararı almış ve bu durumu, uluslararası alanda Tiananmen olaylarının yıldönüme olan ilgiyi dağıtmak için kullanmıştır.¹⁰⁸

¹⁰³ "United States Relations with ...", (06.03.2015)

¹⁰⁴ Yu Wanli, "Breaking the ...", p.82.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Yoshiaki Sagaguchi, Katsuhiko Mayama, "Significance of the War in Kosovo for China and Russia", *NIDS Security Reports*, No:3, 2002, pp.1-2.

¹⁰⁷ "NATO expresses regret, resolve after bombing Chinese embassy", May 8, 1999, *CNN*, <http://edition.cnn.com/WORLD/europe/9905/08/kosovo.03/> (14.08.2013); "NATO'nun büyük hatası ABD-Çin krizi yarattı", 9 Mayıs 1999, *Hurriyet*, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=-78402> (14.08.2013).

¹⁰⁸ Joseph Fewsmith, "The Impact of the Kosovo Conflict on China's Political Leaders and Prospects for WTO Accession", *NBR Briefing*, Policy Report, No:6, 1999, pp.4-5.

4.1.4.2. 11 Eylül Sonrası İki Ülke Arasında Normalleşme Çabaları (2001-2003)

George W. Bush, 2001’de ABD’nin 43. Başkanı olarak iktidara geldiğinde net bir Çin politikası bulunmamaktaydı. Çin hakkında yeterli bir vizyona sahip olunmaması, Çin’in ABD için önemini azaltmıştır. Bush yönetimi, bu dönemde Çin’i, diğer Asyalı müttefiklerinin, hatta Rusya ve Hindistan’ın gerisine koymuştur.¹⁰⁹

2001’in Nisan ayındaki EP-3 kazası (ABD keşif uçağının Güney Çin Denizi üzerinde jet avcı uçağıyla çarpışması), Çin-ABD ilişkilerinde keskin bir düşüşe neden olmuştur. Bu EP-3 kazası ayrıca, ABD’nin Tayvan’a olan desteğini artırmış ve Çin, potansiyel bir tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır.¹¹⁰ 2001’in ortalarında, Çinli liderler, kendi çıkarlarının ABD’yle ortak bir zemin yaratmakla gerçekleşebileceğini fark etmiş ve ilişkileri güçlendirmek için adım atmışlardır. Bu bağlamda, ABD’yle ilişkilerinde saldırgan olmayan bir tutum içine girmişler ve hatta ABD’nin Doğu Asya’daki askeri varlığını destekleyecekleri sinyali vermişlerdir.¹¹¹

ABD’ye düzenlenen 11 Eylül saldırıları, Çin ve ABD ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuş, ilişkiler hızla olumlu yönde ivme kazanmıştır. Saldırıların hemen sonrasında Çin Komünist Partisi Başkanı Jiang Zemin, ABD Başkanı’na bir telgraf göndermiş, saldırılardan dolayı şoke olduğunu söyleyerek, hükümete ve mağdurların ailelerine baş sağlığı dileklerini ileterek, tüm terörist eylemlere karşı olduklarını ifade etmiştir.¹¹² Bu gelişmelerden sonra, 18 Ekim 2001’de Bush, Şangay’daki APEC Zirvesi’ne katılarak, 11 Eylül sonrası ilk yurtdışı ziyaretini gerçekleştirmiştir.¹¹³

Çin-ABD ilişkilerinde 2003 yılı, diğer yıllara nazaran daha sakin geçmiştir. 1 Nisan 2001’deki EP-3 kazasıyla dibe vuran ilişkiler yüzünden, ABD ve dış basın, ABD politikalarını Çin’e karşı çok sert olmakla eleştirmiş, ABD, Çin karşısında daha destekleyici bir duruş takınmazsa gelecekte istikrar sağlanamayacağını dile

¹⁰⁹ Robert Sutter, “US-China Relations After the Sixteenth Party Congress: Prospects and Challenges”, *Journal of Asian and African Studies*, 38 (4-5), 2003, p.452.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Permanent Mission of the People’s Republic of China to the UN, “Chinese President Jiang Zemin Expressed Condolences by Telegraph over Terrorist Attacks on America and Talked with President Bush on Telephone to Show China’s Position against Terrorism” (Sep. 13, 2001), <http://www.chinaun.org/eng/chinaandun/securitycouncil/thematicissues/counterterrorism/t26903.htm> (19.08.2013)

¹¹³ Yu Wanli, “Breaking the ...”, p.87.

getirmişlerdir.¹¹⁴ Bu olaylardan sonra Bush yönetimi, Çin’le üst düzey görüşmelere başlamış ve Çin’e iki ziyarette bulunmuştur. O dönem Başkan Yardımcısı olan Hu Jintao’nun Nisan-Mayıs 2002’de ABD’ye yaptığı ziyaret ise, üst düzey ABD’li yetkililerle güçlü bağlar oluşmasını sağlamıştır.¹¹⁵ Hu’nun bu ziyaretinde Bush ve diğer liderler, Hu’yu dinamik ve pragmatik bir lider olarak tanımlamışlardır.¹¹⁶

Bu dönemde gerçekleşen bir diğer önemli olay da, Çin’in 15 yıllık görüşmelerden sonra Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üyeliğinin gerçekleşmesidir. 15 Kasım 1999’da ABD ve Çin arasında imzalanan anlaşmayla Çin’in DTÖ’ye üyeliğine karar verilmiş, diğer DTÖ üyelerinin de onayıyla 11 Aralık 2001’de Çin, resmi olarak DTÖ’ye üye olmuştur.¹¹⁷

2002-2003 yılları arasında ABD, terörizme karşı savaş, Irak ve Kuzey Kore gibi uluslararası sorun ve krizlerle daha çok meşgul olmaya başlayınca, ABD’nin çıkarları açısından Çin’le olan pozitif ilişkiler de daha önemli hale gelmiştir.¹¹⁸

4.2. Hu Jintao Dönemi Çin’in Dış Politika İlkeleri ve ABD Politikası

2003-2013 yılları arasını kapsayan Hu Jintao dönemi, Konfüçyüs felsefesinin etkisinin Çin dış politika ilkelerinde en fazla hissedildiği dönemdir. Bu bakımdan, tezin bu bölümünde, Hu Jintao döneminin temel dış politika ilkelerine ve bu ilkeler ışığında Çin’in ABD politikasına yer verilecektir.

4.2.1. Hu Jintao’nun Hayatı ve İktidara Gelişi

Hu Jintao’nun doğum yeri ile ilgili bir belirsizlik söz konusu olsa da, resmi doğum tarihi 21 Aralık 1942 olarak kabul edilmektedir.¹¹⁹ 7 yaşındayken annesini kaybeden Hu Jintao’nun, Hu Jinrong ve Hu Jinlai adında iki kız kardeşi vardır. Üç kardeş, anneleri öldükten sonra babaları tarafından teyzeleriyle yaşamak üzere Taizhou’ya gönderilmiş, Hu

¹¹⁴ Robert Sutter, “US-China Relations After ...”, p.449.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Guoli Liu, “Leadership Transition and Chinese Foreign Policy”, *Journal of Chinese Political Science*, Vol:8, No:1&2, 2003, p.108.

¹¹⁷

¹¹⁸ Robert Sutter, “US-China Relations After ...”, p.449.

¹¹⁹ Daniel K. Davis, *Modern World Leaders: Hu Jintao*, Infobase Publishing, 2008, p.17.

Jintao burada önce Dapu İlköğretim Okulu'na, daha sonra da Taizhou Orta Okulu'na gitmiştir.¹²⁰

1959'da Taizhou'yu terk eden Hu, Çin'in en saygın üniversitelerinden biri olan Pekin'deki Tsinghua Üniversitesi'ne girmiş, burada, hidroelektrik enerjisi üretimi konusunda uzmanlaşarak, Komünist Gençlik Birliği'ne katılmıştır. Eşi Liu Yongqing'le üniversitede tanışan Hu, 1965'te lisans diplomasını almış ancak Tsinghua'da yüksek lisans amaçlı kalmaya devam ederek, 2 yıl boyunca üniversitede politik danışman olarak çalışmıştır.¹²¹ Kültür Devrimi sırasında Gansu'daki Liujiacia Hidrolik Santrali'ne gönderilen Hu, 1976'da Mao'nun ölümüne dek burada yaşamıştır.¹²² Gansu'da yaşadığı süre boyunca Su Kaynakları ve Elektrik Gücü Bakanlığı'nın Mühendislik Bürosu'nda Parti Sekreteri Yardımcısı olarak görev yapan Hu, 1974'te Gansu İli İnşaat Komitesi'ne Proje Tasarımı Yönetimi Bölümü Başkan Yardımcısı olarak atanmıştır.¹²³

1984'te Hu, Komünist Gençlik Birliği Merkez Komitesi'nin başkanlığına (first secretary) terfi etmiş ve bu terfi Hu'nun önemli Çinli liderlerle yakın temas kurabilmesini sağlamıştır.¹²⁴ 1985'te, Hu, ülkede en düşük gelire sahip yerlerden biri olan Guizhou'nun Parti temsilcisi olmuş ve burada büyük bir ekonomik dönüşüm gerçekleştirmiştir.¹²⁵ Sosyal istikrar için ekonomik gelişimin önemini vurgulayan Hu, Guizhou'da yaptığı bir konuşmada, *"tüm ulusların birliği ve eşitliği olmadan politik istikrar, birlik ve ekonomik refaha ulaşamayız"* demiştir.¹²⁶ Hu'nun 1985'te söylediği bu cümlede, tam 20 yıl sonra ortaya atacağı 'uyumlu dünya' ilkesinin izlerine rastlayabiliriz. Tezin dördüncü bölümünde¹²⁷ detaylı bir şekilde anlatılacak olan uyumlu dünya ilkesi, Hu Hintao'nun başkanlığı döneminde barış ve refaha ulaşmak için eşitlik, uyum ve güvenin önemini vurgulayan en önemli dış politika ilkelerinden biridir.

1988'de Hu, tam da Tibet Özerk Bölgesi'nde ayaklanmalar büyümeye başladığında, bu ayaklanmaları durdurması için Tibet'in Parti Temsilcisi olarak atanmıştır.¹²⁸ Hu'nun seçilme nedeni, Parti'ye olan ideolojik bağlılığı ve azınlıkların bulunduğu bölgeler olan

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Richard Daniel Ewing, "Hu Jintao: The Making of a Chinese General Secretary", *The China Quarterly*, 2003, Vol:173, p.19.

¹²² Ibid., pp.19-20.

¹²³ Ibid., p.20.

¹²⁴ Daniel K. Davis, *Modern World...*, p.28.

¹²⁵ Ibid., p.30.

¹²⁶ Richard Daniel Ewing, "Hu Jintao: The Making of ...", p.22.

¹²⁷ Bkz. Bölüm 4.2.2.3., ss. 129-135.

¹²⁸ Daniel K. Davis, *Modern World ...*, p.33.

Gansu ve Guizhou bölgelerinde görev yaparken kazandığı 14 yıllık tecrübedir.¹²⁹ Hu'nun Tibet'te Parti temsilciliği yaptığı dönemde, ilk kez, 14 yıl devam edecek olan sıkıyönetim ilan edilmiş ve yüzlerce Tibetli'nin öldürüldüğü ve tutuklandığı dönemin sonunda, 1990'da Hu, Tibet'teki durumun istikrarlı hale geldiğini ve düzelmeye başladığını söylemiştir.¹³⁰ Yine aynı yıl Hu, 'yükseklik hastalığı'na yakalandığını söyleyerek Pekin'e dönmüş ve Pekin'de kaldığı süre içerisinde çevresini genişleterek Deng Xiaoping'in takdirini kazanmıştır.¹³¹

1992'de, Jiang Zemin'in Cumhurbaşkanı seçildiği 14. Parti Kongresi'nde Hu, önemli idari görevler almış, Deng'in de desteğiyle Politbüro Daimi Komitesi'nde yer almayı başarmıştır.¹³² 1998'de 9. Ulusal Halk Kongresi'nde Hu, 56 yaşında, ÇHC tarihindeki en genç Cumhurbaşkanı Yardımcısı olmuştur.¹³³

7 Mayıs 1999'da, ABD'nin Kosova müdahalesi sırasında Belgrad'daki Çin Büyükelçiliği'ni bombalandığında, Hu Jintao, 9 Mayıs'ta Çin ulusal televizyon kanalında olayı kınayan bir açıklama yaparak, kamu açıklaması yapan ilk Çin yetkilisi olmuştur.¹³⁴ Hu'nun sık sık medyada yer alması, politik gücünün de artmasını sağlamış ve sonunda onu Parti Başkanlığına kadar götürmüştür.

Hu Jintao'nun Genel Sekreter olarak ilk sahneye çıkışı 1982 Anayasası'nın ilanının 20. yıl dönümünde yaptığı bir konuşmayla olmuştur. Konuşmasında, ülkeyi yasalarla yönetmenin önemine vurgu yapan Hu, *"hiçbir örgüt ya da birey, anayasa ve kanunların dışına çıkma yetkisine sahip değildir, tüm Parti örgütleri ve üyeleri anayasaya uygun bir model çerçevesinde davranmalı ve tüm ilişkilerini anayasa çerçevesi içinde düzenlemelidirler"* demiştir.¹³⁵

2002 yılının Kasım ayında düzenlenen Çin Komünist Partisi'nin 16. Ulusal Kongresi'nde Hu Jintao, ÇKP Merkez Komitesi'nin Genel Sekreteri olarak, 2003 yılının Mart ayında düzenlenen 10. Ulusal Halk Kongresi toplantısında ise Çin Cumhurbaşkanı

¹²⁹ Richard Daniel Ewing, "Hu Jintao: The Making of ...", p.23.

¹³⁰ Ibid., p.24.

¹³¹ Ibid., p.25.

¹³² Ibid., p.26.

¹³³ Ibid., p.27.

¹³⁴ Ibid., p.28.

¹³⁵ Joseph Fewsmith, *China Since Tiananmen: From Deng Xiaoping to Hu Jintao*, Cambridge University Press, 2008, p.242-243.

olarak seçilmiştir.¹³⁶ Aynı kongrede Zeng Qinghong, Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Wu Bangguo, Ulusal Halk Kongresi Daimi Komite Başkanı, Wen Jiabao ise Başbakan seçilmiştir.¹³⁷ Dışişleri Bakanlığı'na ise, daha önce BM ve ABD'nin Çin Büyükelçisi olarak görev yapan Li Zhaoxing seçilmiştir.¹³⁸

Hu'nun Genel Sekreter seçildiği ÇKP'nin 16. Ulusal Kongresi'nde meydana gelen en önemli gelişmeler, 77 yaşındaki Jiang Zemin'in, Çin ordusunun yeniden başına getirilmesi ve 'Üç Temsil' kuramının Parti anayasasına eklenmesi olmuştur.¹³⁹ Bu dönemde Hu, Jiang Zemin'in 'Üç Temsil' kuramını sık sık yeniden hatırlatarak, kuramın uygulanmasının önemini vurgulamıştır.¹⁴⁰ Parti Başkanı olduğu dönemde de, 'Üç Temsil' kuramına yeni bir yorum katmış ve Jiang'ın Kültür Devrimi'ne atıfta bulunan sloganlarını modern terminolojiyle değiştirerek, 'bütünleşme' ve 'istikrarlı büyüme' gibi terimler kullanmıştır.¹⁴¹

Hu Jintao döneminde Çin, diplomasi alanında da yeni bir yol belirlemiştir; eğer gerekiyorsa başı çek (take the lead if needed). Bu bağlamda, 2003'te Kuzey Kore'nin nükleer programına yönelik Altı Parti Görüşmelerini başlatmak, 2006'da hükümet ve ayaklanan gruplar arasında barış sağlanması amacıyla Sudan'a özel elçi atamak gibi uluslararası alanda liderlik gösterdiği girişimlerde bulunmuştur.¹⁴²

4.2.2. Hu Jintao Dönemi Çin Dış Politikasının Temel İlkeleri

Çin, Deng Xiaoping'in reform ve dışı açılma politikasından bu yana, ekonomik ve askeri anlamda hızlı bir büyümenin içerisine girmiştir. Öyle ki, geçtiğimiz 30 yılda, yıllık ortalama %10'luk bir büyüme hızıyla dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi durumundadır.¹⁴³ Çin'in ekonomik ve askeri alanda hızla büyümesi, özellikle Batılı güçler tarafından tehdit olarak algılanmış ve 'Çin tehdidi' kuramının ortaya atılmasına sebep olmuştur.

¹³⁶ Guoli Liu, "Leadership Transition ...", p.102.

¹³⁷ Guoli Liu, "Leadership Transition ...", p.102.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid., p.103.

¹⁴⁰ Joseph Fewsmith, "Studying the Three Represents", *China Leadership Monitor*, No:8, 2003, p.2.

¹⁴¹ Bo Zhiyue, "Hu Jintao and ...", pp.37-38.

¹⁴² Zhiqun Zhu, *China's New Diplomacy: Rationale, Strategies and Significance*, Ashgate Publishing, 2013, p.8.

¹⁴³ The World Bank, GDP Growth (annual %), <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (07.03.2015)

Üzerine onlarca kitap ve makale yazılan ‘Çin tehdidi’ kuramı, ilk olarak 1990’ların başında, Güney Kore, Japonya ve ABD tarafından dile getirilmiştir. Özellikle 25 Şubat 1992’de Çin Ulusal Halk Kongresi’nin, Doğu ve Güney Çin Denizlerinde hak iddia eden bir kanun çıkarması, büyük güçler tarafından Çin’in yayılmacı bir politika izlediği ve bölgede hegemon bir güç olmak istediği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁴⁴ Çin tehdidi kuramı aslında, temel olarak Batı-merkezli bir kuram olan ‘güç geçişi kuramına’ (power transition theory) dayanmaktadır. Bu kurama göre, statükodan memnun olmayan yükselen bir güç, ya bölgedeki hegemon güçle eşit bir konum ister ya da, sistemin kurum ve kurallarını yeniden şekillendirmek için güç kullanır.¹⁴⁵ Eğer, hegemon güç ve ona meydan okuyan güç, problemleri barışçıl yollarla halledemezlerse ‘hegemonya savaşları’da denilen savaşlar çıkar.¹⁴⁶ Benzer bir şekilde Samuel Huntington’ın Medeniyetler Çalışması tezinde de, gelecekte savaşların politik sistemler yüzünden değil, ideoloji ve medeniyetler yüzünden olacağı yazmaktadır. Huntington’a göre, Konfüçyüs ve İslam medeniyetleri doğası gereği Batı medeniyetine karşıdır. Çin de, tarih, kültür ve gelenekleri nedeniyle Doğu Asya’da hegemonya arayışında olacaktır.¹⁴⁷

Kuram Çin’e uyarlandığında, ekonomik ve askeri anlamda giderek büyüyen Çin’in, daha fazla güçlendikçe, ABD hegemonyasına baş kaldıracağı ve silahlı çatışmalara girebileceği düşünülmekte, bu yüzden de tehdit olarak görülmektedir.¹⁴⁸ Çin ise, ‘Çin tehdidi’ kuramının ırkçı bir yaklaşım olduğunu, kaynakları Çin’le paylaşmak istemeyen ABD ve Batılı devletlerin bencilliğinden kaynaklandığını ve yine bu devletlerin Soğuk Savaş mentalitesi yüzünden olduğunu iddia etmektedir.¹⁴⁹ ‘Çin tehdidi’ kuramıyla ilgili, ÇKP Meclis Üyesi Dai Bingguo, 2010 yılının Aralık ayında yaptığı bir açıklamada, hegemonya karşıtlığının Çin Anayasası’nda ve ÇKP Anayasası’nda yer aldığını, Çin’in tarih boyunca hiçbir zaman hegemonya peşinde koşmadığını, Çin’in her zaman ‘Barış

¹⁴⁴ Bertrand Ateba, “Is the Rise of China a Security Threat?”, *Polis*, Vol:9, Numero Special, 2002, p.3.

¹⁴⁵ M. Taylor Fravel, “International Relations Theory and China’s Rise: Assessing China’s Potential for Territorial Expansion”, *International Studies Review*, Vol:12, 2010, p.505.

¹⁴⁶ David Lai, *The United States and China in Power Transition*, Strategic Studies Institute (SSI), December 2011, p.7.

¹⁴⁷ Jing Jing, “Chinese and Western Interpretations of Peaceful Development: A Clash of Rules and Rule”, (MA Thesis), Aalborg University, Denmark, 2013, p.27. Available at: http://projekter.aau.dk/projekter/files/76950784/JING_JING_MA_Thesis.pdf (07.03.2015)

¹⁴⁸ M. Taylor Fravel, “International Relations ...”, p.505.

¹⁴⁹ David Lai, *The United States and ...*, pp.57-58.

İçinde Bir Arada Yaşamının Beş İlkesi'ne sadık kaldığını ve asla ABD'nin yerini almak istemediğini ifade etmiştir.¹⁵⁰

Çin, 'Çin tehdidi' kuramına karşın, büyümekte olan bir gücün, her zaman hegemon güce başkaldırmayacağını ve kendisinin Konfüçyüs öğretisiyle şekillenmiş, barışçıl bir güç olduğunu kanıtlamak adına, dış politika ilkelerini de bu yönde geliştirmiştir. Konfüçyüs öğretisine göre, toplumun her seviyesinde ahlaki bir düzen oluşturulması yalnızca ahlak sahibi insanlarla mümkün olabilir ve böylece Çin merkezli ahlaki düzene sahip bir dünya yaratılabilir. Konfüçyüsçü ahlak temelinde oluşturulacak bu düzenin sağlanması için, Çin'de barış, refah ve iyi bir yönetim gereklidir. Bu sayede Çin, dünyadaki diğer ülkelere örnek olabilecek bir liderlik rolü üstlenebilir.¹⁵¹ Utah State Üniversitesi'nde akademisyen olan Huiyun Feng'a göre, Çin tarihinde 2000 yıldan uzun bir süre devam eden feodal yönetim boyunca, diğer ülkelere saldırgan davranışlar hemen hemen hiç olmamıştır ve hatta kapasitesi olmasına rağmen hiçbir genişleme çabasında bulunulmamıştır.¹⁵² 5000 yıllık Çin tarihinde ise, Moğol ve Mançuryalı göçebe azınlıklar tarafından gerçekleştirilen yalnızca iki tane büyük çaplı askeri hareket olmuştur.¹⁵³ Çin tehdidi kuramına Konfüçyüsçü bir yaklaşımla karşılık veren Çin, dış politikasında da bunu yansıtmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede 2003-2013 yıllarını kapsayan Hu Jintao dönemi, tezin ilk bölümünde detaylı bir şekilde açıklanan ve 1.4. bölümünde; neden, ne zaman ve ne şekilde yükselişi geçtiği ifade edilen Konfüçyüs öğretisinin, Çin dış politika ilkelerindeki etkisinin en belirgin olduğu dönemdir. Bu bağlamda, tezin bu bölümünde, Hu Jintao'nun, Konfüçyüs öğretisini ve Tianxia kuramını temel alınarak oluşturduğunu düşündüğüm 'barışçıl yükseliş' (和平崛起), 'barışçıl gelişim' (和平发展), uyumlu toplum ve uyumlu dünya ilkeleri ve bunların Çin'in ABD politikasına etkileri değerlendirilecektir.

¹⁵⁰ Dai Bingguo, "Stick to the Path of Peaceful Development", *Xinhuanet News*, 13.12.2010, http://news.xinhuanet.com/english2010/indepth/2010-12/13/c_13646586.htm (07.03.2015)

¹⁵¹ Huiyun Feng, *Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision-Making: Confucianism, Leadership and War*, Routledge, 2007, p.19.

¹⁵² Ibid., p.26.

¹⁵³ Ibid.

4.2.2.1. Barışçıl Yükseliş/Barışçıl Gelişim ((Heping Jueqi- 和平崛起/ Heping Fazhan-和平发展)

Barışçıl yükseliş kavramı ilk olarak 3 Kasım 2003'te, ÇKP Merkez Parti Ekolü'nün eski başkan yardımcısı Zheng Bijian'ın, Çin'in Hainan vilayetinde bulunan Boao semtinde, Asya için düzenlenen Boao Forumu'nun Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmasında dile getirilmiştir. 'Çin'in Barışçıl Yükselişi için Yeni Bir Yol ve Asya'nın Geleceği' başlıklı konuşmasında, Zheng Bijian, 'barışçıl yükseliş' kavramını şu şekilde tanıtmıştır:

*“Çin, reformlar ve dışa açılmasından bu yana geçen 25 yıl içerisinde, yalnızca kendi ulusal şartlarına uyum sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda zamanın akışına da uygun yeni bir stratejik yol belirlemiştir. Bu yeni stratejik yol, ekonomik küreselleşmeden ayrılmak yerine ona katılımın sağlandığı, sosyalizmin Çin'in değerleriyle bağımsız bir şekilde inşa edildiği Çin'in barışçıl yükselişidir.”*¹⁵⁴

Hükümet Başkanı Wen Jiabao, 10 Aralık 2003'te Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada, barışçıl yükseliş kavramını formüleştirecek bir adım ileri taşımıştır.¹⁵⁵ 26 Aralıkta ise Hu Jintao, Mao Zedong'un doğumunun 110. Yılı kutlaması için düzenlenen ve Politbüro Daimi Komitesi'nin üyelerinin de bulunduğu bir çalıştayda, 'barışçıl yükseliş' terimini kullanmıştır.¹⁵⁶

Hu'nun 'barışçıl yükseliş' fikri temel olarak; Çin'in yükselen bir güç olduğunu ancak, diğer güçlerin geçmişte yaptığı gibi güç veya malzeme tedariki yoluyla yükselmeyeceğini, aksine, 'yeni bir dünya düzeni' yaratmak yerine, uluslararası normlar ve statüko içerisinde yükselişini ifade eder.¹⁵⁷ Ekonomik güç, dış ticaret, diplomatik ve kültürel güç, ikna gücü ve başarılı ulusal gelişimden kaynaklanan saygınlığa dayanan barışçıl yükseliş kavramı, temelde, saldırgan olmayan, karşılıklı faydaya dayanan ve anti-militarist bir doğaya sahiptir.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Liu Guoli, “Domestic Sources of China's Emerging Grand Strategy”, *Journal of Asian and African Studies*, Vol:43, No:5, 2008, p.544.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Robert L. Suettinger, “The Rise and Descent of Peaceful Rise”, *China Leadership Monitor*, No:12, 2004, p.3.

¹⁵⁷ Marc Lanteigne, *Chinese Foreign ...*, p.31.

¹⁵⁸ Zhiqun Zhu, *China's New Diplomacy ...*, p.12.

‘Barışçıl Yükseliş’ kavramı, birçok uzman ve lider tarafından tartışılır ve bu konuda çeşitli konferanslar düzenlenirken, Cumhurbaşkanı Hu Jintao, Nisan 2004’te Baao Forum’unda yaptığı bir konuşmada, ‘barışçıl yükseliş’ kavramından hiç bahsetmemiş, bunun yerine ‘barış ve gelişim’ (heping yu fazhan, 和平与发展) kavramını vurgulamıştır.¹⁵⁹ Bu değişikliğin en önemli nedenlerinden biri ‘barışçıl yükseliş’ ifadesinin kavgacı/saldırgan bir duruş olarak yorumlanabileceğinin düşünülmesidir.¹⁶⁰

Liu Guoli’ye göre, ‘barışçıl gelişim’ olarak özetlenebilecek olan Çin’in stratejisinin kökenleri, Çin’in kültürel geleneklerinde, sosyoekonomik gelişiminde ve stratejik seçimlerinde yatmaktadır.¹⁶¹ Çin, barışçıl ve sorumluluk sahibi ülke imajını kanıtlamak adına ticaret ve yatırımların yanı sıra, dünya çapında 1000 civarı Konfüçyüs Enstitüsü kurulmasını sağlamış, daha önce hiçbir şeffaflığı olmayan Çin ordusu PLA’nın tatbikatlarını gözlemlemek üzere, yabancı askeri ataşe ve heyetleri davet etmiştir. Yine bu bağlamda Çin, Ming Hanedanlığı Dönemi’nden (1368-1644) sonra ilk kez, uluslararası girişimlerin bir parçası olarak, savaş gemilerini, Somali açıklarındaki korsanlığa karşı Afrika’ya göndermiştir.¹⁶²

Çin, 2005’de, barışçıl gelişimi anlatan resmi bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda, barışçıl gelişimin amaçları şu şekilde açıklanmıştır: Kendi gelişimi için barışçıl bir uluslararası ortam oluşturmaya ve kendi gelişimiyle dünya barışına katkıda bulunmaya çalışmak; reform ve yenilikler yaparak ve başka ülkelere değil, kendine güvenerek gelişim sağlamak; küresel ekonomiye uyum sağlamak ve diğer ülkelerle ortak faydaya dayalı bir gelişim izlemek; barış, gelişim ve işbirliği yoluyla, uyumlu bir dünya yaratılmasına katkıda bulunmak.¹⁶³ Yine aynı raporda, barış, dışa açılma, iş birliği, uyum ve kazan-kazan stratejisinin Çin’in temel ilke ve politikası olduğu, ülke içinde uyum ve gelişim sürdürülürken, ülke dışında da barış ve gelişimin takip edilmesi gerektiği; bu ikisinin birbiriyle bağlı olduğu ve ortak barış ve refahın sağlandığı uyumlu bir dünya için, bu ikisinin birlikte olması gerektiği yazmaktadır.¹⁶⁴ 2005 raporundan sonra Çin, 2011’de ‘Çin’in Barışçıl Gelişimi’ isimli bir rapor daha yayınlamıştır. Bu raporda da, 2005

¹⁵⁹ Robert L. Suettinger, “The Rise and Descent ...”, p.5.

¹⁶⁰ Marc Lanteigne, *Chinese Foreign ...*, p.31.

¹⁶¹ Liu Guoli, “Domestic Sources of ...”, p.543.

¹⁶² Zhiqun Zhu, *China’s New Diplomacy ...*, p.13.

¹⁶³ White Paper: China’s Peaceful Development Road, State Council Information Office of China, <http://www.china.org.cn/english/2005/Dec/152669.htm> (07.03.2015)

¹⁶⁴ Ibid., (07.03.2015)

raporundaki amaçlar tekrarlanmış, karşılıklı güven, fayda, işbirliği ve eşitliğe dayalı bir politika izleyecekleri, bölgesel işbirliğini artıracakları ve barışçıl ve uyumlu bir dünya oluşturulması için çalışacaklarına vurgu yapılmıştır.¹⁶⁵

Çin'in 'barışçıl gelişim' ilkesiyle bağlantılı olarak Çin, çeşitli ülkelerle ve uluslararası örgütlerle ortak faydaya dayalı anlaşmalar yapmıştır. Bunlara örnek olarak, 2004'te ASEAN'la yapılan beş yıllık stratejik ortaklık planı, yine ASEAN'la serbest ticaret konusunda yapılan çeşitli anlaşmalar, Tayland, Endonezya gibi Güneydoğu Asya ülkelerine yapılan yardımın artırılması ve işbirliğini destekleyen anlaşmalar imzalanması örnek gösterilebilir.¹⁶⁶

4.2.2.2. Bilimsel Gelişim Kavramı (Scientific Development Concept/ 科学发展观- Kēxué Fāzhǎn Guān)

Bilimsel gelişim kavramı ilk kez, 2003'te, Hu Jintao'nun Jiangxi vilayetine ziyareti sırasında kullanılmıştır. Bu ziyaret sırasında uzun bir konuşma yapan Hu, ekonomi, bilim ve teknoloji, insan kaynakları, kırsal gelişim, üretim, temiz bir çevre gibi konularda gelişim sağlayabilmek için; koordineli, çok yönlü ve istikrarlı gelişimi ifade eden bilimsel gelişim kavramının kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁷ Hu bu kavramı tekrar, 2003 yılının Ekim ayında bir başka vilayet olan Henan'da kullanmıştır. Joseph Fewsmith'e göre, bu kavramın ilk iki kullanımının merkezden uzak vilayetlerde olması, Hu Jintao'nun, reform sürecinde geride kalmış vilayetlerle de ilgilendiğini gösteren lider imajını desteklemek amacıdır.¹⁶⁸

2003'teki 16. Merkez Komite toplantısında önerilen 'bilimsel gelişim kavramı', 2007'de düzenlenen 17. Parti Ulusal Kongresi'nde Parti Anayasası'nda yerini almıştır. 2007 Kongre raporunda, bilimsel gelişim kavramının üç önemli özelliği vurgulanmıştır. Bunlardan ilki; gelişimin, yalnızca büyümeyi hedeflemek yerine, insanların faydasını hedef olarak büyümesi anlamına gelen 'insan merkezli gelişim' (human-centered development, 以人为本- yiren weibei), ikincisi; çevre korumasını önceliğe alarak, ekonomik, politik,

¹⁶⁵ Ibid. (07.03.2015)

¹⁶⁶ "Assessing Regional Reactions to China's Peaceful Development Doctrine", *NBR Analysis*, The National Bureau of Asian Research, Vol:18, No:5, 2008, pp.7-10.

¹⁶⁷ Joseph Fewsmith, "Promoting the Scientific Development Concept", *China Leadership Monitor*, No:11, 2004, p.2.

¹⁶⁸ Ibid.

kültürel, sosyal birçok alanda gelişimi ifade eden ‘çok yönlü, koordineli, istikrarlı gelişim’ (well-rounded coordinated sustainable development/ quanmian xietiao kechixu fazhan- 全面协调可持续发展), üçüncüsü de; kırsal ve kentsel yerleşim yerleri arasında, bölgeler arasında, ekonomik ve sosyal gelişim arasında, insan ve doğa arasında, ülke içi gelişim ve dış dünyaya açılım arasındaki eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen dengeli gelişimdir (balanced development/均衡发展- junheng fazhan).¹⁶⁹

2012’de düzenlenen 18. Parti Ulusal Kongresi’nde de Hu Jintao, bu kavramın statüsünü biraz daha artırarak, Marksizm-Leninizm, Mao Zedong düşüncesi, Deng Xiaoping’in kuramı ve Jiang’ın ‘üç temsil’ kuramıyla birlikte, ‘bilimsel gelişim kavramı’nın da Parti’nin kuramsal rehberi olması için önermiştir.¹⁷⁰

4.2.2.3. Uyumlu Toplum (Harmonious Society/和谐社会) /Uyumlu Dünya (Harmonious World/和谐世界)

Uyum düşüncesinin Çin’de binlerce yıllık bir geçmişe sahip olduğu, Konfüçyüs öğretisinin en temel değerlerinden biri olduğu ve amacının insanın kendisiyle, doğayla ve toplumla uyumunu sağlamak olduğu tezin 1.3. bölümünde detaylı bir şekilde anlatılmıştı. Jiang Zemin’den sonra başa gelen Hu Jintao, barışçıl yükseliş ve barışçıl gelişim ilkeleriyle de örtüşen ve bunun bir devamı niteliğinde olan ‘uyumlu toplum’ ve sonrasında ‘uyumlu dünya’ kavramlarını ortaya atmıştır.

Hu Jintao’ya göre uyumlu toplum (和谐社会); demokratik olan ve hukuk kurallarıyla yönetilen, eşit ve adil olan, güvenilir olan, kardeşliğin olduğu, yaşama gücüyle dolu, istikrarlı ve düzenli, insan ve doğa arasında uyumu sağlayan bir toplumdur.¹⁷¹

Peking Üniversitesi profesörlerinden Xiao Zhuoji’ye göre, uyumlu toplumun en temel özellikleri; insanı ilk sıraya koyması, tüm sosyal aktiviteleri insanların geçim ve gelişimleri için yapması, politik ortamın istikrarlı, ekonominin başarılı, insanların

¹⁶⁹ Zhengxu Wang, Yongnian Zheng, “Key Policy Outcomes of the 17th National Congress of the Chinese Communist Party”, *China Policy Institute*, Briefing Series, Issue 31, The University of Nottingham, UK, 2007, p.5.

¹⁷⁰ “Scientific Outlook on Development Becomes CPC’s Theoretical Guide”, *Xinhua News*, 08.11.2012, http://news.xinhuanet.com/english/special/18cpnc/2012-11/08/c_131958919.htm (08.03.2015)

¹⁷¹ Chan Kin-Man, “Harmonious Society”, (eds. Helmut K. Anheier and Stefan Toepler), in; *International Encyclopedia of Civil Society*, New York: Springer, 2009, p.821.

yaşamının barış içinde olması ve çalışma koşulları ile sosyal refahlarının gelişmiş olmasıdır.¹⁷²

2006'da düzenlenen ÇKP'nin yıllık Merkez Komite toplantısında resmi olarak kabul edilen uyumlu toplum ilkesi; ülkede refah konusundaki dengesizliğin, rüşvetin, hava kirliliğinin, eğitim ve sağlık sistemindeki eksikliklerin, sosyal uyumu etkileyen ve bozan problemler olduğunu ve bunların Çin hükümetinin ekonomik büyüme ve politikalarıyla paralel bir çizgide gelişmesi gerektiğini ifade eden bir öneridir.¹⁷³ Buradan da anlaşıldığı gibi, uyumlu toplum, daha çok Çin'in iç politikası ve gelişimiyle ilgili bir kavramdır. Uyumlu toplum kavramıyla paralellik taşıyan uyumlu dünya kavramı ise, iç politikayla ilgili olan uyumlu toplum kavramının, genişletilmiş ve diğer ülkelerle ilişkileri kapsayan bir hale getirilmiş halidir.

'Uyumlu dünya'(和谐世界) fikri uluslararası alanda ilk olarak, Nisan 2005'teki Asya-Afrika Zirvesi'nde Cumhurbaşkanı Hu Jintao tarafından dile getirilmiştir.¹⁷⁴ Sonrasında, Başbakan Wen Jiabao, Aralık 2005'te Fransa'da yaptığı konuşmada, barış ve uyumun geleneksel Çin kültürünün en önemli parçaları olduğunu söylemiştir.¹⁷⁵ Uyumlu dünya kavramının oluşturulması konusunda, Hu Jintao, 2005'te Konfüçyüs'ün 'uyum, yaşatılması/değer verilmesi gereken (cherished) bir şeydir' sözüne atıfta bulunmuş ve birkaç ay sonra Çin'in parti kadrolarına 'uyumlu toplum' yaratılması talimatını vermiştir.¹⁷⁶ Yine Konfüçyüs'ün temalarına atıfta bulunan Hu, Çin'in doğruluk ve birlik/bütünlük gibi değerleri desteklemesi gerektiğini, hükümet ve halk arasında daha yakın bir ilişkinin oluşturulmasının önemini dile getirmiştir.¹⁷⁷ 2005'in Eylül ayında, BM Zirvesi'nde yaptığı konuşmada Hu, Çin'in barışçıl gelişim yolunu izleyeceğini, barışçıl bir dış politika ile güven ve işbirliğine dayalı ilişkiler kuracağını ve kendi gelişimiyle birlikte dünya barışına katkı sunacağını ifade etmiş, konuşmasını, kalıcı barış ve ortak refah için

¹⁷² "Harmonious Society", The 17th National Congress of the Communist Party of China, <http://en.people.cn/90002/92169/92211/6274603.html> (07.03.2015)

¹⁷³ Joseph Kahn, "China Makes Commitment to Social Harmony", Oct. 12, 2006, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2006/10/12/world/asia/12china.html?_r=0 (08.03.2015)

¹⁷⁴ Ren Xiao, "The International Relations ...", p.113

¹⁷⁵ Chien-min Chao, Chih-Chia Hsu, "The Worldviews of Chinese Leadership and Sino-US Relations", (ed. Suisheng Zhao), in; *China and The United States: Cooperation and Competition in Northeast Asia*, Palgrave Macmillan, 2008, p.95.

¹⁷⁶ Daniel A. Bell, *China's New Confucianism: Politics and Everyday Life in a Changing Society*, Princeton University Press, 2008, p.9.

¹⁷⁷ Ibid.

uyumlu bir dünya yaratılmasına çağrıda bulunarak sonlandırmıştır.¹⁷⁸ Hu aynı zamanda konuşmasında, uyumlu dünyanın oluşturulabilmesi için 4 maddelik bir öneride bulunmuştur. Bu dört madde şu şekilde sıralanabilir:

- Karşılıklı güven, fayda, eşitlik ve işbirliğine dayalı yeni bir güvenlik kavramı oluşturulmalı;
- BM, Milenyum hedeflerini uygulamak için, özellikle de gelişmekte olan ülkelerin gelişimlerini hızlandırmak için somut adımlar atmalı;
- Her ülke, bağımsız bir şekilde kendi sosyal sistemini ve gelişim planlarını seçebilmeli;
- BM'nin otoritesinin sürdürülmesi, yeni tehdit ve sorunlarla başa çıkmada etki ve kapasitesinin artırılması için rasyonel ve gerekli reformlar yapılmalıdır.¹⁷⁹

2005 yılının sonunda da, Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Bilgi Ofisi 'Çin'in Barışçıl Gelişim Yolu' başlıklı bir rapor hazırlamış ve 'uyumlu dünya'yı bu barışçıl yoldaki 'büyük amaç' olarak nitelendirmiştir. Daha sonra bu kavram, Çin'in hem iç politika hem dış politika söylemlerinde yerini almıştır.¹⁸⁰ Uyumlu dünya ilkesinin neden oluşturulduğu konusunda ise, Profesör Zou Keyuan iki gerekçe ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, günümüz dünyasında çok fazla sayıda çatışma ve zıtlasma olduğunun ve bunun barış ve refahın önündeki en büyük engel olduğunun farkına varan Çin'in, daha iyi bir dünya için, BM ilke ve amaçlarıyla da paralel olarak uyumlu dünya çağrısı yapmış olmasıdır. İkincisi de, iktidara gelen her lider, politikalarını uygulamak için yeni bir ideolojik jargon oluşturmaktadır. Hu Jintao da, barışçıl yükseliş ve gelişim ilkelerinin yeterli olmadığını fark ettiğinden, Çin'in dünyadaki imajını sağlamlaştırmak adına uyumlu dünya ilkesini ortaya atmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁸ Hu Jintao, "Build Towards a Harmonious World of Lasting Peace and Common Prosperity", United Nations Summit, September 15, 2005, New York, <http://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf> (08.03.2015)

¹⁷⁹ "President Hu Delivers Speech at UN Summit", 09.16.2005, http://www.gov.cn/english/2005-09/16/content_64130.htm (21.07.2015)

¹⁸⁰ Masuda Masayuki, "China's Search for a New Foreign Policy Frontier: Concept and Practice of 'Harmonious World'", (ed. Masafumi Iida), in; *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power*, Tokyo: NIDS Joint Research Series, No:3, 2009, p.57.

¹⁸¹ Zou Keyuan, "Building a 'Harmonious World': A Mission Impossible", *The Copenhagen Journal of Asian Studies*, Vol:30, No:2, 2012, pp. 77-78.

Uyumlu dünya ilkesi, alanında uzman Çinli bazı profesörler tarafından, yükselen Çin'in 'sorumluluk sahibi güç' (responsible power) olma niyetinin ve uluslararası alanda artan güveninin bir göstergesi olarak yorumlamaktadırlar.¹⁸² Bu bağlamda, Çinli uzmanların bazıları, Çin'in Barışçıl Gelişim Yolu raporunda da ifade edildiği gibi, Çin'in halen gelişme sürecinde olan bir ülke olduğunu ve uyumlu dünya ilkesinin önceliğinin, Çin'in ekonomik gelişimi için istikrarlı bir uluslararası ortam yaratmak olduğunu savunmaktadır. Diğer taraftan da, bazı uzmanlar, Çin'in zaten belli bir dereceye kadar yükseldiğini ve geliştiğini, bu yüzden, uyumlu dünya ilkesinin temel amacının, bu artan gücünün ve etkisinin, Çin lehine stratejik bir çevre oluşturulurken ne şekilde kullanılacağı olması gerektiğini savunmaktadırlar.¹⁸³

Batılı akademisyenlerden Callahan'a göre, "uyumlu dünya", bir iç politika olan uyumlu toplumla ilgili bir politikadır. Amacı ise, devlet gücünü kullanarak, zenginliğin mümkün olduğunca eşit şekilde bölüşümünü sağlamak ve artan sosyal tansiyonu azaltarak dünya için bir model olmaktır. Bu mantıkla, Çinli yazarlar, uyumlu bir dünya yaratmanın, küresel toplumda farklı medeniyetlerin de varolmasına izin veren uzun süreli barış ve genel refah için en yeni ve iyi yol olacağını düşünmektedirler.¹⁸⁴

Uyumlu dünya kavramının üç temel faktörü; ortak güvenlik (gongtong anquan, 共同安全), ortak refah (gongtong fanrong, 共同繁荣) ve uyumlu ilişkilerdir (hexie guanxi, 和諧關係).¹⁸⁵ Uyumlu dünyanın iki önemli kavramı olan 'yeni güvenlik'(xin anquan guan/ 新安全观) ve 'uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi' (guoji guanxi minzhuhua/ 国际关系民主化) ise, Jiang Zemin'in dış politika ilkesinden esinlenilerek oluşturulmuştur.¹⁸⁶

2007'de Başbakan Wen Jiabao geleneklere daha net atıflarda bulunarak, *"Konfüçyüs'ten Sun Yat-Sen'e Çin ulusunun geleneksel kültürü birçok değerli unsura sahiptir, insan doğası ve demokrasiyle ilgili birçok olumlu bakış açısı vardır. Örneğin,*

¹⁸² Masuda Masayuki, "China's Search", p.59.

¹⁸³ Ibid., p.60.

¹⁸⁴ William A. Callahan, "China's Grand Strategy in a Post-Western World", 2010, <http://www.opendemocracy.net/william-callahan/china%E2%80%99s-grand-strategy-in-post-western-world> (24.01.2013)

¹⁸⁵ Chien-min Chao, Chih-Chia Hsu, "The Worldviews of ...", p.87.

¹⁸⁶ Ibid., p.91.

*sevgi ve insanlık, topluluk, farklı görüşler arasında uyum ve dünyayı ortak bir şekilde paylaşım (tian xia wei gong)''*¹⁸⁷ olduğunu belirtmiştir.

Görüldüğü gibi, özellikle Hu Jintao döneminde Konfüçyüs'e ve Konfüçyüs değerlerine verilen önem ve atıflar daha ön plana çıkmıştır. Hükümetin Konfüçyüs değerlerini desteklemesiyle ilgili Daniel Bell, bunun birçok bakımdan avantajlı olduğunu ifade etmiştir. Bell'e göre, ülke içinde uyumun vurgulanması, Parti'nin tüm sınıfları önemseyişinin ve çatışmaların saldırgan şekilde değil, barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğinin bir göstergesidir. Uluslararası ilişkilerde ise; uyum ve barışın vurgulanması, Çin'in yükselişiyle ilgili korkuların yatıştırılması ve ekonomik gücün askeri güce dönüşmeyeceğini ve çatışmaların barışçıl yollarla çözüleceğini göstermesi açısından önemlidir.¹⁸⁸ Özellikle de Çin tehdidi kuramını göz önünde bulunduracak olursak, Çin açısından en faydalı yaklaşımın, dış politika ilkelerinde her zaman uyum ve barış vurgusu yapmak olduğu söylenebilir.

Uyumlu dünya yaratma konusunda Suisheng Zhao ise, uyumlu dünya kavramını uluslararası politikaya uygulamanın; hegemonik hırslarla ilerleyen bir tek taraflılık (unilateralism) değil, tüm ülkeleri içeren bir uzlaşma gerektirdiğini; 20. yüzyılı savaşlarla geçiren büyük güçlerin, uyumlu dünya yaratmada temel bir rol oynayabileceğini söylemektedir.¹⁸⁹

Yan Xuetong'a göre Çin'in uyumlu dünya kuramı, klasik Çin düşünürlerinin devletlerarası ilişkilerin analizinin ışığı altında gelişmiştir ve uluslararası etkisi oldukça büyük olabilecek bir kuramdır ancak bu kuram, evrensel bir vizyon sunmadığı takdirde ya da, yalnızca Çin değerlerine/ karakteristiğine bağlı kaldığı takdirde, ne yazık ki, ya yalnızca Çin'de ya da sınırlı sayıdaki küçük ülkede uygulanabilir ve uluslararası etkisi olmaz.¹⁹⁰

Çin merkezli uluslararası ilişkiler kuramı oluşturulması konusunda klasik Çin düşünürlerinden faydalanılması gerektiğini ancak bu konuda yeterli eğitim alınmadığını ve yeterli kuramsal tartışma olmadığını savunan Yan Xuetong, görüldüğü gibi Hu Jintao'nun

¹⁸⁷ Daniel A. Bell, *China's New ...*, p.9.

¹⁸⁸ Daniel A. Bell, *China's New ...*, pp.9-10.

¹⁸⁹ Suisheng Zhao (ed.), "The Transformation of US-China Relations", in; *China and the United States: Cooperation and Competition in Northeast Asia*, Palgrave Macmillan, 2008, p.27.

¹⁹⁰ Yan Xuetong, *Ancient Chinese ...*, p.62.

uyumlu dünya ilkesi için de benzer bir görüş ileri sunmaktadır. Yine Yan Xuetong'un savunduğu ve tezin ikinci bölümünde¹⁹¹ de ifade edildiği gibi Çin, ABD gibi bir hegemon devletten ziyade, insancıl otoriteye sahip bir devlet olmalıdır. Uyumlu dünya ilkesi, bu yolda oluşturulmuş en önemli adımlardan biridir, ancak, Yan Xuetong'un da ifade ettiği gibi bu ilke genişletilerek tüm dünyada etkisini gösterebilecek hale getirilmelidir.

Hu Jintao'nun uyumlu dünya ilkesinin çıkış tarihi, Zhao Tingyang'ın Tianxia Sistemi: Bir Dünya Kurumu Felsefesine Giriş (*The Tianxia System: An Introduction to the Philosophy of a World Institution*, Tianxia Tixi: Shijie zhidu zhexue daolun 天下体系：世界制度哲学导论) adlı kitabının basım tarihiyle (2005) eş zamanlıdır. Konfüçyüs değerlerinden esinlenilerek yazılan ve Çin'in dünyaya bakışının anlaşılması açısından önemli olan Tianxia Sistemi isimli kitap, Hu Jintao dönemindeki dış politika ilkeleriyle de paralellik taşımaktadır. Özellikle uyumlu dünya politikasına felsefî bir temel oluşturduğu söylenebilecek olan Tianxia sisteminin hedefi, tezin ikinci bölümünde¹⁹² detaylı bir şekilde anlatılan dünya barışı, uyumlu dünya ve düşmanı dosta çevirme ilkeleridir. Çin, dünyaya bakışını yansıtan, Konfüçyüs öğretisi temel alınarak hazırlanan ve Çin merkezli bir uluslararası ilişkiler kuramı oluşturulması konusunda önemli bir adım olan Tianxia Sistemi'yle ve bu bakış açısını yansıtan dış politika ilkeleriyle birlikte yükselişini sürdürmekte ve Batılı yazarlarca ileri sürülen Çin tehdidi kuramına karşı çıkmaktadır.

Hu Jintao döneminde, kendisinin ilkeleri olan 'bilimsel gelişim kavramı', 'barışçıl yükseliş', 'barışçıl gelişim', 'uyumlu toplum' ve 'uyumlu dünya' ile uyumlu olarak, düşman edinmeme, açık bölgeselcilik, küresel bölgelerarası işbirliği ağı ve iyi komşuluk politikası olmak üzere dört temel politika uygulanmıştır.

Bunlardan ilki olan 'düşman edinmeme diplomasisi' (non-enemy diplomacy), Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, Çin diplomasisinin en belirgin özelliklerinden biri olagelmıştır. Adından da anlaşılacağı gibi, hiçbir ülkeyle düşman olmama amacı taşıyan ve günümüzde, gelişen, gelişmekte olan ve komşu ülkelerle çok yönlü ve karşılıklı işbirliği

¹⁹¹ Bkz. Bölüm 2.3.1.2., ss. 66-67.

¹⁹² Bkz. Bölüm 2.3.2.2.2., ss. 76-78.

sağlayan Çin'in, düşman olarak gördüğü/yaklaştığı hiçbir ülke bulunmamaktadır. Çin'in tüm bu ülkelerle işbirliği, 'çok yönlü ortaklık' çerçevesi altında gerçekleşmektedir.¹⁹³

Açık Bölgeselcilik Politikası (open regionalism) ile ilgili olarak Hu Jintao, her yıl düzenlenen Boao Forumu'nun 2011 yılı Nisan ayındaki toplantısında, *"tüm ülkeler açık bölgeselcilik politikasına katılmalı ve Asya bölgesi dışındaki ülkelerin varlıklarına ve çıkarlarına saygı göstermeli"* diyerek 'açık bölgeselcilik' çağrısı yapmış ve bölgeler arası farklılıkları azaltmak amacıyla 'yeni bir güvenlik kavramı' önerisinde bulunmuştur.¹⁹⁴

Küresel bölgelerarası işbirliği ağı (Global Inter-regional cooperation network) politikası, 1990'ların sonlarından itibaren Çin'in, Asya'ya entegre olabilmek ve bölgesel entegrasyonun sağlanabilmesi için, bölgesel işbirliğini desteklemesidir. Bölgesel işbirliği çerçevesinde oluşturulan ASEAN+3 bunun en önemli kanalıdır.¹⁹⁵

ÇKP'nin 16. Kongresi'nde önerilen 'iyi komşuluk' (good neighbourly policy/ mulin youhao zhengce/ 睦邻友好政策) politikasının iki temel amacı; 'komşularla yeniden arkadaş olma' (befriending neighbours- 與鄰為善, yulin wei shan) ve 'komşulara eşlik etme'dir (accompanying neighbours / 與鄰為伴, yilin wei ban). Şu an ise üç komşuluk politikası (three neighbourly policy) olarak anılmaktadır: komşularla yeniden arkadaş olma (befriending neighbours/睦, mulin), komşuları güçlendirme/zenginleştirme (enriching the neighbours/富鄰, fulin) ve komşulara güvenli bir çevre sağlama (安鄰, anlin).¹⁹⁶

Hu Jintao döneminde uygulanan bu politikaların hepsi, her zaman barış ve uyum vurgusu yapan Konfüçyüs öğretisiyle uyumludur. Aynı şekilde Mohizm'in temsilcisi Mozi da, her ne kadar birçok konuda Konfüçyüs'e saldırsa da, barış ve uyum konusunda Konfüçyüs'le benzer vurgular yapmıştır. Tezin birinci bölümünde¹⁹⁷ detaylı olarak açıklandığı gibi, Mohizm'in en temel öğretilerinden biri, saldırganlığın reddidir (rejecting aggression, *fei-gong* 非攻). Mozi'nin her şeyi kucaklayan sevgi kavramı da, tüm insanları eşit derecede sevmemizi, bu şekilde dünyada barışa ulaşılacağını öğütler. Hu Jintao'nun iyi

¹⁹³ Su Hao, "Harmonious World: The Conceived International Order in Framework of China's Foreign Affairs", (ed. Masafumi Iida), in; *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power*, NIDS Joint Research Series, No:3, 2009, p.35.

¹⁹⁴ Li Xing, Wu Jiao, "Hu calls for cooperation", *China Daily*, 16.04.2011, http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2011bfa/2011-04/16/content_12338367.htm (03.12.2013)

¹⁹⁵ Su Hao, "Harmonious World ...", p.42.

¹⁹⁶ Chien-min Chao, Chih-Chia Hsu, "The Worldviews of ...", p.93.

¹⁹⁷ Bkz. Bölüm 1.2.1.1., s.21.

komşuluk, işbirliği, düşman edinmeme, uyumlu dünya gibi politikaları da, klasik Çin düşüncesinden gelen, savaşa karşı olma, işbirliği ve uyumla ortak refaha ulaşma düşüncesiyle paraleldir.

4.2.3. Hu Jintao Dönemi Çin'in ABD Politikası

Hu Jintao, Başkanlık dönemi boyunca ülke içinde ve dışında birçok problemle başa çıkmak durumunda kalmıştır. Görevi Jiang Zemin'den ilk devraldığı dönemde, Hu'nun baş etmesi gereken ilk problem, 2003'te Hong Kong'ta başlayarak birçok ülkeye yayılan ve yüzlerce kişinin ölümüne yol açan şiddetli akut solunum yolu sendromu hastalığı (SARS) olmuştur. Çin'in hastalığa zamanında müdahale etmeyişi ve yayılmasını önleyemeyişi, eleştirilere sebep olurken, SARS yüzünden Çin'de düzenlenecek önemli konsferanslar da ertelenmiştir.¹⁹⁸ 26 Nisan 2003 tarihinde, ABD Başkanı'nın isteği üzerine, Hu Jintao ve George W. Bush konuyla ilgili bir telefon görüşmesi yapmışlar, Bush, Çin'in SARS'la savaşındaki gayretlerinden dolayı Hu Jintao'yu tebrik ederek, destek ve yardıma hazır olduklarını ifade etmiştir.¹⁹⁹

Hu Jintao döneminde Çin-ABD ilişkilerine bakacak olursak, aslında iki ülke ilişkilerinin diplomatik ilişkilerin kurulduğu 1979'dan itibaren, hiçbir zaman çok istikrarlı ve problemsiz olmadığı görülmektedir. Harry Harding'in 1980'lerde 'kırılgan ilişki', Mike Lampton'ın 1990'larda 'aynı yatak, farklı rüyalar' olarak tanımladığı ilişkiler, Çin'in 21. yüzyılda küresel güç statüsüne yükselmesiyle iyice karmaşık bir hal almıştır.²⁰⁰ Hu Jintao döneminde de, bir yandan ekonomik açıdan iki ülkenin birbirine bağımlılığının giderek artması, diğer yandan Tayvan, Tibet, Kuzey Kore, İran, askeri harcamalar vb. konuların zaman zaman tansiyonu artırması, iki ülke ilişkilerinin temel dinamiklerini oluşturmaktadır.

Hu Jintao dönemi, daha önce de ifade edildiği gibi, Çin'de Konfüçyüsçülüğün yükselişinin, Konfüçyüs'e yapılan atıflarla gerek devlet adamlarının söylemlerinde gerekse belirlenen politikalarda en belirgin hale geldiği ve bu etkinin Çin'in dış politika ilkelerine en çok yansıdığı dönemdir. Bu bağlamda tezin bu bölümünde, Hu Jintao döneminde Çin ve

¹⁹⁸ Bonnie S. Glaser, "US- China Relations:SARS, Summitry and Sanctions", *Comparative Connections*, Vol:5, No:2, 2003, p.6-7, http://csis.org/files/media/csis/pubs/0302qus_china.pdf (20.03.2015)

¹⁹⁹ "President Hu Jintao Talks with US President George W. Bush over Phone", April 26, 2003, Embassy of the People's Republic of China in The Kingdom of the Netherlands, <http://nl.china-embassy.org/eng/xwdt/t137319.htm> (20.03.2015)

²⁰⁰ Suisheng Zhao, "The Transformation of ...", p.15.

ABD arasındaki diplomatik ilişkiler, karşılıklı ziyaretler, ekonomik ilişkiler ve temel anlaşmazlık konuları olan Tayvan, Tibet, Kuzey Kore, İran, Doğu ve Güney Çin Denizi ve diplomatik krize neden olan konular incelenecek ve Çin'in ABD politikasının, Hu Jintao'nun dış politika ilkeleriyle paralellik gösterip göstermediği, Konfüçyüs değerlerinin ve öğretisinin Çin'in ABD'ye yaklaşımında ne derece etkisi olduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.2.3.1. Diplomatik İlişkiler

Hu Jintao'nun iktidarda olduğu dönemde, ilk olarak, davet üzerine ABD Başkanı George W. Bush, Asya turunun bir parçası olarak 2005 yılının Kasım ayında Çin'e gitmiştir. Kendisine yapılan karşılama töreninden önce Bush, Beijing'deki Protestan Kilisesi'ne giderek, ifade özgürlüğü konusunda mesajlar vermiştir. Provokatif söylemlerden kaçınan Bush, ziyaretin geri kalanını ticaret ve nükleer silahların yayılmasını önleme konularına ayırmıştır.²⁰¹ Kendinden önceki Parti liderlerinin aksine Hu, bu ziyaret için tutuklu bulunan siyasi suçluların hiçbirini salıvermemiş, bu da ABD tarafında hoşnutsuzluğa neden olmuştur.²⁰²

2002'de ABD'yi Başkan Yardımcısı olarak ziyaret eden Hu Jintao'nun ABD'ye ilk resmi ziyareti ise, 2006 yılının Nisan ayında gerçekleşmiştir. Ziyaret esnasında, Hu Jintao için yapılan karşılama töreninde, Falun Gong taraftarlarından birinin içeri sızarak Hu Jintao'yu protesto etmesi ve zor durumda bırakması, medya tarafından, ABD'ye karşı bir güvensizlik hissi yaratabileceği şeklinde yorumlanmıştır.²⁰³ Bu olayın üzerine, bir diğer problem yaratan olay da, Çin'in ulusal marşı tanıtılırken, Beyaz Saray sunucusunun Çin'in resmi adı olan Çin Halk Cumhuriyeti yerine, Tayvan'ı ifade eden Çin Cumhuriyeti demesidir. Çin dış ilişkiler uzmanlarından Pang Zhongying, Çin'i ziyarete gelen hiçbir ABD Başkan ya da Başkan Yardımcısı'nın, böyle utanç verici şeylerle karşılaşmadığını

²⁰¹ Peter Baker, Philip P. Pan, "Bush Attends Beijing Church, Promoting Religious Freedom", November 20, 2005, *Washington Post*, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2005/11/19/AR2005111901286.html> (09.03.2015)

²⁰² Chi Wang, *The United States and China Since World War II: A Brief History*, M.E. Sharp, 2013, p.184.

²⁰³ Joseph Khan, "In Hu's Visit to the U.S., Small Gaffes May Overshadow Small Gains", April 22, 2006, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2006/04/22/world/asia/22china.html?_r=0 (09.03.2015)

ifade etmiştir.²⁰⁴ Ancak tüm bu olanlar Çin medyasına yansımamış, ziyaretle ilgili olumlu mesajlar verilmiştir.

Hu Jintao, 2006'dan sonra ABD'ye yeniden 2009'un Ocak ayında bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Hu'nun bu ziyaretinde, ilk seferkinin aksine utanç verici durumlar yaşanmamış ve ABD Başkanı olan Barack Obama tarafından oldukça özenli bir şekilde ağırlanmıştır. Bu ziyaret ayrıca bir önceki ziyaretin aksine 'resmi ziyaret' olarak adlandırılmıştır.²⁰⁵ Hu'nun 2005'teki ziyaretini Çin, 'resmi ziyaret' olarak adlandırsa da, ABD, 'official visit' olarak adlandırmıştı. Hu'nun ziyaretinde ayrıca insan hakları konusuna da değinilmiş, Hu ilk kez; "Gelişmekte bir ülke olan Çin'in, ekonomik ve sosyal gelişim konusunda çözülmesi gereken pek çok sorunu vardır. İnsan hakları konusunda da hala yapılması gereken çok fazla şey vardır" diyerek, insan hakları konusunda daha yumuşak bir tavır sergilemiştir.²⁰⁶ Bunun yanı sıra, ziyaret sırasında Çin, ABD şirketleriyle 45 milyar dolarlık ticaret ve yatırım kontratı imzalamıştır.²⁰⁷

Hu'nun ziyaretinden sonra Barack Obama da aynı yıl Çin'i ziyaret etmiştir. Obama'nın 15-18 Kasım, 2009'da gerçekleşen Çin ziyaretinde, 'ABD-Çin Ortak Bildirisi' yayınlanmıştır.²⁰⁸ Bildiride, iki ülke arasında gerçekleşen ABD-Çin Stratejik ve Ekonomik Diyalogu'nun önemi vurgulanmış, askeri ilişkilerin geliştirilmesi, teröre karşı eşit ve ortak faydalar temelinde işbirliğinin sağlanması, ekonomi, bölgesel ve küresel konular, iklim değişikliği, enerji, bilim ve teknoloji, tarım, sivil havacılık, kültür gibi konularda işbirliğinin güçlenmesi öngörülmüştür.²⁰⁹ Bildiride her iki ülke de ortak stratejik güvenin sağlanmasının önemi üzerinde durmuş, Çin tarafı, barışçıl gelişim ve ekonomide kazan-kazan stratejisi izleyeceklerini ifade ederek, kalıcı barış ve ortak refah için uyumlu dünya yaratma düşüncesine bağlılıklarını ifade etmişlerdir. ABD ise uluslararası ilişkilerde

²⁰⁴ Ibid. (09.03.2015)

²⁰⁵ Nia-Malika Henderson, Roxanne Roberts, "For Hu Jintao's State Visit, a Day of Pomp and Ceremony", *Washington Post*, January 20, 2011, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/story/2011/01/18/ST2011011805935.html?sid=ST2011011805935> (09.03.2015)

²⁰⁶ John Pomfret, Scott Wilson, "Obama Hosts Hu Jintao on State Visit, Presses China on Human Rights", *Washington Post*, January 20, 2011, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/01/19/AR2011011904733.html?sid=ST2011011805935> (09.03.2015)

²⁰⁷ Ibid., (09.03.2015)

²⁰⁸ The White House, Office of the Press Secretary, "U.S.-China Joint Statement," November 17, 2009, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/us-china-joint-statement> (01.04.2014)

²⁰⁹ Ibid., (01.04.2014)

daha büyük bir role sahip, güçlü, zengin ve başarılı bir Çin'i memnuniyetle karşılayacaklarını ifade etmiştir.²¹⁰

Bunun dışında bildiride Tayvan konusunun Çin'in egemenlik ve toprak bütünlüğünü ilgilendirdiği ve ABD'nin Çin'in 'Tek Çin' politikasını izlediği ve her iki ülkenin temel çıkarlarına saygının, ikili ilişkilerin istikrarında ne kadar önemli olduğu ifade edilmiştir.²¹¹

Obama'nın Çin'e yaptığı ziyaret; basının ikinci plana atılmış olması, erişimin kısıtlı olması (yalnızca Şangay'daki yerel bir televizyon kanalı ve Xinhua Haber Merkezi'ne yayın konusunda izin verilmiş), basın toplantısında hiçbir soruya izin verilmemiş olması, Obama'nın programına herhangi bir STK, şirket veya fabrika ziyaretinin eklenmemiş olması gibi konuların yanı sıra, Obama'nın Çin'e karşı fazlaca uzlaşmacı ve yumuşak bir tavır sergilediği algısı da, Batı medyası tarafından eleştiri konusu olmuştur.²¹²

Hu Jintao döneminde ABD başkanlarıyla gerçekleşen bu görüşmeler değerlendirildiğinde, Bush döneminde, her ne kadar 11 Eylül 2001 olaylarından sonra Bush'un Çin'e yaklaşımı pozitif yönde değişmiş olsa da, Hu Jintao'nun 2006'da ABD'ye yaptığı ABD ziyaretinde gösterilen özensizlik göze çarpmaktadır. Bu özensizliğe rağmen, Çin medyasının durumu pozitif yansıtması, Çin ve ABD arasında giderek artan ve bir sonraki konuda detaylı anlatılacak olan ekonomik ilişkilerin ön planda tutulmasından kaynaklanmaktadır. Çin, bu dönemde ABD'yle ilişkilerinde ekonomiyi ön planda tutmuş, uyumlu dünya politikasına uygun davranarak, diğer ülkelerle güven ve işbirliğine dayalı ilişkiler kurmak istediğini göstermiştir.

Çin ve ABD'nin diplomatik ilişkileri başlığı altında değerlendirilebilecek bir diğer konu da son yıllarda, gelişen teknolojiyle birlikte ortaya çıkan siber güvenlik ve siber savaş konuları, bir diğer adıyla internet saldırılarıdır. Siber savaştaki en büyük zorluk ise sanal ortamda kimlik takibinin güçlüğü ve bu saldırıların hükümet destekli olup olmadığının

²¹⁰ Ibid., (01.04.2014)

²¹¹ Ibid., (01.04.2014)

²¹² David Shambaugh, "Stabilizing Unstable U.S.-China Relations? Prospects for the Hu Jintao Visit", January 2011, *Brookings*, http://www.brookings.edu/research/papers/2011/01/us-china-shambaugh#_ftn2 (01.04.2014); Elizabeth Lynch, "The Obama Visit to China-What the US Press Missed?", November 23, 2009, *The Huffington Post*, http://www.huffingtonpost.com/elizabeth-lynch/the-obama-visit-to-china_b_367459.html (01.04.2014); Helene Cooper, "China Holds Firm on Major Issues in Obama's Visit", November 17, 2009, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2009/11/18/world/asia/18prexy.html?_r=0 (01.04.2014).

bilinmemesidir. Siber savaş konusunun Çin ve ABD arasında yarattığı gerilime geçmeden önce, ‘siber’ kelimesinin tanımını yapmak gerekir.

BM, ‘siber’ kelimesini; net olarak bilinen, internete bağlı bilgisayar, iletişim altyapısı, çevrimiçi konferans kuruluşları, veritabanı ve bilgi destek sistemlerinin küresel ağı olarak tanımlamaktadır.²¹³ Siber savaş ise, Cambridge sözlüğünde; ‘iletişim ve ulaşım sistemleri veya su ve elektrik kaynakları gibi şeylere zarar vermek amacıyla, bir ülkenin bilgisayarlarına interneti kullanarak yapılan saldırı’ şeklinde tanımlanmaktadır.²¹⁴ Zaman zaman siber savaşla karıştırılabilen bir diğer unsur da siber casusluktur. Siber casusluk, siber savaştan farklı olarak, bir ülkenin gizli bilgisini çalmak ve bunu kendi stratejik üstünlüğünü sağlamak için kullanmak amacını taşımaktadır.

Siber casusluk olaylarında küresel çapta en fazla casusluk yapan ülkenin Çin olduğu ifade edilmektedir. 2002’den bu yana Çin’in ABD Savunma Bakanlığı’na karşı düzenlediği siber casusluk eylemleri FBI tarafından ‘Titan Yağmuru’ olarak adlandırılmıştır.²¹⁵ 2008’de ABD Savunma Bakanlığı’na toplamda 54.640 siber saldırı yapılmış, bu sayı 2009’de neredeyse iki katına çıkmıştır.²¹⁶ Çin tarafından yapıldığı düşünülen bu eylemleri Çin Hükümeti’nin de desteklediği düşünülmekte, Çin Hükümeti ise her defasında bunları reddetmektedir. Tabii ki, saldırılar yalnızca ABD tarafına yapılmamaktadır. Çin de, her fırsatta bilgisayar korsanlarının başlıca hedefi olduğunu iddia etmekte ve sistemlerine yapılan saldırıların istatistiklerini çıkarmaktadır.²¹⁷

ABD güvenlik uzmanları, siber saldırıların en az terör eylemleri kadar ciddiye alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Nitekim 2007’de, Amerikan nükleer silah laboratuvarına, Çin tarafından yapıldığı düşünülen bir saldırı olmuştur ve ne kadar bilgi çalındığı bilinmemektedir.²¹⁸

²¹³ Jason Andress, Steve Winterfeld, *Cyber Warfare: Techniques, Tactics and Tools for Security Practitioners*, USA: Elsevier, Inc., 2011, p.2.

²¹⁴ “Cyber Warfare”, Cambridge Dictionaries Online, <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/business-english/cyber-warfare> (15.03.2015)

²¹⁵ Jeffrey Carr, *Inside Cyber Warfare*, USA: O’Reilly Media, Inc., 2010, p.4.

²¹⁶ William T. Hagestad II, *21st Century Chinese Cyberwarfare*, UK: IT Governance Publishing, 2012, p.25.

²¹⁷ Michael D. Swaine, “Chinese Views on Cybersecurity in Foreign Relations”, *China Leadership Monitor*, No:12, 2013, p.3, <http://carnegieendowment.org/files/CLM42MS.pdf> (15.03.2015)

²¹⁸ Magnus Hjortdal, “China’s Use of Cyber Warfare: Espionage Meets Strategic Deterrence”, *Journal of Strategic Security*, Vol:4, No:2, 2011, p.7.

2010'da Google, Çin tarafından, şirketin altyapı sistemini hedef alarak bir siber saldırı gerçekleştirildiğini ve şirkete ait fikri mülkiyetin çalındığını iddia etmiştir. Sonrasında ise Google'ın Çin-merkezli web arama servisini kapatması ve kullanıcıları Hong Kong portalına yönlendirmesi, iki ülke arasında tansiyonun artmasına neden olmuştur.²¹⁹ ABD, saldırının tamamen hedefe yönelik olduğunu, mühendisleri ve kalite kontrol geliştiricileri hedef aldığını iddia etmiştir.²²⁰ Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, Çin'in saldırıyla bir alakası olmadığını, Çin Hükümeti'nin suçlanmasının sorumsuzca ve art niyetli bir davranış olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda, Çin'in interneti hukuka göre yönettiğini, bunun değişmeyeceğini, hukuka göre korsanlığın yasak olduğunu ve korsanlığa karşı sert önlemler alındığını ifade etmiştir.²²¹

ABD Savunma Bakanlığı'nın 2013'te Çin'in askeri ve güvenlik konularındaki gelişimiyle ilgili yayınladığı raporda, 2012'de, ABD de dâhil tüm dünyada bilgisayar sistemlerine saldırılarda bulunduğu, bunların bazılarının direk Çin Hükümeti ve askeriyesinden geldiğinin görüldüğü, ulaşılmaması hedeflenen bilginin, Çin'in savunma ve yüksek teknoloji sanayisinin gelişiminde, ABD liderlerinin Çin'deki temel konulardaki görüşlerini ve ABD'nin savunma ağlarını öğrenmede kullanılabileceğini ifade etmiştir.²²²

2014'ün Mayıs ayında ABD, Çin Halk Kurtuluş Ordusu'na bağlı Şangay merkezli bir birimde bulunduğu saptanan Çinli beş ordu mensubunu, Westinghouse Electric, the United States Steel Corporation ve bazı diğer önemli şirketlerin networklerine saldırmak ve önemli bilgileri ele geçirmekle suçlamıştır.²²³ Çin ise bunların tamamen kurmaca olduğunu söyleyerek suçlamayı reddetmiş, bu suçlamanın 'Çin-ABD işbirliği ve karşılıklı güvenine zarar vereceğini' söyleyerek, ABD ile birlikte yürütülen Ortak Anti-Siber Hırsızlık çalışma grubundaki rolünü askıya almıştır.²²⁴

²¹⁹ "Google Cyberattack Hit Password System: Report", *Reuters*, April 20, 2010, <http://www.reuters.com/article/2010/04/20/us-google-cyberattack-idUSTRE63J0BO20100420> (10.10.2014)

²²⁰ Bill Gertz, "Cyber-attack on US firms, Google traced to Chinese", *The Washington Times*, March 24, 2010, <http://www.washingtontimes.com/news/2010/mar/24/cyber-attack-on-us-firms-google-traced-to-chinese/?page=all> (15.03.2015)

²²¹ Tania Branigan, "China Denies Links to Google Cyber Attacks", *The Guardian*, 23 February 2010, <http://www.theguardian.com/world/2010/feb/23/china-denies-google-cyber-attacks> (15.03.2015)

²²² "Military and Security Developments...", p.36, (15.03.2015)

²²³ Michael S. Schmidt, David E. Sanger, "5 in China Army Face U.S. Charges of Cyberattacks", *The New York Times*, May 19, 2014, http://www.nytimes.com/2014/05/20/us/us-to-charge-chinese-workers-with-cyberspying.html?_r=0 (10.10.2014)

²²⁴ Rupert Cornwell, "US declares cyber war on China: Chinese military hackers charged with trying to steal secrets from companies including nuclear energy firm", *The Independent*, May 19, 2014,

Daha önceleri de ABD'nin siber saldırı suçlarını yalanlayan Çin, bu son suçlama sonrasında çok daha sert bir cevap vermiştir. Çin Dışişleri Bakanı, “Bu güne kadar Çin ve ABD arasındaki askeri ilişkiler güzel bir gelişme göstermiştir. Ancak ABD bu davranışıyla, sağlıklı, istikrarlı ve güvenilir ilişkiler kurma sözüne ihanet etmiş ve iki ülke arasındaki karşılıklı güvene ciddi bir zarar vermiştir” şeklinde bir açıklama yapmıştır.²²⁵

Çin ve ABD arasındaki siber savaş ya da siber casusluk olayları şiddetini artırsa da, Çin ve ABD arasında gerilim yaratan diğer konularda da görüldüğü gibi, Çin'in herhangi bir yaptırım olamakta, ABD'ye tepkisi ilişkilerin zarar göreceğine dair söylemlerden öteye gitmemektedir. Çin dış politikası açısından değerlendirildiğinde, siber saldırı ya da siber savaş tabii ki barış, işbirliği ve karşılıklı güven anlamına gelen uyumlu dünya politikasına bir tezat oluşturmaktadır. Ancak, siber casusluk konusunda büyük bir belirsizlik söz konusu olduğundan, iki ülke arasında giderek büyüyen bir problem olsa da, suçu işleyen tarafın suçunun kanıtlanması oldukça zor olduğundan, net bir kanıya varmak güçtür.

4.2.3.2. Ekonomik İlişkiler

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti ilan edildikten sonra, Mao Zedong liderliğinde Çin'in ekonomisi, devlet kontrolünde ve kapalı bir ekonomiydi. Mao'nun 1976'da ölümünden sonra başa gelen Deng Xiaoping, reform ve dışa açılma olarak adlandırılan politikasıyla, Çin ekonomisinde büyük bir dönüşüme imza atmış ve yapılan reformlar sonucu Çin, ekonomik alanda büyük bir güç haline gelmeye başlamıştır.

Çin ve ABD arasındaki ticaret, 1979'da diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra, Deng Xiaoping'in reformlarının da etkisiyle hızla gelişmiştir. Ancak 1989 Tiananmen Olayı, tezin dördüncü bölümünde²²⁶ detaylı olarak anlatıldığı gibi, ilişkilere darbe vurmuştur. Çin'in 1991'de APEC'e üye olması neticesinde, liderler, ilişkilerinde ekonomiyi ön planda tutmuş ve ilişkiler kopmamıştır. 2000'de, ABD Başkanı Bill Clinton,

<http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/us-charges-chinese-military-hackers-with-cyber-espionage-bid-to-gain-advantage-in-nuclear-power-metals-and-solar-product-industries-9397661.html>
(10.10.2014)

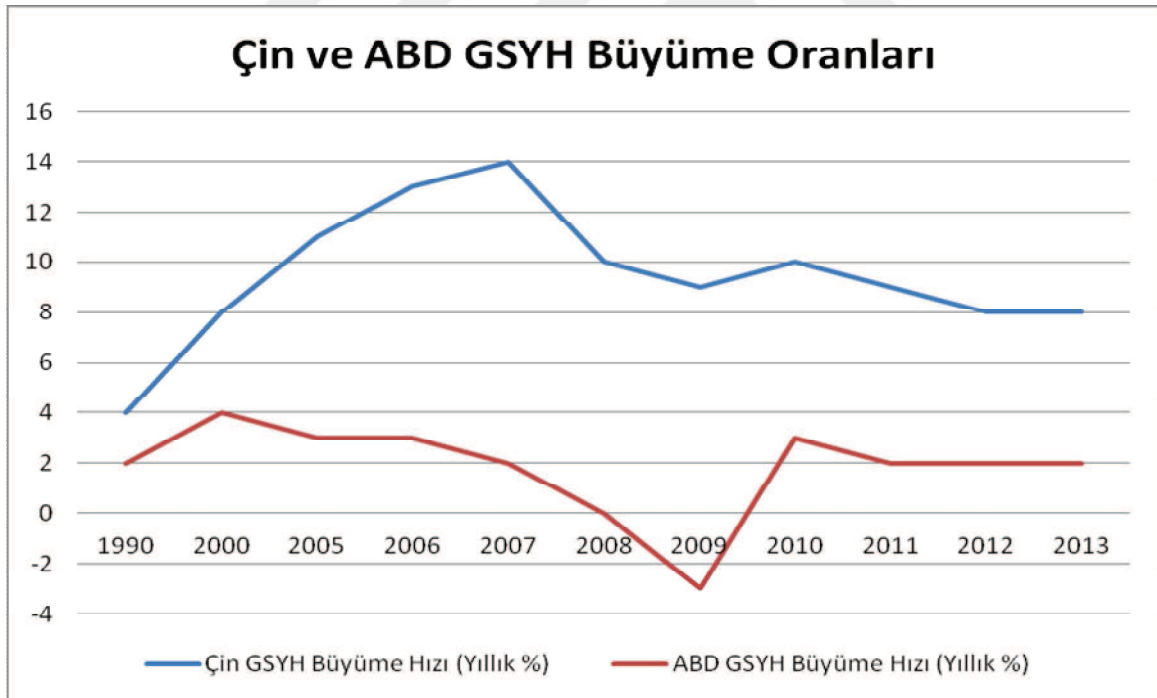
²²⁵ Jonathan Kaiman, “China Reacts Furiously to US Cyber-Espionage Charges”, *The Guardian*, May 20, 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/may/20/china-reacts-furiously-us-cyber-espionage-charges>
(10.10.2014)

²²⁶ Bkz. Bölüm 4.1.4.1., s.116.

Çin’le ticaretin normalleşmesini öngören ABD-Çin İlişkileri Yasası 2000’i (US-China Relations Act of 2000) imzalamış ve Çin’in 2001’de Dünya Ticaret Örgütü’ne katılımının yolunu açmıştır.²²⁷ Çin’in DTÖ üyeliğinden hemen önce ABD’de yaşanan 9/11 saldırıları sonrası ABD, Çin’i ‘stratejik rakip’ten ziyade terörizme karşı birlikte savaşabileceği bir ‘partner/ortak’ olarak görmeye başlamıştır. Bu olaydan sonra, her iki ülke de istihbarat değişiminde bulunacağını doğrulamış, Çin, teröristleri finanse eden para akışını önlemek için teşebbüste bulunurken ABD de, Xinjiang’daki Doğu Türkistan İslam Hareketi’ni (East Turkestan Islamic Movement- ETIM), terörist örgüt kategorisine almıştır.²²⁸

1978 reformlarıyla birlikte, dünyanın en fakir ülkelerinden biriymiş, günümüzde dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelen ve yakın zamanda ABD’yi geçmesi öngörülen Çin’in ve dünyanın en büyük ekonomisi ABD’nin ekonomideki büyüme oranları aşağıdaki tabloda açıkça görülmektedir.

Tablo 4.1: Çin ve ABD’nin Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarının Yıllık Büyüme Oranları

Kaynak: <http://data.worldbank.org>

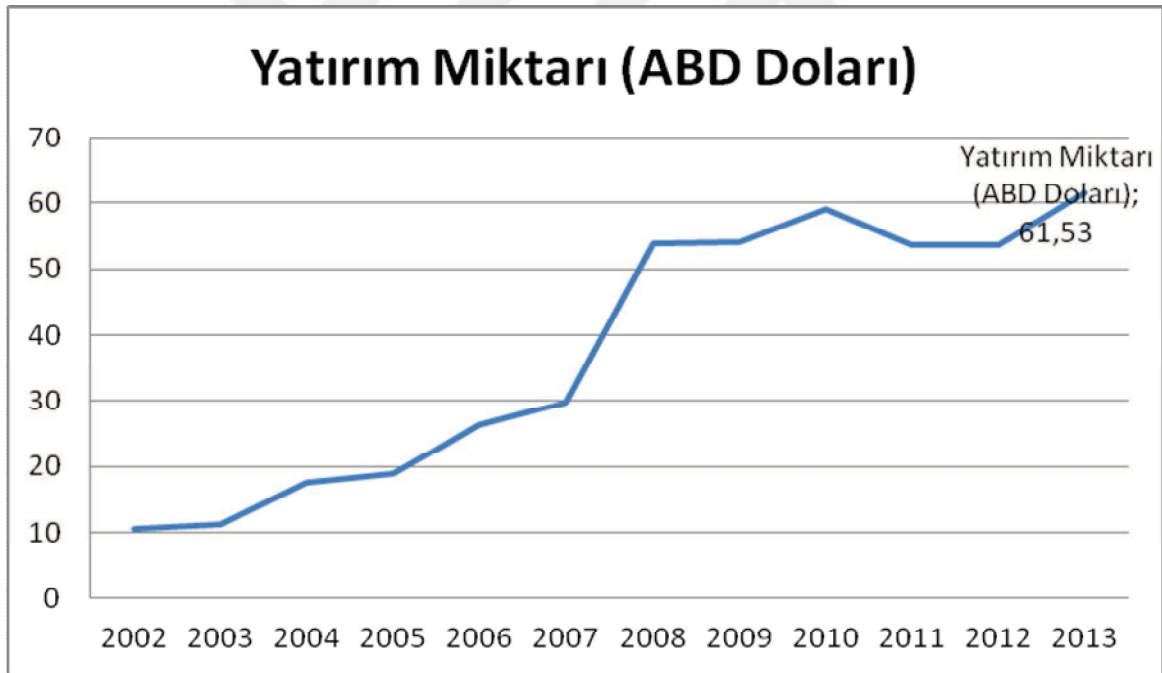
²²⁷ “US Relations with China, 1949-present”, Council on Foreign Affairs, <http://www.cfr.org/china/us-relations-china-1949---present/p17698> (11.03.2015)

²²⁸ Michael Yahuda, *The International Politics of the ...*, p.222.

Büyümesi yıllık ortalama %3 olan ABD ekonomisi, 2008 ekonomik kriziyle birlikte % -3 seviyelerine gerilemiş, 2010-2011 yılından itibaren de %2'lik büyüme oranıyla bir istikrar yakalamıştır. Çin ekonomisi ise, 2007-2008 yılına kadar çok hızlı bir artış göstermiş ve %14'lük büyüme oranına ulaşmıştır. 2008 krizinden fazla etkilenmeyen Çin'in 2008'deki büyüme oranı %9 seviyelerindedir. Son yıllarda da ortalama %8 büyüme oranıyla devam etmektedir.

Çin'in reform ve dışa açılma süreci devam ederken, Çin ve ABD arasında karşılıklı yatırımlar konusunda da büyük bir artış olmuştur. Nitekim Çin'in hızlı ekonomik büyümesinin altında yatan en önemli unsurlardan biri de doğrudan yabancı yatırımlardır (DYY- Foreign Direct Investment).

Tablo 4.2: ABD'nin Çin'e Doğrudan Yatırımları 2002-2013 (milyar dolar)

Kaynak: <http://www.statista.com/statistics/188629/united-states-direct-investments-in-china-since-2000/>

1980'den 2013 yılının sonuna dek, ABD'nin Çin'e yaptığı yatırım 72,78 milyar dolardır. Çin'in ABD'ye yatırımı ise tahminen 30 milyar dolar civarındadır.²²⁹ Yukarıdaki grafikte de Hu Jintao döneminde, 2002-2013 yılları arasında ABD'nin Çin'e doğrudan

²²⁹ Zhou Shijian, "A Shift in Sino-US Economic and Trade Relations", *China-US Focus*, January 7, 2014, <http://www.chinausfocus.com/finance-economy/a-shift-in-sino-us-economic-and-trade-relations/> (11.03.2015)

yatırımlarını görmekteyiz. 2007'den sonra, 2008 küresel kriziyle birlikte, ABD'nin Çin'e yatırımında hızlı bir artış gerçekleşmiş, yatırım miktarı 53 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. 2013'te ise bu miktarın 61 milyar dolara çıktığı görülmektedir.

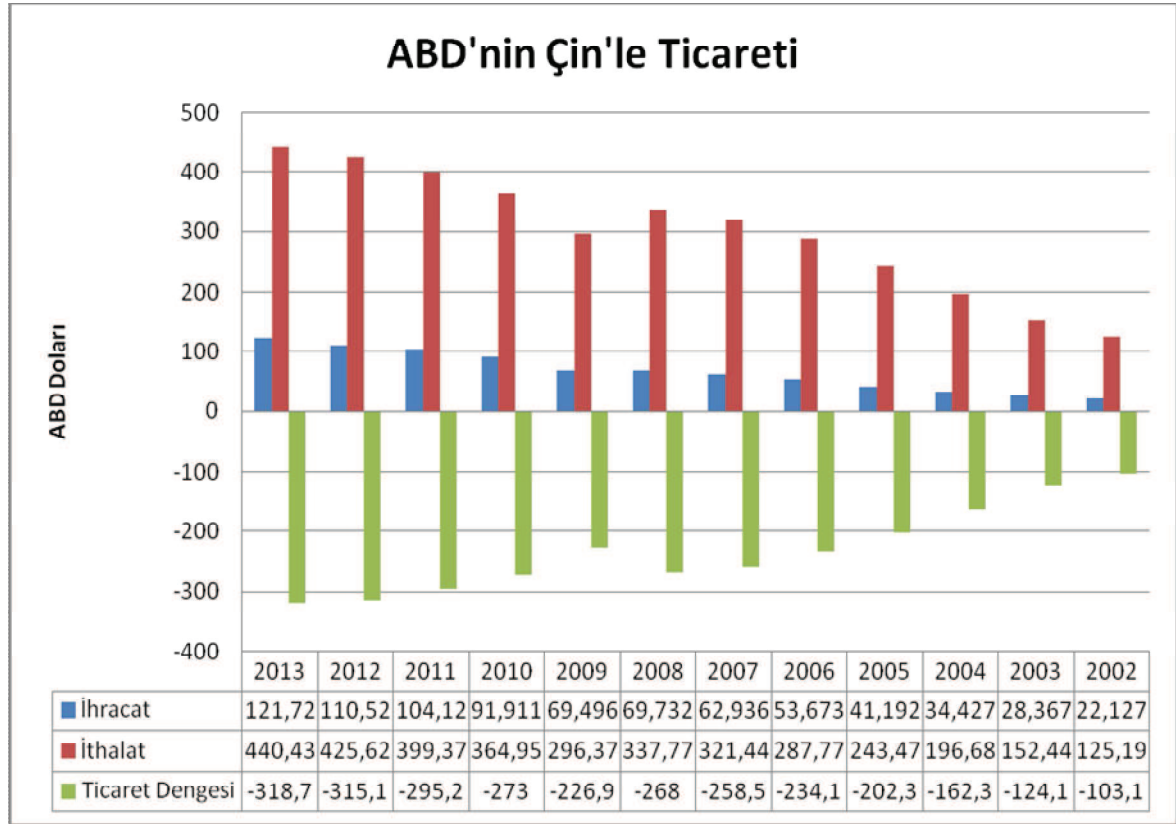
2008 küresel krizi DYY'leri de önemli ölçüde etkilemiştir. Krizle birlikte gelişmiş ülkelerde DYY'lerde %29 oranında bir azalma yaşanırken, gelişmekte olan ülkelere tersine %37 oranında artış olmuştur.²³⁰ Gelişmiş ülkelerdeki bu düşüşün başlıca sebepleri, şirket karlarındaki azalma, hisse senedi fiyatlarındaki düşüş, mal ve hizmet talebinin az olması ve daha pahalı kredi koşulları yüzünden finans kapasitesinin azalmasıdır.²³¹ Çin de ise gerek ucuz iş gücü, gerek ekonomisinde istikrarlı büyüme, gerekse pazarının büyüklüğü gibi sebepler nedeniyle kriz döneminde DYY'lerde artış yaşanmıştır.

Artan yatırımların yanı sıra, Çin ve ABD arasındaki ticaret dengesine bakılacak olursa, ABD'nin Çin'e ihracatında da kriz dönemi haricinde istikrarlı bir artış olduğu söylenebilir. 2002-2013 yılları arasında Çin ve ABD arasındaki ithalat, ihracat rakamları ve ABD aleyhine artan ticaret açığı, aşağıdaki tabloda net bir şekilde görülmektedir.

²³⁰ Filip De Beule, Daniël Van Den Bulcke, "The Global Crisis, Foreign Direct Investment and China: Developments and Implications", *BICCS Asia Paper*, Vol:5, No:6, p.4.

²³¹ Ibid.

Tablo 4.3: ABD'nin Çin'le Mal Ticareti (2002-2013)

Kaynak: <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi 2003'te ABD'nin Çin'e ihracatı 28 milyar dolarken, her yıl düzenli olarak artış göstermiş ve 2013'te yaklaşık 122 milyar dolara ulaşmıştır. Bu da Çin'i, Meksika ve Kanada'dan sonra, ABD'nin en büyük 3. ihracat pazarı haline getirmiştir.²³² Tabloyu incelediğimizde, 2008 ve 2009 yıllarındaki durgunluk döneminden sonra, ABD'nin Çin'e ihracatındaki en büyük artışın 2010'da yaşandığını görmekteyiz. Bunun da en büyük nedeni 2008'de yaşanan ekonomik krizin etkisinin, ABD'de çeşitli teşvik ve ekonomiyi canlandırma programları sonucunda, 2009 sonunda azalması olduğu söylenebilir.

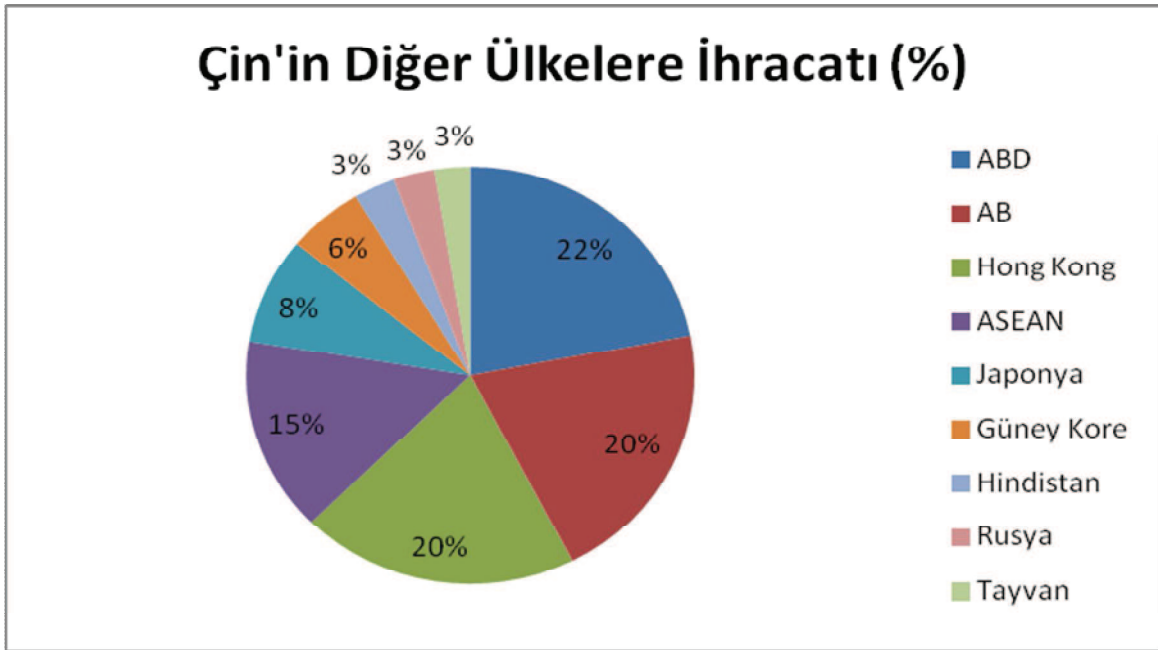
Yüzdeye vuracak olursak, ABD'nin Çin'e ihracatı 2003'ten bu yana %294 artmış ve Çin'i, ABD ihracatı için Brezilya'dan sonra en hızlı büyüyen ikinci pazar yapmıştır. ABD'nin en temel ihraç malları; bitkisel üretim, ulaşım araçları, bilgisayar, elektronik ve

²³² "Volume of U.S. exports of trade goods to China from 1985 to 2013 (in billion U.S. dollars)", Statista, <http://www.statista.com/statistics/186510/volume-of-us-exports-of-trade-goods-to-china-since-1985/> (11.03.2015)

kimyasallardır.²³³ Çin'den ithal ettiği mallar ise; elektronik aletler, makine, motor, pompalar, ev eşyası, aydınlatma, oyuncak, plastik ve tekstil ürünleridir.²³⁴ 2013'te Çin, yaklaşık 2,2 trilyon dolarla, dünyada en fazla ihracat yapan ülke olurken, ABD, yaklaşık 1,5 trilyon dolarla ikinci sırada yer almaktadır.²³⁵

Aşağıdaki tabloda, ABD'nin Çin'in ihracatındaki payı görülmektedir.

Tablo 4.4: Çin'in Diğer Ükelere İhracat Dağılımı (2014)

Kaynak: <http://www.statista.com/statistics/270326/main-export-partners-for-china/>

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ABD, Çin'in ihracatında %22'lik bir oranla en büyük paya sahip ülke olurken, Çin, ABD'nin ihracatında yaklaşık %8'lik bir oranla Kanada ve Meksika'dan sonra üçüncü büyük ülkedir.²³⁶

İki ülkenin toplam ticaret rakamlarına bakacak olursak, ABD'nin Çin'le yaptığı toplam ticaret 2004'te 231 milyar dolarken, 2013'de bu rakam 562 milyar dolara

²³³ "Growth in US Exports to Top 10 Markets, 2003-2012", US Congressional District Exports to China: 2003-2012, The US-China Business Council, <https://www.uschina.org/sites/default/files/2012%20District%20Exports%20Report%20Overview.pdf> (11.03.2015)

²³⁴ "Top 10 US imports from China", World's Richest Countries, http://www.worldsrichestcountries.com/top_us_imports.html (11.03.2015)

²³⁵ "Top 20 Export Countries Worldwide in 2013 (in billion U.S. dollars)", Statista, <http://www.statista.com/statistics/264623/leading-export-countries-worldwide/> (11.03.2015)

²³⁶ United States Census Bureau, <https://www.census.gov/foreign-trade/statistics/highlights/top/top1412yr.html> (22.12.2015)

çıkıştır.²³⁷ Her ne kadar Çin-ABD arasındaki ticaret hacmi hızla artıyor gibi görünse de, ABD açısından en büyük problem, giderek artan ticaret açığıdır. Tablo 4.3'te görüldüğü gibi, 2002'de -103 milyon dolar olan ticaret açığı, 2013'te -318 milyon dolara ulaşmıştır. Bunun tek istisnası yine 2008'de yaşanan kriz döneminde, ABD'nin ithalat ve ihracatında kısmi bir azalma olduğundan, ticaret açığı da ABD lehine bir azalma göstermiş, ancak 2010'dan itibaren artmaya devam etmiştir. ABD, ticaret açığının Çin'in adil olmayan ticaret uygulamalarından kaynaklandığı iddiasında bulunurken, Çinli yetkililer de durumun, ABD'nin düşük birikim oranından, bütçe açığından ve düşük kalitede, yüksek fiyatlı ve satış sonrası desteği yetersiz olan ihraç ürünlerinden kaynaklandığını söylemektedirler.²³⁸

Çin'in reformları ve hızla büyüyen ekonomisiyle birlikte, Çin ve ABD ekonomileri giderek daha fazla entegre olsa da, bazı ABD'li uzmanlar Çin'in, ülke içindeki sektör ve şirketleri koruyan ve destekleyen sanayi politikalarının, yabancı pazarların paylarını sınırlamak amacıyla, yabancı firmaları hedef alan ve rekabetçi olmayan yatırımlarının, ABD firmalarına karşı yapılan internet saldırılarının, ABD'nin fikri mülkiyet haklarının korunmasındaki yetersizliğin ve ihracatlarının küresel olarak daha rekabetçi olması amacıyla, dolar karşısında RMB'nin değer kazanmaması için para piyasasına müdahalede bulunmasının ABD'lileri endişeye sürüklediğini söylemektedirler.²³⁹

Reform ve dış açılma politikasıyla, yıllık ortalama %10'luk bir büyümeyle hızla yükselen Çin, günümüzde, ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmiştir ve yakın gelecekte de ABD'yi geçmesi öngörülmektedir. Ekonomisi büyüdükçe, ABD'yle de ekonomik olarak giderek birbirlerine bağımlı hale gelmelerine rağmen, bölgesel dinamikler açısından bakıldığında, aralarında bir rekabet de olduğu görülmektedir.

Ekonomisi hızla büyüyen Çin, 2001'de DTÖ'ye üye olmasından bu yana, bölgesel ve uluslararası örgütlere katılarak ve çeşitli serbest ticaret bölgesi anlaşmaları imzalayarak, bölgede etki alanını genişletmek ve ABD'nin bölgedeki gücünü dengelemek istemektedir. Son dönemlerde Çin ve ABD arasında rekabetin en yoğun görüldüğü iki örgüt ya da

²³⁷ "Total value of U.S. trade in goods (export and import) with China from 2004 to 2014 (in billion U.S. dollars)", Statista, <http://www.statista.com/statistics/277679/total-value-of-us-trade-in-goods-with-china-since-2004/> (11.03.2015)

²³⁸ Suk Hi Kim, Mario Martin Hermosillo, Junhua Jia, "The US-China Trade Friction: Causes and Proposed Solutions", *Journal of Applied Business and Economics*, Vol:16, No:5, 2014, p.72.

²³⁹ Wayne M. Morrison, "China-US Trade Issues", December 5, 2014, *CRS Report for Congress: Congressional Research Service*, p.28-29, <http://fas.org/sgp/crs/row/RL33536.pdf> (11.03.2015)

serbest ticaret anlaşması, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (Regional Comprehensive Economic Partnership- RCEP) ve Trans-Pasifik Ortaklığı'dır (Trans-Pacific Partnership- TPP).

TPP, ABD ve Asya-Pasifik bölgesindeki 11 ülke (Avustralya, Brunei, Kanada, Şili, Japonya, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Peru, Singapur ve Vietnam) tarafından oluşturulan bir serbest ticaret anlaşmasıdır.²⁴⁰ TPP'nin diğer FTA'lardan farkı ise, ABD Ticaret Temsilciği Ofisi'nin ilk kez, farklı coğrafyada yer alan ve farklı ekonomik gelişim düzeylerinde olan ülkelerle, çok taraflı bir serbest ticaret anlaşması yapmak istemesidir.²⁴¹

TPP'nin oluşturulması konusunda görüşmeler ilk olarak 2005'te, Brunei, Şili, Yeni Zelanda ve Singapur arasında Trans-Pasifik Stratejik Ekonomik Ortaklık Anlaşması (Trans-Pacific Strategic Economic Partnership Agreement- TPSEPA) adıyla başlamıştır ve 2006'da yürürlüğe girmiştir.²⁴² 2008'de, beş ülke daha (Avustralya, Malezya, Peru, ABD ve Vietnam), gruba katılmak için görüşmelere başlamışlar ve 12 Kasım 2011 tarihinde, bu 9 ülke; ticaret ve yatırımın geliştirilmesi, ekonomik büyüme ve gelişimin desteklenmesi ve çeşitli iş fırsatları oluşturulması gibi konuların ana çerçeveyi oluşturduğu TPP anlaşmasını ilan etmişlerdir.²⁴³ Kanada, 2012'de, Japonya da 2013'de TPP'yi imzalamış olup, Meksika'yla görüşmeler halen devam etmektedir.

RCEP, ASEAN (Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği) ülkeleri olan Brunei, Endonezya, Filipinler, Kamboçya, Laos, Myanmar (Burma), Malezya, Singapur, Tayland ve Vietnam ile ASEAN'ın Serbest Ticaret Anlaşması (Free Trade Agreement- FTA) ortaklarından oluşan Avustralya, Çin, Hindistan, Japonya, Kore ve Yeni Zelanda arasında yapılan bir serbest ticaret anlaşmasıdır.²⁴⁴ Dünya nüfusunun %45'ini oluşturan ve ASEAN ve FTA ortakları arasındaki ekonomik ilişkileri genişletmek ve derinleştirmek için

²⁴⁰ Ian F. Fergusson, Mark A. McMinimy, Brock R. Williams, "The Trans-Pacific Partnership (TPP) Negotiations and Issues for Congress", *CRS Report for Congress: Congressional Research Service*, January 30, 2015, p.1, <http://fas.org/sgp/crs/row/R42694.pdf> (11.03.2015)

²⁴¹ Wen Jin Yuan, "The Trans-Pacific Partnership and China's Corresponding Strategies", *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, A Freeman Briefing Report, June 2012, p.4, http://csis.org/files/publication/120620_Freeman_Brief.pdf (12.03.2015)

²⁴² Rashmi Banga, "Trans-Pacific Partnership Agreement (TPPA): Implications for Malaysia's Domestic Value-Added Trade", Unit of Economic Cooperation and Integration among Developing countries (ECIDC) UNCTAD Background Paper, No: RVC-12, 2015, p.4.

²⁴³ Wen Jin Yuan, "The Trans-Pacific ...", p.1, (12.03.2015)

²⁴⁴ Factsheet on the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP), Singapore Ministry of Trade and Industry, 2012, http://www.fta.gov.sg/press_release%5CFACTSHEET%20ON%20RCEP_final.pdf (12.03.2015)

oluşturulması planlanan RCEP, ilk kez 2011’de ASEAN liderleri tarafından, ASEAN’ın 19. Zirve Toplantısı’nda gündeme gelmiştir.²⁴⁵ RCEP’yi oluşturmak için görüşmeler resmi olarak 2013’ün başlarında başlamış olup, 2015’in sonunda tamamlanması planlanmaktadır. Görüşmeler başarıyla tamamlandığı takdirde, 2015’te RCEP, küresel Gayrisafi Yurtiçi Hâsılanın (GSYİH), %32’sini temsil edecektir.²⁴⁶

RCEP oluşturulmadan önce, 2001’de ASEAN ve Çin arasında, 2010’daki bir FTA imzalanması konusunda görüşmeler yapılmış, 2002’de de, Japonya ASEAN’la bir FTA imzalamayı önererek, ASEAN üzerinden Çin’le bir rekabete başlamıştır. Daha sonra 2004’te Çin, Doğu Asya Serbest Ticaret Anlaşması yapılması konusunda öneride bulunmuş, buna karşın Japonya da, Doğu Asya’da Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması önerisinde bulunmuştur.²⁴⁷ ASEAN, bu iki farklı öneri arasında bir köprü kurmak ve ortak bir anlaşma yaratmak amacıyla bir çalışma grubu kurulmasını önermiş ve 2011’de Çin ve Japonya, Doğu Asya ekonomik işbirliği konusunda ortak bir öneride bulunmuşlardır.²⁴⁸ Öneride açıkça, katılımcıların ASEAN ve ASEAN’ın FTA ortaklarıyla sınırlı olduğu ve bu girişime ASEAN’ın başkanlık edeceği ifade edilmektedir. Bu üyeler 2012’de RCEP’in oluşturulması konusunda görüşmelere başlama kararı almışlardır.²⁴⁹

Görüldüğü gibi TPP, ABD destekli, RCEP ise Çin destekli bir yapılanmadır. Hatta Çin’in RCEP’yi, TPP’yi dengelemek amacıyla desteklediği söylenebilir. Çünkü Çin, TPP konusunda endişelidir. Bunun nedeni de Çinli uzmanların, ABD’nin TPP’ye desteğinin, Çin’in yükselişini ekonomik olarak çevrelemek amacıyla olduğunu, Asya-Pasifik ülkelerinin Çin’e olan ekonomik bağımlılıklarını azaltmak istediğini düşünmeleridir.²⁵⁰ Bu yüzden RCEP’ye büyük önem veren Çin, ekonomik olarak, Doğu Asya’daki ekonomik ve ticari yapılarını dengelemek ve gelecekteki büyümesi için daha fazla entegre olmuş bir Doğu Asya pazarı oluşturmak; stratejik olaraksa, RCEP’yi Doğu Asya bölgesi çerçevesinde görmeyi tercih etmektedir.²⁵¹ Ancak, 2013’te Xi Jinping’in iktidara gelmesiyle birlikte, Çin’in TPP’ye yaklaşımında bir yumuşama olmuştur. Her ne kadar

²⁴⁵ Ibid., (12.03.2015)

²⁴⁶ Sanchita Basu Das, “Challenges in Negotiating the Regional Comprehensive Economic Partnership Agreement”, *ISEAS Perspective*, No:47, 12 August 2013, p.3.

²⁴⁷ Shintaro Hamanaka, “TPP versus RCEP: Control of Membership and Agenda Setting”, *Journal of East Asian Economic Integration*, Vol: 18, No: 2, 2014, p.174.

²⁴⁸ Ibid., p.176.

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Wen Jin Yuan, “The Trans-Pacific ...”, p.1-2, (12.03.2015)

²⁵¹ Zhao Hong, “China’s Evolving Views on the TPP and the RCEP”, *ISEAS Perspective*, No:28, 2014, p.6.

üyelik konusunda ABD'nin belirlediği 'yüksek standartları' kabul etmesi gerekse de, TPP'ye üye olma konusu Çin'in gündeminde yer almaya başlamış ve halen tartışılmaya devam etmektedir.

Hu Jintao'nun dış politika ilkeleri ışığında bakıldığında, RCEP, farklı kültür, değer ve politik sistemlerin barış ve uyum içinde bir arada var olmasını öngören uyumlu dünya politikasının bir yansıması olarak görülebilir. Diğer yandan da ABD'nin bölgedeki kurmak istediği hegemonyaya ve Çin'in etki alanını kısıtlama girişimlerine bir tepki niteliğindedir.

4.2.3.3. Tayvan Sorunu

Tayvan (eski adıyla Ilha Formoza- güzel ada), Doğu Asya'da, Çin ve Japonya'nın güneyinde, Filipinlerin kuzeyinde yer alan bir adadır. Tarih boyunca, kısa bir dönem (1624-1662) Hollanda sömürgesi olsa da, genelde Çin hanedanlıklarının yönetimi altında kalmıştır.

Tayvan'ın Çin kontrolünden çıkışı, 1894-95 Çin-Japon Savaşı sonucunda olmuştur. Kore yarımadasında kontrolü sağlamak amacıyla çıkan savaşta Çin, yenilgiye uğramış, savaş sonunda, 17 Nisan 1895'te imzalanan Şimonoseki Anlaşması ile Tayvan, Japonya'ya verilmiştir.²⁵² Ancak, adanın Japonya'ya verildiği ilk aylarda, Tayvanlılar buna karşı çıkarak ayaklanmışlar ve 23 Mayıs 1895'te bağımsız Tayvan Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Bağımsız Tayvan Cumhuriyeti çok uzun ömürlü olmamış, kısa bir süre içinde Japonlar, Tayvan'daki tüm şehirleri ele geçirmişlerdir.²⁵³ Tayvan'daki Japon hâkimiyeti boyunca (1895-1945), 19 büyük ayaklanma olmuştur, bunlardan iki tanesi başkent Taipei'i ele geçirme amaçlı düzenlenmiştir. Bu çatışmalarda onbinlerce Tayvanlı tutuklanmış ve de öldürülmüştür.²⁵⁴

1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı ve sonunda 1945'te Japonya'nın yenilgisi, Tayvan'ın da yeniden Çin'e geçmesini sağlamıştır. Savaş sırasında, 1 Aralık 1943 tarihinde, Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya Kahire Bildirgesini yayınlamışlardır. Bu bildiride şu ifade yer almaktadır:

²⁵² Ted Galen Carpenter, *America's Coming War with China: A Collision Course over Taiwan*, USA: Palgrave Macmillan, 2006, p.29 (E-library)

²⁵³ Jonathan Manthorpe, *Forbidden Nation: A History of Taiwan*, Palgrave Macmillan Ltd, 2005, p.182.

²⁵⁴ Ibid., p.183.

*"Üç büyük Müttefik'in amacı, Japonya'nın 1914'teki Birinci Dünya Savaşından bu yana Pasifik'te el koyduğu veya işgal ettiği tüm adalardan çıkarılması ve Japonya'nın Çin halkından çalmış olduğu, Mançurya, Formosa (Tayvan) ve Pescadores (Penghu) gibi tüm toprakların Çin'e geri verilmesidir."*²⁵⁵

Bu bildirgeden sonra 26 Temmuz 1945'te Çin, ABD ve İngiltere arasında imzalanan ve sonra eski Sovyetler Birliği'nin de katıldığı Potsdam Bildirisi'nde, 'Kahire Deklarasyonu'nda belirlenen koşulların mutlaka yerine getirilmesi gerektiği' yinelenmiştir.²⁵⁶ Savaş sonunda yenilgiye uğrayan Japonya Potsdam Bildirisi'ni kabul ederek teslim olmuş ve Tayvan böylece Çin'e geri verilmiştir.

Bu sırada, Çin'de Milliyetçi ve Komünist güçler arasında devam eden iç savaş sonunda, Chiang Kai-shek liderliğindeki Milliyetçiler yenilgiye uğramış ve Tayvan'a kaçarak burada Çin Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Tayvan, 1949'dan 1988'e kadar Çin Milliyetçi Partisi (Kuomintang-KMT)'nin baskıcı yönetimi altında kalmıştır. 1987'de ise yaklaşık 38 yıldır devam eden sıkıyönetim kaldırılmıştır. Tayvan'da ilk muhalefet parti olan Demokratik İlerleme Partisi'nin (DİP) 28 Eylül 1986'da kurulmasıyla çok partili hayata geçilmiş, Ocak 1988'de ise Lee Teng-hui Tayvan'ın ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir.²⁵⁷

İç Savaş boyunca Chiang Kai-Shek liderliğindeki Milliyetçileri destekleyen ABD'nin Tayvan politikası iki dönemde değerlendirilebilir. Bunların ilki, ABD'nin Komünist güce karşı desteklediği ve 1971'e kadar, ABD'nin de desteğiyle BM'de Çin'i temsil eden Tayvan dönemi, ikincisi ise Çin'in yükselen bir güç olmaya başlaması ve ABD'yle 1979'da kurduğu diplomatik ilişkiden sonra, ABD'nin Tayvan konusunda geri adım attığı dönemdir.

Çin ve ABD arasında, Tayvan'la ilgili ilk kriz, tezin dördüncü bölümünde²⁵⁸ de ifade edilen ve Kore Savaşı'nın hemen sonrasında, 1954'te gerçekleşen I. Tayvan Boğazı Krizi'dir. Çin'in, Tayvan'ın karasuları içerisinde yer alan Quemoy adasını bombalamasıyla

²⁵⁵ "Tayvan Çin'in Ayrılmaz Bir Parçasıdır", Embassy of the People's Republic of China in Turkey, <http://tr.china-embassy.org/tur/zt/t230471.htm> (30.03.2015)

²⁵⁶ Y. Frank Chiang, "One China Policy and Taiwan", *Fordham International Law Journal*, Vol:28, No:1, 2004, p.14.

²⁵⁷ Cheng-Yi Lin, Wen-Cheng Lin, "Democracy, Divided National Identity, and Taiwan's National Security", *Taiwan Journal of Democracy*, Vol:1, No:2, 2005, p.70.

²⁵⁸ Bkz. Bölüm 4.1.1., s.105.

başlayan kriz, ABD'nin Tayvan'daki silahlı kuvvetlerini artırması ile devam etmiş, 1958'de Çin'in, Quemoy ve Matsu adalarını yeniden bombalamasıyla ikinci bir kriz yaşanmıştır. Bu dönemde, Tayvan'daki Chiang Kai-Shek, ABD ve Tayvan arasında 1954'te imzalanan Ortak Savunma Anlaşması'na güvenerek, Çin'e saldırı planlamış ve ABD'nin her koşulda kendisini savunacağını düşünmüştür. Ancak, ABD, savaşı göze alamayarak, her iki tarafın da karşılık olarak güçlerini çekmesi için bir anlaşmaya varmak amacıyla Beijing'le büyükelçilik düzeyinde görüşmelerin başlamasını istemiştir.²⁵⁹ Bunun üzerine Çin, ABD'nin Tayvan Boğazı'ndaki saldırgan politikası ile Çin'in içişlerine karışmasını kınamış ve Çin ve ABD'nin Tayvan Boğazı'ndaki uluslararası anlaşmazlığı ile Tayvan'ın özgürleştirilmesi konusunda bir ayrım yapmıştır. İlkini uluslararası, ikincisini ise Çin'in içişleriyle ilgili bir mesele olarak değerlendiren Çin, Boğaz'da tansiyonun nasıl yatıştırılacağı ile ilgili ABD'yle masaya oturmak istediğini dile getirmiştir.²⁶⁰ Görüşmeler sonucunda boğazda tansiyon dinmiş, asker sayısı azaltılmıştır.

1962'de, Chiang Kai-Shek'in ana karaya saldırı düzenlemek amacıyla boğazın kıyısına birliklerini toplamasıyla küçük bir kriz daha yaşanmış, ABD Başkanı Kennedy'nin, ana karaya saldırıyı desteklemeyeceğini Çin'e özel olarak bildirmesi ve sonrasında yaptığı basın açıklamasıyla, kriz büyümeden sonlanmıştır.²⁶¹ 1960'lı yıllarda ABD'de, Doğu Asya konusunda farklı bakış açıları şekillenmeye başlamıştır. Özellikle 1965'te, diplomatik tanınmanın Çin Cumhuriyeti'nden Çin Halk Cumhuriyeti'ne geçirilmesi, ya da en azından 'İki Çin' politikasının kabul edilmesine dair konuşmalar yapılmaya başlanmıştır.²⁶² Hatta 1966'da ABD, her iki Çin'in de BM üyesi olmasına dair bir öneri getirmiş, ancak bunun yerine Arnavutluk'un, BM'de Tayvan yerine Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınması için getirdiği öneri onaylanmıştır.²⁶³ 25 Ekim 1971'de, BM Genel Kurulu'nun 2758 No'lu ve 'Çin Halk Cumhuriyeti'nin yasal haklarının yeniden düzenlenmesi' (Restoration of the lawful rights of the People's Republic of China in the United Nations) başlıklı kararı ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin tüm Çin'in tek temsilcisi olarak BM'de yer almasına karar

²⁵⁹ Chen Jian, *Mao's China and the Cold War (The New Cold War History)*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2001, p.186.

²⁶⁰ Ibid., p.188.

²⁶¹ Ted Galen Carpenter, *America's Coming War ...*, p.46.

²⁶² Ibid.

²⁶³ Ibid., p.46-47.

verilmiştir.²⁶⁴ Tayvan’la ilgili olarak da, Çin-ABD yakınlaşmasının başladığı 1972’ye kadar Çin, Tayvan yakınlarındaki adaları her gün topçu ateşine tutmuştur.²⁶⁵

1979’da Çin Cumhurbaşkanı Deng Xiaoping, reform ve dışa açılma politikasıyla birlikte, Tayvan için de ‘tek ülke iki sistem’ modelini ortaya atmıştır. 1982’de düzenlenen Ulusal Halk Kongresi’nin beşinci toplantısında anayasaya, özel idari bölge oluşturulmasına dair bir madde konularak, tek ülke iki sistem modeline yasal bir zemin hazırlanmıştır. Bu sisteme göre, ülkenin asıl kuvveti olan Çin, sosyalist sistemini korurken, Tayvan’daki mevcut kapitalist düzen ve yaşam tarzı uzun bir süre değiştirilmeyecektir.²⁶⁶ Bu politika Çin’deki diğer özel idari bölgeler olan Hong Kong ve Makau için de önerilmiştir.

Çin’in reform ve dışa açılma politikasıyla birlikte, Tayvan’la ekonomik ilişkilerde de artış olmuştur. Ticaret ve yatırımlar artmış, Tayvanlı iş adamları yatırım fırsatlarını değerlendirmek amacıyla Çin’e gizlice gelmeye başlamış, 1987’de Tayvan, Çin’deki aile fertlerini ziyaret yasağını kaldırmıştır.²⁶⁷

Hu Jintao döneminde, Çin’in barışçıl yükselişi ve uyumlu dünya ilkeleriyle paralel olarak, Tayvan konusunda statükoyu koruma yoluna gidilmiştir. Asya-Pasifik bölgesinde barış, refah ve güvenliğin korunması amacıyla Çin, Tayvan’la yeniden birleşmek konusunda baskıyı durdurup, mevcut tek-Çin politikasını korumaya çalışmıştır.²⁶⁸ Bunun yanı sıra Hu, birleşmeye dair süre çizelgesini de bırakarak, 2004’te, ‘müzakere için çabalamak, savaş için hazırlanmak ve işlerin gecikmesinden korkmamak’ (爭取談,準備打,不/ (zhengqu tan, zhunbei da, bupa tuo) başlıklı yeni bir politika belirlemiştir.²⁶⁹ Kısacası Hu, herhangi bir süre çizelgesi olmaksızın barışçıl bir birleşim amaçlamakta, eğer bu gecikecek olursa da şu anki mevcut durumu korumaktan yana görünmektedir. Bridgeport

²⁶⁴ “Restoration of the lawful rights of the People’s Republic of China in the United Nations”, 1976th Plenary Meeting, UN Resolution 2758, [\(http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2758\(XXVI\)\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2758(XXVI)) (04.04.2015)

²⁶⁵ Douglas McCready, “Crisis Deterrence in the Taiwan Strait”, 2003, p.3, [\(http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/ssi_mccready.pdf\)](http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/ssi_mccready.pdf) (01.04.2015)

²⁶⁶ “A Policy of One Country Two Systems on Taiwan”, Ministry of Foreign Affairs of People’s Republic of China, [\(http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18027.shtml\)](http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18027.shtml) (01.04.2015)

²⁶⁷ Weixing Hu, “The political-economic paradox and Beijing’s strategic options”, , (ed.Edward Friedman), in; *China’s Rise, Taiwan’s Dilemmas and International Peace*Routledge, 2006, p.24.

²⁶⁸ Jing Huang, Xiaoting Li, *Inseparable Separation: The Making of China’s Taiwan Policy*, World Scientific Publishing Co., 2010, p.271 (E-Library)

²⁶⁹ Chunjuan Nancy Wei, “China’s Anti-Secession Law and Hu Jintao’s Taiwan Policy”, *Yale Journal of International Affairs*, Vol:5, No:1, 2010, p.122.

Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Chunjuan Nancy Wei'e göre Hu, Tayvan konusunda önceki liderlere göre daha yumuşak ve toleranslı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yumuşamayı yansıtan en önemli söylem farklılıklarından biri, 'Tayvan, Çin Halk Cumhuriyeti'ne aittir' söyleminin terk edilip, 'Çin, Tayvan (Çin Cumhuriyeti) ve ana karadan (Çin Halk Cumhuriyeti) oluşmaktadır ve ÇHC, Çin'in tek yasal temsilcisidir' şeklinde bir söylem kullanılmaya başlanmasıdır.²⁷⁰

ABD Başkanı George W. Bush, Aralık 2003'te Çin Başbakanı Wen Jiabao'yla yaptığı bir görüşmede Amerika'nın Tayvan konusundaki duruşu konusunda açık bir ifade kullanmıştır. Bu ifadede; "Biz, Çin veya Tayvan tarafından Tayvan'ın anakarayla ilişkilerini değiştirecek tek taraflı verilmiş herhangi bir karara karşıyız" demiştir.²⁷¹ ABD'nin böyle bir söylemde bulunmasındaki hedef o dönem Tayvan'da başkanlık yapan Chen Shui-bian'ın Tayvan'ın kendi kaderini belirlemesi için referanduma gideceğinden bahsetmesi ve ABD'nin herhangi bir çatışma veya savaş durumundan endişe duymasıdır. ABD'nin Tayvan'a karşı attığı bu geri adımdan faydalanan Çin, 2004'ün Ocak ayından Mart ayına kadar, Avusturalya, Japonya, Almanya, Fransa, Güney Kore ve ASEAN gibi, ABD'nin tüm önemli müttefikleri ve bölgesel örgütlerle görüşmüş ve hepsinin Chen'in referandum fikrine karşı olduklarını beyan etmelerini sağlamıştır.²⁷² Bunda tabii ki Çin'in hızla büyüyen ekonomisinin, bölgedeki etkin rolünün ve bu ülkelerin ekonomik açıdan giderek birbirlerine bağımlı hale gelmelerinin de rolü yadsınamaz.

Her ne kadar referandum planı iptal edilmiş olsa da Chen'in niyetlerinden şüphe duyan Çin, Tayvan konusunda ABD'nin desteğini artırmak istemiş, 2004'te Hu ve Bush, bu konuda üç kez görüşmüşlerdir. Tayvan'ın ayrılıkçı hareketlerinin, Tayvan Boğazı'nda barış ve istikrarı bozan en büyük tehdit olduğunu dile getiren Hu'ya cevaben Bush, ABD'nin, tek-Çin politikasına ve üç ortak bildiriye bağlı kaldığını ve Tayvan'ın bağımsızlığını desteklemediğini ifade etmiştir.²⁷³

Tayvan konusunun bu kadar önemli olmasının en büyük sebebi, Çin, ABD ve Tayvan'ın, Tayvan Boğazı'ndaki çıkarlarıdır. Ekonomik güvenlik açısından bakacak

²⁷⁰ Ibid., p.123.

²⁷¹ Quansheng Zhao, "Beijing's Dilemma with Taiwan: War or Peace?", *The Pacific Review*, Vol:18., No:1, 2005, p.218.

²⁷² Jing Huang, Xiaoting Li, *Inseparable Separation ...*, p.278.

²⁷³ Ibid., p.288.

olursak, Tayvan Boğazı, Çin'in enerji ikmali bakımından oldukça önemlidir. Petrol ihtiyacını dışarıdan karşılayan Çin, Malakka Boğazı yoluyla Basra Körfezi'nden doğu kıyılarına gelen ikmallerin güvenliğini sağlamak istemektedir. Bu yüzden, Tayvan Boğazı'ndaki olası bir çatışmada ABD, donanmasının üstünlüğünü kullanarak Çin'in petrol ikmaline zarar verebilir.²⁷⁴ ABD açısından, Pasifik Okyanusu'nda bir ada olan Tayvan, ABD'nin Doğu Asya'daki güç dengeleri açısından önemli bir üs olabilir.²⁷⁵

Bunun yanı sıra Tayvan, ABD açısından, ticaret bakımından da oldukça büyük öneme sahiptir. Özellikle ABD'nin Tayvan'a silah satışı, Çin ve ABD arasında tansiyonu yükselten en önemli konulardan biridir. ABD'nin Tayvan'a silah satışını meşrulaştıran şey, tezin dördüncü bölümünde²⁷⁶ de ifade edilen, ABD ve Çin arasında 1979'da diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra ABD'nin Tayvan'la ilişkilerini sürdürebilmek amacıyla imzaladığı 'Tayvan'la İlişkiler Yasası'dır. Yasanın amacı, Tayvan'la herhangi bir resmi ilişki kurmadan, ticari, kültürel ve diğer ilişkileri korumaktır. Yasa ayrıca, ABD'nin Tayvan'a kendini savunma amaçlı silah temin etmesine izin vermekte ve Tayvan'ın statüsünü değiştirecek, barışçıl olmayan herhangi bir çabanın, ABD tarafından göz önünde bulundurulacağını ifade etmektedir. Çin ise, 1979'dan bu yana devam eden silah satışını egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşı yapılan bir eylem olarak algılamaktadır.

1996'da, ABD'nin Tayvan'a 500+ Stinger kısa menzilli hava savunma füze sistemi satmasından sonra Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Shen Goufang, bu satışın 1982 Ortak Bildirgesi'ni ihlal ettiğini, nükleer silahların yayılmasına karşı olan ABD'nin, bu kadar hassas bir bölgede gelişmiş silahlar satmasının çok sorumsuzca bir davranış olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁷ 1982 Çin-ABD Ortak Bildirisi, tezin dördüncü bölümünde²⁷⁸ de ifade edildiği gibi, ABD'nin Tayvan'a silah satışında uzun süreli bir politika izlemeyeceğini ve satış miktarının ilk yılları geçmeyeceğini taahhüt etmekteydi. Ancak, ABD'nin Tayvan'a silah satışı rakamlarına baktığımızda, sürekli artan bir grafik görmekteyiz. 1990-2000 yılları arasında ABD'nin Tayvan'a toplam silah satışı 16.933 milyar dolar iken, 2001-2011 yılları

²⁷⁴ Russell Ong, *China's Strategic Competition with the United States*, Routledge, 2012, p.60.

²⁷⁵ Ibid., p.62.

²⁷⁶ Bkz. Bölüm 4.1.3., s.113.

²⁷⁷ "Chinese Reactions to Taiwan Arms Sales", US-Taiwan Business Council, Project 2049 Institute, March 2012, p.17, http://project2049.net/documents/2012_chinese_reactions_to_taiwan_arms_sales.pdf (05.04.2015)

²⁷⁸ Bkz. Bölüm 4.1.3., s.113.

arasında bu rakam toplamda 27.858 milyar dolara çıkmıştır.²⁷⁹ Bu durumda ABD'nin, 1982 Bildirisi'ni ihlal ettiğini söyleyebiliriz. Ancak ABD, bu ithamı reddetmekte, 1982 Bildirisi'nin herhangi yasal bir bağlayıcılığının olmadığını, Tayvan'la İlişkiler Yasası'nın ise ABD yasası olduğunu ileri sürmektedir.²⁸⁰

ABD-Tayvan İş Konseyi'nin raporuna göre, 1980'lerden bu yana Çin'in ABD'nin silah satışına karşı tepkisi, ABD'nin çıkarlarına ve ABD'li şirketlere mali zarar vermeyi amaçlayan üstü kapalı tehditlerdi. 2008'den sonra ise Çin'in silah satışına verdiği tepkiler, ABD'nin karar alma mekanizmasını kendi lehine çevirebileceğine dair güveninin arttığını göstermektedir. Bunun nedeni de, ABD'nin Afganistan ve Irak'taki askeri operasyonlarında, Kuzey Kore ve İran'ın nükleer silah problemlerinde ve uluslararası finansal konularda Çin'in işbirliğine ihtiyacı olduğunu düşünmesidir.²⁸¹ Bunun yanı sıra, 2008'de Tayvan'da bir iktidar değişimi olmuş, Çin'e karşı çok daha uzlaşmacı bir tavır sergileyen Ma Ying-jeou Başbakan olmuştur. 2012'de yeniden Başbakan seçilen Ma Ying-jeou liderliğinde Çin-Tayvan ilişkileri olumlu yönde devam etse de silah satışı konusu hala problem oluşturmaktadır. Örneğin 2010'da ABD, Tayvan'a 6.4 milyar dolarlık silah satışı yapacağını açıkladığında, Çin'in tepkisi daha önceki benzer açıklamalarda olduğunun aksine oldukça sert olmuştur. Bazı askeri değişim programlarını iptal eden Çin, ilk kez Tayvan'a silah sistemleri sağlayan ABD firmalarına yaptırım uygulayacağını ilan etmiştir.²⁸²

ABD'nin Tayvan'a silah satışının yanı sıra, son yıllarda Tayvan'ın savunma harcamaları azalırken, tersine Çin'in askeri bütçesini giderek artırdığı görülmektedir. Hu Jintao dönemini temel alacak olursak, 2003'te 7.6 milyar dolar olan Tayvan'ın askeri bütçesi, 2008'de 10.5 milyar dolara çıkmış, 2010'da 9.3'e gerilemiş, 2012'de 10.6'ya çıkmıştır. 2013'te ise bütçe yeniden 10.5'e gerilemiştir.²⁸³ Çin'in askeri bütçesi 2003'te 22 milyar dolarken, 2008'de 57.22 milyar dolara, 2013'te ise 114.3 milyar dolara çıkmıştır.²⁸⁴

²⁷⁹ Ibid. (05.04.2015)

²⁸⁰ Daryl G. Kimball, "US Conventional Arms Sales to Taiwan", Arms Control Association, 2012, <https://www.armscontrol.org/factsheets/taiwanarms> (05.04.2015)

²⁸¹ "Chinese Reactions to Taiwan ...", (05.04.2015)

²⁸² Harsh V. Pant, *China's Rising Global Profile: The Great Power Tradition*, Sussex Academic Press, 2011, p.14.

²⁸³ Craig Murray, Kyle Churchman, "Taiwan's Declining Defense Spending Could Jeopardize Military Preparedness", *U.S.-China Economic and Security Review Commission*, June 11, 2013, p.2, <http://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/Taiwan%E2%80%99s%20Declining%20Defense%20Spend>

Çin'in askeri bütçesinin artışının ABD ve Tayvan'ı endişelendirmesinin nedeni Çin'in 2005'te kabul ettiği 'Ülke Bütünlüğünün Bölünmezliği Yasası'dır (Anti-Secession Law/ 反分裂国家法). 10 maddeden oluşan bu yasada Çin, Tayvan'da bağımsızlık ilan edilir, bağımsızlık yolunda hareketlerde bulunulur, iç ayaklanma çıkar, nükleer silah alımı olur, Tayvan'ın içişlerine dış güçler tarafından müdahale edilir ya da yabancı birlikler Tayvan'da konuşlanır ve birleşmeyle ilgili müzakerelerde belirsiz gecikmeler olursa, Tayvan'a karşı güç kullanabileceğini ifade etmiştir.²⁸⁵ Çin, her ne kadar Tayvan'la 'tek ülke, iki sistem' modeli altında barışçıl bir şekilde birleşmeyi amaçladığını sürekli olarak vurgulasa da, Tayvan'ın karşı kıyısına, giderek artan sayıda füze yığmaktadır. 2013 yılı itibariyle Tayvan'ı hedef almış balistik füze sayısının en az 1600 civarı olduğu söylenmektedir.²⁸⁶

Görüldüğü gibi Tayvan, gerek Tayvan Boğazı'nın stratejik önemi, gerekse dünyada iki büyük gücün çatışma ihtimalinin en yüksek olduğu yerlerden biri olması açısından, son 60 yıldır Çin ve ABD arasında tansiyonu yükselten sorunların başında gelmektedir. Hu Jintao'nun dış politika ilkeleri ışığında Çin, daha önce de ifade edildiği gibi, Tayvan'da statükoyu korumaya çalışmakta ve tek ülke, iki sistem modeli altında barışçıl bir şekilde birleşmeyi hedeflemektedir. ABD, Çin'in olası bir müdahalesi karşısında, Tayvan'ın kendini savunma gücünü desteklemek açısından Tayvan'a silah satışını sürdürmekte, Çin ise, Tayvan'da olası bir bağımsızlık ilanına karşı adaya müdahale edebilmek ve aynı zamanda Tayvan'ı bu ihtimalden caydırmak amacıyla, boğazın karşısına konuşlandığı füze sayısını artırmaktadır. Her ne kadar Çin de, ABD de sorunun barışçıl yollarla çözümünününden yana olsalar da, iki taraf arasındaki gerginlikler uzun bir süre daha ilişkileri etkileyecek gibi görünmektedir.

ing%20Could%20Jeopardize%20Military%20Preparedness_Staff%20Research%20Backgrounder.pdf (05.04.2015)

²⁸⁴ "China's Defense Budget", *Global Security*, <http://www.globalsecurity.org/military/world/china/budget.htm> (05.04.2015)

²⁸⁵ "Military and Security Developments Involving the People's Republic of China", Annual Report to Congress, US, Office of the Secretary of Defense, 2010, p.50, http://www.defense.gov/pubs/pdfs/2010CMPR_Final.pdf (05.04.2015)

²⁸⁶ Zachary Keck, "Why China Won't Attack Taiwan", *The Diplomat*, December 24, 2013, <http://thediplomat.com/2013/12/why-china-wont-attack-taiwan/> (05.04.2015)

4.2.3.4. Tibet Sorunu ve Obama'nın Dalai Lama ile Görüşmesi

Tibet ya da resmi adıyla Tibet Özerk Bölgesi, Çin'in batısında yer alan, Tibet halkının yaşadığı ve yaklaşık 4900 m yüksekliği ile 'dünyanın çatısı' olarak adlandırılan bölgedir. Çin-ABD ilişkilerinde de dönem dönem gerilimler yaratan Tibet'in statüsü ve geleceği üzerinde tartışmalar hala devam etmektedir. Tibet sorunu oldukça detaylı ve uzun konu olmakla birlikte, tez çerçevesinde Tibet sorununun gelişimiyle ilgili kısa bir bilgi verilecek ve daha çok Hu Jintao'nun Tibet politikası ve bu dönemde Tibet sorununun Çin-ABD ilişkilerine ne şekilde etki ettiği üzerinde durulacaktır.

Çin tarihçilerinden Ray Huang'a göre Tibet, tarih boyunca birkaç yüzyıl haricinde büyük ölçüde Çin'in egemenliği altında bir bölge olmuştur, bu düşünce ise, 1950'de Çin'in Tibet'i işgaliyle sonuçlanmıştır.²⁸⁷ İşgal öncesi Tibet'in statüsüyle ilgili farklı görüşler öne sürülmekle birlikte, Çin arşivlerinde de yer alan ve son dönemlerde kabul gören görüşlerden biri, Tibet'in Yuan Hanedanlığı'ndan (1271-1368) bu yana, yaklaşık 700 yıldır, Çin hükümetinin yetkisi altında olduğudur. İngiltere ise, buna karşılık Tibet üzerindeki Çin yetkisini, biraz da belirsiz bir kavram olan 'hükümdarlık' (suzerainty) olarak değerlendirmektedir.²⁸⁸ 1912'de Çin Cumhuriyeti ilan edildiğinde, Sun Yat Sen, Çin Cumhuriyeti'nin Han, Mançu, Moğol, Tibet, Hui ve diğer etnik grupları da kapsayan birleşik bir Cumhuriyet olduğunu ilan etmiş, ilk anayasalarında Tibet'in Çin'in bir parçası olduğu açıkça belirtilmiştir.²⁸⁹ Öyle ki, Milliyetçi Hükümet (Kuomintang) 1927'de Nanjing'de ulusal hükümeti kurduğunda ve 1931'de meclisi açtığında, 13. Dalay Lama, katılmaları için meclise temsilciler göndermiş ve merkez hükümet tarafından Tibet'in işleriyle ilgilenmek üzere Tibet Ofisi açılmıştır.²⁹⁰ Ancak bu dönemde İngiltere, Hindistan ve daha sonraları ABD, her ne kadar Çin'in Tibet üzerindeki hükümdarlığını kabul etseler de, Tibet'le ilişkilerinde bağımsız bir devlet gibi davranmışlardır.²⁹¹ 1949'da Komünistlerin iç savaşı kazanması ve Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmesiyle birlikte,

²⁸⁷ Harry G. Gelber, *M.Ö 1100'den Günümüze...*, s.323.

²⁸⁸ Elliot Sperling, "Tibet and China: The Interpretation of History Since 1950", *China Perspectives*, 2009/3, 2009, p.27.

²⁸⁹ "Tibet: Its Ownership and Human Rights Situation", Selected Documents: Taiwan and Tibet, 1992, p.752, <http://chinesejil.oxfordjournals.org/content/2/2/747.full.pdf> (21.07.2015)

²⁹⁰ Ibid.

²⁹¹ Melvyn C. Goldstein, "Tibet, China and the United States: Reflections on the Tibet Question", *The Atlantic Council Of The United States' Occasional Paper*, 1995, p.1, <http://www.columbia.edu/itc/ealac/barnett/pdfs/link4-goldstn.pdf> (13.03.2015)

Tibet, Çin'in ayrılmaz bir parçası kabul edilerek, Tibet'in özgürleştirilmesi (liberation) amacıyla birlikler gönderilerek işgal edilmiştir.

Tibet'in işgali sonrası, 23 Mayıs 1951'de imzalanan Tibet'in Barışçıl Özgürlüğü için 17 Madde Anlaşması (Seventeen Point Agreement for the Peaceful Liberation of Tibet) ile Tibet, Çin'in hâkimiyetini ve Çin'in bir parçası olduğunu kabul etmiştir.²⁹² Anlaşmanın imzalanmasından sonra Mao, Tibet'i sosyalizme dönüştürme yolunda uygulamalara başlamış ancak bu durum, Tibet'te huzursuzluğa neden olmuştur. Bunun yanı sıra ABD de, Tibet gerillalarını eğitmeye ve silahlandırmaya başlamıştır. Bunun üzerine Mao, Dalai Lama'ya gelecek altı yıl boyunca Tibet'te sosyalist toprak reformları yapmayacağı sözünü verse de, Tibet'te 1959'da çıkan ayaklanmayı önleyememiştir.²⁹³

1959'da başlayan ayaklanmaya karşı Çin hükümeti silahlı müdahalede bulununca 14. Dalai Lama, kendini takip eden Tibetlilerle birlikte (yaklaşık 80.000 kişi) Hindistan'a kaçmıştır. Dalai Lama'ya siyasi sığınma hakkı tanıyan Hindistan, ayrıca süresiz oturma izni de vermiştir. Hindistan'ın Dharamsala bölgesinde yaşamakta olan Dalai Lama, 17. Madde Anlaşması'nı feshettiğini ilan etmiş ve Tibet'in özgürlüğü ve Tibetlilerin insan haklarının korunması amacıyla çalışmaya başlamıştır.²⁹⁴

Dalai Lama'nın Hindistan'a kaçmasıyla birlikte Çin de 17 Madde Anlaşması'nı feshetmiş, Tibet'teki binlerce manastırı kapatmış ve Tibet'in Çin Devleti içerisindeki geleneksel yapıya sahip politik varlığı sona ermiştir.²⁹⁵ Yine 1959'da, Tibet'te çıkan ayaklanmadan 2 ay sonra, Çin hükümeti *Concerning the Question of Tibet* (Tibet Sorunu Hakkında) isimli bir kitap yayınlamıştır. Bu kitapta açıkça, tarihsel kayıtların, Tibet'in uzun tarihi boyunca hiçbir zaman bağımsız bir devlet olmadığını ve her zaman Çin'in bir parçası olduğunu kanıtladığı yazmaktadır.²⁹⁶ Buna karşılık Dalai Lama da, BM Genel Sekreterliği'ne bir mektup göndererek, Tibet'in, 1950'de Çin tarafından işgaline kadar

²⁹² Ibid., p.5-6, (13.03.2015)

²⁹³ Ibid., p.8, (13.03.2015)

²⁹⁴ Rollie Lal, "China's Relations with South Asia", (eds. Joshua Eisenman, Eric Heginbotham, Derek Mitchell), in; *China and the Developing World: Beijing's Strategy for the Twenty-First Century*, New York and London: M.E. Sharpe, Inc., 2007, p.135.

²⁹⁵ Melvyn C. Goldstein, "Tibet, China ...", p.8, (13.03.2015)

²⁹⁶ Elliot Sperling, "The Tibet-China Conflict: History and Polemics", *Policy Studies* 7, East-West Center Washington, 2004, p.10.

bağımsız bir devlet olduğunu, 1912’de 13. Dalai Lama tarafından bağımsızlık ilan edildiğinde Çin hükümetinin hiçbir müdahalede bulunmadığını söylemiştir.²⁹⁷

Çin’de 1966’da başlayan Kültür Devrimi’nden Tibet de oldukça olumsuz etkilenmiş, Tibet’teki tüm dini aktiviteler yasaklanarak, tüm manastır sistemine son verilmiş, etnik azınlık kültürü yok edilmeye çalışılmıştır.²⁹⁸ 1978’de, Deng Xiaoping’in reformlarıyla birlikte, Tibet’te farklı bir politika uygulanmaya başlanmış, Tibet’in büyümesi için alt yapı tesisleri geliştirilmiş ve din ve kültürlerini yeniden canlandırmaları teşvik edilmiştir. Ancak, 1987’de başlayan bağımsızlık protestoları, 1989’da sıkıyönetim ilan edilmesiyle ve dini ve kültürel özgürlüklere karşı daha sert bir politika izlenmesiyle sonuçlanmıştır.²⁹⁹

Tibet’e karşı izlenen sert politikanın yanı sıra, Çin hükümeti Tibet’e farklı etnik gruplardan Çinlilerin göçünü teşvik ederek bir nevi asimilasyon politikası izlemeye başlamıştır. 1994’te düzenlenen ‘Tibet Üzerine Üçüncü Ulusal Çalışma Forumu’nda, o dönem ÇKP lideri olan Jiang Zemin, Tibet’te istikrar ve gelişimi sağlamanın temel hedefleri olduğunu, Tibet’in geleneksel kültürünün korunmasını sağlarken, diğer uluslara ait kültürlerin de özümsemesinin, Tibet’in yeni sosyalist kültürünün gelişimine katkı sağlayacağını dile getirerek, Tibet’e daha fazla Han Çinlisi göçünü de meşrulaştırmıştır.³⁰⁰

1990’lı yıllarda, ABD kamuoyundaki kampanyalar, Tibet konusunu ABD meclisine taşımış ve Clinton, Jiang Zemin’in Dalai Lama’yla açık bir diyaloga başlaması konusunda ısrarcı olmuştur. 1997’de de, ABD Dışişleri Bakanlığı’nda Dalai Lama ile diyalogu destekleyen özel bir Tibet politika koordinatörlüğü kurulmuştur.³⁰¹ 1998’de Jiang Zemin, Dalai Lama ile doğrudan iletişim kanallarının kurulduğunu açıklamış, ancak bu girişim, Parti’den yeterli desteği alamadığı için başarısız olmuştur.³⁰² 2000’li yılların başında ABD Meclisi’nde, ABD’nin Çin-Tibet diyaloguna desteğini kurumsallaştırmak için bazı adımlar

²⁹⁷ Ibid., p.18.

²⁹⁸ Jayshree Bajoria, “The Question of Tibet”, December 5, 2008, *Council on Foreign Relations*, <http://www.cfr.org/china/question-tibet/p15965> (13.03.2015)

²⁹⁹ Ibid., (13.03.2015)

³⁰⁰ Warren Smith, “China’s Policy on Tibetan Autonomy”, *East-West Center Washington Working Papers*, No:2, 2014, p.18.

³⁰¹ Tashi Rabgey, Tseten Wangchuk Sharlho, “Sino-Tibetan Dialogue in the Post-Mao Era: Lessons and Prospects”, *Policy Studies* 12, East West Center Washington, 2004, p.18, <http://faculty.washington.edu/stevehar/Rabgey.pdf> (14.03.2015)

³⁰² Ibid., p.18-19, (14.03.2015)

atılmıştır. İlk olarak, 9 Mayıs 2001’de Tibet Politikası Yasası sunulmuş ve Dalai Lama’nın ABD’ye ziyaret tarihi kararlaştırılmıştır.³⁰³ Bu yasa 2002’de kabul edilmiştir.

Jiang Zemin’den 2002’de görevi devralan ve resmi olarak 2003’te göreve başlayan Hu Jintao’nun Tibet’le ilişkisi 1980’li yıllarda başlamıştır. Tezin dördüncü bölümünde³⁰⁴ de ifade edildiği gibi, Hu Jintao, Tibet’te çıkan ayaklanmaları önlemek amacıyla 1988’de Tibet’in Parti Temsilcisi olarak atanmış ve bu dönemde ilan edilen sıkıyönetimle birlikte birçok Tibetli tutuklanmış ve öldürülmüştür. Hu’nun Tibet Parti Temsilcisi olarak görevi 1992’ye kadar sürmüştür.

Hu Jintao’nun iktidarı döneminde, ABD ile tansiyonu yükselten Tibet’le ilgili en önemli gelişmeler, 2007’de ABD’nin Dalai Lama’ya verdiği onur madalyası, 2008 Beijing Olimpiyatları öncesi Tibet’te çıkan ayaklanma ve bunu takip eden yıllarda ABD Başkanı’nın, Çin’in uyarılarına rağmen, Dalai Lama ile görüşmesidir.

Çin ve ABD arasında tansiyonu en fazla artıran konulardan biri ABD’nin Tibet’in ruhani lideri 14. Dalai Lama ile görüşmesidir. Dalai Lama’nın kendi web sayfasında, Çin ve ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulduğu yıl olan 1979’dan başlayarak ABD’yi defalarca ziyaret ettiği görülmektedir. Yine aynı web sayfasında, Hu Jintao döneminde, Dalai Lama’nın ABD’ye ilk ziyaretinin 2004’te olduğu yazmaktadır.³⁰⁵ Ancak, haber siteleri tarandığında böyle bir bilgiye ulaşılamamıştır. Dalai Lama’nın ABD’yi ziyaretine dair ulaşılabilen ilk haber 2007’dedir. Bunun nedeni de daha önceki görüşmelerin, Çin’in dikkatini çekmemek ve gücendirmemek amacıyla daha küçük çapta yapılması, resmi programa alınmaması ve basına fotoğraf verilmemesiydi ancak, 2007’de ABD bu geleneği bozarak, Dalai Lama’ya büyük bir karşılama töreni hazırlamış ve ‘Kongre Altın Madalyası’nı kendisine sunmuştur.³⁰⁶ Ödül töreni öncesi Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Liu Jianchao, Beijing’in bu durumdan oldukça hoşnutsuz olduğunu ve bunun ilişkilere son derece ciddi bir etkisi olacağını ifade etmiştir.³⁰⁷ Dalai Lama’nın Tibet’in bağımsızlığını

³⁰³ Ibid., p.20. (14.03.2015)

³⁰⁴ Bkz. Bölüm 4.2.1., s.122.

³⁰⁵ His Holiness The 14th Dalai Lama of Tibet, Travels: 2000-2009, <http://www.dalailama.com/biography/travels/visits-yearly-breakdown> (14.03.2015)

³⁰⁶ Cathy Lynn Grossman, “To China’s dismay, U.S. to honor the Dalai Lama”, 10.16.2007, *USAToday*, http://usatoday30.usatoday.com/news/religion/2007-10-16-dalailama-award_N.htm (14.03.2015)

³⁰⁷ Joseph Kahn, “China Warns US Not to Honor Dalai Lama”, October 16,2007, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2007/10/16/world/asia/17tibet.html?hp&_r=0 (14.03.2015)

değil, özerkliğini istediğini tekrarladığı törende, Bush da, bu ödülün Çin-ABD ilişkilerine söylenildiği gibi ciddi derecede bir zarar vereceğini düşünmediğini dile getirmiştir.³⁰⁸

2008 yılı, Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği yapan Çin açısından, gelişimini ve yükselişini tüm dünyaya gösterebilmesi açısından önemli bir yıl olmuştur. Ancak Beijing Olimpiyat Oyunları'nın başlamasından üç-dört ay kadar önce, 14 Mart 2008'de Tibet'in başkenti Lhasa'da bir grup Tibetli protesto gösterilerine başlamış, okul, hastane, restoran, banka vb. birçok yer ateşe verilmiştir. Bunun sonucunda 1 polis ve halktan 18 kişi ölmüş, 23 polis ve halktan 382 kişi yaralanmıştır.³⁰⁹

26 Mart 2008'de Hu Jintao, ABD Başkanı George W. Bush'la Tibet'teki olaylar hakkında telefonla görüşmüş, Tibet'teki olayların Dalai Lama'nın iddia ettiği gibi barışçıl ve şiddetsiz gösteriler olmadığını, aksine bunların tamamen ceza gerektiren suçlar olduğunu ifade etmiştir.³¹⁰ Aynı zamanda Hu, Çin hükümetinin Tibet konusundaki politikasının açık ve net olduğunu, Dalai Lama'yla büyük bir sabırla iletişimi sürdürdüklerini, Dalai Lama Tibet'in bağımsızlığını savunmayı bıraktığı ve Tibet ve Tayvan'ın Çin'in ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul ettiği sürece kendisiyle iletişime ve uzlaşmaya devam etmeye istekli olduklarını ifade etmiştir.³¹¹

Dalai Lama, mart ayındaki protesto gösterilerinden sonra, nisan ayında ABD'nin Seattle şehrinde beş günlük bir konferansa katılmıştır. Dalai Lama, politik konularda konuşmamış, kişisel gelişimle ilgili olan konferans konusuna bağlı kalmıştır. Yalnızca, Çin'in ev sahipliği yaptığı Olimpiyat Oyunları'nı desteklediğini, çıkan protestolara üzüldüğünü ve tüm şiddet eylemlerine karşı olduğunu dile getirmiştir.³¹² Dalai Lama'nın bu ziyareti sadece konferans amaçlı olup, ABD Başkanı'yla herhangi bir görüşme olmamıştır.

³⁰⁸ James Orr, "Bush Dismisses Chinese Criticism Over Dalai Lama", October 17, 2007, The Guardian, <http://www.theguardian.com/world/2007/oct/17/usa.china1> (14.03.2015)

³⁰⁹ Bo Zhiyue, *China's Elite Politics: Governance and Democratization*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., 2010, p.244.

³¹⁰ Ibid., p.249.

³¹¹ Ibid.

³¹² William Yardley, "Dalai Lama Arrives for a Five-Day Conference in Seattle, Very Much His Kind of Town", April 11, 2008, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2008/04/11/us/11seattle.html?_r=0 (15.03.2015); "No Mention of Tibet as Dalai Lama Speaks in Seattle", April 11, 2008, *CBC News*, <http://www.cbc.ca/news/world/no-mention-of-tibet-as-dalai-lama-speaks-in-seattle-1.737826> (15.03.2015)

2009'da, ABD'de George W. Bush'tan sonra Barack Obama ABD Başkanı olarak göreve başlamıştır. Aynı yıl Dalai Lama, bazı siyasilerle ve sivil toplum kuruluşlarıyla görüşmek amacıyla Washington'a gelmiş, ancak Obama gelecek ay Çin'e gideceğinden, Çin'le ilişkilerde bir sıkıntı yaşanmaması için Dalai Lama'yla görüşmemiştir.³¹³ Obama'nın bu davranışı, muhalifleri tarafından, ekonomik çıkarları insan haklarının üstünde tutmak ve Beijing'in önünde eğilmek olarak değerlendirilmiştir. Beyaz Saray yetkililerinden biri de, "eğer Tibet, Çin-ABD ilişkilerinde kışkırtıcı bir unsur ise, bu görüşme bizim Tibet konusuna yardımcı olmamıza zarar verecektir" şeklinde bir açıklama yapmıştır.³¹⁴

2010'da ise, Çin'in tüm uyarılarına rağmen, Amerikan Başkanı Barack Obama, 18 Şubat tarihinde Tibet'in ruhani lideri 14. Dalai Lama ile Beyaz Saray'da bir görüşme yapmış ve görüşmede, Tibet'in dini, kültürel ve dilsel kimliğinin ve Tibetlilerin insan haklarının korunmasını desteklediğini ifade etmiştir.³¹⁵ Obama, her ne kadar Dalai Lama'yla Oval Ofis yerine başka bir odada görüşerek, Dalai Lama'yı politik bir figürden ziyade, dini bir figür olarak kabul etmiş olduğunu göstermeye çalışsa da, Çin hükümeti bu görüşmeyi uluslararası hukukun ihlali olarak nitelendirmiştir.³¹⁶

2011'de Dalai Lama bir kez daha Obama ile buluşmuştur. Görüşmede Obama, Tibet'in dini, kültürel ve dilsel geleneklerinin korunmasını desteklediklerini, Tibet'in bağımsızlığını savunmadıklarını, Dalai Lama'nın da zaten bunun peşinde olmadığını ifade etmiştir.³¹⁷ Dalai Lama'yı yine Oval Ofis yerine Harita Odası'nda ağırlayan Obama, sade/şatafatsız bir görüşme düzenlemiş ve haberci ve fotoğrafçıları görüşmeden uzak

³¹³ Alex Spillius, "Barack Obama Cancels Meeting with Dalai Lama to keep China happy", 05 October 2009, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/6262938/Barack-Obama-cancels-meeting-with-Dalai-Lama-to-keep-China-happy.html> (15.03.2015)

³¹⁴ Matthew Weaver, "Barack Obama Accused of Bowing to Beijing with Dalai Lama 'Snub'", *The Guardian*, 6 October 2009, <http://www.theguardian.com/world/2009/oct/06/dalai-lama-barack-obama-washington> (15.03.2015)

³¹⁵ Matt Spetalnick, "Obama Meets Dalai Lama, Angering China", *Reuters*, 18.02.2010, <http://www.reuters.com/article/2010/02/18/us-china-usa-idUSN1116932520100218> (15.09.2014)

³¹⁶ "Obama meets with Dalai Lama despite Chinese objections", *CNN Edition*, 19.02.2010, <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/02/18/obama.dalailama/> (15.09.2014)

³¹⁷ "Barack Obama Meets the Dalai Lama at the White House", *Associated Press*, 16 July 2011, The Guardian, <http://www.theguardian.com/world/2011/jul/16/barack-obama-dalai-lama-white-house> (15.03.2015)

tutmuştur. Çin ise bir kez daha, görüşmenin Çin halkının duygularını incittiğini, Çin-ABD ilişkilerine zarar verdiğini ve bunun Çin'in içişlerine karışmak olduğunu ifade etmiştir.³¹⁸

2011-2014 yılları arasında Dalai Lama ve Obama arasında herhangi bir görüşme olmamıştır. 2014 yılının Şubat ayında, Obama, Çin'in tüm uyarılarına rağmen, Dalai Lama'yla bir kez daha görüşmüştür. Yine Oval Ofis yerine Harita Odasında yapılan 45 dakikalık görüşmede Obama, Tibet halkının haklarına desteğini ifade etmiş, bunun yanı sıra, Tibet'in Çin'in bir parçası olduğunu kabul ettiğini dile getirmiştir.³¹⁹ Çin'de 'koyun görünümlü kurt' (披着羊皮的狼) olarak anılan Dalai Lama ve Obama görüşmesi üzerine Çin Dışişleri Bakanlığı, *"görüşme, büyük ölçüde Çin içişlerine müdahaledir, aynı zamanda uluslararası ilişkiler normlarını ciddi derecede ihlal etmiş ve Çin-ABD ilişkilerine ağır bir zarar vermiştir"* şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.³²⁰

Görüldüğü gibi Hu Jintao döneminde, ABD Başkanı Bush'un 2007'de Dalai Lama'yı ağırlaması ve madalya vermesi haricinde Dalai Lama, ABD ziyaretlerinde, Beyaz Saray'da Oval Ofis yerine Harita Odası'nda ağırlanmış, basına fotoğraf vermekten uzak durulmuştur. 2009'da ise Obama, Dalai Lama ile görüşmeyi reddetmiştir. Yine de, Çin'in tüm uyarılarına rağmen Dalai Lama ile görüşmeye devam eden ABD karşısında, Çin'in tepkisi her defasında yalnızca olayı kınamak veya protesto etmek şeklinde olmuş, ABD'ye karşı herhangi bir yaptırım uygulamamıştır. 2012'de, İngiltere Başbakanı David Cameron'un Dalai Lama ile görüşmesi sonucu, Çin'in 1 yıl süreyle üst düzey diplomatik görüşmeleri dondurduğu düşünüldüğünde³²¹, ABD'ye hiçbir yaptırım uygulamaması, kendi gelişimi ve ekonomisi için ABD'yle ilişkilerine ne kadar önem verdiği şeklinde anlaşılabilir.

4.2.3.5. Kuzey Kore Sorunu

1910'da Japon İmparatorluğu'na bağlanan Kore yarımadası, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, 1945'te, Japonya'nın yenilgisiyle birlikte 38. paralelden ikiye bölünmüş, kuzeyi

³¹⁸ "China: Obama visit with Dalai Lama has 'harmed Sino-US relations'", July 16, 2011, *CNN News*, <http://edition.cnn.com/2011/POLITICS/07/16/dalai.lama.white.house/> (15.03.2015)

³¹⁹ "Obama Meets Dalai Lama, Offers Support for Tibetan Rights", February 21, 2014, *Aljazeera America*, <http://america.aljazeera.com/articles/2014/2/21/dalai-lama-obamatomeetontightsabuses.html> (15.09.2014)

³²⁰ Calum Macleod, "China Angry at Obama's Meeting with Dalai Lama", February 21, 2014, *USA Today*, <http://www.usatoday.com/story/news/world/2014/02/21/china-dalai-lama-obama/5672589/> (15.09.2014)

³²¹ Robert Winnett, Malcolm Moore, "Political 'deep freeze' between Britain and China finally over following Dalai Lama row", 25 June 2013, *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/10142457/Political-deep-freeze-between-Britain-and-China-finally-over-following-Dalai-Lama-row.html> (24.03.2015)

Sovyetler Birliği, güneyi ise ABD tarafından işgal edilmiştir. 1950’de, Kuzey Kore’nin Güney’i işgal etmesiyle başlayan Kore Savaşı’nda Çin, Kuzey Kore’nin yanında yer almıştır. 1953’te ateşkes yapılsa da, bu savaş, Çin ve ABD arasında uzun yıllar sürecek bir düşmanlık yaratmıştır. Bu savaş sonrasında Kuzey Kore, Çin’in, tüm Kore yarımadasına liberal demokrasiyi yaymaya çalışan ABD karşısındaki en önemli ideolojik ortağı haline gelmiştir.³²² Soğuk Savaş döneminde Çin ve Kuzey Kore arasındaki bağ güçlenmiş, iki ülke 1961’de ‘Çin-Kuzey Kore Dostluk ve Ortak Yardım Anlaşması’nı imzalamışlardır. Halen yürürlükte olan bu anlaşma; Kuzey Kore herhangi bir ülke tarafından saldırıya uğradığı takdirde Çin’in, yasal olarak Kuzey Kore’ye yardım etmekle yükümlü olduğunu ifade etmektedir.³²³

Çin’in 1992’de Güney Kore’yle diplomatik ilişki kurması ve 1994’te Kuzey Kore lideri Kim Il Sung’un ölümüyle, Çin- Kuzey Kore ilişkilerinde 1999 yılına dek süren ve iki ülke liderlerinin birbirini ziyaret etmediği soğuk bir dönem yaşanmıştır.³²⁴ 1999’da ise, iki ülke arası üst düzey ziyaretler yeniden başlamış ve Kuzey Kore lideri Kim Yong Il, tüm dünyayı şaşırtarak Kuzey-Güney Zirvesi’ne katılacağını açıklamıştır.³²⁵

Bu tez çerçevesinde ağırlıklı olarak, Hu Jintao’nun Cumhurbaşkanı olduğu 2003’te, Kuzey Kore’nin nükleer silah programına barışçıl bir çözüm getirmek amacıyla başlayan ‘altılı müzakereler’ (Six-Party Talks, 六方会谈) ve Kuzey Kore’nin nükleer silah programının Çin-ABD ilişkilerini ne şekilde etkilediği incelenecektir.

Kuzey Kore’nin 2002’de nükleer silah programını açıklamasından sonra ABD Başkanı Bush, Kuzey Kore, İran ve Irak’ı "şer eksen" olarak tanımlamış ve bu ülkelerin dünya için ciddi anlamda bir tehlike oluşturduklarını beyan etmiştir.³²⁶ Ardından Kuzey Kore’ye petrol yardımı durdurulmuş, Kuzey Kore ise buna tepki olarak, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)³²⁷ müfettişlerini ülkeden çıkartmıştır. Kuzey Kore bununla da

³²² Russell Ong, *China’s Strategic ...*, p.94.

³²³ Ibid.

³²⁴ Chen Jian, “Limits of the ‘Lips and Teeth! Alliance: An Historical Review of Chinese-North Korean Relations”, *Asia Program Special Report*, (Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars), No:115, 2003, p.9.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Nevin Sungur, “ABD’de Şer Eksen Hazırlığı”, *NTVMSNBC*, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/134221.asp?cp1=1> (02.04.2015)

³²⁷ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, 1957’de kurulan ve Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyetlerini sürdüren bir kuruluş olup, nükleer enerjinin barışçıl yollarla kullanılması amacıyla ülkelere destek vermektedir. Bkz. <https://www.iaea.org/>

kalmayarak Ocak 2003'te, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'ndan (NPT) çekildiğini açıklamış³²⁸ ve Şubat ayında Kore yarımadası ve Japon Denizi arasında bulunan bölgede, karadan - denize füze sisteminin deneme atışını gerçekleştirmiştir.³²⁹

Kuzey Kore NPT'den çekildiğini açıkladıktan sonra, altı ülke, Güney Kore, Kuzey Kore, Çin, Amerika, Japonya ve Rusya, soruna barışçıl bir çözüm bulmak amacıyla görüşmelere başlamışlardır. 2003-2008 yılları arasında Çin'in ev sahipliğinde gerçekleştirilen müzakereler her ne kadar ilerleme gösterse de, Kuzey Kore'nin nükleer silah konusunun çözümünde başarısız olmuştur. Müzakere sürecinde en önemli gelişme, 2005'te Kuzey Kore'nin ABD'den gelecek yardım, güvenlik garantisi ve ilişkilerin normalleştirilmesi karşılığında nükleer silah programını bırakacağına dair katıldığı ortak bildiridir.³³⁰ Ancak, sözler yerine getirilmemiş ve 2006'da Kuzey Kore ilk nükleer denemesini gerçekleştirmiştir. Kuzey Kore'nin bu nükleer denemesi, Çin'in de Kuzey Kore'ye karşı tavrını da değiştirmeye başlamıştır. Hatta ilk kez Çin Başbakanı Wen Jiabao, Çin-Kuzey Kore ilişkilerinde tansiyonun yükselmemesi için nükleer denemelerin durdurulmasını talep etmiştir.³³¹ BM Güvenlik Konseyi de, bu nükleer denemeyi kınamış, durumun uluslararası barış ve güvenliğe ciddi bir tehdit olduğunu ifade ederek, Kuzey Kore'ye ekonomik yaptırımlar uygulama kararı almıştır (1695 sayılı karar). Bu karar, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin (Çin ve Rusya'da dâhil) uzlaşısıyla alınmıştır.³³²

2007'de, müzakereler sonucunda, Kuzey Kore'nin nükleer silah programıyla ilgili bir anlaşmaya varılmıştır. Beijing Anlaşması olarak adlandırılan bu anlaşmaya göre Kuzey Kore, Yongbyon nükleer tesisini kapatacak, IAEA uzmanlarını geri çağırarak, tüm nükleer program ve tesislerini bıraktığını ve kapattığını ilan edecek, ABD ve Japonya ile diplomatik ilişkilerin kurulması yolunda müzakerelere başlanacak, Kore yarımadasında

³²⁸ Kelsey Davenport, "Chronology of U.S.-North Korean Nuclear and Missile Diplomacy", *Arms Control Association*, <http://www.armscontrol.org/factsheets/dprkchron> (02.04.2015)

³²⁹ James Pearson, "North Korea Launches Short-Range Missiles on East Coast", March 15, 2013, *NK News*, <http://www.nknews.org/2013/03/breaking-north-korea-launches-short-range-missiles-on-east-coast/> (02.04.2015)

³³⁰ Emma Chanlett-Avery, Ian E. Rinehart, "North Korea: US Relations, Nuclear Diplomacy and Internal Situation", CRS Report, *Congressional Research Service*, December 5, 2014, p.6, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R41259.pdf> (02.04.2015)

³³¹ Zhu Feng, "Shifting Tides: China and North Korea", *China Security*, 2006, p.37

³³² Dick Leurdijk, "The Six-Party Talks, the UN and North Korea's Nuclear Programme", (eds. Koen De Ceuster and Jan Melissen), in: *Ending the North Korean Nuclear Crisis: Six Parties, Six Perspectives*, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', 2008, p.13.

kalıcı barış için görüşmelere başlanacaktı.³³³ Yongbyon tesisinin çalışmaz hale getirilmesi ve binlerce yakıt çubuğunun kaldırılmasıyla ABD, Kuzey Kore'ye yaptırımları hafifleterek, Kuzey Kore'yi terörist devlet listesinden çıkarmıştır. Ancak buna rağmen, 2008'de Kuzey Kore, nükleer programını yeniden başlatarak, ABD'li müzakerecilere baskı yapmak amacıyla nükleer denetçilerin ülkeye girişini yasaklamıştır.³³⁴

2006'da gerçekleştirdiği ilk nükleer denemesinden sonra, Kuzey Kore saldırgan tavrını devam ettirmiş ve 2009'da altılı müzakerelerden çekildiğini ilan etmekle kalmayıp, ikinci nükleer denemesini gerçekleştirerek Çin'i şok etmiştir. Denemeden birkaç saat sonra Çin Dışişleri Bakanlığı (25 Mayıs 2009'da) şu açıklamada bulunmuştur:

*“Kuzey Kore uluslararası toplumdan gelen karışıklığı görmezden gelerek ikinci bir nükleer denemesi gerçekleştirmiştir. Çin Hükümeti bu davranışa kesinkes karşıdır. Çin, Kuzey Kore'nin nükleer silahlardan arınma taahhütünü yerine getirmesi, bu tarz hamlelerde bulunmaktan vazgeçmesi ve Altılı Müzakerelere geri dönmesi konusunda şiddetle ısrar etmektedir.”*³³⁵

Çin, Kuzey Kore 2006'da ilk denemesini gerçekleştirdiğinde de benzer bir söylemde bulunmuş ve Kuzey Kore'yi sert bir şekilde kınamıştır. Ancak bu ikinci deneme, Çin için aynı zamanda hayal kırıklığı da yaratmıştır, çünkü Kuzey Kore bu davranışıyla tek müttefiki Çin'in talebini göz ardı etmiştir. Ancak sonrasında ABD ve Japonya, Çin'e, en büyük ticaret ortağı olduğu Kuzey Kore'ye karşı yaptırım uygulaması konusunda baskı yapınca, Çin tutumunu biraz daha yumuşatmıştır. Bunun nedenlerinden ilki, Çin'in, bu nükleer krizin ABD ve Kuzey Kore arasındaki bir sorun olduğunu düşünmesi, ikincisi ise, Kuzey Kore'deki Kim Jong-Il rejimin olası bir çöküşünü önlemektir. Olası bir çöküş, Çin sınırına mültecilerin yığılması problemini beraberinde getireceği gibi, yeni bir coğrafya şekillenmesi durumunda ABD güçleri Çin sınırına gelebilirdi. Bu durum, Çin'i zor bir diplomatik duruş içine sokmaktadır. Çünkü Çin'in, bir yandan, ilk nükleer denemesinden sonra olduğu gibi, Kore yarımadasının nükleer silahlardan arınması ve istikrarlı hale

³³³ Ibid., p.15.

³³⁴ Jayshree Bajoria, Beina Xu, “The Six Party Talks on North Korea's Nuclear Program”, Council on Foreign Relations, September 30, 2013, <http://www.cfr.org/proliferation/six-party-talks-north-korea-nuclear-program/p13593> (02.04.2015)

³³⁵ Gordon G. Chang, “We have a Chinese Problem, Not a North Korean One”, *Forbes*, May 25, 2009, <http://www.forbes.com/2009/05/25/kim-jong-il-nuclear-china-obama-hu-jintao-opinions-columnists-north-korea.html> (02.04.2015)

gelmesi için BM'nin Kuzey Kore'ye yönelik yaptırımlarını desteklerken, diğer yandan da Kore rejiminin çökmesine yol açacak ağır yaptırımları desteklememesi gerekmektedir.³³⁶

Kuzey Kore'nin nükleer denemesine ABD, Kuzey Kore'ye birçok ekonomik yaptırımını içeren 12 Haziran 2009 tarihli ve 1874 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile cevap vermiştir.³³⁷ 2011'de ise, eğer hiçbir koşul öne sürülmezse, görüşmelere dönebileceğini açıklayan Kuzey Kore, 2012'de de nükleer aktivitelerini ertelemeye ve IAEA uzmanlarını geri çağtırmaya karar vermiştir. Ancak aynı yıl Kuzey Kore'nin uzun menzilli füze denemesi, BM'yi daha geniş kapsamlı yaptırımlar konusunda tetiklemiş, buna karşılık Kuzey Kore, 12 Şubat 2013'te, üçüncü nükleer denemesini gerçekleştirmiştir.³³⁸ Nükleer uzmanları, her ne kadar silahın patlayıcı gücünü ya da uranyum mu yoksa plütonyum mu kullanıldığını belirleyemese de, denemenin yarattığı sismik etki, Kuzey Kore'nin amaçlarına yaklaştığının bir göstergesi olarak algılanmıştır.³³⁹

Son dönemlerde, Kuzey Kore, ekonomik nedenlerden ötürü, görüşmelere geri dönebileceğine dair sinyaller vermektedir. Çin ise, kuzeydoğusunda istikrar istediği için, Kuzey ve Güney Kore arasında arabuluculuk yaparak görüşmelere dönülmesi konusunda baskı yapmaktadır.³⁴⁰ Kuzey Kore'nin 2013'teki nükleer denemesinden sonra Çin ve ABD'nin duruma bakış açıları da giderek farklılaşmıştır. Çin, her ne kadar hala sorunun diyalog ve müzakereler yoluyla çözülmesi gerektiğini düşünse ve bunu desteklese de ABD, Japonya ve Güney Kore'yle birlikte, altılı müzakerelere dönülmesinin anlamsız olacağını çünkü Kuzey Kore'nin müzakereler süresince yapılan hiçbir anlaşmaya uymadığını ve hiçbir şartı yerine getirmediğini ifade etmektedir.³⁴¹

Kuzey Kore'nin nükleer silah programını açıklamasından sonra, Çin, Hu Jintao'nun işbirliği, ortak çıkarlar ve uyumlu dünya gibi dış politika ilkeleri ışığında, dış politikada

³³⁶ Hui Zhang, "The North Korean Nuclear Test: The Chinese Reaction, *Bulletin of the Atomic Scientists*", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2009, <http://thebulletin.org/north-korean-nuclear-test-chinese-reaction> (02.04.2015)

³³⁷ Larry A. Niksch, "North Korea's Nuclear Weapons Development and Diplomacy", CRS Report for Congress, *Congressional Research Service*, January 5, 2010, p.4, <http://fas.org/sgp/crs/nuke/RL33590.pdf> (02.04.2015)

³³⁸ Jayshree Bajoria, Beina Xu, "The Six Party Talks ...", (02.04.2015)

³³⁹ Emma Chanlett-Avery, Ian E. Rinehart, "North Korea: US Relations ...", p.26, (02.04.2015)

³⁴⁰ Ankit Panda, "The Long Road Back to the Six Party Talks", February 28, 2014, *The Diplomat*, <http://thediplomat.com/2014/02/the-long-road-back-to-the-six-party-talks/> (10.10.2014)

³⁴¹ Bonnie S. Glaser, "A New Type of Major Power Relations on North Korea", *China&US Focus*, September 19, 2013, <http://www.chinausfocus.com/foreign-policy/a-new-type-of-major-power-relations-on-north-korea/> (03.04.2015)

daha aktif bir rol alarak altılı müzakerelere ev sahipliği yapmıştır. 2006'da Kuzey Kore'nin nükleer denemesinden sonra ise, Kuzey Kore'ye karşı söylemlerini sertleştirmiş, hatta Kuzey Kore'nin bu davranışı için, normalde düşmanları veya rakipleri için kullandığı bir kelime olan 'rezil' (flagrant-悍然 / hanran) kelimesini kullanmıştır.³⁴²

4.2.3.6. İran'ın Nükleer Silah Sorunu

1900'lü yılların başlarında, bilim ve teknolojinin gelişimi ve atomun yapısıyla ilgili çalışmalar neticesinde, çok büyük bir alanı yok etme ve milyonlarca insanı öldürme gücüne sahip nükleer silah teknolojisinde ilerlemeler olmuştur. Nükleer silahların verebileceği zararı ve gücünü ise tüm dünya ilk kez, ABD'nin 1945'te Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine attığı atom bombalarıyla görmüştür. Nükleer silahların bu etkisi, güçlerini kanıtlayabilmek adına, Soğuk Savaş döneminde ülkeleri silahlanma yarışına itmıştır. İran da 1950'lerin sonunda bu yarışa giren ülkelerden biridir.

Nükleer silahların yıkıcı gücünün büyük çapta verebileceği zararlar nedeniyle BM, 1946'da Genel Meclisi'nde, nükleer silahların ortadan kaldırılması için bir önerge kabul etmiş ve bu konuyla ilgilenmesi için bir Komisyon kurmuştur.³⁴³ BM'nin, nükleer silahların önlenmesi ya da ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaları sonucu birçok anlaşma yapılmıştır, bunların en önemlilerinden biri de 1968'de imzalanan ve 1970'te yürürlüğe giren Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'dır (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons-NPT). Anlaşma, 1995'te süresiz uzatılmıştır. Anlaşmanın amacı, adından da anlaşıldığı gibi nükleer silahların ve nükleer silah teknolojisinin yayılmasının önlenmesi, nükleer enerjinin barışçıl şekilde kullanımı için işbirliğinin artırılması ve gelecekte nükleer silahsızlanmanın sağlanmasıdır.³⁴⁴ Anlaşmanın nükleer silaha sahip devlet olarak tanımladığı beş ülke (ABD, Çin, Fransa, İngiltere, Rusya) de dâhil olmak üzere 191 ülke anlaşmayı imzalamıştır. İran da bu anlaşmayı 1968'de imzalamış, 1970'te de onaylamıştır.³⁴⁵ Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın imzalanmasından önce, İran'ın nükleer silah teknolojisinin gelişimini kısaca incelemek faydalı olacaktır.

³⁴² Zhu Feng, "Shifting Tides ...", p.41.

³⁴³ "Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)", United Nations Office for Disarmament Affairs, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/> (17.03.2015)

³⁴⁴ Ibid. (17.03.2015)

³⁴⁵ Ibid. (17.03.2015)

Nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılması amacıyla 1953'te, ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower, BM Genel Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada Barış için Atom (Atoms for Peace- AFP) programından bahsetmiştir. Soğuk Savaş döneminde ABD'yle yakın ilişkiler içerisinde olan İran, 1957'de AFP'yi imzalayarak, nükleer silah yapma amacı gütmeyeceği, yalnızca 'barışçıl' nükleer araştırma yapacağını taahhüt etmiş ve ABD, AFP programı altında İran nükleer reaktörüne yakıt sağlamıştır.³⁴⁶ Yukarıda da belirtildiği gibi 1968'de NPT'yi imzalayıp, 1970'de onaylayan İran, 1974'te BM'ye, Orta Doğu'da nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge oluşturulması konusunda bir önerge vermiştir. Ancak buna rağmen, 1970'lerin ortalarında, ABD istihbarat raporları, İran'ın nükleer silah programı izleyebileceğine dair endişelerini dile getirmişlerdir.³⁴⁷

1979 İran İslam Devrimi, nükleer silahlar konusundaki işbirliğinde de bir dönüm noktası olmuştur. ABD'nin İran'a nükleer enerji yardımları 1950'lerden 1979'a dek sürmüş, 1979 Devrimi'yle birlikte işbirliği de sona ermiştir. 1979'da nükleer enerji projelerine de son veren İran, 1982'de nükleer programına yeniden başladığını ilan etmiştir. ABD'nin 1985'teki Ulusal İstihbarat Konseyi raporunda, İran'ın nükleer silahlarda kullanılabilecek materyalleri üretmek konusuna ilgisinin olabileceği, 10 yıl sonraki raporda ise, yabancı bir ülkeden yardım aldığı takdirde İran'ın on yılın sonunda nükleer silah üretmiş olabileceği ifade edilmiştir.³⁴⁸ Yine bu dönemde, 80'lerin ortalarında, ABD, İran'ı terörist devlet listesine katarak, ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Yaptırımlar 1987'de İran'dan petrol alımının yasaklanmasıyla başlamış ve yasakların İran'dan ithal edilen diğer ürünlere yayılmasıyla devam etmiştir.³⁴⁹

1982'de nükleer programına yeniden başlayan İran, Batılı devletlerden destek göremediğinden, yüzünü Çin, Rusya ve Kuzey Kore'ye çevirmiştir. 1980-88 yılları arasında gerçekleşen İran-Irak Savaşı süresince, İran, nükleer enerji konusunda Çin'le işbirliğini artırmış, savaştaki kapasitesini artırmak için de Kuzey Kore'den de füze

³⁴⁶ Bahador Aminian, "Iranian Nuclear Program: Issues and Impacts", p.2, <http://www.geopolitic.ro/IRANIAN%20NUCLEAR%20PROGRAM%20%20ISSUES%20AND%20IMPACTS.pdf> (17.03.2015)

³⁴⁷ Paul K. Kerr, "Iran's Nuclear Program: Status", CRS Report for Congress, *Congressional Research Service*, October 17, 2012, p.1, <http://fas.org/sgp/crs/nuke/RL34544.pdf> (17.03.2015)

³⁴⁸ Ibid., p.1-2, (17.03.2015)

³⁴⁹ Aylin Ünver Noi, "Iran's Nuclear Programme: The EU Approach to Iran in Comparison to the US' Approach", *Perceptions*, Vol:10, No:1, 2005, p.80.

teknolojisini almıştır.³⁵⁰ 1990’larda Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra, Rusya, İran’la işbirliği yapmaya başlamış, ona bilgi ve teknik destek sağlamış, nükleer reaktörün yapımına yardım etmiştir.³⁵¹

Çin ve İran’ı yakınlaştıran sebeplerden en önemlisi, ikisinin de ABD ve Sovyetler’e karşı güvensizliğidir. Bunun yanı sıra, hegemonyaya karşı oluş, çok kutupluluk isteği ve Üçüncü Dünya dayanışması da iki ülkeyi yakınlaştıran diğer etkenler olmuştur.³⁵² Bunların yanı sıra, Çin açısından İran’la ilişkilerini geliştirmek, jeostratejik açıdan önemli olan ve ABD egemenliği altında olan bir bölgede, etkisini de artırmak demektir. Aynı zamanda İran, Çin’in silah ihracatı için de iyi bir fırsattır.³⁵³ İran’ın dünyanın ikinci en büyük petrol rezervlerine sahip olması ve Çin’in gelişen ekonomisiyle birlikte enerji ihtiyacının artması da, İran’ı Çin için stratejik bir ülke haline getirmektedir. İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin 1971’de kurulmasından sonra, 1980-88 İran-Irak Savaşı süresince Çin, İran’ın en büyük silah sağlayıcısı olmuştur.³⁵⁴

2002’de ABD, İran’ı ‘Şer eksen’i’nin bir parçası olarak ilan ettiğinde, Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin, ABD Başkanı’nın konuşmasından iki ay sonra İran’la dayanışmasını göstermek amacıyla Tahran’a gitmiştir.³⁵⁵ Yine aynı yıl, İran’ın uranyum zenginleştirme programı ortaya çıktığında ABD ve diğer Batılı hükümetler İran’dan çekilmeye ve baskı ve yaptırımları artırmaya başlamışlardır. Bu da Çinli şirketlere, İran’la bağlantılarını güçlendirmek için fırsat yaratmıştır.³⁵⁶

2004’te Çin ve Arap ülkeleri, Çin-Arap ulusal işbirliği forumunu oluşturmuşlardır. Bu tarihten itibaren, Çin ve İran ilişkileri istikrarlı bir şekilde gelişmeye devam

³⁵⁰ Elliot Friedland, “Fact Sheet: The Iranian Nuclear Program”, *The Clarion Project*, 2006, p.6, <http://www.clarionproject.org/sites/default/files/Iranian-Nuclear-Program.pdf> (17.03.2015)

³⁵¹ Ibid. (17.03.2015)

³⁵² Marybeth Davis, James Lecky, Torrey Froscher, David Chen, Abel Kerevel, Stephen Schlaikjer, “China-Iran: A Limited Partnership”, *US-China Economic and Security Review Commission*, 2012, p.8, http://missilethreat.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2012/12/USCC_China-Iran-Report-Nov-28.pdf (17.03.2015)

³⁵³ Scott Harold, Alireza Nader, “China and Iran: Economic, Political and Military Relations”, RAND Corporation, Center for Middle East Public Policy, 2012, p.3, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2012/RAND_OP351.pdf (26.03.2015)

³⁵⁴ Brandon Fite, “US and Iranian Strategic Competition: The Impact of China and Russia”, CSIS, *Center for Strategic and International Studies*, 2012, p.8, http://csis.org/files/publication/REPORT_Iran_Chapter_X_China_and_Russia_Final_Revision2212.pdf (26.03.2015)

³⁵⁵ Marybeth Davis, James Lecky, Torrey Froscher, David Chen, Abel Kerevel, Stephen Schlaikjer, “China-Iran ...”, p.9, (17.03.2015)

³⁵⁶ Scott Harold, Alireza Nader, “China and Iran: Economic ...”, p.4, (26.03.2015)

etmektedir.³⁵⁷ ABD ise, 2004'te, bazı Çinli kuruluşlara, İran'a füze teknolojisi sağladıkları iddiasıyla yaptırım uygulamıştır. Bunu takiben 2005'te de Çinli firmalara, İran'a kimyasal silahlarla ilgili transferler yaptıkları gerekçesiyle çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Çinli şirketlere yaptırımlar 2007 ve 2008'de füze yakıtı yapımında kullanılacak maddeler sağladıkları için devam etmiştir.³⁵⁸

İran'a yaptırımlar kaşısında Çin, bir taraftan İran'ın gizli nükleer çalışmalarını cezalandıran yaptırımları desteklerken, diğer taraftan İran'la ekonomik bağlarını güçlendirmekte ve ABD ile diğer devletlerin saldırgan yaptırımlarının önünü kesmeye çalışmaktadır.³⁵⁹ 2010'un Nisan ayında, Obama ve Hu Jintao, Washington'da düzenlenen Nükleer Güvenlik Zirvesi'nde bir araya gelmişlerdir. Zirve'de İran'ın nükleer silah konusu da görüşülmüş, Hu Jintao, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusunda ABD ile ortak bir görüşü paylaştıklarını ifade etmiş, ancak enerji sektörünü hedef alan sert yaptırımlara karşı olduklarını vurgulamıştır.³⁶⁰

Görüldüğü gibi Çin-İran ilişkilerinin güçlenmesi ve derinleşmesi, Çin'in İran'a silah satışıyla başlamış, nükleer enerjinin gelişimi için yapılan yardımlar ve İran'dan alınan petrole devam etmiştir. ABD'nin ve BM'nin yaptırımlarına rağmen Çin'in İran'la ilişkilerini giderek güçlendirmesi ve Orta Doğu'da giderek artan etkisi ise ABD'yi rahatsız etmektedir. İran'ın nükleer silah programı karşısında Çin, BM kararları ve yaptırımlarının bir kısmını desteklemiş olsa da, sorunun yaptırımlardan ziyade görüşmelerle çözülmesinden yanadır.

4.2.3.7. Wang Lijun ve Chen Guangchen Krizleri

Hu Jintao döneminde, Çin ve ABD arasında yaşanan diplomatik krizler, 2012'de yaşanan Wang Lijun ve Chen Guangchen krizleridir.

Şubat 2012'de meydana gelen Wang Lijun krizi kısaca, ÇKP üyelerinden Bo Xilai'ın eşinin, İngiliz bir işadamını öldürmekten yargılanması ve olayı araştırmak için

³⁵⁷ Yu Guoqing, "China's Foreign Energy Policy Towards Iran", *The Newsletter*, No:62, 2012, http://www.ias.nl/sites/default/files/IIAS_NL62_27.pdf (26.03.2015)

³⁵⁸ Marybeth Davis, James Lecky, Torrey Froscher, David Chen, Abel Kerevel, Stephen Schlaikjer, "China-Iran ...", p.39, (26.03.2015)

³⁵⁹ Brandon Fite, "US and Iranian Strategic ...", p.16, (26.03.2015)

³⁶⁰ Caren Bohan, Paul Eckert, "Obama, China discuss Iran at nuclear summit", *Reuters*, April 12, 2010, <http://www.reuters.com/article/2010/04/12/us-nuclear-summit-idUSTRE63B0PZ20100412> (26.03.2015)

görevlendirilen ve Bo Xilai'ın sağ kolu olan emniyet müdürü Wang Lijun'un, görevinin değiştirilmesiyle birlikte ABD Konsoloslugu'na sığınma talebinde bulunmasıyla başlamıştır.

Olay, İngiliz işadamı Neil Heywood'un, 14 Kasım 2011'de Chongqing'deki otel odasında ölü bulunmasıyla başlamıştır. 2012'nin Şubat ayında da, Chongqing belediyesi, emniyet müdürü Wang Lijun'un başka bir göreve kaydırıldığını ilan etmiştir.³⁶¹ Bunun üzerine Wang, Chengdu'daki ABD Konsoloslugu'na giderek, İngiliz işadamını zehirleyerek öldüren kişinin, Chongqing'in Parti Sekreteri Bo Xilai'ın karısı Gu Kailai olduğunu söylemiştir.³⁶² 1 gün boyunca konsoloslukta kalan Wang, ABD'ye sığınma talebinde bulunmuş ancak bu talebi geri çevrilmiştir. Daha sonra kendi isteğiyle dışarı çıkan Wang, Çin polisi tarafından tutuklanmıştır. Konuyla ilgili açıklama yapan eski Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Wang'ın, rüşvet, haydutluk, zulüm gibi suçları bulunduğunu, Bo Xilai'ın düşmanlarına karşı sert bir kampanya yürüttüğünü ve bu yüzden iltica konusundaki kriterlere uygun olmadığını ifade etmiştir.³⁶³ Bu olaylar, gözleri Bo Xilai üzerine çevirmiş ve 15 Mart 2012'de Bo Xilai, Chongqing Parti Sekreterliği görevinden alınmıştır. Sonrasında İngiltere'nin talebi üzerine dava yeniden soruşturulmaya başlanmış ve 10 Nisan'da Bo Xilai, Komünist Parti içerisindeki tüm görevlerinden alınmış, 28 Eylülde de Parti'den ihraç edilmiştir.³⁶⁴ Bu sırada, hakkında soruşturma açılan Gu Kailai, İngiliz işadamını zehirleyerek öldürdüğünü itiraf etmiş ve 2012 yılının Ağustos ayında yapılan mahkemede, ölüm cezasına çarptırılmıştır, ancak bu ceza ertelenmiştir.³⁶⁵ Eylül ayında ise, Wang Lijun'un davası görülmüş, mahkeme sonucunda Wang Lijun, 'yasaları kendi çıkarına göre kullanmak, görevi kötüye kullanmak, suçu örtbas etmek, iltica talebinde bulunmak ve rüşvetten' 15 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.³⁶⁶ Hakkında

³⁶¹ "Bo Xilai Scandal Timeline", *BBC News*, 11 Nov., 2013, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-17673505> (10.03.2015)

³⁶² Jia Lynn Yang, William Wan, "Wang Lijun, Key Figure in Bo Xilai Scandal, Charged in China", *The Washington Post*, Sept. 5, 2012, http://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/wang-lijun-key-figure-in-bo-xilai-scandal-charged-in-china/2012/09/05/73c3767e-f75d-11e1-8398-0327ab83ab91_story.html (10.03.2015)

³⁶³ Max Fisher, "U.S. Helped Asylum-Seeker Wang Tell Beijing About Bo in 2012: Clinton", *The Japan Times*, October 19, 2013, http://www.japantimes.co.jp/news/2013/10/19/asia-pacific/u-s-helped-asylum-seeker-wang-tell-beijing-about-bo-in-2012-clinton/#.VP7IGPmsU_Y (10.03.2015)

³⁶⁴ "Bo Xilai Scandal ...", (10.03.2015)

³⁶⁵ "Report: Gu Kailai admits poisoning British businessman, leading to his death", *CNN*, August 17, 2012, <http://edition.cnn.com/2012/08/10/world/asia/china-gu-trial/> (10.03.2015)

³⁶⁶ "Bo Xilai Scandal: Police Chief Wang Lijun Jailed for 15 Years", *BBC News*, September 24, 2012, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-19690769> (10.03.2015)

soruşturma açılan Bo Xilai ise, 2013 yılının Ağustos ayında yapılan mahkemede rüşvet, yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma suçlarından ömür boyu hapse mahkûm olmuştur.³⁶⁷

ABD'nin, Wang Lijun'un iltica talebini reddettiği ve yalnızca Wang Lijun'un güvenli bir şekilde Çin polisine giderek olayı anlatmasına yardımcı olduğu Wang Lijun olayı, Çin ve ABD ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bir kriz olmamıştır. Aksine, Jiang Zemin'le yakın ilişki içerisinde olan ve Hu Jintao'nun Parti'de rakibi gibi görülen Bo Xilai'ın Parti'den ihracı, Parti yönetimini rahatlatan bir durum olmuştur.

Wang Lijun olayından sonra Çin ve ABD arasında yaşanan bir diğer diplomatik kriz de Chen Guangcheng krizidir. Gözleri görmeyen avukat Chen Guangcheng, Çin'deki insan hakları savunucularından biri olup, tek çocuk politikası, zorunlu kürtaj ve kadın hakları gibi konularda çeşitli protesto yürüyüşleri düzenlediği için 2006'da 4 yıl hapse mahkûm edilmiş, 2010'da hapisten çıktıktan sonra da ev hapsine mahkûm olmuştur.³⁶⁸ 2012 yılının Nisan ayında ev hapsinden kaçan Chen Guangcheng, ABD Büyükelçiliği'nden yardım istemiştir. Chen Guangcheng krizini 'kıl payı kurtulunan tehlikeli durum' (touch-and-go situation) olarak tanımlayan dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, gece geç bir saatte Chen hakkında bir telefon aldığını, bunun Çin-ABD ilişkilerini etkileyeceğini bilse de, ABD değerlerine olan inancından dolayı, gidip Chen'i almaları için birilerini gönderdiğini ifade etmiştir.³⁶⁹

ABD Büyükelçiliği'ne sığınan Chen, ilk başlarda Çin'de kalmak istemiş ve bu bağlamda Chen'in güvenliği için Çin ve ABD arasında yapılan görüşmelerde, ABD ilk olarak, Çinli yetkililerin Chen'le doğrudan görüşmesini teklif etse de, Çinli yetkililer bunu reddetmiştir. Sonrasında ise, altı gün Büyükelçilik'te kalan Chen'in, kaçarken kırılan ayağının tedavisi için öncelikle Beijing'de bir hastaneye gitmesi ve orada ailesiyle buluşması konusunda anlaşmaya varılmıştır.³⁷⁰ Chen her ne kadar ilk başta Çin'de kalmak

³⁶⁷ "Bo Xilai Found Guilty of Corruption by Chinese Court", *BBC News*, September 22, 2013, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-24170726> (10.03.2015)

³⁶⁸ G. Hakan Koçman, "Görme Özürlü Avukat Chen Guangcheng'in Çin'deki Ev Hapsinden Amerika'ya Uzanan Kaçış Öyküsü", *The Epoch Times Türkiye*, 25 Mayıs 2012, <http://epochtimestr.com/index.php/gorme-ozurlu-avukat-chen-guangchengin-cindeki-ev-hapsinden-amerikaya-uzanan-kacis-oykusu> (10.03.2015)

³⁶⁹ "Hillary Clinton: Chen Guangcheng crisis 'touch-and-go'", October 18, 2013, *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-24577038> (10.03.2015)

³⁷⁰ William Wan, "Negotiations over dissident Chen Guangcheng offered rare glimpse into how China's leadership operates, U.S. officials say", *The Washington Post*, May 19, 2012, <http://www.washingtonpost.com/world/national-security/negotiations-over-dissident-chen-guangcheng->

istemiş olsa da, ailesi ve ona yardım eden kişilerin tehditler alması üzerine, güvenliğinden endişe ettiğinden, ailesini de alarak ABD'ye gitmek istemiştir. Duruma bir çözüm bulmak amacıyla görüşen Çin ve ABD yetkilileri, Chen ve ailesinin ABD'ye hukuk okumak için gitmesi konusunda anlaşmışlardır.³⁷¹ Bunun sonucunda, 19 Mayıs 2012'de Chen, New York Üniversitesi'nde hukuk çalışmak üzere, ailesiyle birlikte New York'a varmıştır.³⁷²

Chen Guangcheng krizinde, Chen, büyükelçiliğe götürüldüğünde Çin hükümeti durumdan oldukça hoşnutsuz olmuş ve Dışişleri sözcüsü, bu durumunun Çin'in içişlerine karışmak olduğunu, ABD'nin bu konuda özür dilemesini ve bir daha böyle bir olayın yaşanmamasını istemiştir.³⁷³ Buna karşın ABD yetkilileri, ABD'nin kanunlara uygun davrandığını ve özür dilenecek bir durum olmadığını söylemiştir. Bir diğer ABD yetkilisi de, bunun olağandışı şartlar altında gelişen nadir bir durum olduğunu ve bir daha tekrarlanmasını ummadıklarını dile getirmiştir.³⁷⁴

Chen Guangcheng olayı, Hillary Clinton'ın da dediği gibi, iki ülkenin ilişkilerinin bozulmasından kıl payı dönmüş bir olaydır. Her iki ülke de, ilişkilerin bozulmaması için oldukça pragmatik ve yapıcı bir yaklaşım sergilemiştir. ABD'nin, olayın tekrarlanmasını ummadıklarını dile getirmesinden sonra Çin de, özür talebini yinelememiş; durumun, iki ülke açısından da problem haline gelmeden çözülmesi için görüşmelere başlanarak, iki ülkeye de en uygun çözüm yolu bulunmuştur.

4.2.4. Çin'in Diğer Uluslararası Sorunlarda Dış Politika Yaklaşımları

Bu tez çerçevesinde genel olarak Hu Jintao dönemi dış politika ilkelerine, Konfüçyüs öğretisinin bu ilkelere etkisine ve bu ilkeler ışığında Çin'in ABD politikasına değinilmiştir. Ne var ki, Çin'in ABD'yle ilişkilerini doğrudan etkilemese de, Çin dış politikasının daha

offered-rare-glimpse-into-how-chinas-leadership-operates-us-officials-say/2012/05/19/gIQAxPtsbU_story.html (10.03.2015)

³⁷¹ Brian Spegele, Keith Johnson, Josh Chin and Jay Solomon, "Mistakes and Mixed Signals as China Drama Unfolded", May 5, 2012, *The Wall Street Journal*, <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304020104577384253042010624> (10.03.2015)

³⁷² Melisa Goh, "Chinese Activist Arrives in New York City", May 19, 2012, *NPR News*, <http://www.npr.org/blogs/thetwo-way/2012/05/19/153098383/chinese-activist-takes-a-sudden-journey-to-the-west> (10.03.2015)

³⁷³ "China Demands US Apology on Chen Guangcheng's Entering US Embassy", *Xinhuanet News*, May 2, 2012, http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-05/02/c_131564125.htm (10.03.2015)

³⁷⁴ "China activist Chen Guangcheng leaves US Embassy, will stay in China", *CBS News*, May 2, 2012, <http://www.cbsnews.com/news/china-activist-chen-guangcheng-leaves-us-embassy-will-stay-in-china/> (10.03.2015)

iyi anlaşılmasını ve konuyla ilgili daha güncel bilgiler ışığında konunun değerlendirilmesini sağlayacak diğer hususlara ve uluslararası sorunlara da değinmek gerekmektedir.

Bunlardan ilki Xinjiang (Sincan) ya da diğer adıyla Doğu Türkistan sorunudur. Rusya, Moğolistan, Pakistan, Hindistan, Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'a sınırı olan Xinjiang (Sincan) Uygur Özerk Bölgesi, ÇHC sınırları içerisinde de Gansu, Qinghai ve Tibet Özerk Bölgesi'ne komşudur. Xinjiang, bölgedeki en büyük petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olduğundan, Çin açısından oldukça önemli bir bölgedir. Xinjiang'ın bir sorun olarak görülmesinin en büyük nedeni, burada yaşayan ve büyük çoğunluğu Uygurlardan oluşan halka karşı Çin hükümetinin uyguladığı asimilasyon politikası ve buradaki bazı terörist örgütlerin Çin sınırları içerisinde gerçekleştirdikleri saldırılardır. Sorunun uluslararası hale gelmesinin nedeni de, Batılı ülkelerin Çin'i bu bölgede uyguladığı politikaların insan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle eleştirmeleridir. Örneğin ABD'de bulunan İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Çin hakkında yayınladığı 2014 ve 2015 raporlarında Xinjiang'daki uygulamaları protesto eden Uygurlara karşı sert müdahalede bulunulduğu, birçoğunun öldürüldüğü, birçoğunun da kayıp olduğu yazmaktadır.³⁷⁵

2006'da dile getirilen 'uyumlu toplum' ilkesiyle birlikte Çin, toplum içerisinde eşitlik ve adaletin sağlanması ve toplumsal refahın artması için Xinjiang, Tibet ve diğer az gelişmiş bölgelerine karayolları, hava alanları, petrol boru hatları gibi büyük yatırımlar yapmıştır.³⁷⁶ Ancak tüm bu yatırımlara rağmen, Uygur halkı, buraya göç eden Han Çinlilerinden çok daha fakir durumdadırlar. New York Times'ın haberine göre, buradaki enerji akışı Beijing merkezli şirketlerce sağlanmakta ve bu şirketlerde Uygurlardan ziyade Han Çinlileri çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Çin'in 'güvenlik' adı altında uyguladığı dini baskı, Uygurlar tarafından ayrımcılık olarak görülmektedir.³⁷⁷ Çin hükümeti, dini baskı

³⁷⁵ World Report 2014: China, <https://www.hrw.org/world-report/2014/country-chapters/china-and-tibet> (24.08.2015); World Report 2015: China, <https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/china-and-tibet> (24.08.2015)

³⁷⁶ "Xinjiang's Investment in Highway Construction Soars", Xinhua News Agency, 4 March 2006, <http://www.china.org.cn/english/2006/Mar/160089.htm> (24.08.2015); Ashok Tikku, "China: Infrastructure Building in Xinjiang and Tibet- Implications for India", C3S Paper, No:785, 2011, Chennai Center for China Studies, <http://www.c3sindia.org/india/2320> (24.08.2015)

³⁷⁷ Edward Wong, "China Invests in Region Rich in Oil, Coal and Also Strife", The New York Times, Dec. 20, 2014, http://www.nytimes.com/2014/12/21/world/asia/china-invests-in-xinjiang-region-rich-in-oil-coal-and-also-strife.html?_r=0 (24.08.2015)

olarak görülen uygulamaları Çin Anayasası'na dayandırmaktadır. Dini inançlar konusu, anayasanın 36. maddesinde şöyle ifade edilmektedir:

*“Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşları dini inançları konusunda özgürdürler. Hiçbir devlet organı, kamu kuruluşu ya da bireyler, vatandaşları herhangi bir dine inanma ya da inanmama konusunda zorlayamaz ve herhangi bir dine inananlara ya da inanmayanlara ayrımcılık yapamaz. Devlet, normal olan dini etkinlikleri korumaktadır. Hiçkimse kamu düzenini bozan, vatandaşların sağlığına zarar veren veya devletin eğitim sistemine müdahalede bulunan etkinliklerde dini kullanamaz.”*³⁷⁸

Bu madde bağlamında, bazı dini etkinliklerin sürgünde bulunan dini liderler tarafından organize edildiğini ve ayrılıkçılık amacıyla olduğunu düşünen hükümet, bu etkinliklerin Çin'in ulusal güvenliğine tehdit oluşturduğunu düşünmekte ve anayasanın 36. maddesine dayanarak, dini uygulamaları kısıtlamaktadır. Ancak bu uygulamalar, uyumlu toplum ilkesinin öngördüğü toplumun eşitlik ve refahını sağlamaktan ziyade, farklı etnik gruplar arasındaki gelir seviyesi farkını iyice arttırmakta ve Uygurların fakirleşmesiyle birlikte radikal örgütlerin çoğalmasına ve dolayısıyla Çin sınırları içerisinde huzursuzluğa neden olmaktadır.

Özellikle son dönemlerde Çin'i, Güneydoğu Asya ülkelerini ve dolaylı olarak ABD'yi de etkileyen diğer iki önemli sorun Güney ve Doğu Çin Denizi'nde yaşanan problemlerdir.

Güney Çin Denizi sorunu kısaca, Çin'in, Spratly ve Paracel adalarını da kapsayan ve zengin petrol ve gaz yataklarına sahip olan Güney Çin Denizi'nin %90'ında hak iddia etmesine karşın, Güney Çin Denizi'ne kıyısı olan Brunei, Malezya, Filipinler, Vietnam ve Tayvan'ın da denizin bazı kısımlarında hak iddia etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu ülkeler arasında tansiyonun yükselmesi ise, ABD'yi endişelendirmektedir. Bunun nedeni, Güney Çin Denizi'ne kıyısı olan Filipinler'in, ABD'nin müttefiki olması ve ABD donanması için önemli bir geçiş yolu üzerinde olmasıdır.³⁷⁹

³⁷⁸ Tam metin için bakınız: Constitution of the People's Republic of China, The National People's Congress of the People's Republic of China, http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372964.htm (25.08.2015)

³⁷⁹ Susan V. Lawrence, “US-China Relations: An Overview of Policy Issues”, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, August 1, 2013, p.20, <https://fas.org/sgp/crs/row/R41108.pdf> (03.04.2015)

4 Kasım 2002’de, Çin ve tüm ASEAN üye devletleri, ‘Güney Çin Denizi’nde Tarafların Davranışları Deklerasyonu’nu imzalamışlardır. Deklerasyonun amacı, Çin ve ASEAN arasında dostluk ve işbirliğini geliştirmek ve Güney Çin Denizi’nde barışçıl, dostça ve uyumlu bir çevre yaratmaktır.³⁸⁰ 2010’da ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Güney Çin Denizi’nde dolaşım özgürlüğünün sağlanmasının, ABD’nin ulusal çıkarı olduğunu ifade etmiştir. 2012’de ise bu ulusal çıkarlar, bölgede barış ve istikrarın sağlanması, uluslararası hukuka saygı gösterilmesi, dolaşım özgürlüğü ve engelsiz yasal ticaret olarak genişletilmiştir.³⁸¹

ABD’nin Güney Çin Denizi’ni ulusal çıkarları içerisine kattığı 2010’da, ABD Silahlı Kuvvetleri Pasifik Komutanı Amiral Robert Willard, Çin donanmasının Güney Çin Denizi’ndeki devriyelerini artırdığını ve açık denizler ile tartışmalı ada gruplarında, bölgedeki devletlerin önünü kesmeye daha istekli olduğunu ifade etmiştir.³⁸² ABD’nin duruma müdahil olması karşısında Çin, sorunun yalnızca bölge devletleri arasında çözülebileceğini savunarak, ABD’nin durumu uluslararasılaştırmadan rahatsızlık duyduğunu her fırsatta dile getirmiş ve getirmektedir.³⁸³ Kısacası, soruna taraf bazı ülkelerle yakın ilişkileri olan ABD, bölgede artan tansiyondan ve bunun dünya ticareti üzerindeki olası olumsuz etkilerinden rahatsızlık duymakta; Çin ise, giderek soruna daha da müdahil olmaya başlayan ABD’nin, işlerine karıştığını iddia ederek, bölge devleti olmadığı için soruna müdahil olmaması gerektiğini dile getirmektedir.

Doğu Çin Denizi sorunu olarak adlandırılan sorun da, Doğu Çin Denizi’nde yer alan Japonca adıyla Senkaku, Çince adıyla Diaoyu adaları üzerinde, Çin ve Japonya’nın hâkimiyet iddiasından kaynaklanmaktadır. Konuyla ilgili olarak ABD Başkanı Obama, adalar konusunun, Japonya’yla yaptıkları ‘Ortak İşbirliği ve Güvenlik Anlaşması’ kapsamında olduğunu söylemiş ve Japonya’nın hâkimiyeti altında olduğunu iddia ettiği adaların savunulması konusunda, Çin’e karşı Japonya’nın yanında yer alacağını ifade

³⁸⁰ Zou Keyuan, “Building a Harmonious World: A Mission Impossible?”, *The Copenhagen Journal of Asian Studies*, vol.30, no.2, 2012, p.90.

³⁸¹ Susan V. Lawrence, “US-China Relations.....”, p.21, (03.04.2015)

³⁸² Zou Keyuan, “Building a Harmonious.....”, p.91.

³⁸³ Susan V. Lawrence, “US-China Relations.....”, p.21, (03.04.2015)

etmiştir. Çin dışişleri bakanlığı sözcüsü ise, Japonya- ABD ‘sözde’ ittifakının Çin’in toprak haklarını ihlal etmemesi konusunda ABD’yi uyarmıştır.³⁸⁴

Adalarda tansiyon 11 Eylül 2012 tarihinde, Japon hükümetinin üç adayı, Japon sahiplerinden aldığını söylemesiyle artmıştır. Çin, Japonya’nın bu davranışını, adaları ulusallaştırmaya çalışmak olarak görmüş ve adaların yakınlarına sürekli olarak gemilerini göndermeye başlamıştır.³⁸⁵

Doğu ve Güney Çin denizlerindeki sorunlar birlikte değerlendirildiğinde, Çin tehdidi kuramını savunanların iddialarına alt yapı sağladığı söylenebilir. Bu tartışmalı konularda, Çin tehdidi kuramını savunanlar, donanmasına ve askeri bütçesine ayırdığı miktarın ve denizlerdeki devriye görevi yapan gemi sayısının artmasını Çin’in, güçlendikçe daha saldırgan bir tutum sergilediği şeklinde yorumlarken³⁸⁶, örneğin 2002’de Çin ve ASEAN’a üye devletlerin, ‘Güney Çin Denizi’nde Tarafların Davranışları Deklarasyonu’nu imzalamasını, Zou Keyuan gibi profesörler, Çin’in sorunu barışçıl yollarla çözmek istediğinin bir göstergesi olarak yorumlamaktadırlar.³⁸⁷ Güney Çin Denizi’nde ‘Çin tehdidi’ iddiasını güçlendiren bir diğer faktör de, Çin’in burada yapay adalar oluşturmasıdır. ABD, Çin’in bu adaları askeri amaçla kullanacağını iddia ederken, Çin hükümeti bu iddiayı reddetmemekle birlikte adaların deniz araştırmaları, kurtarma, felaketlere karşı önlemler ve meteorolojik gözlem gibi kamu yararına kullanılacağını vurgulamıştır.³⁸⁸

Bilindiği gibi Çin, ‘uyumlu dünya’ ilkesi kapsamında barış, işbirliği ve gelişime vurgu yapmakta ve özellikle kendi içinde bulunduğu bölgeden başlayarak, bu amacını tüm dünyada gerçekleştirmek istemektedir. Carlyle A. Thayer’a göre, Çin’in ekonomik gelişim hedefini ön plana koyması, enerji kaynaklarına olan talebi artırmakta, bu da enerji

³⁸⁴ Justin McCurry, Tanya Branigan, “Obama says US will defend Japan in island dispute with China”, 24 April 2014, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2014/apr/24/obama-in-japan-backs-status-quo-in-island-dispute-with-china> (17.10.2014)

³⁸⁵ Susan V. Lawrence, “US-China Relations.....”, p.22, (03.04.2015)

³⁸⁶ Daha fazla bilgi için bkz.: Jian Zhang, “China’s Growing Assertiveness in the South China Sea: A Strategic Shift”, National Security College, Australian National University, 2013, <http://nsc.anu.edu.au/documents/occasional-5-brief-4.pdf> (22.07.2015); Carlyle A. Thayer, “Chinese Assertiveness in the South China Sea and Southeast Asian Responses”, *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, Vol:30, No:2, 2011, p.77-104.

³⁸⁷ Zou Keyuan, “Building a ‘Harmonious ...’”, p.90.

³⁸⁸ Bonnie S. Glaser, “The Growing Militarisation of the South China Sea”, 29.07.2015, *The Interpreter*, <http://www.lowyinterpreter.org/post/2015/07/29/The-growing-militarisation-of-the-South-China-Sea.aspx> (25.08.2015)

güvenliği için önemli deniz yollarının güvenli kalmasını gerektirmektedir.³⁸⁹ Bu açıdan bakıldığında, Çin'in, sorunları barışçıl yollardan çözmek istemekle birlikte, kendi ulusal güvenliğine zarar verebilecek konularda çok daha sert adımlar atabileceği söylenebilir.

³⁸⁹ Carlyle A. Thayer, "The United States and Chinese Assertiveness in the South China Sea", *Security Challenges*, Vol:6, No:2, 2010, p.70.

SONUÇ

Yaklaşık 2500 yıldır yalnızca Çin toplumunun bakış açısını, kültürünü derinden etkilemek ve şekillendirmekle kalmayıp, bölgedeki diğer devletlere de yayılan ve onların inanç ve kültürlerinde de değişimlere neden olan Konfüçyüs felsefesi, tarihte Çin'in devlet yönetiminde en etkili felsefelerden biri olmuştur. Çin, tarih boyunca, Konfüçyüs öğretisinin de etkisiyle; **uyum, düzen, barış ve hiyerarşinin temel alındığı, ahlak ve erdemin ön planda tutulduğu bir dünya düzeni** yaratmaya çalışmıştır. Bu çaba, vergi/haraç sistemi olarak adlandırılan ve yaklaşık 2000 yıl boyunca, Çin'in diğer devletlerle ilişkilerini düzenleyen Çin merkezli düzende kendini göstermiştir. Bu sistem her ne kadar Çince'den İngilizce'ye tercüme edilirken yaşanan anlam kaymalarından dolayı Çin hegemonyası şeklinde algılansa da, aslında, Çin ve diğer devletler arasında yürütülen karşılıklı bir ticareti ifade etmektedir.

İnsan doğasının iyi olduğu düşüncesini temel alan Konfüçyüs öğretisi, yöneticinin en önemli özelliğinin erdem olması gerektiğini ve yaşamdaki tüm ritüeller doğru bir şekilde uygulandığında, barışın hüküm sürdüğü, uyumlu bir toplum oluşabileceğini ileri sürmektedir. Konfüçyüs öğretisinin temel unsuru olan uyum kavramının kökeni aslında, Konfüçyüs'ten çok daha öncelere, M.Ö.16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Etimolojik olarak uyum kelimesini oluşturan Çince karakterler itibariyle -bu karakter (和) pirinç ve ağız karakterlerinin birleşiminden oluşmaktadır- yemeğin tadıyla ilgili olduğu düşünülen (bu karakterler esas itibariyle açlık/tokluk/ yiyecek sağlığına sahip olma durumunu ifade eder) uyum kavramı, Konfüçyüs'ün ilk yazılarından anlaşıldığı kadarıyla, farklı seslerin birbiriyle dengeleyici ve destekleyici bir şekilde etkileşime geçmesi fikrinden türemiştir. Sonrasında insan-doğa, insan-toplum, zihin-ruh arasındaki uyumun sağlanması şeklinde gelişen ve kısaca farklılıkların bir araya gelerek, birbirini tamamlaması ve bir bütün oluşturması anlamına gelen uyum kavramı, binlerce yıldır Çin kültürünün ve düşünce yapısının temelini oluşturmakta ve toplumda barışın sürekliliği için en önemli koşul olarak görülmektedir.

Ne var ki, Çin'de uzun yıllar etkili olan Konfüçyüs öğretisi, popülerliğini her dönem koruyamamıştır. Konfüçyüs ve değerlerinin neredeyse yok olduğu en belirgin dönem,

1949'dan başlayan ve 1966-76 arası Kültür Devrimi'yle alevlenen dönemdir. 1949'da Çin Komünist Partisi liderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Komünist Parti lideri Mao Zedong, reform ve devrim fikirleri ışığında, Çin'in geçmişiyle ilgili her türlü şeyden kurtulması gerektiğini düşünerek Konfüçyüsçülüğe karşı bir saldırı kampanyası başlatmış, Konfüçyüs'le ilgili birçok eser ve tapınak yok edilmiştir. Mao'nun 1976'daki ölümünden sonra ise, gerek Deng Xiaoping'in başlattığı ekonomik reform ve dışa açılma politikalarının etkisi, gerek artan milliyetçilik akımıyla birlikte Çin kültürünü yeniden canlandırma isteği, gerekse, Ren Xiao'nun deyimiyle, ideolojik olarak hayal kırıklığına uğrayan insanların başlattığı entelektüel hareketle birlikte, Konfüçyüs ve öğretisi Çin'de yeniden yükselişe geçmiştir. Bu yükselişle birlikte Konfüçyüs öğretisi, Çin kültüründe, siyasetinde, siyasetçilerin söylemlerinde, Çin merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarında ve dış politika ilkelerinde belirgin bir şekilde yeniden görülmeye başlamıştır. Bu bağlamda, tezde ele alınan temel konu, Hu Jintao döneminde (2003-2013), Konfüçyüs öğretisinin Çin merkezli uluslararası ilişkiler kuramı oluşturulmasına ve Çin dış politika ilkelerine olan etkisi ve bu etkinin Çin'in ABD politikalarına yansımalarıdır.

Deng Xiaoping'in başlattığı reform süreciyle birlikte Çin ekonomisi hızla büyümüş ve Çin, Japonya'yı geçerek dünyanın ikinci ekonomisi haline gelmiştir. Çin'in ekonomik alandaki bu yükselişi Çin'e 'büyük güç' statüsü kazandırmıştır. Çin'in ekonomik anlamda hızla büyümesi ve buna paralel bir şekilde askeri gücünün de artmasıyla birlikte, Batılı güçler tarafından Çin tehdidi kuramı ortaya atılmıştır. Yükselen gücün, statükoya ve hegemon güce baş kaldıracağını iddia eden Güç Geçiş kuramına göre şekillenen Çin tehdidi kuramına karşılık Çin, başta ABD olmak üzere hiçbir devlete karşı bir tehdit oluşturmadığını ve yükselişinin barışçıl olduğunu iddia etmektedir. Bunu kanıtlamak amacıyla da, Batı-merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarına alternatif olabilecek ve temelinde Konfüçyüs öğretisiyle şekillenen Çin-merkezli uluslararası ilişkiler kuramları oluşturma çabasına girişmiştir. Bu bağlamda, tezde incelenen Çin merkezli uluslararası ilişkiler kuramı çalışmalarının en önemlilerinden biri, 2005'te Çin Sosyal Bilimler Akademisi profesörlerinden Zhao Tingyang'ın ortaya attığı Tianxia Sistemi kuramıdır. Zhao Tingyang, bu kuramını 2005'te yayımlanan "Tianxia Sistemi: Bir Dünya Kurumu Felsefesine Giriş" (*The Tianxia System: An Introduction to the Philosophy of a World*

Institution, Tianxia Tixi: Shijie zhidu zhexue daolun 天下体系：世界制度哲学导论) isimli kitabında açıklamıştır.

Günümüz uluslararası toplumunda, problemleri hala ulus devlet gözünden gören BM gibi uluslararası kuruluşları yetersiz bulan Zhao, dünyayı dünya gözüyle ya da bir diğer ifadeyle evrensel bir gözle görebilecek, ulus devletler yerine, tüm dünyanın çıkarlarını ön plana alabilecek bir dünya kurumu oluşturulmasını önermektedir. Konfüçyüs öğretisindeki farklılıkların uyumu düşüncesinde olduğu gibi, Zhao'nun Tianxia Sistemi'nde de her şeyin ve herkesin kucaklandığı, hiç kimsenin dışarıda bırakılmadığı, barışın hüküm sürdüğü uyumlu bir dünya sistemi yaratmak amaçlanmaktadır.

Tianxia kuramından da anlaşıldığı gibi, Çin-merkezli uluslararası ilişkiler kuramı oluşturulmaya çalışılırken, Çin'in köklü kültürel ve felsefi geçmişinden faydalanılması, birçok uzmanın tercih ettiği bir davranıştır. Tez çerçevesinde Tianxia, Çin'in kendini uluslararası sistemde konumlandırırken ne tür bir yol izlediğinin, Konfüçyüs öğretisinin bu konumlandırmanın neresinde olduğunun ve uluslararası sistemi ne şekilde algıladığının görülmesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Zhou Hanedanlığı dönemindeki uygulamalardan ve Konfüçyüs öğretisinden esinlenilerek oluşturulan Tianxia Sistemi, Çin'in dünyaya ve uluslararası sisteme bakışının, uyum ve barışı hedef aldığını ifade etmekte, bunun yanı sıra Çin'in, hegemon bir güç olmak yerine, insancıl otoriteye sahip bir devlet olma isteğini yansıtmaktadır. Tianxia kuramı, bu yapısıyla, Batılı devletlerin güç geçişi kuramına karşı çıkan Çin merkezli bir kuram niteliğindedir.

Tianxia Sistemi, her ne kadar pratikte gerçekleşmesi pek mümkün görünmese de, üzerine kuramsal tartışmalar yapılmış, ulusal ve uluslararası düzeyde çalıştaylar düzenlenmiş, hakkında yayınlar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bu özellikleriyle Tianxia, özellikle tezde incelenen dönemdeki dış politika ilkelerine felsefi bir temel oluşturmakta ve Konfüçyüs öğretisinin Çin dış politika ilkelerindeki etkisini daha anlaşılır kılmaktadır.

Diğer yandan, Konfüçyüs öğretisinin temelini oluşturan uyum, barış gibi kavramların, özellikle 2003-2013 yılları arasında Cumhurbaşkanı olan Hu Jintao dönemi dış politika ilkelerinde iyice belirgin hale geldiği görülmektedir. Bu dönem, dış politikada barış, gelişim ve işbirliğinin vurgulandığı, Çin'in uluslararası alanda çok daha aktif bir rol

oynadığı ve Çin tehdidi algısının kırılması için Konfüçyüs felsefesinin çok daha ön plana çıktığı bir dönemdir. Bunda tabii ki, Batılı güçlere, Çin tehdidi kuramının aksini iddia etme ve Çin'in barışçıl bir şekilde yükseleceğini, hegemonya arayışında olmayacağını gösterme ihtiyacı da önemli rol oynamaktadır. Bu çerçevede Hu Jintao'nun, Konfüçyüs öğretisiyle uyumlu bir şekilde gelişen ve ortaya atılan barışçıl yükseliş (和平崛起), barışçıl gelişim (和平发展), bilimsel gelişim (科学发展观), uyumlu toplum (和谐社会) ve uyumlu dünya (和谐世界) ilkeleri temel olarak; Çin'in yeni bir dünya düzeni yaratma çabasında olmadığını, mevcut uluslararası düzende, barışçıl bir şekilde kendi gelişimini devam ettireceğini, karşılıklı fayda, ortak çıkarlar, iş birliği, ortak güvenlik, dünya barışı ve uyumu çerçevesinde davranacağını ifade eden ilkelere aittir.

Yükselen bir güç olan Çin'in gelecekte politikalarının ne olacağı ve ne yapmak istediği konusu, siyasetçi, uzman ve akademisyenlerin en çok merak ettiği konuların başında geldiğinden, özellikle uyumlu dünya ilkesi, üzerine yazılan makaleler ve yapılan haberler açısından, diğer ilkelerin yanı sıra en ön plana çıkan ilke olmuştur. Çin hükümetinin uyumlu dünyanın tanımıyla ve amacı ile ilgili yaptığı resmi açıklamanın yanında, ilkenin gerçekte neyi ifade ettiği ve neyi amaçladığı konusunda farklı görüşler öne sürülmektedir. Tabii ki bu durum, devam etmekte olan Çin tehdidi tartışmalarına da yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu tartışmalar ışığında tezde dönem olarak, 2003-2013 yılları arasında Çin-ABD ilişkileri ve Çin'in bir süper güç olma yolunda ilerledikçe, ABD politikasındaki değişimler incelenmiştir. Bu bağlamda, Çin ve ABD arasındaki karşılıklı ziyaretler ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra, en sorunlu konular olarak belirtilebilecek Tayvan, Tibet, Kuzey Kore, İran'ın nükleer silah programı ve diplomatik krizler gibi konular incelenmiş ve Hu Jintao'nun dış politika ilkelerinin, belirtilen dönemde ABD'yle olan ilişkilerine etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde uluslararası ilişkilerin en karmaşık ve önemli ilişkisi olarak görülen Çin ve ABD arasındaki ilişkilerin geçmişi 1700'lü yıllara dek uzansa da, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 1979'da kurulmuştur. Bu dönem aynı zamanda Çin'in reform ve dışa açılma politikalarıyla dış dünyaya açıldığı ve büyük bir değişim yoluna girdiği dönemdir. Reform ve dışa açılma politikalarından sonra Çin'in ABD'yle ilişkilerinde, ekonomik ve politik açıdan etkisi büyük iki dönem olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki 1989 Tiananmen Olayı ve sonrasında Çin'in yaşadığı uluslararası izolasyon, ikincisi de 11 Eylül

2001 saldırısı ve sonrasında ABD'nin Çin'e yaklaşımındaki değişimdir. Tiananmen olayı, Çin'in yalnızca ABD değil, Batılı ülkelerle de ilişkilerine büyük zarar vermiş ve Çin, dünyadaki imajını yeniden düzeltebilmek için birçok ülkeyle görüşmeler yapmış, ortaklıklar kurmaya çalışmış ve çeşitli uluslararası örgütlere üye olmuştur. 2001 yılı ise ABD'yle ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş, Çin'in saldırıları kınaması ve ABD'ye işbirlikçi yaklaşımı, ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini sağlamıştır.

Çin'de 2003'te Cumhurbaşkanlığı görevine gelen Hu Jintao'yla başlayan dönem, Çin'in küresel bir güç haline geldiği ve gerek ekonomik anlamda gerekse uluslararası sorunların barışçıl yollardan çözümünde aldığı rollerle, uluslararası sistemde varlığını giderek daha fazla hissettirmeye başladığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde ABD'yle ilişkilerde yaşanan problemlere rağmen, Çin, barış ve uyum vurgusundan vazgeçmemiş, aktif ama temkinli bir politika izlemiştir.

Bu tezde öncelikle iki ülke arası diplomatik ve ekonomik ilişkiler incelenmiştir. Bu çerçevede bir değerlendirme yapıldığında ABD'de Obama yönetiminin, Bush yönetimine nazaran Çin'le ilişkilere çok daha fazla önem verdiği ve özen gösterdiği göze çarpmaktadır. Çin açısından ise, ABD'yle ilişkilerde yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, ilişkilerin gelişmesine önem verildiği ve ilişkilerde ekonomik işbirliğinin her zaman ön planda tutulduğu görülmektedir. Günümüzde, dünyanın ABD'den sonra ikinci büyük ekonomisi haline gelen ve çok yakında ABD'yi de geçmesi beklenen Çin'in, ABD'yle giderek artan ticareti de, iki ülke arasındaki ilişkileri derinleştirmekte ve ilişkilerde tansiyon arttırdığında, her iki tarafın da çok daha temkinli adımlar atmasına neden olmaktadır. Ekonomik ilişkilerde en fazla öne çıkan, iki ülkenin işbirliğinin yanı sıra, Asya-Pasifik bölgesinde uluslararası ekonomik örgütler vasıtasıyla yaratılan rekabettir. Bu rekabetin en yoğun görüldüğü iki örgüt ise, Çin destekli bir yapılanma olan Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (Regional Comprehensive Economic Partnership- RCEP) ve ABD destekli bir yapılanma olan Trans-Pasifik Ortaklığı'dır (Trans-Pacific Partnership- TPP). Birbirini dengelemek amacıyla kurulduğu düşünülen bu iki örgüt için, Çin'in TPP'ye, ABD'nin ise RCEP'e üye olup olmayacağı hala tartışmalı bir konudur. Örgütlere baktığımızda, Çin ve ABD'nin bu iki örgüt vasıtasıyla birbirlerinin ekonomik yükselişini sınırlamak ve dengelemek amacıyla olduğu ve Asya-Pasifik bölgesinde daha etkin bir güç olmak için çabaladıkları söylenebilir. Çin, dış politika ilkeleri açısından değerlendirildiğinde, son 10-

15 yılda, yalnızca RCEP değil, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi pek çok bölgesel ve uluslararası örgüte üye olmuştur. Bunun en önemli nedenlerinden biri de, kendi gelişimini sürdürmek isteyen Çin'in, özellikle ekonomik anlamda istikrarlı ve barışçıl bir uluslararası düzene ihtiyaç duymasıdır. Bu bağlamda Çin'in kurmak istediği ekonomik düzen; uyumlu dünya ilkesi ve bu ilke altında uygulanan açık bölgeselcilik ve küresel bölgeler arası işbirliği politikalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Çin ve ABD arasındaki gerilimi en çok artıran konuların başında Tayvan sorunu gelmektedir. Tayvan ve Tayvan Boğazı'nı da içine alan bölge, aynı zamanda, dünyada iki büyük devletin çatışma ihtimalinin de en fazla olduğu bölgelerden biridir. Bunun nedeni, kendini bağımsız bir devlet olarak tanımlayan Tayvan'a karşılık, Tayvan'ı özerk bir yönetim olarak gören Çin'in, tek ülke iki sistem ilkesi altında Tayvan'la barışçıl yollarla birleşmek istemesidir. Bu nedenledir ki, ABD'nin Tayvan'la ilişkileri ve Tayvan'a silah satışına devam etmesi, Çin-ABD arasındaki ilişkilerde gerginlik yaratmaktadır.

Hu Jintao döneminde, Tayvan'a birleşme konusunda baskı yapmaktan ziyade, statükoyu koruma yoluna giden Çin hükümeti, Tayvan'la barışçıl birleşme politikalarına devam etmiştir. Diğer taraftan Tayvan sorunu, Batılı güçlerin Çin tehdidi kuramına da temel oluşturan bir konudur. Nitekim bu noktada Batılı güçlerin en büyük iddiası, Çin'in askeri bütçesine ayırdığı payın giderek artması ve Tayvan Boğazı'nın karşı kıyısına konuşlandığı füze sayısındaki artıştır. Birçok uzman, Çin'in ekonomik ve askeri açıdan güçlendikçe, Tayvan'a askeri bir müdahalede bulunabileceğini düşünse de, Çin, bunun aksini iddia etmektedir.

Hu Jintao'nun dış politika ilkeleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, Tayvan sorunu, özellikle uyumlu dünya ilkesinin uygulanmasını oldukça zora sokan bir konu olmuştur. Çin, her ne kadar Tayvan Boğazı'nın karşı kıyısına konuşlandığı füze sayısındaki artışın Tayvan'da olası bir bağımsızlık ilanına karşı müdahale edebilmek olduğunu iddia etse de, Tayvan'a olası bir askeri müdahale, Hu Jintao'nun dış politika ilkelerine aykırı olmakla kalmayıp, ABD'nin de olaya müdahalesiyle içinden çıkılmaz bir hal alabilirdi. Ancak, günümüzde Çin tehdidi iddiaları geçerliliğini sürdürse de, Hu Jintao dönemi temel alındığında, Çin, Tayvan'a herhangi bir müdahalede bulunmamış, ABD'yle görüşmelerinde her zaman barışçıl çözümden yana olduğunu vurgulamış, Tayvan'a karşı

daha yumuşak bir yaklaşım benimsemiş, hatta çalışmamızda daha önce ifade edildiği gibi ‘Tayvan, Çin Halk Cumhuriyeti’ne aittir’ söylemini terk ederek, ‘Çin, Tayvan ve ana karadan oluşmaktadır’ söylemini kullanmıştır. Bu çerçevede Hu Jintao döneminde, Tayvan’la ve Tayvan konusuyla ilgili olarak ABD’yle ilişkilerinde dış politika ilkelerine uygun davranışı söylenebilir.

Çin ve ABD arasında tansiyonu artıran konulardan bir diğeri de, Çin işgali dolayısıyla 1959’da Hindistan’a kaçan Tibet’in ruhani lideri Dalai Lama’nın, zaman zaman ABD Başkanı’nı ziyaret etmesidir. ABD Başkanı Dalai Lama’yı ağırlarken politik bir figürden ziyade, din adamı olarak kabul etse de, Dalai Lama’nın ABD’yi her ziyaret edişinde Çin, bunun Çin’in içişlerine karışmak olduğunu ifade ederek ABD’yi kınamıştır. Her ne kadar Çin’in ABD’ye verdiği tepkiler kınamadan ileri gitmese de, uluslararası hukuk kuralları açısından bakıldığında, Çin’in ABD’yi her defasında kınaması, durumu reddettiğinin bir göstergesi olup, ileride Tibet konusunda doğabilecek herhangi bir problemde, ABD’nin Çin’e karşı yasal zeminde bir iddia ileri süremeyeceğinin bir ifadesidir.

ABD ve Çin’in işbirliği yaptığı, ancak aynı zamanda aralarında problem yaratan en önemli konulardan biri de nükleer silahlar konusudur. Özellikle Kuzey Kore ve İran’ın nükleer silah programları konusunda, iki ülke arasında zaman zaman fikir ayrılıkları olmaktadır. Kuzey Kore’nin nükleer silah programı konusunda atılan en büyük adım, Çin’in ev sahipliğinde gerçekleşen Altılı Müzakereler’dir. Ancak Kuzey Kore’nin gerçekleştirdiği nükleer denemeler ve 2009’da müzakerelerden ayrıldığını açıklaması, müzakerelerin olumlu sonuçlanamamasına neden olmuştur. Çin, Kuzey Kore’nin nükleer silah programına karşı çıkmakla birlikte, rejimin çökmesinden endişe ettiği için, Kuzey Kore’ye karşı ağır yaptırımları desteklememektedir. Ancak sorunun çözümünde ABD’nin, Kuzey Kore üzerinde nüfuz sahibi olan Çin’in yardım ve desteğine ihtiyaç duyduğu tartışılmaz bir gerçektir. Çin’in Altılı Müzakerelere ev sahipliği yapması, Hu Jintao döneminin dış politika ilkeleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, uyumlu dünya ve barışçıl gelişim ilkeleriyle uyumludur. Kuzey Kore’ye ağır uluslararası yaptırımları desteklememesi ise, Tayvan Boğazı’nın karşısına konuşlandığı füzeler gibi, kendisine tehdit oluşturabilecek konularda, kendi temel çıkarlarını koruma endişesi şeklinde değerlendirilebilir.

İran konusunda da Çin, benzer bir şekilde nükleer silahlara karşı çıkarken, aynı zamanda İran'la ekonomik ilişkilerini de güçlendirmekte ve enerji alanındaki yaptırımlara karşı çıkmaktadır. Her iki konuda da Çin, dış politika ilkeleri doğrultusunda, sorunların yaptırımlardan ziyade müzakereler yoluyla çözülmesini istediğini, her defasında dile getirmektedir.

Çin ve ABD arasında yaşanan diplomatik krizlerin her ikisi de 2012'de yaşanmıştır. Chongqing Beelediyesi Emniyet müdürü Wang Lijun'un ABD konsolosluğuna sığınma talebinde bulunduğu ancak isteğinin gerekli koşulları karşılamadığı gerekçesiyle reddedildiği bunalım, iki ülke arasında büyük bir sorun teşkil etmemiş, aksine ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. Chen Guangcheng krizinde ise, ilişkiler büyük yara alabilecekken, iki ülkenin de yapıcı bir yaklaşım izlemesiyle çözüme ulaşılmıştır. Ancak, Chen konusu, uluslararası medya tarafından oldukça eleştirilmiş, Çin hükümetinin Chen'e muamelesi, Hu Jintao'nun uyumlu toplum ilkesine oldukça uzak ve çelişir bulunmuştur.

Görülen o ki Çin, ekonomisi güçlendikçe ve kendine güveni arttıkça, ABD'yle ilişkilerinde, iki ülkenin giderek ekonomik olarak birbirine entegre hale gelmesini ve ABD'nin Çin'in işbirliğine olan ihtiyacının artmasını da dikkate alarak, ABD'ye karşı daha kararlı duruşlar sergilemektedir. ABD'yle gerilen ilişkilerinde ise, ABD'nin davranışlarını kınayan söylemlerde bulunmaktan ve bazı ABD'li firmalara yaptırımlar uygulamaktan ileri gitmemektedir. Tüm bunların yanı sıra, Çin'in, dış politikada her ne kadar bir yandan Deng Xiaoping'in düşük bir profil izleme ilkesi devam ettirilmeye çalışılsa da, diğer yandan küresel düzenin kurallarının belirlenmesinde daha ön plana çıkmak istediği söylenebilir. Bu konuda Renmin Üniversitesi profesörlerinden Pang Zhongying'in tespiti önemlidir. Pang'a göre, küreselleşme sürecinin ve küresel liberal düzenin vazgeçilmez unsurlarından biri olan Çin, 2008 ekonomik krizinden sonra, Batı'nın egemenliğinde ve Batı'nın kurallarıyla işleyen düzen karşısında farklı bir tutum takınmaya başlamıştır. Öncesinde, Brezilya veya Hindistan gibi yükselen güçlerle, varolan düzenin kurallarını kabul eden Çin, 2009'dan bu yana, küresel anlamda Batı hakimiyetini dengelemek istemekte ve BRICS gibi platformlarla küresel gücünü artırmaya çalışmaktadır.¹

¹ Pang Zhongying, "Does China Need a New Foreign Policy?", Paper presented at the SIPRI Conference, Stockholm, 18-19 April 2013.

Çin tehdidi kuramını savunanların en fazla vurguladığı hususların başında Doğu ve Güney Çin Denizi sorunları gelmektedir. Çin'in denizlerdeki devriye sayısını ve askeri bütçesini artırmasını saldırgan bir tutum olarak değerlendirenlere karşın Çin, sorunun bölge devletleriyle ve barışçıl bir şekilde çözülmesini istediğini dile getirmektedir. Bunun yanı sıra, yine Çin tehdidi kuramını savunanların dile getirdiği diğer hususlar, oldukça geniş konular olduğu için ve diğer birçok ülkeyi de kapsayarak Çin-ABD ilişkilerine doğrudan etki etmediğinden tez kapsamına alınmayan Çin'in Afrika ve Latin Amerika ülkelerine karşı izlediği politikalar gelmektedir. Kısaca bahsetmek gerekirse, Çin'in Afrika politikaları konusunda örneğin Profesör Masuda Masayuki, uyumlu dünya ilkesinin bazı tezatlıklar oluşturduğunu ifade etmektedir. Masuda'ya göre, uyumlu dünya, kazan-kazan ilkesine dayanan, ortak barışı, refah ve işbirliğini vurgulayan bir ilkedir. Ancak, Çin'in Afrika'daki politikalarına bakıldığında, Çin'in küresel ölçekte ABD stratejilerini dengeleme amacı güttüğü görülmektedir.² Diğer taraftan, Çin'in Afrika ve Latin Amerika'daki politikalarını 'yeni sınır' diplomasisi olarak adlandıran Profesör Jianwei Wang'a göre, Çin'in hızla büyüyen ekonomisi, enerji ve doğal kaynak ihtiyacını artırmaktadır. Çin'in bu enerji açlığı, yeni sınır diplomasisinin arkasında yatan en önemli nedendir. Ancak bundan daha da ön planda olan husus, Çin'in artık bölgesel bir güç olmaktan çıkıp küresel bir güç olma yolunda ilerlemesidir.³

Sonuç olarak Çin, ekonomik olarak yükselişe geçmesinden bu yana, uluslararası sistemde etkinliğini artırmak istemekte ve bunu yaparken, köklü bir medeniyet olduğunu, farklı değerlere sahip olduğunu ve günümüz dünyasının yalnızca Batılı değerler ve kuramlarla şekillenemeyeceğini göstermek istemektedir. Bunları yaparken de kültüründe çok önemli bir yere sahip olan felsefeden ve Çin'de en etkili filozoflardan biri olan Konfüçyüs'ün öğretilerinden faydalanmaktadır. Özellikle tezde incelenen 2003-2013 yılları içerisinde gerek devlet adamlarının açıklamalarında ve söylemlerinde, gerekse 2008 Olimpiyatları gibi önemli açılışlarda, Konfüçyüs'e yapılan atıflarda büyük artış olması ve başta Tianxia olmak üzere, Çin merkezli uluslararası ilişkiler kuramlarının ve Hu Jintao dönemi dış politika ilkelerinin Konfüçyüs değerleri temel alınarak oluşturulması bunun en güçlü örneğidir. Bu bağlamda, incelenen dış politika ilkeleri ve Çin'in ABD'yle

² Masuda Masayuki, "China's Search", p.78.

³ Jianwei Wang, "China's New Frontier Diplomacy", (eds. Sujian Guo, Jean-Marc F. Blanchard), in; *"Harmonious World" and China's New Foreign Policy*, Lexington Books, 2008, pp.24-25

ilişkilerinde uyguladığı politikalar değerlendirildiğinde, en temel anlamıyla eşitlik, güven, adalet, demokrasi ve barış ifade eden ve Çin'in ülke içi gelişimiyle ilgili olan uyumlu toplum ilkesi konusunda Çin'in kat etmesi gereken uzun bir yol olduğu söylenebilir. Uyumlu dünya ilkesi konusunda ise, Çin tehdidi kuramı varlığını sürdürse de, belirtilen dönemde, Çin'in ABD politikasının genel olarak Konfüçyüs öğretisinin etkisiyle şekillenen dış politika ilkelerine uygun olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

“A Policy of One Country Two Systems on Taiwan”, Ministry of Foreign Affairs of People’s Republic of China, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18027.shtml (01.04.2015)

Acharya, Amitav & Buzan, Barry, ‘Why There is No Non-Western International Relations Theory?’ in; *Non Western International Relations Theory: Perspectives On and Beyond Asia*, Amitav Acharya, Barry Buzan (eds.), Routledge, 2010.

Acharya, Amitav & Buzan, Barry, “Conclusion: On the Possibility of a Non-Western IR Theory in Asia”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol:7, 2007, 427-438.

Agreement Between the Republic of India and The People’s Republic of China on Trade and Intercourse Between Tibet Region of China and India, Anlaşmanın tam metni için bkz. <http://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20299/v299.pdf> (26.11.2013)

Alagappa, Muthiah, “International Relations Studies in Asia: Distinctive Trajectories”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol:11, No:2, 2011, 193-230.

Ali, S. Mahmud, *US-China Cold War Collaboration, 1971-1989*, New York: Routledge, 2005.

Ames, Roger T., “Yin and Yang” in; *Encyclopedia of Chinese Philosophy*, (ed. by Antonio S. Cua), Routledge, 2003.

Aminian, Bahador, “Iranian Nuclear Program: Issues and Impacts”, p.2, <http://www.geopolitic.ro/IRANIAN%20NUCLEAR%20PROGRAM%20%20ISSUE%20AND%20IMPACTS.pdf> (17.03.2015)

Andress, Jason, Steve Winterfeld, *Cyber Warfare: Techniques, Tactics and Tools for Security Practitioners*, USA: Elsevier, Inc., 2011.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa Basım Yayım, Dağıtım, 4. Baskı, 2006.

“Assessing Regional Reactions to China’s Peaceful Development Doctrine”, *NBR Analysis*, The National Bureau of Asian Research, Vol:18, No:5, 2008, pp.7-10.

Ateba, Bertrand, “Is the Rise of China a Security Threat?”, *Polis*, Vol.9, Numero Special, 2002, 1-20.

Axtell, Nathaniel, “Security Expert: Russia, China Pose Threat to US Allies”, Times-News, June 26, 2014, <http://www.blueridgenow.com/article/20140626/ARTICLES/140629923>

- Ayoob, Mohammed, "Inequality and Theorising in International Relations: The Case for Subaltern Realism", *International Studies Review*, Vol:4, No:3, 2002, 27-48.
- Bajoria, Jayshree, "The Question of Tibet", December 5, 2008, *Council on Foreign Relations*, <http://www.cfr.org/china/question-tibet/p15965> (13.03.2015).
- Bajoria, Jayshree, Beina Xu, "The Six Party Talks on North Korea's Nuclear Program", *Council on Foreign Relations*, September 30, 2013, <http://www.cfr.org/proliferation/six-party-talks-north-koreas-nuclear-program/p13593> (02.04.2015).
- Baker, Peter, Philip P. Pan, "Bush Attends Beijing Church, Promoting Religious Freedom", November 20, 2005, *Washington Post*, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2005/11/19/AR2005111901286.html> (09.03.2015).
- Banga, Rashmi, "Trans-Pacific Partnership Agreement (TPPA): Implications for Malaysia's Domestic Value-Added Trade", Unit of Economic Cooperation and Integration among Developing countries (ECIDC) UNCTAD Background Paper, No:RVC-12, 2015.
- "Barack Obama Meets the Dalai Lama at the White House", Associated Press, 16 July 2011, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2011/jul/16/barack-obama-dalai-lama-white-house> (15.03.2015)
- Barr, Michael, "How Chinese Identity Politics Shapes its Depictions of Europe", *Review of European Studies*, Vol:4, No:3, 2012, 45-53.
- Behera, Navnita Chadha, 'Reimagining IR in India' in; *Non Western International Relations Theory: Perspectives On and Beyond Asia*, Amitav Acharya, Barry Buzan (eds.), Routledge, 2010, 92-117.
- Beinart, Peter, "Where are the China Hawks", *The Atlantic*, June 3, 2013, <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/06/china-isis-iran-threat/394799/>
- Bell, Daniel A., *China's New Confucianism: Politics and Everyday Life in a Changing Society*, Princeton University Press, 2008.
- Bell, Daniel A., "China's leaders rediscover Confucianism - Editorials & Commentary - International Herald Tribune", September 14, 2006, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2006/09/14/opinion/14iht-edbell.2807200.html?_r=0 (30.04.2014)
- Berthrong, John H., Evelyn Nagai Berthrong, *Confucianism: A Short Introduction*, Oneworld Publications, Oxford, England, 2000.

Billioud, Sébastien, "Confucianism, "cultural tradition" and official discourses in China at the start of the new century", *China Perspectives*, No:3, 2007, 50-65.

Bo Mou, *Chinese Philosophy A-Z*, Edinburgh University Press, 2009.

"Bo Xilai Found Guilty of Corruption by Chinese Court", *BBC News*, September 22, 2013, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-24170726> (10.03.2015)

"Bo Xilai Scandal Timeline", 11 Nov., 2013, *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-17673505> (10.03.2015)

"Bo Xilai Scandal: Police Chief Wang Lijun Jailed for 15 Years", September 24, 2012, *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-19690769> (10.03.2015)

Bo Zhiyue, "Hu Jintao and the CCP's Ideology: A Historical Perspective", *Journal of Chinese Political Science*, Vol:9, No:2, 2004, 27-45.

Bo Zhiyue, *China's Elite Politics: Governance and Democratization*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., 2010.

Bohan, Caren, Paul Eckert, "Obama, China discuss Iran at nuclear summit", April 12, 2010, *Reuters*, <http://www.reuters.com/article/2010/04/12/us-nuclear-summit-idUSTRE63B0PZ20100412> (26.03.2015)

Branigan, Tania, "China Denies Links to Google Cyber Attacks", 23 February 2010, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2010/feb/23/china-denies-google-cyber-attacks> (15.03.2015)

Burkaz, Vildan, "Platon ve Rousseau'da İnsan Doğası Bağlamında Eğitim", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, 2014, 101-112.

Callahan, William A., 2010, "China's Grand Strategy in a Post-Western World", <http://www.opendemocracy.net/william-callahan/china%E2%80%99s-grand-strategy-in-post-western-world> (24.01.2013)

Callahan, William A., *China: The Pessimist Nation*, Oxford University Press, 2010.

Callahan, William A., "Chinese Visions of World Order: Post-hegemonic or a New Hegemony?", *International Studies Review*, Vol:10, 2008, 749-761.

Callahan, William A., "Tianxia, Empire and the World: Soft Power and China's Foreign Policy Discourse in the 21st Century", *BICC Working Paper Series*, No.1, British Inter-University China Centre, 2007.

Callahan, William A., "China and the Globalisation of IR Theory: discussion of 'Building International Relations Theory with Chinese Characteristics'", *Journal of Contemporary China*, Vol:10, No:26, 2001, 75-88.

- Carlson, Allen, "Moving Beyond Sovereignty? A Brief Consideration of Recent Changes in China's Approach to International Order and the Emergence of the Tianxia Concept", *Journal of Contemporary China*, Vol:20, No:68, 2011, 89-102.
- Carpenter, Ted Galen, *America's Coming War with China: A Collision Course over Taiwan*, USA: Palgrave Macmillan, 2006, (E-library).
- Carr, Jeffrey, *Inside Cyber Warfare*, USA: O'Reilly Media, Inc., 2010.
- Chan, Alan K. L., Yuet-Keung Lo (eds.), *Philosophy and Religion in Early Medieval China*, State University of New York Press, 2010.
- Chan, Kin-Man, "Harmonious Society" in *International Encyclopedia of Civil Society*, edited by Helmut K. Anheier and Stefan Toepler, New York: Springer, 2009, 821-825.
- Chan, Wing-Tsit, *A Source Book in Chinese Philosophy*, Princeton University Press, 1963.
- Chang, James C.P., "U.S. Policy Toward Taiwan", *Weatherhead Center for International Affairs*, Harvard University, 2001.
- Chang, Gordon G., "We have a Chinese Problem, Not a North Korean One", *Forbes*, May 25, 2009, <http://www.forbes.com/2009/05/25/kim-jong-il-nuclear-china-obama-hu-jintao-opinions-columnists-north-korea.html> (02.04.2015)
- Chanlett-Avery, Emma, Ian E. Rinehart, "North Korea: US Relations, Nuclear Diplomacy and Internal Situation", *CRS Report*, Congressional Research Service, December 5, 2014, p.6, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R41259.pdf> (02.04.2015)
- Chen Guying, *Laozi*, (translated by Arthur Waley), Hunan People's Publishing House and Foreign Languages Press, 1999.
- Chen Jian, "China and the Cold War After Mao", p.181-200, in; *The Cambridge History of The Cold War, Volume III-Endings*, eds. Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, Cambridge University Press, 2012.
- Chen Jian, *Mao's China and the Cold War (The New Cold War History)*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2001.
- Chen Jian, "The Path Toward Sino-American Rapprochement 1969-1972", *GHI Bulletin Supplement 1*, 2003, 26-52.
- Chen Jian, "Limits of the 'Lips and Teeth! Alliance: An Historical Review of Chinese-North Korean Relations", *Asia Program Special Report*, (Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars), No:115, 2003, 4-10.

- Chen Jian, "China's Involvement in the Vietnam War, 1964-69", *The China Quarterly*, No:142, 1995, 356-387.
- Chen Ou, "The Characteristics of China's National Security", *Journal of Politics and Law*, Vol:4, No:1, 2011, 84-93.
- Chen Xulong, "Xi Jinping Opens a New Era of China's Periphery Diplomacy", Nov.9, 2013, *US-China Focus*, <http://www.chinausfocus.com/foreign-policy/xin-jinping-opens-a-new-era-of-chinas-periphery-diplomacy/> (04.12.2014).
- Chenyang Li, "The Confucian Ideal of Harmony", *Philosophy East & West*, Vol:56, No:4, 2006, 583-603.
- Chi Wang, *The United States and China Since World War II: A Brief History*, M.E. Sharp, 2013.
- Chiang, Frank Y., "One China Policy and Taiwan", *Fordham International Law Journal*, Vol:28, No:1, 2004.
- Chien-min Chao, Chih-Chia Hsu, "The Worldviews of Chinese Leadership and Sino-US Relations", in; *China and The United States: Cooperation and Competition in Northeast Asia*, (ed. Suisheng Zhao), Palgrave Macmillan, 2008.
- "China's Defense Budget", *Global Security*, <http://www.globalsecurity.org/military/world/china/budget.htm> (05.04.2015).
- "China: Obama visit with Dalai Lama has 'harmed Sino-US relations'", July 16, 2011, *CNN News*, <http://edition.cnn.com/2011/POLITICS/07/16/dalai.lama.white.house/> (15.03.2015).
- "China activist Chen Guangcheng leaves US Embassy, will stay in China", *CBS News*, May 2, 2012, <http://www.cbsnews.com/news/china-activist-chen-guangcheng-leaves-us-embassy-will-stay-in-china/> (10.03.2015).
- "China Defends Confucius Institute after new doubts in US", December 5, 2014, *Reuters*, <http://www.reuters.com/article/2014/12/05/us-china-usa-education-idUSKCN0JJ0MC20141205> (14.07.2015).
- "China Demands US Apology on Chen Guangcheng's Entering US Embassy", May 2, 2012, *Xinhuanet News*, http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-05/02/c_131564125.htm (10.03.2015).
- "China-US Relations", Embassy of the People's Republic of China in the United States of America, <http://www.china-embassy.org/eng/zmgxs/ocusr/> (04.08.2013).

“Chinese Reactions to Taiwan Arms Sales”, US-Taiwan Business Council, Project 2049 Institute, March 2012, http://project2049.net/documents/2012_chinese_reactions_to_taiwan_arms_sales.pdf (05.04.2015).

Ching-Chang Chen, “The Absence of Non-Western IR Theory in Asia Reconsidered”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol:11, No: 1, 2011, 1-23.

Chow, Gregory C., “Economic Reform and Growth in China”, *Annals of Economics and Finance* 5, Peking University Press, 2004, 127-152.

Chu, Shulong, “China and the US-Japan and US-Korea Alliances in a Changing Northeast Asia”, *Asia/Pacific Research Center*, Stanford University, June 1999.

Chung-ying, Cheng, “On Harmony as Transformation: Paradigms from the I Ching”, in; *Harmony and Strife: Contemporary Perspectives, East & West*, (eds.) Shu-hsien Liu, Robert E. Allinson, The Chinese University Press, Hong Kong, 1988, 225-247.

Constitution of the People’s Republic of China, <http://en.people.cn/constitution/constitution.html> (28.02.2015)

Constitution of the People’s Republic of China, The National People’s Congress of the People’s Republic of China, http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372964.htm (25.08.2015).

Cornwell, Rupert, “US declares cyber war on China: Chinese military hackers charged with trying to steal secrets from companies including nuclear energy firm”, May 19, 2014, *The Independent*, <http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/us-charges-chinese-military-hackers-with-cyber-espionage-bid-to-gain-advantage-in-nuclear-power-metals-and-solar-product-industries-9397661.html> (10.10.2014).

Cooper, Helene, “China Holds Firm on Major Issues in Obama’s Visit”, November 17, 2009, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2009/11/18/world/asia/18prexy.html?_r=0 (01.04.2014).

Creel, Herlee, G., *Chinese Thought from Confucius to Mao Tse-Tung*, The University of Chicago Press, 1953.

“Cyber Warfare”, Cambridge Dictionaries Online, <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/business-english/cyber-warfare> (15.03.2015)

Dai, Bingguo, “Stick to the Path of Peaceful Development”, *Xinhuanet News*, 13.12.2010, http://news.xinhuanet.com/english2010/indepth/2010-12/13/c_13646586.htm (07.03.2015)

Das, Sanchita Basu, “Challenges in Negotiating the Regional Comprehensive Economic Partnership Agreement”, *ISEAS Perspective*, No:47, 12 August 2013.

- Daudkhane, Yogesh, "Yin and Yang: The Equal and Opposite of Business Management", *Research in Management & Technology*, Vol:2, 2013, 11-19.
- Davenport, Kelsey, "Chronology of U.S.-North Korean Nuclear and Missile Diplomacy", *Arms Control Association*, <http://www.armscontrol.org/factsheets/dprkchron> (02.04.2015).
- Davis, Daniel K., *Modern World Leaders: Hu Jintao*, Infobase Publishing, 2008.
- Davis, Marybeth, James Lecky, Torrey Froscher, David Chen, Abel Kerevel, Stephen Schlaikjer, "China-Iran: A Limited Partnership", *US-China Economic and Security Review Commission*, 2012, p.8, http://missilethreat.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2012/12/USCC_China-Iran-Report-Nov-28.pdf (17.03.2015).
- De Bary, Wm. Theodore, "New Confucianism in Beijing", *Cross Currents*, 1995, 479-492, <http://sks.sirs.bdt.orc.scoolaid.net> (08.04.2015).
- De Beule, Filip, Daniël Van Den Bulcke, "The Global Crisis, Foreign Direct Investment and China: Developments and Implications", *BICCS Asia Paper*, Vol:5, No:6, 2010, 1-31.
- Dingding, Chen, Jianwei Wang, "Lying Low No More? China's New Thinking on the Tao Guang Yang Hui Strategy", *China: An International Journal*, Vol:9, No:2, 2011, 195-216.
- Doh Chull, Shin, *Confucianism and Democratization in East Asia*, Cambridge University Press, 2012.
- Dong, Wang, "China's Trade Relations With the United States in Perspective", *Journal of Current Chinese Affairs*, No:39, Vol:3, 2010, 165-210.
- Dreyer, June Teufel, "Chinese Foreign Policy", *Foreign Policy Research Institute*, Vol:12, No:5, 2007, <http://www.fpri.org/footnotes/125.200702.dreyer.chineseforeignpolicy.html> (26.11.2013).
- Emeklier, Bilgehan, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi", *BİLGESAM*, 3 Mayıs 2010, <http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistemin-analizi/#.Vd68RvntlBc> (27.08.2015).
- Ewing, Richard Daniel, "Hu Jintao: The Making of a Chinese General Secretary", *The China Quarterly*, Vol:173, 2003, 17-34.
- Factsheet on the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP), Singapore Ministry of Trade and Industry, 2012, http://www.fta.gov.sg/press_release%5CFACTSHEET%20ON%20RCEP_final.pdf (12.03.2015).

- Fairbank, John King , Goldman, Merle, *China: A New History*, The Belknap Press of Harvard University Press, 2006.
- Fairbank, John King, *The United States & China*, Fourth Edition, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1979.
- Fairbank, John King, *Çin'in Sömürgeleşmesi ve Amerika'nın Asya Politikası 1840-1950*, Çev. Ünsal Oskay, Doğan Yayinevi, 1969.
- Fairbank, John King, *Çağdaş Çin'in Temelleri (1840-1950)*, Ünsal Oskay (çev.), Doğan Yayinevi, Ankara, 1969.
- Fang, Tony, "Yin Yang: A New Perspective on Culture", *Management and Organization Review*, Vol:8, No:1, 2011, 25-50.
- Fei-Ling, Wang, "Between Tianxia and Westphalia: Chinese Searches its Position in the World", Paper Presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Seattle, 2011.
- Feng, Zhang, "The Tianxia System: World Order in a Chinese Utopia," book review in *China Heritage Quarterly*, No: 21, 2010.
- Fergusson, Ian F., Mark A. McMinimy, Brock R. Williams, "The Trans-Pacific Partnership (TPP) Negotiations and Issues for Congress", January 30, 2015, *CRS Report for Congress: Congressional Research Service*, p.1, <http://fas.org/sgp/crs/row/R42694.pdf> (11.03.2015)
- Fewsmith, Joseph, *China Since Tiananmen: From Deng Xiaoping to Hu Jintao*, Cambridge University Press, 2008.
- Fewsmith, Joseph, "Promoting the Scientific Development Concept", *China Leadership Monitor*, No:11, 2004, 1-10.
- Fewsmith, Joseph, "Studying the Three Represents", *China Leadership Monitor*, No:8, 2003, 1-11.
- Fewsmith, Joseph, "The Impact of the Kosovo Conflict on China's Political Leaders and Prospects for WTO Accession", *NBR Briefing*, Policy Report, No:6, 1999.
- Fidan, Giray, "Ming Tarih Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu – Ming Çin'i İlişkileri", *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, No:30, 2011, 276-287.
- "Final Communiqué of the Asian-African conference of Bandung" (24 April 1955), http://franke.uchicago.edu/Final_Communique_Bandung_1955.pdf (26.11.2013).

- Finkelstein, David M., "China's New Concept of Security", in; *The People's Liberation Army and China in Transition*, ed. Stephan J. Flanagan and Michael A. Marti, National Defense University Press, 2003, 197-209.
- Fisher, Max, "U.S. Helped Asylum-Seeker Wang Tell Beijing About Bo in 2012: Clinton", October 19, 2013, *The Japan Times*, http://www.japantimes.co.jp/news/2013/10/19/asia-pacific/u-s-helped-asylum-seeker-wang-tell-beijing-about-bo-in-2012-clinton/#.VP7IGPmsU_Y (10.03.2015).
- Fite, Brandon, "US and Iranian Strategic Competition: The Impact of China and Russia", CSIS, Center for Strategic and International Studies, 2012, p.8, http://csis.org/files/publication/REPORT_Iran_Chapter_X_China_and_Russia_Final_Revision2212.pdf (26.03.2015).
- "Formulation of Foreign Policy of New China on the Eve of its Birth", 17.11.2000, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18057.shtml (26.11.2013).
- Foster, Peter, "China soft power set back as US universities shut second Confucius Institute in a week", 01. Oct. 2014, *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/11133921/China-soft-power-set-back-as-US-universities-shut-second-Confucius-Institute-in-a-week.html> (14.07.2015).
- Fraser, Chris, "The Mohist School", in; *The Routledge History of World Philosophies: History of Chinese Philosophy*, Bo Mou(ed.), Routledge, 2009.
- Fravel, M. Taylor, "International Relations Theory and China's Rise: Assessing China's Potential for Territorial Expansion", *International Studies Review*, Vol:12, 2010, 505-532.
- Friedland, Elliot, "Fact Sheet: The Iranian Nuclear Program", *The Clarion Project*, 2006, p.6, <http://www.clarionproject.org/sites/default/files/Iranian-Nuclear-Program.pdf> (17.03.2015).
- Fritz, Robert, "The Yin and Yang of Creating", *Oxford Leadership Journal*, Vol:1, No:3, 2010, 1-3.
- Fung, Yu-Lan, *Çin Felsefesi Tarihi*, çev. Fuat Aydın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Fung, Yu-Lan, *A Short History of Chinese Philosophy: A Systematic Account of Chinese Thought From Its Origins to the Present Day*, (ed. Derk Bodde), New York: Free Press, 1976.

- Galal, Mohamed Noaman, "The Concept of Harmony and Human Rights", November 5, 2009, http://www.china.org.cn/china/human_rights/2009/11/05/content_18834560.htm (05.04.2014).
- Geeraerts, Gustaaf & Men Jing, "International Relations Theory in China", *Global Society*, Vol:15, No:3, 2001.
- Gelber, Harry G., *M.Ö 1100'den Günümüze Çin Ve Dünya: Ejder ve Yabancı Deccallar*, (çev. H.Hülya Kocaoluk), Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Gertz, Bill, "Cyber-attack on US firms, Google traced to Chinese", March 24, 2010, *The Washington Times*, <http://www.washingtontimes.com/news/2010/mar/24/cyber-attack-on-us-firms-google-traced-to-chinese/?page=all> (15.03.2015).
- Gertz, Bill, *The China Threat: How the People's Republic Targets America*, Regnery Publishing, 2002.
- Gillespie, Sandra, "Diplomacy on a South-South Dimension: The Legacy of Mao's Three Worlds Theory and the Evolution of Sino-African Relations", in; *Intercultural Communication and Diplomacy*, Hannah Slavik (ed.), DiploFoundation, 2004.
- Glaser, Bonnie S., "US- China Relations: SARS, Summitry and Sanctions", *Comparative Connections*, Vol:5, No:2, 2003, 6-7, http://csis.org/files/media/isis/pubs/0302qus_china.pdf (20.03.2015).
- Glaser, Bonnie S., "A New Type of Major Power Relations on North Korea", *China&US Focus*, September 19, 2013, <http://www.chinausfocus.com/foreign-policy/a-new-type-of-major-power-relations-on-north-korea/> (03.04.2015).
- Glaser, Bonnie S., "The Growing Militarisation of the South China Sea", 29.07.2015, *The Interpreter*, <http://www.lowyinterpreter.org/post/2015/07/29/The-growing-militarisation-of-the-South-China-Sea.aspx> (25.08.2015).
- Goh, Melisa, "Chinese Activist Arrives in New York City", May 19, 2012, *NPR News*, <http://www.npr.org/blogs/thetwo-way/2012/05/19/153098383/chinese-activist-takes-a-sudden-journey-to-the-west> (10.03.2015).
- Goldstein, Melvyn C., "Tibet, China and the United States: Reflections on the Tibet Question", *The Atlantic Council Of The United States' Occasional Paper*, 1995, <http://www.columbia.edu/itc/ealac/barnett/pdfs/link4-goldstn.pdf> (13.03.2015).
- "Google Cyberattack Hit Password System: Report", *Reuters*, April 20, 2010, <http://www.reuters.com/article/2010/04/20/usgooglecyberattackidUSTRE63J0BO20100420> (10.10.2014).
- Gregor, A. James, "Confucianism and the Political Thought of Sun Yat-Sen", *Philosophy East and West*, Vol:31, No:1, 1981, 55-70.

- Grossman, Cathy Lynn, "To China's dismay, U.S. to honor the Dalai Lama", 10.16.2007, *USAToday*, http://usatoday30.usatoday.com/news/religion/2007-10-16-dalailama-award_N.htm (14.03.2015)
- "Growth in US Exports to Top 10 Markets, 2003-2012", US Congressional District Exports to China: 2003-2012, The US-China Business Council, <https://www.uschina.org/sites/default/files/2012%20District%20Exports%20Report%20Overview.pdf> (11.03.2015).
- Guoli, Liu, "Leadership Transition and Chinese Foreign Policy", *Journal of Chinese Political Science*, Vol:8, No:1&2, 2003, 101-117.
- Guo-Ming, Chen, "Bian (Change): A Perpetual Discourse of I Ching", *Intercultural Communication Studies*, Vol:17, No:4, 2008, 7-16.
- Guoxiang, Peng, "Inside the Revival of Confucianism in Mainland China: The Vicissitudes of Confucian Classics in Contemporary China as an Example", *Oriens Extremus*, Hamburg, Germany, Vol:49, 2011, 225-235, <http://www.oriens-extremus.de/inhalt/pdf/49/OE49-10.pdf> (07.04.2015).
- Guying, Chen, *Laozi*, translated by Arthur Waley, Hunan People's Publishing House and Foreign Languages Press, 1999.
- Hagestad II, William T., *21st Century Chinese Cyberwarfare*, UK: IT Governance Publishing, 2012.
- Hamanaka, Shintaro, "TPP versus RCEP: Control of Membership and Agenda Setting", *Journal of East Asian Economic Integration*, Vol:18, No: 2, 2014, 163-186.
- Hang, Thaddeus T'ui-chieh, "The Unity of Yin and Yang: A Philosophical Assessment", in: *Harmony and Strife: Contemporary Perspectives, East & West*, (eds.) Shu-hsien Liu, Robert E. Allinson, The Chinese University Press, Hong Kong, 1988, 211-224.
- "Harmonious Society", The 17th National Congress of the Communist Party of China, <http://en.people.cn/90002/92169/92211/6274603.html> (07.03.2015).
- Harold, Scott, Alireza Nader, "China and Iran: Economic, Political and Military Relations", *RAND Corporation*, Center for Middle East Public Policy, 2012, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2012/RAND_OP351.pdf (26.03.2015).
- Heffner, Thomas, "China is a Serious Threat to US Economy", *Economy in Crisis*, August 16, 2015, <http://economyincrisis.org/content/china-is-a-serious-threat-to-the-u-s-economy>

- Henderson, Nia-Malika, Roxanne Roberts, “For Hu Jintao’s State Visit, a Day of Pomp and Ceremony”, *Washington Post*, January 20, 2011, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/story/2011/01/18/ST2011011805935.html?sid=ST2011011805935> (09.03.2015).
- “Hillary Clinton: Chen Guangcheng crisis 'touch-and-go'”, October 18, 2013, *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-24577038> (10.03.2015).
- His Holiness The 14th Dalai Lama of Tibet, *Travels: 2000-2009*, <http://www.dalailama.com/biography/travels/visits/yearly-breakdown> (14.03.2015)
- Hjortdal, Magnus, “China’s Use of Cyber Warfare: Espionage Meets Strategic Deterrence”, *Journal of Strategic Security*, Vol:4, No:2, 2011, 1-24.
- Höffe, Otfried, *Felsefenin Kısa Tarihi*, (çev. Okşan Nemlioğlu Aytolu), İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri, İstanbul, 2008.
- Hu Jintao, “Build Towards a Harmonious World of Lasting Peace and Common Prosperity”, United Nations Summit, September 15, 2005, New York, <http://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf> (08.03.2015).
- Huang, Jing, Xiaoting Li, *Inseparable Separation: The Making of China’s Taiwan Policy*, World Scientific Publishing Co., 2010 (E-Library).
- Huang, Ray, *Çin Tarihi: Bir Makro Tarih Yaklaşımı*, (çev. Atilla Sönmez), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2007.
- Hui, Zhang, “The North Korean Nuclear Test: The Chinese Reaction, Bulletin of the Atomic Scientists”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2009, <http://thebulletin.org/north-korean-nuclear-test-chinese-reaction> (02.04.2015).
- Huiyun Feng, *Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision-Making: Confucianism, Leadership and War*, Routledge, 2007.
- Hückel, Bettine, “Theory of International Relations with Chinese Characteristics: The Tian-Xia System from a Metatheoretical Perspective”, *Diskurs - Journal for interventions in the Social Sciences and Humanities*, No:2, 2012.
- Hsio-Lan Hu, William Cully Allen, *Religions of the World: Taoism*, Chelsea House Publishers, 2005.
- Ikenberry, G. John, Michael Mastanduno, ‘The United States and Stability in East Asia’, in *International Relations Theory and the Asia-Pacific*, (eds G. John Ikenberry and Michael Mastanduno), New York: Columbia University Press, 2003.

- Jaeger, Stefan, "A Geomedical Approach to Chinese Medicine: The Origin of Yin-Yang Symbol", 2011, in; *Recent Advances in Theories and Practice of Chinese Medicine*, ed. by Haixue Kuang, 2011, 29-44.
- JeeLoo, Liu, *An Introduction to Chinese Philosophy: From Ancient Philosophy to Chinese Buddhism*, Blackwell Publishing, 2006.
- Jia, Hepeng, "The Three Represents Campaign: Reform the Party or Indoctrinate the Capitalists?", *Cato Journal*, Vol:24, No:3, 2004, 261-275.
- Jia Lynn, Yang, William Wan, "Wang Lijun, Key Figure in Bo Xilai Scandal, Charged in China", *The Washington Post*, Sept. 5, 2012, http://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/wang-lijun-key-figure-in-bo-xilai-scandal-charged-in-china/2012/09/05/73c3767e-f75d-11e1-8398-0327ab83ab91_story.html (10.03.2015).
- Jian, Zhang, "China's Growing Assertiveness in the South China Sea: A Strategic Shift", *National Security College*, Australian National University, 2013, <http://nsc.anu.edu.au/documents/occasional-5-brief-4.pdf> (22.07.2015).
- Jiang An, "Mao Zedong's 'Three Worlds' Theory: Political Considerations and Value for the Times", *Social Sciences in China*, Vol:34, No:1, 2013, 35-57.
- Jiang, Qing, *A Confucian Constitutional Order: How China's Ancient Past Can Shape Its Political Future*, (eds. Daniel Bell, Ruiping Fan), Princeton University Press, 2013.
- Jianwei, Wang, "China's New Frontier Diplomacy", (eds. Sujian Guo, Jean-Marc F. Blanchard), in; *"Harmonious World" and China's New Foreign Policy*, Lexington Books, 2008.
- Jing, Jing, "Chinese and Western Interpretations of Peaceful Development: A Clash of Rules and Rule", (MA Thesis), Aalborg University, Denmark, 2013, p.27. Available at: http://projekter.aau.dk/projekter/files/76950784/JING_JING_MA_Thesis.pdf (07.03.2015).
- Jing Li, *China's America: The Chinese View the United States 1900-2000*, State University of New York Press, 2011.
- "Joint Communiqué of the People's Republic of China and the United States of America (February 28, 1972)", Embassy of the People's Republic of China in the United States of America, <http://www.china-embassy.org/eng/zmgx/doc/ctc/t36255.htm> (25.07.2013)
- Kahn, Joseph, "China Makes Commitment to Social Harmony", Oct. 12, 2006, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2006/10/12/world/asia/12china.html?_r=0 (08.03.2015).

- Kahn, Joseph, "China Warns US Not to Honor Dalai Lama", October 16, 2007, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2007/10/16/world/asia/17tibet.html?hp&_r=0 (14.03.2015).
- Kahn, Joseph, "In Hu's Visit to the U.S., Small Gaffes May Overshadow Small Gains", April 22, 2006, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2006/04/22/world/asia/22china.html?_r=0 (09.03.2015).
- "Kahraman (Hero)", 2002, Zhang Yimou (yönetmen).
- Kailai, Huang, "American Business and the China Trade Embargo in the 1950s", *Essays in Economic and Business History*, Vol:19, No:1, 2001, 33-48.
- Kaiman, Jonathan, "China Reacts Furiously to US Cyber-Espionage Charges", May 20, 2014, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2014/may/20/china-reacts-furiously-us-cyber-espionage-charges> (10.10.2014).
- Kan, Shirley, Holt, Mark, "US-China Nuclear Cooperation Agreement", *CRS Report for Congress*, 31 January, 2007.
- Kang, David, C., 2003, "Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks", *International Security*, Vol:27, No:4, 83-84.
- Keck, Zachary, "Why China Won't Attack Taiwan", *The Diplomat*, December 24, 2013, <http://thediplomat.com/2013/12/why-china-wont-attack-taiwan/> (05.04.2015).
- Kerr, Paul K., "Iran's Nuclear Program: Status", *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, October 17, 2012, <http://fas.org/sgp/crs/nuke/RL34544.pdf> (17.03.2015).
- Kirilen, Gürhan, "Reformcu Kişiliğiyle Kang Youwei ve Türkiye Seyahatnamesi", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:6, 2013, 121-160.
- Kimball, Daryl G., "US Conventional Arms Sales to Taiwan", *Arms Control Association*, 2012, <https://www.armscontrol.org/factsheets/taiwanarms> (05.04.2015).
- Kim-chong, Chong, "Classical Confucianism (II): Meng zi and Xun zi" in; *The Routledge History of World Philosophies: History of Chinese Philosophy*, Bo Mou(ed.), Routledge, 2009, 189-208.
- Kissinger, Henry, *Years of Upheaval*, Little Brown and Company, Boston, 1982.
- Koçman, G. Hakan, "Görme Özürlü Avukat Chen Guangcheng'in Çin'deki Ev Hapsinden Amerika'ya Uzanan Kaçış Öyküsü", *The Epoch Times Türkiye*, 25 Mayıs 2012, <http://epochtimestr.com/index.php/gorme-ozurlu-avukat-chen-guangchengin-cindeki-ev-hapsinden-amerikaya-uzanan-kacis-oykusu> (10.03.2015).

- Kohn, Livia, *Daoism and Chinese Culture*, Third Edition, Three Pines Press, 2012.
- Kumar, Anil, "New Security Concept of China: An Analysis", *IPCS Special Report 125*, Institute of Peace and Conflict Studies, 2012.
- Lai, David, *The United States and China in Power Transition*, Strategic Studies Institute (SSI), December 2011.
- Lai, Karyn L., *An Introduction to Chinese Philosophy*, Cambridge University Press, 2008.
- Lal, Rollie, "China's Relations with South Asia" in *China and the Developing World: Beijing's Strategy for the Twenty-First Century*, Joshua Eisenman, Eric Heginbotham, Derek Mitchell (eds.), New York and London: M.E. Sharpe, Inc., 2007, 133-149.
- Lanteigne, Marc, *Chinese Foreign Policy: An Introduction*, Routledge, 2009.
- Lawrence, Susan V., "US-China Relations: An Overview of Policy Issues", *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, August 1, 2013, <https://fas.org/sgp/crs/row/R41108.pdf> (03.04.2015).
- "Legalism and Huang-Lao Thought", Indiana University, 2010, <http://www.indiana.edu/~p374/Legalism.pdf> (16.01.2015).
- Leurdijk, Dick, "The Six-Party Talks, the UN and North Korea's Nuclear Programme", in: *Ending the North Korean Nuclear Crisis: Six Parties, Six Perspectives*, Koen De Ceuster and Jan Melissen (eds.), Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', 2008, 9-19.
- Li, Xing, Wu Jiao, "Hu calls for cooperation", *China Daily*, 16.04.2011, http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2011bfa/2011-04/16/content_12338367.htm (03.12.2013).
- Li, Yangzheng, *History of Chinese Taoism*, (compiled and translated by Yan Zhonghu), Foreign Languages Press, 2009.
- Lin, Cheng-Yi, Wen-Cheng Lin, "Democracy, Divided National Identity, and Taiwan's National Security", *Taiwan Journal of Democracy*, Vol:1, No:2, 2005, 69-87.
- Liu, Guoli, "Domestic Sources of China's Emerging Grand Strategy", *Journal of Asian and African Studies*, Vol:43, No:5, 2008, 587-604.
- Low, Kim Cheng Patrick, "The Confucian Rectification of Names and People/Human Resource Management", *Educational Research*, Vol:3, No:8, 2012, 662-668.
- Lum, Thomas, CRS Report for Congress, *China and Falun Gong*, August 11, 2006.

- Lynch, Elizabeth, "The Obama Visit to China-What the US Press Missed?", November 23, 2009, *The Huffington Post*, http://www.huffingtonpost.com/elizabeth-lynch/the-obama-visit-to-china_b_367459.html (01.04.2014).
- Macleod, Calum, "China Angry at Obama's Meeting with Dalai Lama", February 21, 2014, *USA Today*, <http://www.usatoday.com/story/news/world/2014/02/21/china-dalai-lama-obama/5672589/> (15.09.2014).
- Manthorpe, Jonathan, *Forbidden Nation: A History of Taiwan*, Palgrave Macmillan Ltd, 2005.
- Masayuki, Masuda, "China's Search for a New Foreign Policy Frontier: Concept and Practice of 'Harmonious World'", (ed. Masafumi Iida), in; *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power*, Tokyo: NIDS Joint Research Series, No:3, 2009, 57-79.
- Matray, James I., "Beijing and the Paper Tiger: The Impact of Korean War on Sino-American Relations", *International Journal of Korean Studies*, Vol:15, No:1, 2011, 155-186.
- Matsumoto, Haruka I., "The Taiwan Strait Crisis of 1954-55 and U.S-R.O.C. Relations", *IDE Discussion Paper*, 2010.
- McArthur, Meher, *Confucius*, Quercus Publishing, 2011.
- McCord, Edward A., "Confucius Institutes: Hardly a Threat to Academic Freedoms", *The Diplomat*, March 27, 2014, <http://thediplomat.com/2014/03/confucius-institutes-hardly-a-threat-to-academic-freedoms/> (14.07.2015).
- McCready, Douglas, "Crisis Deterrence in the Taiwan Strait", 2003, http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/ssi_mccready.pdf (01.04.2015).
- "Military and Security Developments Involving the People's Republic of China", Annual Report to Congress, US, Office of the Secretary of Defense, 2010, http://www.defense.gov/pubs/pdfs/2010_CMPR_Final.pdf (05.04.2015).
- "Military and Security Developments Involving the People's Republic of China", Annual Report to Congress, US, Office of the Secretary of Defense, 2013, http://www.defense.gov/pubs/2013_china_report_final.pdf (15.03.2015).
- Mineo, Nakajima, 'Foreign Relations: From the Korean War to the Bandung Line', pp.259-289, in Roderick MacFarquhar and John K. Fairbank (eds.), *The Cambridge History of China, vol.14: The People's Republic Part I: The Emergence of Revolutionary China 1949-1965*, Cambridge University Press, 1987.
- Mingquan, Zhu, "The Evolution of China's Nuclear Nonproliferation Policy", *The Nonproliferation Review*, 1997.

- Mitchell, Derek, McGiffert, Carola, "Expanding the Strategic Periphery: A History of China's Interaction with the Developing World", in *China and the Developing World: Beijing's Strategy for the Twenty-First Century*, Joshua Eisenman, Eric Heginbotham, Derek Mitchell (eds.), New York and London: M.E. Sharpe, Inc., 2007.
- 'Mohism', Stanford Encyclopedia of Philosophy <http://plato.stanford.edu/entries/mohism/> (23.09.2014).
- Møllgaard, Eske, *An Introduction to Daoist Thought: Action, Language and Ethics in Zhuangzi*, Routledge, 2007.
- Morrison, Wayne M., "China-US Trade Issues", December 5, 2014, *CRS Report for Congress: Congressional Research Service*, <http://fas.org/sgp/crs/row/RL33536.pdf> (11.03.2015).
- Murawiec, Laurent, "A Discussion of Zhao Tingyang's Paper 'A Political Philosophy of the World in Terms of All-Under-Heaven'", *Hudson Institute*, Washington D.C., 2008.
- Murray, Craig, Kyle Churchman, "Taiwan's Declining Defense Spending Could Jeopardize Military Preparedness", *U.S.-China Economic and Security Review Commission*, June 11, 2013, http://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/Taiwan%E2%80%99s%20Declining%20Defense%20Spending%20Could%20Jeopardize%20Military%20Preparedness_Staff%20Research%20Background.pdf (05.04.2015).
- Narayanan, Raviprasad, "The Politics of Reform in China: Deng, Jiang and Hu", *Strategic Analysis*, Vol:30, No:2, 2006, 329-353.
- "NATO expresses regret, resolve after bombing Chinese embassy", May 8, 1999, *CNN*, <http://edition.cnn.com/WORLD/europe/9905/08/kosovo.03/> (14.08.2013).
- "NATO'nun büyük hatası ABD-Çin krizi yarattı", 9 Mayıs 1999, *Hurriyet*, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=-78402> (14.08.2013).
- "Neo-Confucian Philosophy", Internet Encyclopedia of Philosophy, <http://www.iep.utm.edu/neo-conf/> (27.01.2015).
- Nester, William R., *Globalization, War and Peace in the Twenty-first Century*, Palgrave Macmillan, the United States: New York, 2010.
- Niksich, Larry A., "North Korea's Nuclear Weapons Development and Diplomacy", *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, January 5, 2010, <http://fas.org/sgp/crs/nuke/RL33590.pdf> (02.04.2015).

- “No Mention of Tibet as Dalai Lama Speaks in Seattle”, April 11, 2008, *CBC News*, <http://www.cbc.ca/news/world/no-mention-of-tibet-as-dalai-lama-speaks-in-seattle-1.737826> (15.03.2015)
- Noesselt, Nele, “Is There a Chinese School of IR?”, *GIGA Working Papers*, No:188, 2012.
- Noi, Aylin Ünver, “Iran's Nuclear Programme: The EU Approach to Iran in Comparison to the US’ Approach”, *Perceptions*, Vol:10, No:1, 2005, 79-95.
- Nyerere, Julius K., “From Uhuru to Ujamaa”, *Africa Today*, Vol:21, No:3, 1974, 3-8.
- Nyerere, Julius K., *Ujamaa: Essays on Socialism*, Nairobi: Oxford University Press, 1974.
- “Obama meets with Dalai Lama despite Chinese objections”, *CNN Edition*, 19.02.2010, <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/02/18/obama.dalailama/> (15.09.2014).
- “Obama Meets Dalai Lama, Offers Support for Tibetan Rights”, February 21, 2014, *Aljazeera America*, <http://america.aljazeera.com/articles/2014/2/21/dalai-lama-obamatomeetonightsabuses.html> (15.09.2014).
- Ong, Russell, *China's Strategic Competition with the United States*, Routledge, 2012.
- Organski, A.F.K., *World Politics*, Alfred A Knopf, 2nd edition, 1968.
- Orr, James, “Bush Dismisses Chinese Criticism Over Dalai Lama”, October 17, 2007, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2007/oct/17/usa.china1> (14.03.2015).
- Paltiel, Jeremy T., “Constructing Global Order with Chinese Characteristics: Yan Xuetong and Pre-Qin Response to International Anarchy”, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol:4, 2011, 375-403.
- Panda, Ankit, “The Long Road Back to the Six Party Talks”, February 28, 2014, *The Diplomat*, <http://thediplomat.com/2014/02/the-long-road-back-to-the-six-party-talks/> (10.10.2014).
- Pang, Zhongying, “Does China Need a New Foreign Policy?”, Paper presented at the SIPRI Conference, Stockholm, 18-19 April 2013.
- Pant, Harsh V., *China's Rising Global Profile: The Great Power Tradition*, Sussex Academic Press, 2011.
- Pearson, Margaret J., *The Original I Ching: An Authentic Translation of the Book of Changes*, Tuttle Publishing, 2011.
- Pearson, James, “North Korea Launches Short-Range Missiles on East Coast”, March 15, 2013, *NK News*, <http://www.nknews.org/2013/03/breaking-north-korea-launches-short-range-missiles-on-east-coast/> (02.04.2015)

Perdue, Peter C., "Rise and Fall of the Canton Trade System- I China in the World (1700-1860)", *Massachusetts Institute of Technology (MIT)*, 2009, http://ocw.mit.edu/ans7870/21f/21f.027/rise_fall_canton_01/pdf/cw_essay.pdf (04.03.2015).

Perlstein, Rick, ed., *Richard Nixon: Speeches, Writings, Documents*, Princeton University Press, 2008.

Permanent Mission of the People's Republic of China to the UN, "Chinese President Jiang Zemin Expressed Condolences by Telegraph over Terrorist Attacks on America and Talked with President Bush on Telephone to Show China's Position against Terrorism" (Sep. 13, 2001), http://www.chinaun.org/eng/chinaandun/security_council/thematicissues/counterterrorism/t26903.htm (19.08.2013).

Pomfret, John, Scott Wilson, "Obama Hosts Hu Jintao on State Visit, Presses China on Human Rights", January 20, 2011, *Washington Post*, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2011/01/19/AR2011011904733.html?sid=ST2011011805935> (09.03.2015).

"President Hu Jintao Talks with US President George W. Bush over Phone", April 26, 2003, Embassy of the People's Republic of China in The Kingdom of the Netherlands, <http://nl.china-embassy.org/eng/xwdt/t137319.htm> (20.03.2015).

"President Hu Delivers Speech at UN Summit", 09.16.2005, http://www.gov.cn/english/2005-09/16/content_64130.htm (21.07.2015)

Qin, Yaqing, "Development of International Relations Theory in China", *International Studies*, Vol:46, No:1&2, 2009, 231-257.

Qin, Yaqing, "Why There is no Chinese International Relations Theory", *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol:7, 2007, 313-340.

Quansheng, Zhao, "Beijing's Dilemma with Taiwan: War or Peace?", *The Pacific Review*, Vol:18, No:1, 2005, 217-242.

Rabgey, Tashi, Tseten Wangchuk Sharlho, "Sino-Tibetan Dialogue in the Post-Mao Era: Lessons and Prospects", *Policy Studies 12*, East West Center Washington, 2004, <http://faculty.washington.edu/stevehar/Rabgey.pdf> (14.03.2015).

Rainey, Lee Dian, *Confucius and Confucianism: The Essentials*, Wiley-Blackwell Publication, 2010.

"Relations Between the United States and the People's Republic of China", Diplomatic Bluebook for 1972, Review of Foreign Relations April 1972- March 1973, Japan Reference Series, No.3-73, December 1973, Japan Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1972/1972-1-3.htm> (04.08.2013).

- Ren, Xiao, "The International Relations Theoretical Discourse in China: One World, Different Explanations", *Journal of Chinese Political Science*, Vol:15, 2010, 99-116.
- Ren Xiao, "Traditional Chinese Theory and Practice of Foreign Relations: A Reassessment", in *China and International Relations: The Chinese View and The Contribution of Wang Gungwu*, ed. Zheng Yongnian, Routledge, 2010.
- "Report: Gu Kailai admits poisoning British businessman, leading to his death", *CNN*, August 17, 2012, <http://edition.cnn.com/2012/08/10/world/asia/china-gu-trial/> (10.03.2015).
- Roberts, J.A.G., *The Complete History of China*, Sutton Publishing, 2003.
- Ropp, Paul S., *China in World History*, Oxford University Press, New York, 2010.
- Roy, Denny, *Return of the Dragon: Rising China and Regional Security*, Columbia University Press, 2013.
- Sagaguchi, Yoshiaki, Mayama, Katsuhiko, "Significance of the War in Kosovo for China and Russia", *NIDS Security Reports*, No:3, 2002.
- Schmidt, Michael S., Sanger, David E., "5 in China Army Face U.S. Charges of Cyberattacks", May 19, 2014, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2014/05/20/us/us-to-charge-chinese-workerswithcyberspying.html?_r=0 (10.10.2014).
- "Scientific Outlook on Development Becomes CPC's Theoretical Guide", *Xinhua News*, 08.11.2012, http://news.xinhuanet.com/english/special/18cpcnc/2012-11/08/c_131958919.htm (08.03.2015).
- Shambaugh, David, "International Relations Studies in China: History, Trends and Prospects", *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol:11, No:3, 2011.
- Shambaugh, David, "Stabilizing Unstable U.S.-China Relations? Prospects for the Hu Jintao Visit", January 2011, *Brookings*, http://www.brookings.edu/research/papers/2011/01/us-china-shambaugh#_ftn2 (01.04.2014).
- Shanding, Zhou, "Changes in the Official Ideology in Contemporary China", *Griffit Asia Institute*, Regional Outlook Paper, No:29, 2011.
- Shan Chun, *Major Aspects of Chinese Religion and Philosophy: Dao of Inner Saint and Outer King*, Springer, 2012.
- Shu-hisen, Liu, "Neo-Confucianism (I): From Cheng Yit o Zhu Xi", in; *The Routledge History of World Philosophies: History of Chinese Philosophy*, Bo Mou(ed.), Routledge, 2009, 365-395.

- Sisci, Francesco, "Under the Same Sky: A New World-view From China", *Diogenes*, Vol: 221, 2009, 74-82.
- Slingerland, Edward, "Classical Confucianism (I): Confucius and the Lun-Yü" in; *The Routledge History of World Philosophies: History of Chinese Philosophy*, Bo Mou(ed.), Routledge, 2009, 107-136.
- Smith, Bill, "Confucius rises as Communist Party revives tradition", April 4, 2011, *The China Post*, <http://www.chinapost.com.tw/china/national-news/2011/04/04/297217/p2/Confucius-rises.htm> (30.04.2014).
- Smith, Karen, "Has Africa Got Anything to Say? African Contributions to the Theoretical Development of International Relations", *The Round Table*, Vol:98, No:402, 2009, 269-284.
- Smith, Richard J., "The Book of Changes as a Mirror of the Mind: The Evolution of the Zhouyi in China and Beyond", Paper for the Fourth International Conference of Analytical Psychology and Chinese Culture, International Consortium, April 10, 2009.
- Smith, Warren, "China's Policy on Tibetan Autonomy", *East-West Center Washington Working Papers*, No:2, 2014.
- Snow, Edgar, (çev.M. Ardos), *Mao Çe-Tung: Bir Devrimcinin Otobiyoğrafisi*, Sol Yayınları, 1967.
- Song, Xinning, "Building International Relations Theory with Chinese Characteristics", *Journal of Contemporary China*, Vol:10, No:26, 2001, 61-74.
- Spegele, Brian, Keith Johnson, Josh Chin and Jay Solomon, "Mistakes and Mixed Signals as China Drama Unfolded", May 5, 2012, *The Wall Street Journal*, <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304020104577384253042010624> (10.03.2015).
- Sperling, Elliot, "The Tibet-China Conflict: History and Polemics", *Policy Studies* 7, East-West Center Washington, 2004.
- Sperling, Elliot, "Tibet and China: The Interpretation of History Since 1950", *China Perspectives*, 2009/3, 2009, 25-37.
- Spetalnick, Matt, "Obama Meets Dalai Lama, Angering China", *Reuters*, 18.02.2010, <http://www.reuters.com/article/2010/02/18/us-china-usa-idUSN1116932520100218> (15.09.2014).
- Spillius, Alex, "Barack Obama Cancels Meeting with Dalai Lama to keep China happy", 05 October 2009, *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/>

news/worldnews/barackobama/6262938/Barack-Obama-cancels-meeting-with-Dalai-Lama-to-keep-China-happy.html (15.03.2015).

Störig, Hans Joachim, Nilüfer Epçeli (Çev.), *Vedâlardan Tractatus'a Dünya Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2013.

Su, Hao, "Harmonious World: The Conceived International Order in Framework of China's Foreign Affairs", in; *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power*, Masafumi Iida (ed.), NIDS Joint Research Series, No:3, 2009, 29-55.

Suettinger, Robert L., "The Rise and Descent of Peaceful Rise", *China Leadership Monitor*, No:12, 2004, 1-10.

Suisheng, Zhao, "The Transformation of US-China Relations", in; *China and the United States: Cooperation and Competition in Northeast Asia*, (ed. Suisheng Zhao), Palgrave Macmillan, 2008.

Sungur, Nevin, "ABD'de Şer Ekseni Hazırlığı", *NTVMSNBC*, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/134221.asp?cp1=1> (02.04.2015).

Suk Hi, Kim, Mario Martin Hermosillo, Junhua Jia, "The US-China Trade Friction: Causes and Proposed Solutions", *Journal of Applied Business and Economics*, Vol:16, No:5, 2014, 63-73.

Suter, Keith, *Global Order and Global Disorder: Globalization and the Nation-State*, Praeger Publishers, the United States of America: Westport, 2003.

Suter, Keith, "The Vietnam War", *Global Directions*, <http://global-directions.com/Articles/Peace%20and%20Conflict/VietnamWar.pdf> (06.03.2015).

Sutter, Robert, "US-China Relations After the Sixteenth Party Congress: Prospects and Challenges", *Journal of Asian and African Studies*, Vol:38, No: 4-5, 2003, 447-463.

Suzuki, Daisetz Teitaro, *Çin Felsefesi Tarihi*, (Çev. Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul, 2012.

Swaine, Michael D., "Chinese Views on Cybersecurity in Foreign Relations", *China Leadership Monitor*, No.12, 2013, <http://carnegieendowment.org/files/CLM42MS.pdf> (15.03.2015).

"Taiwan Relations Act", January 1, 1979, Public Law 96-8, 96th Congress, <http://www.wantchinatimes.com/UploadFiles/Taiwan-Relations-Act-PL96-8-96th-congress.pdf> (04.08.2013).

Taylor, Rodney L., with the assistance of Howard Y. F. Choy, *The Illustrated Encyclopedia of Confucianism*, The Rosen Publishing Group, first edition, 2005.

- Taylor, Rodney L., *Religions of the World: Confucianism*, Chelsea House Publishers, 2004.
- “Tayvan Çin’in Ayrılmaz Bir Parçasıdır”, Embassy of the People’s Republic of China in Turkey, <http://tr.china-embassy.org/tur/zt/t230471.htm> (30.03.2015).
- Thayer, Carlyle A., “Chinese Assertiveness in the South China Sea and Southeast Asian Responses”, *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, Vol:30, No:2, 2011, 77-104.
- Thayer, Carlyle A., “The United States and Chinese Assertiveness in the South China Sea”, *Security Challenges*, Vol:6, No:2, 2010, 69-84.
- The Statistics Portal, <http://www.statista.com/>
- The White House, Office of the Press Secretary, “U.S.-China Joint Statement,” November 17, 2009, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/us-china-joint-statement> (01.04.2014).
- The World Bank, GDP Growth (annual %), <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (07.03.2015).
- “Three Represents”, News of the Communist Party of China, <http://english.cpc.people.com.cn/66739/4521344.html> (28.02.2015).
- “Tibet: Its Ownership and Human Rights Situation”, Selected Documents: Taiwan and Tibet, 1992, <http://chinesejil.oxfordjournals.org/content/2/2/747.full.pdf> (21.07.2015).
- Tiku, Ashok, “China: Infrastructure Building in Xinjiang and Tibet- Implications for India”, *C3S Paper*, Chennai Center for China Studies, No:785, 2011, <http://www.c3sindia.org/india/2320> (24.08.2015).
- Tong Dong, Bai, *China: The Political Philosophy of the Middle Kingdom*, Zed Books, 2012.
- Tong, Shijun, “Chinese Thought and Dialogical Universalism”, in; *Europe and Asia Beyond East and West*, Gerard Delanty (ed.) , Routledge, 2006.
- “Top 10 US imports from China”, World’s Richest Countries, http://www.worldsrichestcountries.com/top_us_imports.html (11.03.2015).
- “Top 20 Export Countries Worldwide in 2013 (in billion U.S. dollars)”, Statista, <http://www.statista.com/statistics/264623/leading-export-countries-worldwide/> (11.03.2015).
- “Total value of U.S. trade in goods (export and import) with China from 2004 to 2014 (in billion U.S. dollars)”, Statista, <http://www.statista.com/statistics/277679/total-value-of-us-trade-in-goods-with-china-since-2004/> (11.03.2015).

- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), United Nations Office for Disarmament Affairs, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml> (17.03.2015).
- Tsetung, Mao, “On the People’s Democratic Dictatorship, June 30, 1949”, in *Selected Readings From the Works of Mao Tsetung*, Foreign Languages Press, 1971.
- Tulgan, Ömer, (çev.), *Lao Tse Tao Te Ching: Yol ve Erdem Kitabı*, Yol Yayınları, Ankara, 1994.
- UN Resolution 2758, “Restoration of the lawful rights of the People’s Republic of China in the United Nations”, 1976th Plenary Meeting, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2758\(XXVI\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2758(XXVI)) (04.04.2015).
- United Nations Office for Disarmament Affairs, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/> (17.03.2015)
- United States Census Bureau, <https://www.census.gov/foreign-trade/statistics/highlights/top/top1412yr.html> (22.12.2015)
- “United States Relations with China: Boxer Uprising to Cold War (1900-1949)”, US Department of State Archive, <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/90689.htm> (04.03.2015).
- “US Relations with China, 1949-present”, Council on Foreign Affairs, <http://www.cfr.org/china/us-relations-china-1949---present/p17698> (11.03.2015).
- Vallely, Paul, Clifford Coonan, “China’s Enemy Within: The Story of Falun Gong,” *The Independent*, April 22, 2006.
- “Volume of U.S. exports of trade goods to China from 1985 to 2013 (in billion U.S. dollars)”, Statista, <http://www.statista.com/statistics/186510/volume-of-us-exports-of-trade-goods-to-china-since-1985/> (11.03.2015).
- Wan, William, “Negotiations over dissident Chen Guangcheng offered rare glimpse into how China’s leadership operates, U.S. officials say”, *The Washington Post*, May 19, 2012, http://www.washingtonpost.com/world/national-security/negotiations-over-dissident-chen-guangcheng-offered-rare-glimpse-into-how-chinas-leadership-operates-us-officials-say/2012/05/19/gIQAxPtsbU_story.html (10.03.2015).
- Wang, Gungwu, *Renewal: The Chinese State and the New Global History*, The Chinese University Press, 2013.
- Weaver, Matthew, “Barack Obama Accused of Bowing to Beijing with Dalai Lama ‘Snub’”, 6 October 2009, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2009/oct/06/dalai-lama-barack-obama-washington> (15.03.2015).

- Wei, Chunjuan Nancy , “China’s Anti-Secession Law and Hu Jintao’s Taiwan Policy”, *Yale Journal of International Affairs*, Vol:5, No:1, 2010, 112-127.
- Weixing, Hu, “The political-economic paradox and Beijing’s strategic options”, in; *China’s Rise, Taiwan’s Dilemmas and International Peace*, (Edward Friedman, ed.), Routledge, 2006, 22-38.
- Wen, Haiming, *Çin Felsefesi: Çin’de Metafizik, Epistemoloji, Siyaset Felsefesi ve Karşılaştırmalı Felsefe*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.
- Wen, Jin Yuan, “The Trans-Pacific Partnership and China’s Corresponding Strategies”, *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, A Freeman Briefing Report, June 2012, http://csis.org/files/publication/120620_Freeman_Brief.pdf (12.03.2015).
- White Paper: China’s Peaceful Development Road, State Council Information Office of China, <http://www.china.org.cn/english/2005/Dec/152669.htm> (07.03.2015).
- Wimmer, Franz Martin, *Kültürlerarası Felsefe*, (Çev. Mustafa Tüzel), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Winnett, Robert, Malcolm Moore, “Political 'deep freeze' between Britain and China finally over following Dalai Lama row”, 25 June 2013, *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/10142457/Political-deep-freeze-between-Britain-and-China-finally-over-following-Dalai-Lama-row.html> (24.03.2015).
- Wong, Edward, “China Invests in Region Rich in Oil, Coal and Also Strife”, *The New York Times*, Dec. 20, 2014, http://www.nytimes.com/2014/12/21/world/asia/china-invests-in-xinjiang-region-rich-in-oil-coal-and-also-strife.html?_r=0 (24.08.2015).
- World Bank, <http://data.worldbank.org>
- World Report 2015: China, <https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/china-and-tibet> (24.08.2015).
- World Report 2014: China, <https://www.hrw.org/world-report/2014/country-chapters/china-and-tibet> (24.08.2015).
- Wu, Linjun, “The PRC and APEC: A Planned Excursion for Conciliation”, *Issues & Studies*, No:11, Vol:33, 1997, 95-111.
- Xiansheng, Zhang, “A Realist Interpretation of US Relations with China”, (MA Thesis), Orlando, Florida, 2010.
- Xiaoming, Zhang, “The Vietnam War, 1964-69: A Chinese Perspective”, *The Journal of Military History*, Vol:60, No:4, 1996, 731-762.

- “Xinjiang’s Investment in Highway Construction Soars”, *Xinhua News Agency*, 4 March 2006, <http://www.china.org.cn/english/2006/Mar/160089.htm> (24.08.2015).
- Xinzhong, Yao, *An Introduction to Confucianism*, Cambridge University Press, 2000.
- Xiong, Guangkai, “China’s Diplomatic Strategy: Implication and Translation of ‘Tao Guang Yang Hui’”, *Chinese People’s Institute of Foreign Affairs Publications*, No:98, Winter 2010.
- ‘Xunzi’, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/xunzi/> (23.09.2014).
- Yafeng, Xia, “China’s Elite Politics and Sino-American Rapprochement, January 1969–February 1972”, *Journal of Cold War Studies*, Vol:8, No:4, 2006, 3-28.
- Yahuda, Michael, *The International Politics of the Asia-Pacific*, Second and Revised Edition, Routledge, 2004.
- Yan, Xuetong, *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*, (eds. Daniel A. Bell, Sun Zhe), Princeton University Press, 2011.
- Yan, Xuetong, “How China Can Defeat America”, Nov. 20, 2011, *The New York Times*, http://www.mercycorps.org/sites/default/files/howchinacandefeatamerica.nyt_.pdf (27.11.2014).
- Yan, Xuetong, “Xun Zi’s Thoughts on International Politics and Their Implications”, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol:2, 2008, 135-165.
- Yardley, William, “Dalai Lama Arrives for a Five-Day Conference in Seattle, Very Much His Kind of Town”, April 11, 2008, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2008/04/11/us/11seattle.html?_r=0 (15.03.2015).
- Ye, Qing, “The Concept of the Times and the Foreign Policy of China”, in; *China’s Diplomacy: Theory and Practice*, (ed. Jiemian Yang), World Century Publishing Cooperation, 2014, 3-63.
- Yılmaz, Ercan M., “Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Dünya Düzeni”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:17, 2009, 1-14.
- Yu, Guoqing, “China’s Foreign Energy Policy Towards Iran”, *The Newsletter*, No:62, 2012, http://www.iias.nl/sites/default/files/IIAS_NL62_27.pdf (26.03.2015).
- Yu, Wanli, “Breaking the Cycle?: Sino-US Relations under George W. Bush Administration”, in *China’s Shift: Global Strategy of the Rising Power*, (ed. Masafumi Iida), The National Institute for Defence Studies, 2009.
- Yu, Priscilla C., “Leaning to One Side: The Impact of the Cold War on Chinese Library Collections”, *Libraries&Culture*, Vol:36, No:1, 2001, 252-266.

- Yuk, Wong, "Legalism" in; *Encyclopedia of Chinese Philosophy*, ed. by Antonio S. Cua, Routledge, 2003.
- Yurdusev, Nuri, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", (der. Atila Eralp), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, (içinde) İletişim Yayınları, 1996.
- Zaharna, R.S., "China's Confucius Institutes: Understanding the Relational Structure & Relational Dynamics of Network Collaboration", Jain Wang (ed.), *Confucius Institutes and the Globalization of China's Soft Power*, CDP Perspectives on Public Diplomacy, paper 3, Los Angeles: Figueroa Press, 2014, 9-32.
- Zhang, Chun, "Traditional Deployments of China's Diplomacy", in; *China's Diplomacy: Theory and Practice*, (ed. Jiemian Yang), World Century Publishing Cooperation, 2014, 247-325.
- Zhang, Lihua, "China's Traditional Values and Modern Foreign Policy", January 15, 2013, *The Global Think Tank*, [http://carnegieendowment.org/2013/01/15/china-s-traditional-values-and-modern-foreign-policy/f27h?reloadFlag=1\(05.04.2014\)](http://carnegieendowment.org/2013/01/15/china-s-traditional-values-and-modern-foreign-policy/f27h?reloadFlag=1(05.04.2014)).
- Zhao, Hong, "China's Evolving Views on the TPP and the RCEP", *ISEAS Perspective*, No:28, 2014, 1-11.
- Zhao, Quansheng, "Chinese Foreign Policy in the Post-Cold War Era", *World Affairs*, Vol:159, No:3, 1997, 114-129.
- Zhao, Tingyang, "The Concept of All-under-heaven: A Semantic and Historical Introduction", <http://www.doc88.com/p-998593945884.html> (25.03.2013).
- Zhao, Tingyang, "All-Under-Heaven and Methodological Relationism: An Old Story and New World Peace"; in *Contemporary Chinese Political Thought: Debates and Perspectives*, eds. Fred Dallmayr and Zhao Tingyang, The University Press of Kentucky, 2012.
- Zhao, Tingyang, "A Political World Philosophy in terms of All-Under-Heaven (Tian-xia), *Diogenes*, Vol:56, No:5, 2009, 5-18.
- Zhao, Tingyang, "Rethinking Empire From a Chinese Concept 'All-Under Heaven' (Tian-xia, 天下)", *Social Identities*, Vol:12, No:1, 2006, 29-41.
- Zhaohui, Hong, Yi Sun, "The Butterfly Effect and the Making of 'Ping-Pong Diplomacy'", *Journal of Contemporary China*, Vol:9, No:25, 2000, 429-448.
- Zheng, Feng, "Debating the Chinese Theory of International Relations" in *Contemporary Chinese Political Thought: Debates and Perspectives*, eds. Fred Dallmayr and Zhao Tingyang, The University Press of Kentucky, 2012.

- Zheng, Yongnian, Sow Keat Tok, "Harmonious Society and Harmonious World: China's Policy Discourse Under Hu Jintao", The University of Nottingham, *China Policy Institute*, Briefing Series, Issue 26, 2007.
- Zhengxu, Wang, Yongnian Zheng, "Key Policy Outcomes of the 17th National Congress of the Chinese Communist Party", *China Policy Institute*, Briefing Series, Issue 31, The University of Nottingham, UK, 2007.
- Zhiqun, Zhu, *China's New Diplomacy: Rationale, Strategies and Significance*, Ashgate Publishing, 2013.
- Zhou, Chuncai, *The Illustrated Book of The Analects*, (translated by Paul White), New World Press, 2008.
- Zhou, Lian, "The Most Fashionable and the Most Relevant: A Review of Contemporary Chinese Political Philosophy", *Diogenes*, Vol:56, No:1, 2009, 128-137.
- Zhou, Shijian, "A Shift in Sino-US Economic and Trade Relations", January 7, 2014, *China-US Focus*, <http://www.chinausfocus.com/finance-economy/a-shift-in-sino-us-economic-and-trade-relations/> (11.03.2015).
- Zhu, Feng, "Shifting Tides: China and North Korea", *China Security*, 2006, 35-51.
- Zhu, Liqun, "China's Foreign Policy Debates", Chaillot Papers, *European Union Institute for Security Studies*, No:121, 2010.
- Zou, Keyuan, "Building a 'Harmonious World': A Mission Impossible", *The Copenhagen Journal of Asian Studies*, Vol:30, No:2, 2012, 74-99.
- 任 晓 ,” 论 东 亚 “ 共 生 体 系 ” 原 理 ”,
http://www.cssn.cn/zzx/201401/t20140126_953359.shtml

EK I: TEZDE KULLANILAN TEMEL ÇİNCE KAVRAMLAR

4 Mayıs Hareketi (May Fourth Incident/ Movement, 五四运动)

Analektler (The Analects, 论语-Lúnyǔ)

Anne-Babaya Saygı' (Filial Piety, 孝- Xiào)

Bahar Ve Sonbahar Yıllıkları (Spring And Autumn Annals, 春秋- Chūnqiū)

Barış Heh-Ping (和平)

Barış İçinde Bir Arada Yaşamanın Beş İlkesi (He Ping Gong Chu Wu Xiang Yuan Ze, 和平共处五项原则)

Barışçıl Gelişim (Heping Fazhan-和平发展)

Barışçıl Yükseliş (Heping Jueqi- 和平崛起)

Bilimsel Gelişim Kavramı (Scientific Development Concept/ 科学发展观- Kēxué Fāzhǎn Guān)

Boksör Ayaklanması (义和团起义)

Büyük Bilgi (Great Learning, 大学- Dà Xué)

Büyük Güç Diplomasisi (Great Power Diplomacy- Daguo Zhanlue/Daguo Waijiao- 大国外交)

Büyük Tarihçinin Kayıtları'nda (The Records Of The Grand Historian, Tàishǐgōng Shū 太史公書)

Büyük Uyum Toplumu Datong Shehui' (Society Of Great Unity, 大同社會)

Cenaze Harcamalarında Tutumlu/Ölçülü Olma' (Moderation In Burial, Jie-Zang/ 節葬)

Çevre Diplomasisi (Peripheral Diplomacy-周边, Zhōubiān)

Çin Değerleriyle/Karakteristiğiyle Sosyalizm' (Socialism With Chinese Characteristics, 中国特色社会主义)

Değerli/Yetenekli Olanı Yükseltme' (Elevating The Worthy, Shang-Xian/ 尚賢)

Değişimler Kitabı (I Ching, 易經- Yijīng)

Doğruluk (Righteousness, 义/義- Yi).

Dört Kitap (Four Books-四書-Sì Shū)

Dünya Barışı (World Peace- 世界的和平- Shì Jiè De Hé Píng)

Dünya Kurumu (World Institution- 世界制度- Shì Jiè Zhì Dù)

Dünyanın Hep Birlikteliği (Oneness- 同一性- Tóng Yī Xìng)

Düşük Bir Profil İzleme (Tāo Guāng Yǎng Huì 韬光养晦)

Erdem (Zhì /Wisdom, 智)

Erdemdir (德, De)

Evrensel/Her Şeyi Kuşatan Sevgi' (Inclusive Concern, Jian-Ai/ 兼愛),

Eylemsizlik Wu Wei (Wú Wéi, 无为)

Fayda' (Lì, 利)

Gökler (Tian 天 ,Heaven)

Göklerin Niyeti/İradesi' (Heaven's Intention, Tian-Zhi/ 天志)

Han Feizi (Hán Fēi Zǐ, 韓非子)

Her Şeyi Kucaklama (None Left Out/No Outside- 无外 wú Wài)

İdeal Kişi: 'Junzi' (The Gentleman, Jūnzǐ- 君子)

İlkbahar ve Sonbahar Dönemi (M.Ö. 770-476) (Spring And Autumn Period, Chūnqiū Shídài, 春秋時代)

İnsanlar (Ren-人 ,Humans)

İnsanlık (仁, Ren/Jen)

İsimlerin Islahı/Düzeltilmesi'(The Rectification Of Names, 正名 – Zhèngmíng)

İyi Komşuluk Politikası (Good Neighbourly Policy/ Mulin Youhao Zhengce/ 睦邻友好政策)

Kaderciliğin Reddi' (Rejecting Fatalism, Fei-Ming 非命)

Konfüçyüs (Kǒng Zǐ 孔子)

Kullanımda Tutumlu/Ölçülü Olma' (Moderation In Use, Jie-Yong/ 節用)

Kültür Devrimi'ni (Cultural Revolution/无产阶级文化大革命)

Legalizm (Fǎ Jiā, 法家)
 Mencius (孟子, Mèngzǐ)
 Mohism (Mòjiā, 墨家)
 Mozi / Mo Tzu (Mòzǐ, 墨子)
 Müziğin Reddi' (Rejecting Music, Fei-Yue/ 非樂)
 Orta Yol Öğretisi (Doctrine Of Mean, 中庸- Zhōng Yōng
 Ortak Güvenlik (Gongtong Anquan, 共同安全)
 Refah (Gongtong Fanrong, 共同繁榮)
 Reform Ve Dışa Açılma' (Reform And Opening Up/ 改革开放- Gǎigé Kāifàng)
 Ritüeller (Li- 禮)
 Ritüeller Klasığı (Book Of Rites, Lǐjì- 礼记)
 Ruhların İradesi/Varlığı' (Elucidating Ghosts, Míng-Gui/ 明鬼)
 Saldırganlığın Reddi' (Rejecting Aggression, Fei-Gong/ 非攻)
 Savaşan Devletler Dönemi (M.Ö. 475-221) (战国时代 - Zhànguó Shídài)
 Sima Qian (司马迁)
 Şiir Kitabı (Book Of Poetry, Shijing- 诗经)
 Taoizm (Dàojiā, 道家)
 Tarih Klasığı (Book Of Documents, Shūjīng- 书经)
 Tek Bir Tarafa Yaslanmak'(一边倒/ Leaning To One Side
 Uyumlu Dünya (Harmonious World- 和谐世界- Hé Xié Shì Jiè)
 Uyumlu İlişkilerdir (Hexie Guanxi, 和諧關係)
 Uyumlu Toplum (Harmonious Society/和谐社会)
 Üç Dünya Kuramı'nı (三个世界的理论, Sān Gè Shìjiè De Lǐlùn
 Üç Temsil' Kuramı (Thre Represents, 三个代表- Sāngè Dàibiǎo)
 Ülke Bütünlüğünün Bölünmezliği Yasası'dır (Anti-Secession Law/ 反分裂国家法)
 Üstün Olana Boyun Eğme' (Shang-Tong 尚同)
 Vergi/Haraç Sistemi (Chaogong Tizhi- 朝贡体制)
 Xunzi (荀子)

Yeni-Konfüçyüsçülük (New Confucianism, Xīn Rú Jiā- 新儒家)

Yeryüzü (Dì-地 ,Earth)

Yin Yang (阴阳)

Yol (道, Tao/Dao)

Yol Ve Erdem Kitabı Dao De Jing/ Tao Te Ching (Dàodéjīng, 道德经)

Yüz Düşünce Okulu (The Hundred Schools Of Thought- 诸子百家/Zhūzǐ Bǎijiā)

Zou Yan (Zōu Yǎn , 邹衍)

